

Athanasiana

48

SZENT ATANÁZ GÖR. KAT. HITTUDOMÁNYI FŐISKOLA
INSTITUTUM SANCTO ATHANASIO NOMINATUM

ATHANASIANA

48

Nyíregyháza
2019

ATHANASIANA
a Szent Atanáz Görögkatolikus Hittudományi Főiskola folyóirata

Alapítva 1995-ben

Főszerkesztő:
Ivancsó István

A szerkesztőbizottság tagjai:
Janka György, Szabó Péter, Véghseő Tamás, Vincze Krisztián

A szerkesztőség címe:
Szent Atanáz Görögkatolikus Hittudományi Főiskola
H 4400 Nyíregyháza
Bethlen G. u. 13–19.
Tel./Fax: +36/42/597-600
www.szentatanaz.hu
szentatanaz@szentatanaz.hu

Postacím:
H 4401 Nyíregyháza, Pf. 303

Felelős kiadó:
Véghseő Tamás rektor

© Szent Atanáz Görögkatolikus Hittudományi Főiskola, 2019

ISSN 1219-9915

Megrendelhető a fenti címek bármelyikén
Az egyes számok ára: 1.000 Ft

Tartalom

TEMATIKUS TANULMÁNYOK

Puskás Attila: Megfontolások a papi identitásról a II. Vatikáni Zsinat utáni magisztériumi megnyilatkozások tükrében	7
Dolhai Lajos: A pap és a szentségek	39
Kuminetz Géza: Megfontolások a papnevelő intézeteinkről, a hitoktató-képzésünkről és egyházi fakultásunkról (Avagy az egyházkormányzati gondolkodás egy sajátossága: az organicitás elve)	53
Marton Zsolt: A pap mint „alter Christus”, avagy „repraesentatio Christi” – A papnevelés tükrében	66
Somos Péter: Főpap – pap – levita	86

TANULMÁNYOK

Szemán András: „Ha a vétkeket figyelembe veszed, Uram, Uram, ki állhat meg előtted?”	94
Ivancsó István: A Nagy Háború Miklósy István hajdúdorogi megyéspüspök körleveleinek tükrében	119
Szegvári Zoltán: Egy nyugati császár bizánci szemmel: Isidóros kijevi metropolita képe Luxemburgi Zsigmondról	143
Mincsik Veronika: „Örök emlékezetben lesz az igaz” – A Hajdúdorogi Egyházmegyében szentelt papok primíciás és jubileumi szentképei (1914–2007) az erről szóló könyv alapján	155
Szabó Péter: Exarchátus és kormányzóság, valamint az élükön álló főpásztorok – Fogalmi tisztázások a hazai görögkatolikus szóhasználatához	185
Inántsy Pap Ágnes: A görögkatolikus egyház által fenntartott iskolarendszer története 1948-ig	205

Soltész János: Az emberi élet keletkezésének és védelmének aktuális kritikai szempontjai	214
Szabó Péter: A hajdúdorogi kodifikációs bizottság létrejötte (1929) a levéltári adatok tükrében	227

KÖNYVAJÁNLÓ

Legújabb könyvek	245
------------------------	-----

KRÓNIKA

A 2018/2019-es tanév első félévének fontosabb eseményei	258
---	-----

BIBLIOGRÁFIA

Gáncz Endre: Keleti egyházi bibliográfia magyar nyelven 2017–2018	264
---	-----

PUSKÁS Attila

Megfontolások a papi identitásról a II. Vatikáni Zsinat utáni magisztériumi megnyilatkozások tükrében

TARTALOM: 1. Bevezetés; 2. Funkcionalitás és szakramentalitás; 2.1. A nők pappá szentelésének kérdése; 2.2. A papi cölibátus kérdése; 2.2.1. A zsinati tanítás; 2.2.2. A zsinati tanítás értelmezése a zsinat utáni magisztériumi megnyilatkozásokban; 2.3. Következmények a papi lelkiségre nézve; 3. Tekintély és szolgálat; 3.1. Kísértések; 3.2. A szolgálat jelentése a magisztériumi és a bibliai szövegekben; 3.3. Tekintély és karizma viszonya – az egység szolgálata; 4. Összegzés.

ATTILA PUSKÁS: Considerations of Priestly Identity in Light of Post-Vatican II Magisterial Pronouncements

The paper offers an overview of the magisterial reception of the conciliar teaching on the priesthood, focusing on the theme of priestly identity. The vantage point adopted in the first part is sacramentality and functionality, with the relationship between authority and ministry defining the second part. The effects of the retreat of sacramental-ontology-based thinking and the exclusive foregrounding of a functional view, along with the efforts made by the Magisterium to redress the balance, are presented in the following areas: the question of the ordination of women, interpretations of priestly celibacy and ensuring the unity of priestly life. In conjunction with the relationship between authority and ministry, temptations resulting from a misunderstanding of the two concepts are discussed. The actual meanings of the concepts are elucidated in the light of magisterial texts and biblical testimony, followed by an examination of the relationship of priestly ministry with charismata. It is concluded that the relationship both between sacramentality and functionality, as well as between authority and ministry, is reciprocal and asymmetrical.

I. Bevezetés

A II. Vatikáni Zsinat papságról szóló tanításának¹ befogadása a Katolikus Egyház életében immár több mint fél évszázados múltra tekint vissza

¹ A papságról szóló zsinati tanítás lényegi szempontjairól ad áttekintést a következő tanulmány: PUSKÁS ATTILA, „A papság teológiájának súlypontjai a II. Vatikáni zsinat tanításában”, in *Teológia* 44 (2010) 1/2, 91–108. Ehhez szorosan kapcsolódik az itt következő reflexió.

és jelenleg is folyamatban van. Maga az Egyházi Tanítóhivatal számos alkalommal, különböző formákban és fórumokon kifejezetten foglalkozott a papságról szóló zsinati tanítás egyes témaköreivel, hivatalos értelmezését nyújtva és gyakorlati alkalmazásának lényeges szempontjait felkínálva. Itt elég csak a püspöki szinódusok sorára, a pápai megnyilatkozások sokaságára vagy a Hittani és Klérus Kongregáció dokumentumaira gondolnunk. Nem szabad megfeledkeznünk arról sem, hogy a recepció folyamatához tartoznak azok a magiszteriumi megnyilatkozások is, melyeknek középpontjában ugyan nem a papság kérdésköre áll, mégis lényegi kijelentéseket tesznek a papságra vonatkozóan. Ezek közé tartoznak elsősorban az Eucharisztiairól szóló zsinat utáni pápai tanítások, melyek a papi szolgálat és az Eucharisztia kapcsolatát érintik, illetve természetesen ide sorolhatjuk a Katolikus Egyház Katekizmusát is.² A zsinat utáni szinódusi tanácskozások és tanítóhivatali dokumentumoknak – akár közvetlenül, akár közvetett módon szóljanak a papságról – folyamatos témája a papi identitás kérdése. Jól tükrözi ezt többek között a Klérus Kongregáció 1994-ben kiadott irata, mely *A papi élet és szolgálat direktóriuma* címmel jelent meg. A dokumentum első fő része a „Papi identitás” címet viseli, mely alapvetését képezi „A papi lelkiség” és a „Folyamatos képzés” második és harmadik részben szereplő kérdéskörei tárgyalásának. A direktórium követi II. János Pál pápa 1992-ben *Pastores dabo vobis* címmel a papképzésről kiadott apostoli buzdítását, amennyiben a pápai dokumentum is első helyen a papi identitás tisztázására törekszik, s ebből kiindulva határozza meg a papképzés alapelveit. Ez jól tükrözi azt a tényt, hogy a két évvel korábban, az 1990-ben tartott püspöki szinóduson is a papi identitás meghatározása képezte a papnevelésről szóló megfontolások kiindulópontját. Az 1990-es szinódus tovább folytatta az 1967-es és az 1971-es szinódusok munkáját, melyek közül az első a szemináriumi nevelés megújítását (1967), a második a papi hivatással kapcsolatos krízis leküzdését tűzte ki céljául (1971). Mindkettő magától értetődően előfeltételezte a papi identitás kérdésének tisztázását, ahogy a Klérus Kongregáció által a szemináriumi nevelésről kibocsátott szabályzatok is – *Ratio Fundamentalis Institutionis Sacerdotalis* (1971, 1985, 2016) – a papi identitás teológiai értelmezésének a szem

2 Vö. II. JÁNOS PÁL, *Dominicae cenae* apostoli levél (1980); Uő, *Ecclesia de Eucharistia* enciklika (2003); XVI. BENEDEK PÁPA, *Sacramentum caritatis* apostoli buzdítás (2007). II. János Pál pápának a papokhoz szóló nagycsütörtöki levelei ugyancsak ide tartoznak, melyek az Eucharisztia és az ordo szoros kapcsolatát fejtegetik a papi identitást erősítő, buzdító, bátorító hangnemben.

előtt tartásával születtek meg. Az identitás kérdése természetesen magában foglalja azoknak a viszonyoknak a tisztázását is, melyek a papot az Egyházban a világi krisztushívőkhöz, illetve az egyházi rend szentségén belül a püspökökhöz és a diakónusokhoz fűzik. A zsinat utáni időszak magisztériumi megnyilatkozásainak a sorából nem hiányoznak az ezekkel a kérdésekkel foglalkozó dokumentumok sem, különösen a pap és a diakónus kapcsolatának vonatkozásában.³ Ugyanakkor a papi identitás kérdése túlmutat e viszonyok tisztázásán, s ennél is alapvetőbb kérdések megválaszolását teszi szükségessé. Ha közelebbről szemügyre vesszük a tanítóhivatali szövegeket, akkor a papi identitás témája a következő egymással szorosan összefüggő két főkérdés összefüggésében körvonalazódik előttünk: A papi életben hogyan viszonyul egymáshoz (a) funkció és szakramentalitás; (b) tekintély és szolgálat? A következőkben e két témakört szeretnénk közelebbről szemügyre venni.

2. Funkcionalitás és szakramentalitás

Joseph Ratzinger a papi szolgálatról és életről szóló *Presbyterorum ordinis* kezdetű zsinati határozatot kommentálva és a zsinat utáni krízishelyzetet szem előtt tartva így jellemzi a papság teológiájában kialakult kortárs álláspontokat: „Így a papi tisztség két felfogása álltak és állnak szemben egymással: az egyik oldalon a társadalmi-funkcionális szemlélet, amely a papság lényegét a »szolgálat« fogalmával írta le, mint a közösség felé gyakorolt szolgálatot az egyház társadalmi felépítésében. A másik oldalon a szakramentális-ontológiai megközelítés áll, amely természetesen nem tagadja a papság szolgálat jellegét, ám úgy látja, hogy a szolgálat a szolga létében gyökerezik, és ezt a létet eredetét tekintve az az ajándék határozza meg, melyet az Úr adományoz az Egyház közvetítésével, és amelyet szakramentumnak nevezünk. A funkcionális szemléletmóddal terminológiai eltolódás is összekapcsolódik. Szemmel láthatóan kerülik a szakrális karakterű »pap(ság)« kifejezést, és a semleges-funkcionális értelmű »tisztség, hivatal« szóval helyettesítik, amely

3 Vö. VI. PÁL PÁPA, *Sacrum diaconatus ordinem* motu proprio (1967); Uő, *Pontificalis romani recognitio* apostoli konstitúció (1968); Uő, *Ad pascendum* motu proprio (1972); *A Katolikus Egyház Katekizmusa* (1992; 1997); A KATOLIKUS NEVELÉS KONGREGÁCIÓJA, *Az állandó diakónusok képzésének alapszabályzata* (1998); A KLÉRUS KONGREGÁCIÓJA, *Az állandó diakónusok életének és szolgálatának direktóriuma* (1998). A Nemzetközi Teológiai Bizottság is foglalkozott az állandó diakonátus kérdéskörével, melyet A diakonátus: fejlődés és távlatok című dokumentumában 2003-ban tett közzé.

korábban a katolikus teológiában alig volt használatos”.⁴ Ratzinger szerint két fő oka jelölhető meg annak, hogy a funkcionális szemléletmód miért nyert egyre nagyobb teret a szakramentális felfogással szemben. Ezt az eltolódást „egyfelől a megváltozott életérzés váltotta ki, melyben a szakrális egyre kevésbé volt érthető, és a funkcionális kizárólagosan meghatározó kategóriává lépett elő”.⁵ Másfelől, e megváltozott társadalmi szemlélet közegében kiváló táptalajra lelt az újszövetségi írások protestáns és modern-kritikai értelmezése, mely az egyházi szolgálatok nem-szakrális karakterét hangsúlyozta szemben az ószövetségi papság intézményével. „Úgy tűnt, hogy a krisztusi-keresztény újdonság éppen a hivatalok deszakralizálásában valósult meg. Nem papoknak (*sacerdotes, hiereis*), hanem *presbitereknek* (vének) nevezték a keresztény közösség szolgálattevőit”.⁶ Nos, a papi szolgálatról és életről szóló *Presbyterorum ordinis* szinati határozat nem egymás alternatívájaként, főleg nem egymással szembenálló valóságokként tekintett a funkció és szakramentalitás viszonyára, hanem arra törekedett, hogy a két dimenziót lényegi összetartozásukban és szerves egységükben értelmezze. A funkció a szakramentumban gyökerezik, a tevékenység a kegyelmileg ajándékozott előzetes ontológiai minőségből fakad. Ahogy az is igaz, hogy a szakramentum, vagyis a felszenteléssel elnyert papi ontológiai minőség éppen a papi funkcióra, tevékenységre rendelt. Míg a *Presbyterorum ordinis* első fejezete („A papság az Egyház küldetésében”; *Presbyteratus in missione Ecclesiae*) inkább az ontológiai-szakramentális alapra fókuszál, addig a második fejezet („A papi szolgálat”; *Presbyterorum ministerium*) a funkcióra irányítja a figyelmet, amikor a papi tevékenység három fő feladatköréről tanít. A „Papok élete” (*Presbyterorum vita*) címet viselő harmadik fejezet a személyes, lelkiismereti és tapasztalati dimenziót állítja előtérbe, amikor a papi hivatás konkrét megélésének a szempontjából még egyszer kiemeli az ontológiai-szakramentális és a funkcionális dimenzió szerves egységét.

Mivel a zsinati szemléletmód kiegyensúlyozottsága a zsinat utáni évtizedek gyakorlatában és teológiai értelmezésébennem egyszer megbillent, a magiszterium újból és újból a megfelelő egyensúly helyreállítására törekedett. Ennek során azzal a túlzott és egyoldalú funkcionálizmussal szemben foglalt

4 JOSEPH RATZINGER, „Zum Dekret über Dienst und Leben der Priester. »Presbyterorum ordinis«, in UÖ., *Zur Lehre des Zweiten Vatikanischen Konzils. Formulierung – Vermittlung – Deutung*, Freiburg-Basel-Wien 2012, 895–915; itt: 898.

5 UÖ., 897.

6 UÖ., 898.

állást, mely a papban csupán egyfajta „funkcionáriust”, bizonyos egyházi tevékenységek elvégzőjét, az egyházi élet megszervezőjét, szélsőséges esetekben a közösség által megbízott és ideiglenes vezetői szerepet betöltő személyt látott. Ezzel szemben a tanítóhivatali dokumentumok erőteljesen hangsúlyozzák, hogy pappá nem a tevékenységek végzése és bizonyos funkciók betöltése tesz, hanem a Krisztustól eredő személyes meghívás, küldetés és felszentelés, melyet az Egyház elfogad és közvetít. A pap identitásának végső forrása ontológiai természetű. II. János Pál pápa az 1990-es püspöki szinóduson elmondott záróbeszédében a papi identitás krízisééről, a papi önazonosság ontológiai alapjáról és a szinódus céljáról így nyilatkozott: „Ez a válság közvetlenül a II. Vatikáni Zsinat utáni években alakult ki, s a zsinati tanítás téves, olykor szándékos elferdítésén alapult. Kétségtelenül ez egyik oka azoknak a nagy veszteségeknek, amiket az Egyház elszenvedett; azon veszteségeknek, amelyek súlyosan érintették a lelkipásztori szolgálatot és a papi, különösen a missziós hivatásokat. Mintha a papi identitás mélységének az 1990. évi szinódus sok fölszólalásában megmutatkozó, új felfedezése reményt öntene belénk a sok veszteség után. E fölszólalások kifejezték annak tudatát, hogy a papot sajátos ontológiai kapcsolat köti Krisztushoz, a Főpaphoz és Jó Pásztorhoz. Ez az identitás kihat a képzésre is, melynek mindig a papra tekintve kell kezdődnie, és egész életén végig kell kísérnie a papot. Éppen ez volt ennek a szinódusnak a célja”.⁷

A pap önazonosságának gyökerei abba az ontológiai és maradandóan meghatározó kapcsolatba nyúlnak, melybe a pappá szentelésben a Szentlélek közlése révén Krisztussal, az Egyház Fejével, Pásztorával és Völegényével került. A *Pastores dabo vobis* apostoli buzdítás megfogalmazásában: „A pap identitásának teljes igazságát abban találja meg, hogy részesedik Krisztusban, hogy folytatja Krisztus, az új és örök Szövetség egyetlen főpapságát: a pap élő és áttetsző képe a pap Krisztusnak”.⁸ Apostoli buzdításában a pápa hangsúlyozza, hogy a pap identitása „relacionális” természetű; az az új minőségű kapcsolatrendszer határozza meg, amelybe fölszentelése révén került a teljes Szentháromsággal és az Egyházzal. „A pap ugyanis az ordo szentségében kapott erőből arra kap küldetést az Atyától, hogy Jézus Krisztus által – akihez mint népe Fejéhez és Pásztorához egész különlegesen hasonlóvá vált – a Szentlélek erejében éljen és dolgozzon az Egyház és a

7 *L'Osservatore Romano* 1990. X. 28. (A pápa X. 27-i beszéde) 4. Idézi II. JÁNOS PÁL PÁPA, *Pastores dabo vobis* apostoli buzdítás, 11. (A továbbiakban: PDV.)

8 PDV 12.

világ üdvössége szolgálatára”.⁹ A felszentelésben elkezdődő, a papi szolgálat és élet során kibontakozó sajátos Krisztushoz tartozása és a Pap-Krisztushoz hasonlóvá válása természetsszerűleg meghatározza az Egyházzal való új és sajátos relációját is, hiszen az Egyház elválaszthatatlan Krisztustól. „A papnak alapvető kapcsolata van Jézus Krisztussal, a Fővel és Pásztorral: sajátosan és fokozottan részesedik Krisztus „fölszenteltségében–fölkentségében” és „küldetésében” (Lk 4,18–19). De ebben a kapcsolatban benne foglaltatik az Egyházzal való kapcsolat is, s e kettő nem egyszerűen összetartozik, hanem bensőségesen egyek és átszövők egymást”.¹⁰ A Szentatya hangsúlyozza, hogy a Krisztushoz fűződő sajátos kapcsolata mind létében, mind tevékenységében meghatározza a pap identitását; az ontológiai és a funkcionális dimenzió áthatják egymást. A felszentelés kegyelmi ajándéka arra képesíti és egyben arra rendeli a papot, hogy mind létében, mind papi tevékenységében Krisztus szolgálatában állva jelenvalóvá tegye Krisztust Egyháza számára. „A pap kapcsolata Jézus Krisztushoz és benne az Ő Egyházához létében, amit a szentségi fölszentelés–fölkénés erejéből kapott, és cselekvésében, azaz a küldetésben és a szolgálatban áll. Nevezetesen »a szolgáló pap« az Egyház misztériumában–közösségében–küldetésében jelenlévő Krisztus szolgálja. Mivel Krisztus »fölkénésében« és »küldetésében« részesedik, képes megörökíteni az Egyházban az Ő imádságait, szavait, áldozatát, üdvözítő tevékenységét.”¹¹ A pappá szentelés arra irányul, hogy a pap szakramentális jel legyen az Egyház számára, Krisztus és a krisztusi kegyelem elsőbbségének az élő jele. „Így tehát a pap szentségi jellege (karaktere) és küldetése folytán úgy jelenik meg az Egyház szervezetében, mint a föltámadt Krisztus Egyházának adott kegyelem abszolút elsőbbségének és ingyenességének jele. Az Egyház pedig a szolgálati papság által szerzi meg a hitben önismeretét, tudniillik hogy nem önmagából ered, hanem Krisztus kegyelméből a Szentlélekben”.¹²

2.1. A nők pappá szentelésének kérdése

A nők pappá szentelése lehetőségének a zsinat utáni évtizedekben egyre élesebben feltett kérdése jól tükrözi a funkcionalitás és szakramentalitás viszonyának értelmezésében bekövetkezett egyensúlyvesztést. Ha a funk-

9 PDV 12.

10 Uo., 16.

11 Uo.

12 Uo.

cionalitás mindent meghatározó kizárólagos szemponttá lép elő, akkor egy idő után a papi szolgálat is könnyen úgy jelenik meg, hogy az bárki által végezhető, meghatározott ideig szóló, tetszőlegesen felvehető és letehető funkció a közösség vezetésében, a közösség igényei szerint. Következésképpen a pusztá funkcionalitás perspektívájában a közösség vezetésének funkciója olyan tisztségnak tűnhet, melyhez mindenkinek, férfinak és nőnek egyaránt joga van, s ha ezt bárki megkérdőjelezi, az diszkriminációt gyakorol. Ez a megközelítés azonban teljesen háttérbe szorítja és végül meg is szünteti az egyházi szolgálat, a papság szentségi karakterét. Ahogy minden szentség, úgy az egyházi rend szentségének szakramentális valóságához is lényegileg hozzá tartozik a szentséget alapító Jézus Krisztus szándéka, mely magában foglalja a szentség lényegi jelének és kegyelmi hatásának a meghatározását. A nők pappá szentelésének lehetőségét elutasító magiszteriumi megnyilatkozások – a Hittani Kongregáció *Inter Insigniores* kezdetű nyilatkozata (1976), II. János Pál pápa *Ordinatio Sacerdotalis* kezdetű apostoli levele (1994) és *A Katolikus Egyház Katekizmusa* (1992) – világossá teszik, hogy az apostolok meghívásával, szent hatalommal, kegyelmi segítséggel és küldetéssel történő felruházásával Jézus Krisztus kifejezte az újszövetségi papságot megalapító szándékát, mely szerint az egyházi rend szentségének szakramentális jelvalóságához lényegileg hozzátartozik, hogy az apostoli-papi szolgálatban részesedő személy férfi legyen. Jézus az apostoli-papi szolgálatra férfiakat hív meg, képesít és rendel, akik a Pásztor, a Fő és a Völegény Krisztust jelenítik meg az Egyház felé papi cselekvésükben (vö. *agere in persona Christi*) és papi létükben. E megjelenítés szentségi jeléhez maga a Krisztust megjelenítő személy is hozzátartozik férfiúi mivoltában. Felszentelése egész életre szóló és teljes lefoglaltságot jelent erre a Pásztor, Fő és Völegény Krisztust megjelenítő tevékenységre és papi életre. A Tanítóhivatal nem tartja magát felhatalmozottnak arra, hogy az evangéliumok tanúságtételéből kiolvasható jézusi szándéktól és a folyamatos gyakorlatban az azt valóra váltó és normatívan értelmező apostoli tradíciótól eltérjen.¹³

13 A funkcionalitás és szakramentalitás feszültségének perspektívájából is elemzik a problémát és a tanítóhivatali megnyilatkozások érveit Joseph Ratzinger tanulmányai, melyek a CONGREGAZIONE PER LA DOTTRINA DELLA FEDE, *Dall'„Insigniores” all'„Ordinatio sacerdotalis”*. *Documenti és commenti*, vol. 6., Roma 1996, 9–26; 150–158. kötetben jelentek meg.

2.2. A papi cölibátus kérdése

A zsinat utáni évtizedekben a papi identitás értelmezésének és megerősítésének kiemelkedő feladata volt a papi cölibátus szükségességének, teológiai jelentésének és egyháztani jelentőségének a tisztázása. Mivel a papi élet válságjelenségeinek nagy része – a papi hivatást elhagyók növekvő száma, a hivatások számának csökkenése – a cölibátussal függött össze, nem meglepő, hogy a tanítóhivatali megnyilatkozások folyamatosan foglalkoztak ezzel a kérdéssel. VI. Pál pápa már 1968-ban enciklikát adott ki a papi cölibátus témájáról *Sacerdotalis caelibatus* címmel. A papi szolgálat és élet volt az 1971-ben megtartott püspöki szinódus témája, melynek keretében a cölibátus kérdése is újból napirendre került. II. János Pál pápának a papnevelés témájának szentelt 1990-es püspöki szinódus után *Pastores dabо vobis* címmel megjelentetett apostoli buzdítása ugyancsak hozzájárult a papi cölibátus értelmezésének elmélyítéséhez. E tisztázó reflexiót folytatta XVI. Benedek pápa, amikor a 2007-ben kiadott *Sacramentum caritatis* kezdetű apostoli buzdításában az Eucharisztia és a papi cölibátus összefüggésére hívta fel a figyelmet. E magisztériumi megnyilatkozások természetesen a vonatkozó zsinati tanítás hivatalos értelmezésének a recepciók folyamatát alkotják. A papi cölibátusról folytatott zsinat utáni vitákban jól érzékelhető a funkcionális és a szakramentális gondolkodásmód összeütközése, illetve a Tanítóhivatal törekvése ezek kiegyensúlyozására, a szakramentális mozzanat jelentőségének hangsúlyozásával, az egyoldalúan a funkcionális szempontok alapján tájékozódó érvelésmóddal szemben.

2.2.1. A zsinati tanítás

A zsinatok történetében a II. Vatikáni Zsinat volt az első, amely a papi cölibátus kérdésében nemcsak jogi szabályozást adott, hanem a papi nőtlenség teológiai értelmezésének alapvetését is megfogalmazta.¹⁴ Ennek kulcsszövegét a papi szolgálatról és életről szóló *Presbyterorum ordinis* kezdetű határozat 16. szakaszában olvashatjuk, amely egy kétéves zsinati vitának a gyümölcse.¹⁵ A pasztorális levelek tanítását és a keleti egyházak gyakorlatát szem előtt tartva, annak érvényét elismerve a dekrétum először is

¹⁴ A *Lumen gentium* dogmatikus konstitúció éppen csak érinti a témát a 42. pontjában, ahogy az *Optatum totius* dekrétum is a 10. szakaszában.

¹⁵ TOMASZ WOJTAŁ, *Come Cristo Sposo della Chiesa. Aspetti dogmatici del celibato sacerdotale*, Siena 2015, 32.

leszögezi, hogy nincsen szükségszerű kapcsolat a papság és a papi cölibátus között, vagyis a papi nőtlenség nem szükségszerűen következik a papság természetéből: „A papi cölibátus nem a papság természetéből fakadó következmény, miként ez nyilvánvaló az ősegyház gyakorlatából [vö. 1Tim 3,2–5; Tit 1,6] és a keleti egyházak hagyományából...”¹⁶ Ugyanakkor a dekrétum határozottan állítja, hogy: „A cölibátus azonban sok szempontból nagyon megfelel a papságnak”.¹⁷ A zsinat kifejezi bizakodó reményét, hogy „az újszövetségi papságnak annyira megfelelő cölibátus ajándékát az Atya bőkezűen adni fogja”,¹⁸ s ezért a nyugati egyház gyakorlatát és a papi nőtlenségre vonatkozó törvényét megerősíti. A cölibátus és a papság között sok szempontból fennálló megfelelést krisztológiai, egyháztani és eszkatológiai szempontból világítja meg. Úgy tekinti a cölibátust, hogy az „Krisztus misztériumában és az Ő küldetésében”¹⁹ alapozódik meg, mert új és sajátos módját jelenti a Krisztusnak és az ő megváltói művének történő odaszentelődésnek: „A mennyek országáért vállalt szüzesség, illetve cölibátus által [vö. Mt 19,12] a papok új és sajátos értelemben szentelődnek Krisztusnak, könnyebben ragaszkodnak hozzá osztatlan szívvel, [1Kor 7,32–34] benne és általa szabadabban szentelik életüket Isten és az emberek szolgálatára, országáért és az Istenből való újjászületés művéért akadálytalanabban dolgoznak, s így alkalmasabbak lesznek arra, hogy a Krisztusban elnyert lelki atyaságot mélyebben felfogják”.²⁰ A szövegben szereplő középfokok alkalmazása azt hivatott kifejezni, hogy mit jelent a cölibátusban megvalósuló „új és sajátos” odaszentelődés Krisztusnak és az ő megváltói művének. Ami a pappá szentelés szentségében ontológiailag megtörtént, azt erősíti meg és fejezi ki egzisztenciálisan a papi nőtlenség. Amint a szövegezésért felelős tanács fogalmaz: „A papok már valóságosan Krisztusnak szentelődtek felszentelésük erejében és szorosan egyesülnek Krisztussal a küldetésében való szakramentális részesedés révén. Ehhez a felszenteléshez vagy Krisztus szolgálatához a cölibátus új és sajátos felszentelést kapcsol hozzá, amely a papokat Krisztus személyével, ha így fogalmazhatunk, Krisztus egzisztenciális magatartásával, az ő egzisztenciámódjával egyesíti”.²¹ A papság és a

16 *Presbyterorum ordinis*. Határozat a papi szolgálatról és életről, 16,1. (A továbbiakban: *PO*.)

17 *PO* 16,2.

18 *PO* 16,3.

19 *PO* 16,3.

20 *PO* 16,2.

21 CONSIGLIO DI REDAZIONE, „Il celibato nel Vaticano II”, in *Sacerdotio e celibato*, 750–751. Idézi WOJTAL, *Come Cristo Sposo della Chiesa*, 37.

papi nőtlenség közötti megfeleléség legmélyebb alapja ez a krisztológiai szempont: a mennyek országáért nőtlenül élő Krisztushoz való egzisztenciális hasonlóná válás, mely a papszentelésben történő Krisztusnak szentelődéshez és a hozzá hasonlóná váláshoz új és sajátos dimenziót fűz hozzá. A zsinati tanítás szerint a papok „Krisztus példája szerint”²² vállalják a nőtlen életformát. Így a papi cölibátus legvégső krisztológiai alapja a teljesebb hozzá formálódás Krisztushoz, az egzisztenciát gyökerekig érintő dimenzióban is, az Ő művének szolgálatában.

A krisztológiai indokhoz szervesen, tőle elválaszthatatlanul kapcsolódik az egyháztani megfontolás, hiszen a Krisztusnak és az ő megváltói művének való sajátos odaszenteltség, a megváltói műből születő új emberiség szolgálata éppen az Egyház építésének és életének a szolgálatában konkretizálódik. „Ily módon tehát az emberek előtt megvallják, hogy osztatlanul oda akarják adni magukat a rájuk bízott feladatnak, tudniillik, hogy a híveket eljegyezzék egy férfival, és tiszta szűzként vezessék őket Krisztushoz [vö. 2Kor 11,2]; így arra az Istentől alapított és a jövőben beteljesedő, titokzatos házasságra utalnak, mely által Krisztus az Egyház egyetlen jegyese [vö. LG 42, 44, PC 12]”.²³ A papi szolgálat itt úgy jelenik meg, mint a Vőlegény-Krisztus és a mennyasszony-Egyház közötti szeretetszövetség szolgálata. A zsinat utáni magisztériumi megnyilatkozások egyre többször támaszkodnak majd erre a megközelítésre, és kibontják annak bennfoglalt értelmét. Kifejtik, hogy papi cselekvésével és létével a presbiter nemcsak a Fő- és Pásztor-Krisztusnak, hanem a Vőlegény-Krisztusnak is megjelenítője a mennyasszony-Egyház felé. E szakramentális megjelenítéshez lényegileg szükséges, hogy a pap férfi legyen, azaz szükséges a férfiúi mivolt mint a szakramentális jel lényegi része. Ugyanakkor e szakramentális megjelenítés logikájának egzisztenciálisan kiváltképpen megfelel, hogy a pap nőtlen életformában élve jelenítse meg a Vőlegény-Krisztus jegyesi szeretetét a mennyasszony-Egyház felé. A zsinati dekrétumban szereplő krisztológiai és egyháztani indokláshoz végül az eszkatológiai megokolás csatlakozik, amikor a határozat így fogalmaz: „Ezenfelül élő jeleivé válnak annak a hit és a szeretet által már jelenlévő, eljövendő világnak, melyben a főtámasztás gyermekei nem nőülnek és férjhez sem mennek [vö. Lk 20,35–36]”.²⁴ A nőtlen pap életformájával tehát elővételező jele az eszkatologikus be-

²² PO 16,3.

²³ PO 16,2.

²⁴ PO 16,2.

teljesedésnek, amennyiben előre mutat a föltámadott létmódra. Ebből a szempontból a papi cölibátus jelszerűsége részben érintkezik az Istennek szentelt szűzi élet, a szerzetes által letett szüzességi fogadalom értelmével is. A papi cölibátus jelszerűségének elsődleges értelme azonban – mint a Völegény-Krisztus szövetségesi szeretetének egzisztenciális megjelenítése – különbözik a szüzességnek a szerzetesi életben betöltött jelszerűségétől, amennyiben ez utóbbi a mennyasszony-Egyház radikális szeretetválasztát jeleníti meg a Völegény-Krisztus megelőző szeretetére.

Összefoglalva megállapíthatjuk, hogy a zsinat alapvetően nem gyakorlatti, hasznossági vagy jogi szempontokat tartott szem előtt, amikor a papi cölibátus mellett érvelt, hanem teológiai megalapozást kívánt adni. Érvelésének gyökerénél a szakramentalitás logikáját találjuk. Ennek értelmében Jézusnak a mennyek országáért önként vállalt nőtlen életstílusában való osztozás a maga jelszerű és egzisztenciális dimenziójában nagyon megfelel a felszentelésben elnyert papi lét és küldetésnek, melynek lényege a Fő-, Pásztor- és Völegény-Krisztus személyében való cselekvés, Krisztus megjelenítése a Mennyasszony-Egyház felé.

2.2.2. A zsinati tanítás értelmezése a zsinat utáni magisztériumi megnyilatkozásokban

1968-ban VI. Pál pápa egy külön enciklikát szentelt *Sacerdotalis caelibatus* címmel a papi nőtlenség témájának. Körlevelében a pápa részletekben kifejti a cölibátus krisztológiai, egyháztani és eszkatológiai indokait. Ami a krisztológiai megalapozást illeti, az enciklika felhívja a figyelmet Krisztus szüzességének jelentőségére küldetésére nézve, mely forrásul és mintául szolgál a papi nőtlenség számára. „E küldetéssel való tökéletes harmóniában Krisztus egész életében megmaradt a szüzesség állapotában, amely teljes odaadást jelent Isten és az emberek szolgálatában. Krisztusban a szüzesség és a papság közötti ilyen mély kapcsolat tükröződik azokban, akiknek az jut osztályrészül, hogy a Közvetítő és örök Pap küldetésében részesedjenek, s e részesedés annál tökéletesebb lesz, minél szabadabb lesz a szent szolga a test és a vér kötelékeitől”.²⁵ A pápa a zsinati dekrétumnál is egyértelműbben az Úr Jézus életstílusában való részesedésben jelöli meg a papi nőtlenség célját: „Tehát Krisztus újdonságának misztériuma, mindaz,

²⁵ VI. PÁL PÁPA, *Sacerdotalis caelibatus* enciklika, 21, in *Enchiridion Vaticanum* 2/1435. (A továbbiakban: EV.)

ami ő maga és amit ő jelent, az Evangélium és az Ország legmagasabb eszményeinek a teljessége, a Megváltó húsvéti misztériumából fakadó kegyelem különleges megnyilvánulása az, ami kívánatossá és választásra méltóvá teszi a szüzességet azok részéről, akiket az Úr Jézus azzal a szándékkal hív, hogy ne csak papi hivatalában részesedjenek, hanem megosszák vele saját életállapotát”.²⁶

Az egyháztani indoklás összefüggésében részletesebben kifejtve találkozhatunk azzal a zsinati tanításra visszamenő gondolattal, hogy a pap szüzessége Krisztusnak Egyháza iránti szűzi szeretetét hivatott tükrözni. „Krisztus Jézustól megragadottan» a pap egész önmagát teljesen átadva Krisztusnak tökéletesebben hasonul Krisztushoz abban a szeretetben is, amellyel az örök Pap szerette Testét, az Egyházat, feláldozva önmagát érte, hogy dicsőséges, szent és szeplőtelen Jegyesévé tegye. A szent szolgák felszentelt szüzessége ugyanis Krisztusnak Egyháza iránti szűzi szeretetét s e mennyegző szűzi és természetfeletti termékenységet nyilvánítja ki, melynek révén Isten fiai »nem a testből, s nem a vérből születnek«”.²⁷ Újdonság a zsinati tanításhoz képest, hogy az enciklika hangsúlyozza a keleti egyházak gyakorlatában is fennmaradt legalább részlegesen a papi cölibátus intézménye akkor is, ha kötelező érvénnyel csak a püspökök számára rendelkezik. „Keleten csak a cölebsz papokat szentelik püspökké, s maguk a papok sem köthetnek házasságot felszentelésük után. Ez kifejezésre juttatja, hogy e tiszteletreméltó egyházak is ismerik bizonyos mértékben a cölebsz papság alapelvét, s a cölibátus bizonyos fokú megfelelőségét a keresztény papsággal, melynek csúcsával és teljességével a püspökök rendelkeznek”.²⁸ Ez egy olyan szempont a papi nőtlenség témakörében, amely később majd *A Katolikus Egyház Katekizmusában* és XVI. Benedek pápa *Sacramentum caritatis* kezdetű apostoli buzdításában is megjelenik.²⁹

II. János Pál pápa hosszú szolgálata alatt sokszor foglalkozott a papi cölibátus kérdésével. Egyfelől megerősítette a korábbi magisztériumi tanítást, másfelől igyekezett továbbgondolni annak érvrendszerét. Megfontolásainak tágabb horizontját az általa képviselt „Test teológiája” képezte.³⁰

²⁶ *Uo.*, 23, in *EV* 2/1437.

²⁷ *Uo.*, 26, in *EV* 2/1440.

²⁸ *Uo.*, 40, in *EV* 2/1454.

²⁹ Vö. *KEK* 1580; *SC* 24.

³⁰ II. János Pál pápa a „test szakramentális-szimbolikus” teológiai értelmezésének keretében számos megnyilatkozásában fejtegette a „test jegyesi” jelentését. Többek között a következő dokumentumokban: *Mulieris dignitatem* apostoli levél (1988), *Levél a családokhoz* (1994) *Levél*

Ennek keretében mind a házasságról, mind a szüzességről és papi cölibátusról a Völegény-Krisztus és a mennyasszony-Egyház közötti szeretetszövetség összefüggésében fejtette ki gondolatait. Ezzel egyfelől elmélyítette a *Presbyterorum ordinis*ben csak érintőlegesen megjelenő és kifejtetlenül maradt szempontot, másrészt a házastársi kapcsolat bibliai képének segítségével koherens módon tudta értelmezni az Egyházon belüli alapvető életállapotokat: a házasságban élőkét, a szüzességi fogadalommal önmagukat Istennek szentelő szerzetesekét és a nőtlen papokét. A nupcionális szimbólum átfogó horizontja alkalmasnak bizonyult az egyes életállapotok közötti hasonlóságok és különbségek érzékeltetésére. Ez többek között azért jelentőségteljes, mert a papi nőtlenség életstílusát és intézményét kiszabadítja elszigeteltségéből, és kiemeli a keresztény életállapotok egymásra utaltságát az Egyház életében és küldetésében. Megmutatja, hogy mindegyik életállapot a Krisztussal való bensőséges szeretetkapcsolat egy-egy sajátos dimenzióját valósítja meg. Mindegyik ajándék és küldetés; csak a hitben és csak a szeretet logikája szerint érthető és élhető. Mindegyik egész életre szóló teljes önátadást jelent, mely magában hordozza egyszerre a kereszt és a feltámadás misztériumát. Mindegyik életállapot termékenységre hivatott. Mindegyik életállapot szakramentális természetű, egy szentség a forrása, melynek sajátos és meghatározó következményei vannak az életállapotot élő számára, beleértve testi valóságát is. A házasság szentsége a Völegény-Krisztus és a mennyasszony-Egyház szeretetszövetségéből fakad és annak megjelenítése a hitvestársak közötti szeretetszövetségben, mely magában foglalja a kölcsönös testi önátadást is. A szerzetesi életforma a keresztség szentségében történő Krisztusnak szenteltség jelszerű és radikális megélése az evangéliumi tanácsokat követve, a mennyasszony-Egyház szüzi szeretetválasztát valóra váltva a Völegény-Krisztus felé. A cölebsz életformában élt papság az *ordo* szentségében történt fölszenteltség erejében és a Völegény-Krisztushoz formálódás jegyében egzisztenciális síkon is arra hivatott, hogy a Völegény-Krisztus szüzi és önátadó szeretetét jelenítse meg a gondjára bízott mennyasszony-Egyház felé. Ahogy az emberi test és szexualitás sem érthető a maga mélységében a pusztá funkcionalitás síkján, hanem csakis mint reálszimbólum, mint kvázi szakramentális valóság, úgy egyik életállapot sem érthető és élhető a pusztá funkcionalitás logikája

a nőkhöz (1995). A legrészletesebben azonban abban a több éven tartott katekézis sorozatban, melynek törzsszövege magyar fordításban a következő műben olvasható: II. JÁNOS PÁL PÁPA, *A test teológiája. Audiencia-beszédek a Vatikánban*, Budapest 2008.

szerint, hanem csakis a testi mivoltot is magában foglaló szakramentális logika alapján. Mivel magának a testnek tágabb értelemben vett szakramentális természete van, azaz reálszimbóluma a szellemi léleknek és a kegyelmi életnek, ezért mindegyik küldetés és életállapot kihat a küldetést végző egész testi valóságára és meghatározza annak megélését, beleértve a szexualitást is.

II. János Pál pápa a pap küldetését és identitását abban határozza meg, hogy a pap a felszentelés erejében a Fő, Pásztor és Vőlegény-Krisztushoz hasonljon cselekvésében és lelkületében az Egyházzal való kapcsolatában. A papnevelésről szóló 1990-es püspöki szinódus után kiadott *Pastores dabo vobis* kezdetű apostoli buzdításában így fogalmaz: „A pap tehát arra hivatott, hogy Jézus Krisztus, az Egyház Vőlegényének élő képmása legyen. Mindig a közösség tagja marad, mint a többi hívő – a testvérek és nővérek, akiket a Szentlélek hív egybe –, de a Krisztushoz, a Főhöz és Pásztorhoz való hasonlóság erejéből maga a pap is jegyesi kapcsolatba kerül a rábízott közösséggel: »Amennyiben megjeleníti Krisztust, a Főt és Pásztort s az Egyház Vőlegényét, a pap nemcsak az Egyházban van, hanem az Egyház színe előtt is áll«”.³¹ Így arra hivatott, hogy „a maga lelki életében azt a szeretetet élje, amelyet a Vőlegény Krisztus táplál menyasszonya, az Egyház iránt. E jegyesi jellegnek megfelelően életét úgy kell értelmeznie és berendeznie, hogy Krisztus vőlegényi szeretetének tanúja legyen”.³² A pápa tanítása szerint, mivel a főszenítés erejében a papot mind cselekvésében, mind létében meghatározza a Krisztussal való kapcsolat,³³ mivel ontológiai kötelék fűzi a Pap és Pásztor-Krisztushoz,³⁴ s mivel küldetése arra szól, hogy szakramentális módon megjelenítse a Fő- és Pásztor-Krisztust az Egyházban és az Egyház számára,³⁵ ezért: „A papok tehát arra kaptak meghívást, hogy folytassák Krisztusnak, az egyetlen és legfőbb pásztornak a jelenlétét azáltal, hogy életstílusát megvalósítva láthatóvá teszik őt a rájuk bízott nyájban”.³⁶ A cölibátust vállaló pap életstílusa Krisztus életstílusában való részesedés, s ennél fogva nagyon alkalmas arra, hogy egzisztenciális síkon is megjelenítse Krisztus pásztori és vőlegényi szeretetét Egyháza iránt. „Ezért a papi cölibátust nem lehet pusztán jogi előírásnak vagy külső

³¹ 7. javaslat. Idézi a *PDV* 22,3.

³² *PDV* 22,3.

³³ *Uo.*, 16.

³⁴ *Uo.*, 11.

³⁵ *Uo.*, 15,3.

³⁶ *Uo.*, 15,2.

feltételnek tekinteni, mely nélkül nem bocsátanak az *ordo* szentségéhez, hanem olyan értéket kell benne látni, mely mélységesen összefügg a papot Krisztushoz, a Jó Pásztorhoz és az Egyház Vőlegényéhez hasonlóvá tevő szenteléssel; ugyanis a cölibátus a Krisztus és az Egyház iránti nagyobb és osztatlan szeretet választása, annak érdekében, hogy a pap a szív teljes örömével tudjon szolgálni”.³⁷

Ez a pápai tanítás visszhangzik *A papi élet és szolgálat direktórium*a címmel a Klérus Kongregáció által 1994-ben kiadott dokumentumban. A „Részesedés Krisztus vőlegénységében” című fejezetben a direktórium ezt a kijelentést teszi a papokról: „Ezért a püspökhöz hasonlóan részesednek az Egyház és Krisztus közötti jegyesi kapcsolatban is, mely a püspökszentelés szertartásában a gyűrű átadásával oly szépen fejeződik ki. A papoknak (...) hűségesnek kell lenniük a mennyasszonyhoz, és a Vőlegény-Krisztus eleven képmásaként Egyháza iránti odaadását sokféleképpen meg kell mutatniuk”.³⁸

XVI. Benedek pápa a 2005-ben tartott püspöki szinódus után két évvel kiadott *Sacramentum caritatis* kezdetű apostoli buzdításában (2007) külön fejezetet szentelt az Eucharisztia és az Ordo közötti kapcsolat s ezen belül a papi cölibátus kérdésének. A Szentatya követi és mintegy röviden összegzi is II. János Pál pápa és a korábbi magisztériumi állásfoglalásokat, amikor leszögezi: „Az a tény, hogy maga Krisztus, az örök pap küldetését szűzi állapotban élte egészen a keresztáldozatig, biztos hivatkozási pont ahhoz, hogy erre vonatkozóan megőrizzük a latin Egyház hagyományát. Ezért nem elég a papi cölibátust merőben funkcionális szempontok alapján megérteni. Valójában különleges hasonulást jelenít meg magának Krisztusnak az életstílusához. Egy ilyen döntés mindenekelőtt jegyesi természetű; azonosulás Krisztusnak, a Vőlegénynek a szívével, aki életét adja Mennyasszonyáért”.³⁹ Mivel Jézus vőlegényi szeretetének csúcspontja az ő keresztáldozata, melyet az Eucharisztia alapításával elővételezett, ezért az Eucharisztia misztériumát megjelenítő pap számára az Eucharisztia jelenti egyben a leghathatósabb erőforrást saját nőtlen papi életstílusa és vőlegényi szeretete hűséges megéléséhez is.

37 *Uo.*, 50,2.

38 A KLÉRUS KONGREGÁCIÓJA, *A papi élet és szolgálat direktórium*a, Budapest 1994, 13.

39 SC 24.

2.3. Következmények a papi lelkiségre nézve

A papsággal foglalkozó tanítóhivatali megnyilatkozások szerkezeti föl-építése ugyanazon alapvető logikát követi. Első helyen szólnak a szolgálati papság természetéről, ezt követően a papok feladatairól és hármasküldetéséről, majd megfontolások következnek a papok életstílusára és lelki életére vonatkozóan. A papok szolgálatáról és életéről szóló *Presbyterorum ordinis* határozat így épül fel, s mintául szolgált a zsinat utáni tanítóhivatali dokumentumok számára, melyek ebbe a szerkezeti vázba illesztették sajátos tárgyalási szempontjukat, mint például a papnevelés témakörét, ahogy azt a *Pastores dabó vobis* apostoli buzdításban vagy a Kléruskongregáció direktóriumában láthatjuk. Éppen ez utóbbi irat figyelmeztet a papság funkcionális szemléletének a papi lelkiségben és önazonosságmegélésben jelentkező káros következményeire. „A lelkipásztori szeretetet ma főként az a veszély fenyegeti, hogy az ún. »funkcionalizmus« megfosztja értelmétől. Nem ritkán még papoknál is észlelhető egy olyan fölfogás, mely tévesen arra hajlik, hogy a szolgálati papságot a funkcióra korlátozza. Eszerint a papi egzisztencia nem más, mint »tenni a dolgát«, bizonyos szolgáltatásokat nyújtani. A pap identitásának és szolgálatának e beszűkített fölfogása a pap életét a kiüresedés felé sodorja, s a keletkezett űrt gyakran a szolgálathoz nem illő életforma tölti ki”.⁴⁰ A lelki kiüresedés veszélyét fokozza, ha a hívők úgy tekintenek a papra, mint bizonyos szolgáltatásokat végző funkcionáriusra, s ez a szemléletmód szinte észrevétlenül „átragad” a főlshzentelt szolgálóra, s idővel ő is így kezd önmagára tekinteni. Fontos, hogy a pap ne engedjen ennek a kívülről rávetülő helytelen szemléletmódnak, ne egyszerűen csak külső elvárásoknak igyekezzék folyamatosan megfelelni. A kiüresedés, vagy „lelki kiégés” kialakulásának esélyét fokozza a túlterhelés, a tevékenységekben való szétszóródás, a megnövekedett számú feladatok teljesíthetlenségének és a „sikertelenségnek” a frusztráló tapasztalata, valamint a terhekkel való magára maradottság érzése. Mindez szétforgácsolja a papi életet és identitást. Az ilyen kiüresedett lelkiállapot kialakulásának a gyökerénél a papi mivolt ontológiai és funkcionális dimenziója, a jelszerű lét és cselekvés közötti egyensúly felbomlása található, ezért ennek az egyensúlynak a helyreállítása és folyamatos megőrzése az első számú feladat. Ehhez maga a *Presbyterorum ordinis* határozat ad néhány fontos támpontot.

40 A KLÉRUS KONGREGÁCIÓJA, *A papi élet és szolgálat direktóriuma*, 44.

Először is a zsinati dokumentum hangsúlyozza, hogy a papi szolgálat végzése nem pusztán feladatok teljesítése, nem merőben egy „funkció betöltése”, hanem a szolgálati tevékenység a pap számára a személyes megszentelődés, tökéletesedés, lelki fejlődés közege is. A tevékenység visszahat a szolgáló papra, alakítja, formálja papi mivoltát. A megszentelődés a szolgálatban történik: „Az életszentséget a papok sajátos módon, feladatainak krisztusi szellemű, becsületes és fáradhatatlan teljesítésével érik el”.⁴¹ E tételmondat után a dekrétum részletesen kifejti, hogy ez a szolgálatban történő megszentelődés miként valósul meg az igehirdetés, a szentségek ünneplése-kiosztása és a pásztori-vezetői tevékenység során. Mindahányszor arról van szó, hogy a pap nem pusztán feladatot teljesít, nem csupán ad, hanem miközben szolgál, ő maga is táplálkozik, épül Krisztus hirdetett igéjéből, ünnevelt szentségeiből, kézzelfoghatóvá tett pásztori szeretetéből.

Másodszor, miután a papi tevékenység felől tekintett a papi létre, a szakramentális cselekvéstől a szakramentális létre, a zsinati dekrétum nézőpontot vált: most a papi lét felől közelít a papi tevékenységhez. E megfontolás kontextusa a tevékenységekben való szétszóródás veszélyével való számvetés és a papi élet egységesítő princípumának a keresése. Ezzel kapcsolatban így fogalmaz a dokumentum: „A mai világban az emberek nagy elfoglaltságuk és nem egyszer gyorsan megoldandó különböző problémáik szorongatása miatt abban a veszélyben forognak, hogy szétszóródnak. A papok pedig, akiket annyiféle hivatásbeli kötelesség vesz igénybe és köt le, nem minden aggodás nélkül keresik a módját, miként hangolhatnák össze külső elfoglaltságaikkal benső életüket. Az életnek ezt az egységét önmagában sem teendőik jó beosztása, sem a jámborsági gyakorlatok végzése nem tudja jól biztosítani, bár mindkettőnek van benne szerepe”.⁴² A dekrétum elismeri tehát a papi élet egységének biztosításában a külső tényezők szerepét, mégis önmagukban elégtelennek tartja ezeket, s egy szilárdabb, belső egységesítő elvet keres. Ezt a princípiumot a papi élet szakramentális-ontológiai dimenziójában, a fölszenteltség révén a Pap- és Pásztor-Krisztussal létrejövő egység tudatos megélésében jelöli meg. A dekrétum megfogalmazásában: „Valójában ugyanis Krisztus tevékenykedik szolgálai által, hogy az Atyának ugyanazt az akaratát szüntelenül teljesítse a világban az Egyház révén; ezért szolgálai élete egységének mindig Ő az alapja és forrása. A papok tehát megtalálják életük egységét, ha az Atya akaratának fölismerésében és

⁴¹ PO 13.

⁴² PO 14.1.

a rájuk bízott nyájért vállalt önfeláldozásban Krisztussal egyesülnek”.⁴³ A papi élet egységének forrása annak tudatosítása a fölszentelt szolga részéről, hogy Krisztussal együtt cselekszik, s általa maga Krisztus cselekszik.

Ratzinger szavaival: „Fontos, hogy a Krisztussal való ontológiai egység a tudatban s így a cselekvésben is eleven legyen: Mindazt, amit teszek, a vele való közösségben teszem. Éppen miközben teszem, nála vagyok. Tevékenységeimnek sokfélesége s külsőleg tekintve oly gyakran széttartó irányultsága mégis egyetlen hivatást alkot: Mindez Krisztussal-lét, eszköz-szerű cselekvés a vele való közösségben”.⁴⁴

E második szemponthoz szorosan kapcsolódik a harmadik mint annak további kifejtése. A zsinati határozat szövege ugyanis így folytatódik: „Így a Jó Pásztort képviselve (*Sic Boni Pastoris partes agendo*), magában a lelkipásztori szeretetnek a gyakorlásában találják meg a papi tökéletességnek azt a kötelékét, mely életüket és tevékenységüket egybefogja”.⁴⁵ Az idézett kijelentés szerint a „lelkipásztori szeretet” (*caritas pastoralis*) a papi élet és tevékenység egységesítő elve. Ez a gondolat azonban a legszorosabb összefüggésben áll a korábbi megállapítással, mely szerint a papi élet egységének alapja és forrása maga Krisztus, aki szolgálai által gyakorolja pásztori tevékenységét. A zsinat utáni magisztériumi megnyilatkozások megvilágítják a két állítás kapcsolatát, amikor a „lelkipásztori szeretet” fogalmát úgy értelmezik, hogy az kétirányú szeretetet foglal magában. Krisztus megelőző személyes szeretetére válaszolva, Krisztus hívását és küldését elfogadva a pap vállalja, hogy szolgálatával és életével a nyáját szerető Pásztor-Krisztus szeretetét jelenítse meg rábízott testvérei felé. Egyre inkább megtanulja Krisztussal együtt szeretni az Egyházat, sajátjává teszi Krisztus pásztori szeretetét. A *Pastores dabo vobis* megfogalmazásában: „A pap szeretete tehát elsősorban Krisztusnak szól: s csak a Krisztust, a Főt és Völegényt szerető és szolgáló szeretet válhat annak a szolgálatnak és szeretetnek forrásává, kritériumává, mércéjévé és indítékává, amely a papban az Egyház, Krisztus Teste és Menyasszonya iránt van”.⁴⁶ E kétirányú pásztori szeretet belső összefüggésének megvilágítása céljából a pápai buzdítás egyaránt utal a páli kifejezőmódra és a főpásztori szolgálat Péternek történő átadására.

⁴³ PO 14,2.

⁴⁴ JOSEPH RATZINGER, *Zum Dekret über Dienst und Leben der Priester. „Presbyterorum ordinis”*, 910.

⁴⁵ PO 14,2.

⁴⁶ PDV 23,5.

Szent Pál saját identitását és az apostoli szolgálat mibenlétét így határozza meg a korintusiaknak írt második levelében: „Mi pedig a ti szolgátok vagyunk Jézus által” (2Kor 4,5). Pál elsősorban „Krisztus szolgájának” tudja magát, ahogyan ezt a kifejezést a legtöbb levelében előszeretettel használja (vö. Róm 1,1.9; 1Kor 4,1), de „Jézus által”, azaz Jézus rendelkezéséből, Jézus kedvéért, a Jézus iránti viszontszeretetből fakadóan vállalja a krisztushívők szolgálatát is. Hasonlóképpen Péter a Jézus iránti feltétlen és alázatos szeretetre eljutva válik alkalmassá arra, hogy Jézus juhainak gondos, szerető szívű pásztora legyen (vö. Jn 21,17). Ezt a „lelkipásztori szeretet” jegyében végzett pásztori szolgálatot, mely a papi élet egységesítő elve, a „szeretet hivatalának” (*amoris officium*) nevezik a zsinat utáni tanítóhivatali megnyilatkozások.⁴⁷

A *Presbyterorum ordinis* negyedik szempontja a lelkipásztori szeretet folyamatos ébren tartásának a forrására hívja fel a figyelmet, amikor a személyes imádságra és az eucharisztikus áldozat misztériumára utal. „E pásztori szeretet leginkább az eucharisztikus áldozatból fakad, mely ezért az egész papi élet középpontja és gyökere azáltal, hogy ami az áldozati oltáron végbemegy, azt a papi lélek törekszik önmagára vonatkoztatni. Ez azonban csak úgy érhető el, ha maguk a papok Krisztus misztériumában az imádság révén egyre inkább elmélyülnek”.⁴⁸ Ahhoz, hogy a papi tevékenység ne pusztá feladatteljesítés vagy csupán egy funkció ellátása legyen, elengedhetetlenül szükséges, hogy a pap ne szűnjön meg személyes imádságban elmélkedni Krisztus misztériumairól, melyeket szolgálata során a rábízottaknak hirdet és velük ünnepel. Nem szabad hozzászoknia a csodához, melyet szolgál. Ha elmarad a bensőséges együttlét Krisztussal a személyes imában, akkor megfogyatkozik lelkipásztori szeretete és kiüresedik papi tevékenysége, szolgálata üres aktivizmus lesz. Jézus elsődlegesen arra hívja az apostolokat, hogy vele legyenek, s csak utána ad nekik feladatot (vö. Mk 3,13–14). Csak a Jézussal való bensőséges együttlétből fakadhat gyümölcsöző apostoli-papi tevékenység.

Ratzinger így fogalmaz: „Az Istennek szentelt idő, a személyes és bensőséges megállás az Ő színe előtt olyan lelkipásztori prioritás, amely minden más prioritással egyenrangú, sőt, velük szemben is bizonyos értelemben elsőbbséget élvez. Nem többlet-teher, hanem a lélek lélegzése, amely nélkül óhatatlanul légszomj keletkezik – elveszítjük a lelki lélegzetet, a Szentlélek

47 PDV 23; SC 23; A KLÉRUS KONGREGÁCIÓJA, *A papi élet és szolgálat direktóriuma*, 16.

48 PO 14,2.

lélegzését bennünk”.⁴⁹ A zsinat utáni magisztériumi megnyilatkozásokban talán még ennél is jobban felerősítve visszhangzik a *Presbyterorum ordinis* fentebb idézett gondolata, mely szerint: a „pásztori szeretet leginkább az eucharisztikus áldozatból fakad, mely ezért az egész papi élet középpontja és gyökere”. Ezt a belső összefüggést az eucharisztikus áldozat és a pásztori szeretet között különösen II. János Pál pápa világította meg a papokhoz intézett nagycsütörtöki leveleiben. A *Pastores dabó vobis* apostoli buzdításában ezt az összegző értelmezést adja: „Az Eucharishtiában ugyanis (a pap) »megjeleníti« a kereszt áldozatát, általa újra jelenvalóvá válik Krisztusnak Egyháza iránti teljes odaadása – tudniillik a Teste, mely érte adatik, és Vére, mely érte kiontatik –, végső tanúságtétele annak, aki Feje és Pásztora, Szolgája és Völegénye az Egyháznak. Ezért nemcsak az állítható, hogy a pap pásztori szeretete az Eucharishtiából ered, hanem az is, hogy benne fejeződik ki leginkább, miként belőle kapja a kegyelmet és a föladatot, hogy egész létének »áldozati« jellege legyen”.⁵⁰ Ami különösen is figyelemre méltó, mert a zsinati tanításhoz képest egy újra hangsúlyozott régi igazság, hogy a zsinat utáni magisztériumi dokumentumok az újszövetségi papság alapítását ismét kifejezetten összekötik az Eucharisztia alapításával. Ezzel egy olyan igazságot hangsúlyoznak újra, mely a Trienti Zsinatnak az újszövetségi papság alapításáról szóló dogmatikai tanításában középponti, sőt szinte kizárólagos szerepet játszott,⁵¹ de a II. Vatikáni Zsinat tanításában – éppen talán ezt a korábbi egyoldalúságot kiegyensúlyozandó – némileg elsikkadt.⁵² Itt elég csak két pápa megnyilatkozását felidéznünk. II. János Pál pápa *Dominicae cenae* kezdetű apostoli levelében, melyet az *Ecclesia de Eucharistia* kezdetű enciklikájában is megismételt, ezt olvaszuk: az Eucharisztia „a papság szentségének legfőbb és központi indoka, a papság ugyanis az Eucharisztia alapításának pillanatában és vele együtt született”.⁵³ XVI. Benedek pápa a *Sacramentum caritatis* kezdetű apostoli buzdításában hasonlóképpen fogalmaz, amikor ezt írja: „Az Eucharisztia és az Ordo szentsége közötti belső összefüggés Jézusnak a Cönákulumban

49 RATZINGER, *Zum Dekret über Dienst und Leben der Priester*, 912.

50 PDV 23,6.

51 Vö. DH 1740.

52 A *Lumen gentium* (LG 28), a *Christus Dominus* (ChD 1) és a *Presbyterorum ordinis* (PO 1) zsinati dokumentumok nem említik kifejezetten az Eucharisztia alapítását, mint az apostoli-egyházi papi szolgálat alapítási folyamatának lényegi elemét.

53 *Dominicae cenae* apostoli levél (1980. 02. 24.), 2; *Ecclesia de Eucharistia* (2003. 04. 17), 31. Vö. *Ecclesia de Eucharistia*, 5,3; 7; 28–29.

elmondott szavaiból következik: »Ezt cselekedjétek az én emlékezetemre« (Lk 22,19). Jézus ugyanis halálának előestéjén megalapította az Eucharisziát, és ugyanakkor alapította az Új Szövetség papságát is». ⁵⁴ Nyilvánvalóan e két szentség „egyeredetűségének” a hangsúlyozása az Ordo és az Eucharisztia szentségének lényegi összetartozását még nyomatékosabban kiemeli, s ezzel a papság identitását is erősíti.

Végül a funkcionalizmus és a szétforgácsolódás veszélyével szemben, a papi élet egységének előmozdítása érdekében a zsinati határozat hangsúlyozza annak fontosságát, hogy a pap saját tevékenységét összhangban és egységben végezze a püspökkel és a papi közösséggel. Így fogalmaz a dokumentum: „Hogy életük egységét konkrétan is meg tudják valósítani, minden teendőjüket fontolják meg, keresvén, hogy mi az Isten akarata, azaz mérleget, hogy teendőik összhangban vannak-e az Egyház evangéliumi küldetésének szabályaival. A Krisztus iránti hűséget ugyanis nem lehet elválasztani az Egyháza iránt táplált hűségtől. A pásztori szeretet tehát megköveteli, hogy a papok – nehogy hiába fáradozzanak – mindig a püspökkel és paptestvérekkel szoros közösségben dolgozzanak. Ha így cselekszenek, az Egyház küldetésének egységében megtalálják életük egységét”. ⁵⁵

Itt is arról van szó, hogy a papi cselekvés konkrét módjának követni kell a szentelésben nyert papi lét lényegileg közösségi természetét. A fölszentelés ugyanis egyben beiktatás a hierarchikus papi közösségbe, melynek élén a püspök áll. A zsinat utáni magisztériumi megnyilatkozások ezt is újra és újra emlékeztetbe idézik. A *Pastores dabo vobis* például így figyelmeztet: „A fölszentelt szolgálat – természetének megfelelően – csak akkor végezhető, ha a Krisztussal kapcsolatban lévő pap szentségileg beiktatódik a papi rendbe, azaz amennyiben hierarchikus közösségben marad saját püspökével. A fölszentelt szolgálatnak ugyanis »közösségi formája« van, ezért csak »közös tevékenységként« végezhető. (...) A papok szolgálata közösség, s szükséges és felelősségteljes együttműködés – elsősorban a püspök szolgálatával – az egyetemes Egyház és az egyes részegyházak javára, melyek szolgálatában a papok a püspökkel együtt egy presbitériumot alkotnak”. ⁵⁶ A püspökkel, a

⁵⁴ SC 23,1.

⁵⁵ PO 14,3.

⁵⁶ PDV 17. A *Katolikus Egyház Katekizmusa* hasonlóképpen fogalmaz: „Ugyanígy, az egyházi hivatal szentségi természetéhez tartozik kollegiális jellege. Az Úr Jézus már nyilvános működése kezdetén megalkotta a Tizenkettőt mint »az új Izrael csíráit és a szent hierarchia« kiindulópontját. Az együtt kiválasztottak együtt kapták a küldetést is; és testvéri egységük az összes hívó testvéri közösségének szolgálatára lesz; mintegy tükröződése és tanúságtétele lesz

paptestvérekkel s így az egész Egyházzal egységben végzett papi szolgálat megóv az individualizmus, az önkényesség és az erők haszontalan szétforgácsolódásának veszélyétől. A „sentire cum Ecclesia” jegyében teljesített szolgálat segít a teendők helyes sorrendiségének a felállításában, a magára maradottság érzésének megelőzésében, és elvezet az együttműködés örömének tapasztalatához. Ugyanakkor a pap részéről igényli az „egészen látás” képességének a kifejlesztését. Minden eucharisztikus liturgia táplálja és erősíti a papi szolgálat e lényegileg közösségi és „egészleges” jellegének tudatos átélését, hiszen a püspökkel, a papsággal, a pápával közösségben, vagyis az egész Egyházzal való egységben történik.

3. Tekintély és szolgálat

A zsinat utáni évtizedekben a papi identitás kérdése nemcsak a szakramentalitás és a funkcionalitás, hanem a tekintély és a szolgálat viszonyának az összefüggésében is további tisztázást igényelt. Ez nem meglepő, hiszen a két viszony szorosan összetartozik. Míg a felszenteléssel adott tekintély, szent hatalom elsősorban a szakramentalitás ontológiai dimenziójához rendelődik, addig a szolgálat inkább a funkcionalitás pólusához. Ahogy az ontológiai és funkcionális pólus nem választhatók szét, úgy a tekintély és a szolgálat sem. A tekintély gyakorlásának egyedül megfelelő módja a szolgálat; ugyanakkor a szolgálat végzése szent felhatalmazással és tekintéllyel történik. A szent hatalom nem önmagáért van, hanem éppen a szolgálatért, ahogy a szolgálat végzése is csak azért lehet hatékony, mert Krisztustól kapott tekintéllyel valósul meg.

3.1. Kísértések

Ha ennek az összefüggésnek bármelyik pólusát rosszul értelmezik, egyoldalúság lép fel és kártékony feszültség keletkezik. Ezzel kapcsolatban és a zsinat utáni tapasztalatok fényében *A papi élet és szolgálat direktórium*a két veszélyről, sőt kísértésről beszél, amely a rá bízott közösséget pásztorként vezetni hivatott papra leselkedik. Az egyik a tekintély félreértéséből fakad,

az isteni Személyek közösségének. Ezért minden egyes Püspök szolgálatát a Püspöki kollégiumon belül végzi, közösségben Róma püspökével, Szent Péter utódával és a kollégium fejével; a papok szolgálataikat az egyházmegye presbitériumán belül végzik püspökük vezetése alatt” KEK 877.

és a tekintély helytelen gyakorlásához vezet: „Az első kísértés az, hogy szolgálatát a nyáj fölött uralkodva végezze (vö. Lk 22,24–27; 1Pt 5,1–4)”.⁵⁷ Ezzel szemben a papnak Jézus figyelmeztető szavait és példáját kell szem előtt tartania: „minden tekintélyt a szolgálat szellemében kell gyakorolni, mint »amoris officium«-ot és mint fenntartás nélküli odaadást a nyáj javára (vö. Jn 13,14; 10,11). A papnak mindig emlékezetben kell tartania, hogy az Úr és a Mester »nem azért jött, hogy neki szolgáljanak, hanem hogy ő szolgáljon« (Mk 10,45), hogy letérdelt és megmosta tanítványai lábát (vö. Jn 13,5) mielőtt a kereszten meghalt, s mielőtt az egész világra szétküldte volna őket (vö. Jn 20,21)”.⁵⁸ A direktórium megjegyzi, hogy a Krisztustól kapott szent hatalom alázattal történő gyakorlása azt is jelenti, hogy a papok „tisztelőben tartják a feladatokat, melyeket Krisztus és az Egyház akár a laikus hívőkre, akár az evangéliumi tanácsokat követő szerzetesekre bíz”.⁵⁹ A másik veszély a Krisztustól származó és a vezetői-pásztori szolgálat végzéséhez szükséges tekintély gyakorlásának a nem vállalásából, illetve elutasításából fakad. Ezt a direktórium a »demokratizmus« kísértésének nevezi: „az ún. »demokratizmus« nagyon súlyos kísértés arra, hogy a Krisztust mint Főt megillető tekintélyt és kegyelmet megtagadjuk, s az Egyházat megfosszuk természetétől, mintha nem volna más, mint pusztán emberi közösség. Az ilyen fölfogás megsebzí az Egyház hierarchikus alkotmányát, melyet isteni alapítója akart, miként azt a Tanítóhivatal világosan tanította és az Egyház töretlenül élte”.⁶⁰ A Klérus Kongregáció dokumentuma nem hagy kétséget afelől, hogy az Egyház elismeri a demokratikus kultúra értékeit és az emberi személy méltóságát. Ugyanakkor azt is hangsúlyozza, hogy az Egyház nem demokratikus alapokon szerveződő emberi társaság, nem érdekek megjelenítésének és összeegyeztetésének többségi elven működő társadalmi alakulata. Az Egyház létének végső forrása a Szentháromság; az Egyház az Atya ajándéka, Alapítója és Ura Jézus Krisztus, életetője a Szentlélek. Krisztus szándékához hűségesen küldetése a Szentháromság szent közösségébe minden embert bevonni. A hierarchikus papság sajátos küldetése, hogy a tekintéllyel történő tanítás, megszentelés és pásztori vezetés által az Egyház tagjai számára ez a „szent eredet” (*hierarché*) állandóan jelenvalóvá tegye és szolgálja az Egyház megmaradását ebben a „szent ere-

57 A KLÉRUS KONGREGÁCIÓJA, *A papi élet és szolgálat direktóriuma*, 16.

58 Uo.

59 Uo.

60 Uo. 17.

dethez” való hűségben.⁶¹ Ezért az Egyház hierarchikusan felépülő közösség, melyben a krisztuskövetők egyenlő méltósága nem a szolgálatok, feladatok, küldetések és felhatalmazások közötti egyformaságot vagy azonosságot jelent. A direktórium óv a szolgálatok közötti különbségek eltüntetésétől, s ezzel a laikusok klerikalizálására irányuló törekvésektől.

3.2. A szolgálat jelentése a magisztériumi és a bibliai szövegekben

A II. Vatikáni Zsinat egyháztanának alapvető szemléletmódját jól tükrözi jellemző szóhasználata, melyben kulcskifejezésként szerepel a „szolgálat” szó. Csak a *Lumen gentium* dogmatikus konstitúcióban 55-ször szerepel. A hittani rendelkezés egyaránt alkalmazza az egész Egyház világ üdvösségét szolgáló küldetésére, az Egyházon belül minden megkeresztelt hívő feladatára, beszél a szerzetesek és a világi hívők szolgálatáról, de legtöbbször az *ordo* szentségében részesedők szolgálatáról szól. Az egyházi rend tagjaira vonatkozóan 7-szer, a püspökökre 17-szer, a presbiterekre 9-szer, a diakónusokra 2-szer használja a kifejezést. A *Presbyterorum ordinis* határozatban még többször, 79-szer fordul elő a kifejezés, természetesen túlnyomórészt a papok szolgálatára vonatkoztatva, ahogy a papnevelésről szóló *Optatum totius* kezdetű dekrétumban is, ahol 16-szor találkozunk vele. A dokumentumok „szent hatalommal felruházott szolgáltnak”,⁶² „felszentelt szolgáltnak”⁶³

61 Megjegyezzük, hogy Krisztus apostoli szolgálatot alapító szándékának a történeti relativizálásán, valamint a funkcionalista szemléletmód egyeduralmának a szakramentális dimenzió kárára történő érvényre juttatásán túl a nők pappá szentelése melletti érvelésben harmadik tényezőként a demokratikus társadalomszervező elvnek az Egyház életében történő kritikátlan alkalmazási kísérlete figyelhető meg. Ez a megközelítés a papságot mint döntéshozó hatalomgyakorlást és szakmai karrierlehetőséget tekinti, melyhez alapvetően mindenkinek joga van, s ezért a nőkkel szembeni diszkriminációként fogja fel e jog korlátozását a férfiak számára. Ez a szemléletmód azonban két szempontból is alapvetően félreérti a szolgálati papság természetét. A papság senki számára nem jog, hanem Krisztus személyes hívásán és az Egyház elfogadásán alapuló ajándék. A papság nem döntéshozó hatalomgyakorlás, hanem mindenekelőtt engedelmes hűség Krisztushoz, Krisztus képviseletében, az ő küldetésének folytatása az Egyház tagjainak szolgálatában, betagozódva a szolgálatot teljesítő pásztorok hierarchikus rendjébe. A papi tekintély és hatalom csak a szolgálat, az engedelmesség, a küldetés és az egyházi közösség ezen összefüggérendszerében értelmezhető teológiaiilag. Vö. JOSEPH RATZINGER, „Introduzione”, in CONGREGAZIONE PER LA DOTTRINA DELLA FEDE, *Dall’ „Inter insigniores” all’ „Ordinatio sacerdotalis”*. *Documenti e commenti*, vol. 6., 9–26; különösen: 20–21; Uő., „Il sacerdozio dell’uomo: un’offesa ai diritti della donna?”, in *uo.*, 150–158; Uő., *A föld sója. Kezdeti és Katolikus Egyház az ezredfordulón*, Budapest 2005, 169–173.

62 LG 18.

63 LG 32; 35; 62.

vagy egyszerűen csak „szolgáknak”,⁶⁴ illetve „méltatlan”⁶⁵ vagy „megbízott szolgáknak”⁶⁶ nevezik a papokat. Ahogy a „felszentelt szolga” vagy a „szent hatalommal felruházott szolga”, úgy a váltakozva alkalmazott „szolgálati papság”, illetve „hierarchikus papság” szóhasználat is jól tükrözi azt a zsinati szemléletet, mely egyensúlyban tartja a tekintély és a szolgálat pólusait. A felszentelt szolga Krisztus személyében, a tőle eredő szent hatalommal és tekintéllyel felruházva cselekszik, de tanítói, megszentelő és pásztori cselekvése az alázat lelkületével az Egyház javára végzett igazi szolgálat.

A zsinat utáni tanítóhivatali megnyilatkozások ennek a szemléletmódnak a jegyében állva követik a zsinati szóhasználatot, sőt talán még nagyobb nyomatékot adnak neki, amikor arról beszélnek, hogy a papok nemcsak a Fő és a Pásztor-Krisztushoz, hanem Krisztushoz, a Szolgához hasonulnak a fölszentelés révén papi életükben és szolgálatukban. Természetesen, ez a gondolat tartalmilag a zsinati szövegekben is jelen van, különösen akkor, amikor Krisztussal kapcsolatban a Filippi-levélben olvasható „szolgai alak” fölvételére vagy az utolsó vacsorai lábmossás cselekedetére utalnak.⁶⁷ Ugyanakkor maga a nyomatékosító kifejezőmód, hogy a pap a Szolga-Krisztushoz válik hasonlóvá, csak később bukkan fel II. János Pál pápa *Pastores dabó vobis* kezdetű apostoli buzdításában.⁶⁸ A *Katolikus Egyház Katekizmusa* is hangsúlyozza, hogy a pásztorokra bízott szolgálat kettős vonatkozású. „Teljes egészében Krisztusra és az emberekre irányul. Teljesen Krisztustól és az ő egyetlen papságától függ, s az emberekért és az egyházi közösség javára van”.⁶⁹ A papok, „mivel teljesen Krisztustól függenek, aki a küldetést és a tekintélyt adja, valóban »Krisztus szolgálói« (vö. Róm 1,1), Krisztus mintája szerint, aki értünk szabadon magára öltötte »a szolga alakját« (Fil 2,7). Mivel a szó és a kegyelem, melyeknek szolgálói, nem

64 PO II.

65 PO 12.

66 PO II, 89-es jegyzete.

67 PO 15.

68 A *Pastores dabó vobis* teljességre törekedve sorolja fel Krisztusnak azokat a címeit, melyek üdvözítő művének és szeretetének egy-egy aspektusát megfogalmazva jelzik, hogy a pap Krisztushoz történő hasonulása miben áll. A dokumentum az *ordo* szentségéről kijelenti, hogy „hasonlóvá teszi őket Krisztushoz, a Főhöz és Pástorhoz, az Egyház Szolgájához és Jegyeshöz” PDV 3. A Klérus Kongregáció direktóriuma megismétli ezt a gondolatot: „A szentelés a papot nem csupán Krisztusnak, a Papnak, Tanítónak, Főnek és Pástornak misztériumában részesíti, hanem bizonyos módon Krisztusnak »az Egyház Szolgájának és Völegényének« misztériumában is”. A KLÉRUS KONGREGÁCIÓJA, *A papi élet és szolgálat direktóriuma*, 13.

69 KEK 1551.

az övék, hanem Krisztusé, aki mások javáért bízta rájuk, szabadon lesznek mindenki rabszolgáivá (vö. 1Kor 9,19).⁷⁰ A papok számára Krisztus szolgálónak lenni ugyanazt jelenti, mint személyesen Krisztus által meghívva és küldve, Krisztustól fölhatalmazottan és az ő tekintélyével, Krisztus nevében, képviselőjében és személyében cselekedni, Krisztus előtt személyesen felelősséget vállalva az ő ígését és szentségi kegyelmét közvetíteni az Egyház tagjai és minden ember felé. A papi szolgálat a „szeretet hivatala” (*amoris officium*),⁷¹ amennyiben a pap a Krisztus iránti szeretetből és őt szolgálva vállalja, hogy testvérei szolgálatára adja önmagát. A *Katekizmus* hangsúlyozza, hogy a papok az Egyház szolgálói is. A pap nemcsak Krisztus személyében, de „az egész Egyház nevében is cselekszik, amikor Isten elé terjeszti az Egyház imádságát, és különösen, amikor bemutatja az eucharisztikus áldozatot”.⁷² A Szent Liturgiában Krisztust megjelenítve, aki Testének, az Egyháznak a Feje, megjeleníti a Krisztussal együtt imádkozó és önmagát vele együtt felajánló Egyházat is; „ezért azokat, akik a Testben különleges módon szolgálnak, nem csupán Krisztus szolgálónak, hanem az Egyház szolgálónak is nevezik”.⁷³ Az Eucharisztia ünneplés módjára alkalmazva ezt a meghatározást a *Sacramentum caritatis* apostoli buzdításában XVI. Benedek figyelmeztet, hogy a liturgia végzése „Krisztusnak és Egyházának tett alázatos szolgálat”: „A pap elsősorban szolga, és mindig arra kell törekednie, hogy jel legyen, mely készséges eszközként Krisztus kezében Őrá mutat. Ez különösen megmutatkozik az alázatban, mellyel a pap vezeti a liturgikus cselekményt, engedelmesen követve a szertartást, melynek előírásait szívvel-lélekkel megtartja”.⁷⁴

A zsinati és a zsinat utáni tanítóhivatali dokumentumokban körvonalazódó szolgálat-felfogás egyesíti magában a tekintély, a személyes felelősség, az engedelmes alázat és a közösségi jelleg mozzanatait. Az alázatos szolgálat és a felelősségteljes tekintély nem ellentétesek, s nem játszhatók ki egymással szemben. A tanítóhivatali szolgálatfelfogás a bibliai tanúságtételben gyökerezik. A „szolga” szó már az Ószövetségben sem feltétlenül volt azonos jelentésű az alacsony társadalmi réteghez tartozással vagy a te-

⁷⁰ KEK 876.

⁷¹ A kifejezés Szent Ágostonra megy vissza. Vö. AURELIUS AUGUSTINUS, *In Iohannis Evangelium tractatus*, 123,5; in *PL* 35, 1967. Több tanítóhivatali dokumentum is utal rá. Lásd SC 23; A KLÉRUS KONGREGÁCIÓJA, *A papi élet és szolgálat direktóriuma*, 16.

⁷² KEK 1552.

⁷³ KEK 1553.

⁷⁴ SC 23.

kintély nélkülözésével. Mózes, Dávid, Sámuel, a királyok, a próféták és papok s mindenekelőtt a királyi, prófétai és papi vonásokat egyaránt magán viselő „ebed Jahve”⁷⁵ mind szolgák: Isten szolgái, akik Isten megbízásából, tekintéllyel felruházva küldetést teljesítenek Isten népe javára. Szolgálatuk teljesítése azonban nem egyszer megaláztatásokkal és szenvedésekkel teli (vö. Mózes, Jeremiás), ennek kiemelkedő példája Jahve szolgájának titokzatos alakja. Az evangéliumi tanúságtétel szerint Jézus tudatosan vállalta és beteljesítette Jahve Szolgájának küldetését. A Fiú és Szolga hallatlan tekintélyével és engedelmes alázatával egész életét „proegzisztenciaként” élte, végső nagy üdvözítő szolgálatként vette magára a szenvedés kínjait és a szegyeteljes kereszthalált, amint az Eucharisziát alapító szavai tanúsítják. Tanítványait Jézus a szolgálat lelkületének elsajátítására hívta, különösen az apostolokat, akiket valódi tekintéllyel és lelki hatalommal ruházott föl, hogy őt képviselve, az ő követeként küldetését folytassák az Egyház építésére. A „diakonia” újszövetségi jelentésének feltárására irányuló kutatások az utóbbi évtizedekben éppen arra mutattak rá, hogy az apostoli és egyházi szolgálat végzése Jézus példája nyomán olyan mások javára végzett tevékenység, mely egyszerre foglalja magában a szeretetből fakadó alázat és a tekintéllyel történő megbízásteljesítés magatartását. A szolga megbízást teljesít, valamilyen feladat elvégzésével (üzenetátadás, asztalszolgalat stb.) közvetít a megbízást adó ura és tevékenységének címzettjei között. „A megbízott mindenesetre teljesen elkötelezett a küldőjének, hiszen a kapott feladat teljesítéséről, amelynek gyorsan és megbízhatóan kell történnie, számadással tartozik. A megbízott ugyanakkor megbízójának nevében és tekintélyével léphet fel a címzettekkel szemben”⁷⁶

3.3. Tekintély és karizma viszonya – az egység szolgálata

A tekintély helyes gyakorlásának témája különösen aktuálissá válik akkor, amikor a papnak megfelelő viszonyulást kell kialakítania a rá bízott közösségben jelentkező karizmák használatával, illetve a lelkiségi mozgalmak és karizmatikus szerveződések tevékenységével kapcsolatban. Ebben a kérdéskörben a II. Vatikáni zsinat a *Lumen gentium* kezdetű dogmatikus konstitúciója megfogalmazta a legfontosabb alapvetéseket, amikor

⁷⁵ Vö. RÓZSA HUBA, *Bevezetés az Ószövetség könyveibe*, Budapest 2016, 422–424.

⁷⁶ KOC SIS IMRE, „Szeretetszolgalat vagy megbízatás? Megfontolások a diakóniával kapcsolatos újabb biblikus kutatásokat illetően”, in *Szolgálatok és szolgálattelvők az Újszövetségben*, (Szent Jeromos Katolikus Bibliatársulat), Budapest 2018, 7–31, itt: 11.

elsősorban a páli levelek nyomán⁷⁷ (1Kor 12; Róm 12; Gal 5; Ef 4; vö. 1Pt 4) kifejtette a hierarchikus és a karizmatikus ajándékok kapcsolatáról és a karizmák helyes használatáról szóló tanítást (LG 12).⁷⁸ A zsinat utáni időszakban az új lelkiismereti mozgalmak, társulások és közösségek szaporodása és növekvő vitalitása szükségessé tette, hogy a Tanítóhivatal aktualizálva a zsinati tanítást tisztázza az Egyház intézményes és karizmatikus dimenziójának egymáshoz való viszonyát, s ennek összefüggésében a tekintély viszonyulását a karizmatikus szerveződésekhez.⁷⁹ A pápák hangsúlyozták, hogy Krisztus üdvözítő művének szolgálatában az Egyház intézményes és karizmatikus dimenziója lényegileg összetartozik. Nem állíthatók szembe egymással, s nem is csupán egymás mellett léteznek, hanem áthatják egymást, amennyiben az intézmények is végső soron a Szentlélek ajándékai, a karizmák pedig a történelemben idővel intézményes alakot öltenek. Hangsúlyozták, hogy a karizmatikus szerveződések a Szentlélek ajándékai az Egyház számára, amennyiben sajátos karizmatikus adományaikkal résztvesznek az evangélizációban, beépülnek a helyi plébániai közösségek életébe és engedelmeskednek a felelős lelkipásztorok útmutatásainak.⁸⁰ A téma legérzékenyebb és legátfogóbb kifejtését a Hittani Kongregáció 2016-ban kiadott *Iuvenescit Ecclesia. Levél a katolikus Egyház püspökeinek a hierarchikus és a karizmatikus ajándékok kapcsolatáról tekintettel az Egyház életére és missziójára* című dokumentuma tartalmazza. A kongregációs irat így összegzi a pásztori szolgálat tekintélyének és a karizmatikus szerveződések kölcsönös viszonyát: „Az Egyházban lévő különböző ajándékok közötti jó kapcsolatnak a művelése mindenekelőtt megköveteli, hogy a karizmatikus szerveződések ténylegesen beilleszkedjenek a helyi egyházak pasztorális életébe. Ez elsősorban azt igényli, hogy a különböző társulások elismerjék a pásztorok tekintélyét az Egyházban mint a keresztény élet belső valóságát, őszintén vágyakozva arra, hogy e tekintély elismerje, elfogadja és szükség

77 A téma biblikus alapjainak kifejtéséhez lásd KOCIS IMRE, „Isten elküldte Fiának Lelkét”. A Szentlélek Pál apostol tanításában, (Szent Jeromos Katolikus Bibliatársulat), Budapest 2004, különösen: 95–122.

78 LG 4; 12.

79 Vö. VI. PÁL PÁPA, *Evangelii nuntiandi*, apostoli buzdítás (1975), 8; A SZERZETESÉK ÉS A VILÁGI INTÉZMÉNYEK KONGREGÁCIÓJA – A PÜSPÖKÖK KONGREGÁCIÓJA, *Mutuae relationes* (1978); II. JÁNOS PÁL PÁPA, *Christifideles laici* apostoli buzdítás (1988); Uő, *Vita consecrata*, apostoli buzdítás (1996).

80 HITTANI KONGREGÁCIÓ, *Iuvenescit Ecclesia. Levél a katolikus Egyház püspökeinek a hierarchikus és a karizmatikus ajándékok kapcsolatáról tekintettel az Egyház életére és missziójára*, Roma 2016, 10.

esetén megtisztítsa őket, s így az egyházi küldetés szolgálatára álljanak. Másfelől szükséges, hogy azok, akik a hierarchikus ajándékokkal kitüntettek, a karizmák megkülönböztető megítélése és kísérése során szívesen fogadják azt, amit a Lélek ébreszt az egyházi közösség ölén, számoljanak velük a lelkipásztori tevékenység területén és mindenki javát szolgáló valódi erőforrásként értékeljék azok hozzájárulását”.⁸¹ A kongregációs irat a pásztorok tekintély gyakorlásának a konkrét módjával kapcsolatban a következő útmutatást adja: „E cél érdekében a tekintélynek tudatában kell lennie, hogy a Szentlélek a karizmákat előre ki nem számítható módon ébreszti, és azokat az Egyház építését szem előtt tartva a hit szabálya szerint kell értékelnie. Időben elhúzódó folyamatról van szó, mely lépéseket igényel a hitelesítéshez, komoly megkülönböztetésen keresztül haladva hitelességük egyházi elismeréséig. A karizmából sarjadó társulásnak a tapasztalatszerzés és leülepedés megfelelő idejére van szükség, amely túlhalad a kezdetek lelkesedésén a szilárd alakot öltés felé. A hitelesítés útján az Egyház tekintélyének jóindulatúan kell kísérnie az új szerveződést. A pásztorok soha nem lankadhatnak e kísérés során, mert nem fogyatkozhat meg azok atyasága, akik az Egyházban arra hivatottak, hogy a Jópásztor helyettesei legyenek, kinek gondoskodó szeretete soha nem szűnik meg kísérni nyáját”.⁸²

A pap számára a tekintély gyakorlásának helyes stílusát az határozza meg, hogy vezetői szolgálata alapvetően az egység szolgálata. Az egyházi közösségben jelenlévő karizmatikus ajándékok is mind szolgálatra rendelték, de a pap hierarchikus adománya, vagy másképpen az ő sajátos hivatali karizmája az, hogy szolgálatával a különböző karizmák működését egy célra, az egyházi közösség egységének építésére irányítsa. A papi szolgálat mindenekelőtt az egység szolgálata; a pap sajátos identitását ez határozza meg. Walter Kasper így fogalmaz: „A hivatalnak a sajátos funkciója, a sajátos karizmája a vezetés. Másként fogalmazva: a hivatal különös módon felelős az Egyház, illetve a közösség egységéért. Az a feladata, hogy a sok karizmát egymással értelmes együttműködésre hozza, integrálja, részben csak felfedezze és egységbe fűzze. A közösség vezetése ezért soha nem értelmezhető autokratikusan. Egy szolgálat a többi szolgálat között, szolgálat a többi szolgálatért. Csak kollegiálisan, az összes többi karizmával karölt-

81 *Uo.*, 20. A dokumentum a 18. szakaszában részletezi a karizmatikus szerveződések elismerésének alapvető szempontjait az egyházi tekintély részéről.

82 *Uo.*, 17.

ve gyakorolható”.⁸³ Mivel a közösség, illetve az Egyház egysége, melyet a papnak szolgálnia kell nem pusztán egy szociológiai, hanem Krisztus körül képződő és a Szentlélekben való egység, ezért nem pusztán megfelelő természetes emberi képességeket feltételez, s nem is jöhet ez a képesség és felhatalmazottság alulról, magától a közösségtől, hanem csak felülről, a Szentlélek karizmatikus ajándékaként és Krisztustól kapott küldetésként. Ezért a pap nemcsak szolgálja a közösségnek, hanem Krisztust megjelenítve a közösség felé, bizonyos értelemben szemben is áll a közösséggel. Kasper az egység karizmatikus szolgálatának a perspektívájából értelmezi aztán a pap hármass feladatkörét: az igehirdetés, a megszentelés és a pástorság feladatát. Az Egyház egysége ugyanis ezen a három területen képződik: az Isten igéjére válaszoló hit megvallásának, az Eucharisztia és a szentségek ünneplésének, valamint a kölcsönös és közös szeretetszolgálat egységében. A pap egység-szolgálat nemcsak a helyi közösségre, hanem a helyi közösségnek az egész Egyházzal való egységére is vonatkozik. Ezért a pap felelős közösségének az egyházmegyével és a többi közösséggel való egységéért, s így hivatala lényege szerint ebben az értelemben is kollegiális természetű. Egységben kell lennie a megyéspüspökkel és paptársaival; szolgálatát a püspök munkatársaként és presbitérium tagjaként végzi.⁸⁴

4. Összegzés

Tanulmányunkban rövid áttekintést adtunk a papságról szóló zsinati tanítás befogadásának folyamatáról a magiszteriumi megnyilatkozások tükrében. E recepciót úgy értelmeztük, mint aminek középpontjában a papi identitás kérdésének a tisztázása áll, s tétje a zsinat utáni válsághelyzetből való kilábalás. Olvasatunk szerint a tanítóhivatali dokumentumok tanítása a papi önazonosságról két fő fókuszpont köré rendeződik: egyfelől a szakramentalitás és funkcionalitás viszonyának, másfelől a tekintély és szolgálat kapcsolatának a kérdése köré.

Gondolatmenetünk első részében igyekeztünk vázolni a szakramentalis-ontológiai gondolkodásmód háttérbe szorulásának és a funkcionális

83 WALTER KASPER, „Kollegiale Strukturen in der Kirche – der theologische Ort der Räte des gemeinsamen Apostolats”, in *Die Kirche und ihre Ämter. Schriften zur Ekklesiologie II*, in *Gesammelte Schriften* Bd. 12, Freiburg-Basel-Wien 2009, 28.

84 *Uo.*, 30. Lásd részletesebben kifejtve PUSKÁS ATTILA, „Intézmény és karizma kapcsolata”, in *Intézmény és karizma az Egyházban. A 75 éves Tomka Ferenc köszöntése*, Budapest 2017, 153–170.

szemléletmód egyoldalú előtérbe kerülésének a hatásait három nagy területen: a nők pappá szentelésének kérdésében, a papi cölibátus értelmezésében és a papi élet egységének a témakörében. Arra törekedtünk, hogy bemutassuk a Tanítóhivatal erőfeszítéseit mindhárom területen a szakramentális gondolkodásmód érvényre juttatásáért s a funkcionalitás pólusával való kiegyensúlyozott kapcsolat helyreállításáért. Úgy áll előttünk a magisztériumi tanítás, mint az „agere sequitur esse” elvének következetes teológiai alkalmazásáért folytatott igyekezet. A papszentelésben Krisztustól ajándékba kapott papi lét és küldetés (*esse: character indelebilis, sacra potestas, gratia sacramentalis*) megelőző forrása, mércéje és állandó alapja a papi cselekvésnek (*agere*), pontosabban az „agere in persona Christi” megvalósításának. Ugyanakkor arra is felfigyelhettünk, hogy a magisztérium kölcsönösséget is lát „esse” és „agere” között. Nemcsak a papi lét határozza meg a papi cselekvést, hanem a papi cselekvés is visszahat a felszentelt szolga papi létére. A szolgálatban valóra váltott papi létet formálja maga a szolgálat végzése is. Szakramentalitás és funkcionalitás kölcsönhatásban állnak, de ez a kölcsönösség aszimmetrikus, amennyiben a szakramentális ontológiai dimenzió a forrás és a mérce a szakramentális cselekvéshez. A konkrét papi identitás ebben az összefüggésben képződik.

Gondolatmenetünk második részében a tekintély és a szolgálat összefüggését vettük szemügyre. Először feltérképeztük a két fogalom félreértéséből származó kisértéseket. Majd röviden tisztáztuk a két fogalom helyes jelentését a magisztériumi szövegek és a bibliai tanúságtétel fényében. Végül a tekintély és szolgálat kapcsolatának kérdését a karizmákhoz való viszonyulás összefüggésébe ágyazva vizsgáltuk meg. Itt is hasonló eredményre jutottunk mint a szakramentalitás és funkcionalitás kérdésében. Tekintély és szolgálat egymást értelmező, kölcsönhatásban álló fogalmak. A konkrét és egészséges papi identitás ebben a szerves összefüggésben formálódik.

Tanulmányunk zárásaként a papi identitás kapcsán Keresztelő János alakjára szeretnénk utalni. Noha érthető módon a tanítóhivatali szövegekben nem bukkan fel az Ó-Újszövetség határán álló János személye, amikor az újszövetségi papságról van szó, mégis sok mindent példaszerűen megtestesít a papi identitás lényegéből. Nem csak szavával és ujjával, s nem csak az alámerítés jelszerű cselekvésével, de egész lényével Krisztusra mutat mint egyetlen élő szakramentális jel. Felülről kapott küldetését és tekintélyét maradéktalanul szolgálattá teszi, Krisztus útját a saruszij megoldásáig

lehajló előkészítés szolgálatává. S miközben elutasítja a hamis identitás rávetítéseket – sem a Messiás, sem Illés, sem a próféta nem vagyok (vö. Jn 1,19–22) – s a Nagyobbat (Jn 1,30), a Názáreti Jézust, akinek növekednie kell, őt szolgálja egyre kisebbedve (Jn 3,30), mégis a Vőlegény-Jézus barátjának tudja magát, aki örül, hogy ott lehet a Vőlegény mellett és hallhatja a hangját (Jn 3,29–30). Szolga és barát, aki tudja a helyét és örül a hivatásának. S ha a pap a szentmisében az ő szavait ismételve, egy pillanatra vele azonosulva, mutatja fel a Legszentebbet – „Íme, az Isten Báránya. Íme, aki elveszi a világ bűneit” –, akkor ez felhívás arra, hogy papi identitását János módjára élje meg: egész életével is a Bárányra mutató jel legyen.

DOLHAI Lajos

A pap és a szentségek

TARTALOM: 1. A papi szolgálat eredete és értelme; 2. A pap, a szentségek kiszolgáltatója; 3. Kizárólag pap misézhet; 4. A szentség kiszolgáltatójával kapcsolatos három dogma; 5. Életszentség a szentségek kiszolgáltatása által.

LAJOS DOLHAI: The Priest and the Sacraments

Even the Gospels contain indications of the fact that the dispensation of the sacraments was part of the mission of the Apostles. The Acts of the Apostles and the letters of Saint Paul testify that the disciples performed this ministry faithfully. It also becomes evident that they regarded themselves 'as servants of Christ and stewards of the mysteries of God' (1 Cor. 4:1). They were aware that the efficacy of the sacraments was guaranteed by the glorified Christ. As Augustine puts it 'if Peter should baptise, it is Christ who baptises; if Paul should baptise, it is He who baptises; if Judas should baptise, it is He who baptises'. The ordained priest is essentially but an instrument of Christ in the sacramental order of salvation. There is a sacrament (baptism) that could, should the need arise, be administered by anyone, while the Mass may only be celebrated by an ordained priest. The applicable ecclesiastical law is based on the Holy Scripture and the Sacred Tradition. Concerning the minister of the sacrament, three dogmas were established as early as the first centuries (cf. the Donatist controversy), teaching that the efficacy of the sacrament was independent of the person of the priest. The sacraments also play a major role in the ministry of priests and in the attainment of saintliness in their lives. This understanding is emphasised by the decree of the Second Vatican Council on priestly life and ministry (PO 13).

1. A papi szolgálat eredete és értelme

Jézus Krisztus, – akinek minden hatalom megadatott a földön és az égen (Mt 28,18) – lelki hatalmat (Mt 10,1; Lk 9,1; Mk 6,7) és küldetést adott az apostoloknak. Jézus a „tizenkettőt” gondosan tanította, felkészítette őket Isten országa titkainak ismeretére (Mk 4,11), parancsot adott nekik a tanításra és a keresztre (Mt 28,19), bűnbocsátó hatalmat kaptak Tőle (Jn 20,22), és rájuk bízta az Eucharisztia megünneplését (Lk 22,1). Nemcsak azért küldte az apostolokat, „hogy az evangéliumot minden embernek hirdessék, [...] ha-

nem azért is, hogy a meghirdetett üdvösséget megvalósítsák az egész liturgikus élet központját jelentő áldozat és szentségek útján”.¹ Azt is látjuk a páli levelekből, hogy az apostolok kezdettől fogva úgy tekintik magukat, mint „Krisztus szolgálait és Isten titkainak (*mysterium/sacramentum*) hűséges sáfárait” (1Kor 4,1).

Az Apostolok Cselekedeteiből tudjuk, hogy az apostolok imádság és kézrátétel által továbbadták a Krisztustól kapott küldetésüket és lelki hatalmukat (ApCsel 6,6; 13,13). Már az ősegyházban kialakult az egyházi rend szentségének három fokozata, és egyre világosabban körvonalazódik a püspök, a pap és a diakónus sajátos szolgálata.² Ők biztosítják az apostolok művének folytatását: az Evangélium hirdetése, valamint a közösség összegyűjtése és vezetése által. A szentségek és főleg az Eucharisztia ünneplése révén jelenvalóvá teszik Krisztust, mint az Egyház Fejét, aki folytatja megváltó művét ebben a világban a Szentlélek által. A középkori teológia sajátossága volt, hogy a három fokozat közül a papság jelentőségét hangsúlyozta, és kijelentette, hogy a papi szolgálat legfőbb célja a szentmiseáldozat bemutatása, amire már a papszentelés megadja a hatalmat. A Trentói Zsinat és a zsinat utáni katekizmusok azt tanították, hogy a papi szolgálatnak három célja van: 1. a szentmiseáldozat bemutatása, 2. a szentségek kiszolgáltatása és 3. Isten ígéjének hirdetése.³ Az ige szolgálata a harmadik helyre szorult, míg a szorosabb értelemben vett „szentségek kiszolgáltatása” előtérbe került. A pap olyan valaki lett, aki miséz és kiszolgáltatja a szentségeket: a rituális-liturgikus tevékenységet vezeti. Sok tényező járult hozzá ehhez a változáshoz. Jelentősége lehetett annak a ténynek is, hogy abban az időben Európa már keresztény lett. Az Egyház akkori állapotában („keresztény világ”) nem volt már annyira szükség az evangelizációs tevékenységre. A legfőbb ok pedig az, hogy a reformátorokkal szemben a zsinat kénytelen volt hangoztatni a szentmise áldozati jellegét és az áldozópapság szentségi természetét.

A II. Vatikáni Zsinat is meghatározta a papi küldetés lényegét és főbb céljait.⁴ A papoknak – akik Krisztust, a Tanítót, a Papot és a Pásztort teszik jelenvalóvá az Egyházban – állapotbeli kötelessége az Isten ígéjének hirdetése, a szentmise bemutatása és a szentségek kiszolgáltatása és Isten népének kor-

1 SC 6.

2 Vö. BEUTLER, J., „Kirchliche Ämter in den Pastoralbriefen”, in *Stimmen der Zeit* 144 (2019/1) 3–17.

3 HAMVAS, E., *Hit és erkölcsstan*, Budapest 1955, 60.

4 Vö. LG 10; 28; PO 2; 6.

mányzása (*tria munera*). Ebben nincsen semmi új elem, legfeljebb a sorrend az új, mert az igehirdetés került az első helyre. A szent zsinat céltudatosan hangsúlyozza, hogy „a papoknak [...] első feladatuk (*primum officium*) az, hogy Isten evangéliumát mindenkinek hirdessék, így teljesítve az Úr parancsát”.⁵ Nyilvánvalóan ez nem azt jelenti, hogy kevésbé fontos a szentségek szolgálata. Inkább időrendi elsőbbségről van szó. Ezt hangsúlyozza egy másik zsinati dokumentum: az evangelizálás célja az, hogy „mindazok, akik a hit és a szentségek révén Isten gyermekei lettek, összegyűljenek, és az Egyházban dicsérjék Istent, részesedjenek Krisztus áldozatában és asztalához járuljanak”.⁶ A jól értelmezett igeszolgálat a szentségekhez vezet. A szentségek kiszolgáltatása ugyanis szorosan az igehirdetéshez kapcsolódik: a szentségek tökéletesítik azt a hitet, amely Isten ígéjének meghallgatásából születik (vö. Róm 10,17). Nem szabad tehát lebecsülni a szentségeket, illetve a szentségi lelkipásztorkodást, hiszen az Isten ígéje általuk éri el teljes hatását, vagyis a lelki, kegyelmi közösséget Krisztussal és a Krisztusban hívőkkel. A jól értelmezett szolgálati papságot tehát mindig az evangelizálás és a szentségi élet egysége jellemzi. A pap, mint „a püspöki rend munkatársa arra szenteltetett, hogy hirdesse az evangéliumot, ünnepelje az istentiszteletet, elsősorban az Eucharisziát, melyből szolgálata erejét meríti, s hogy a hívők pásztora legyen”.⁷ Nyilvánvaló, hogy a liturgia ünneplése elsősorban az eucharisztikus áldozat bemutatását jelenti. A papot (áldozópapot) éppen ez, a szentmiseáldozat bemutatása emeli ki a királyi papság tagjai közül. „A pap nem ember, hanem Isten áldozatával egyesült emberáldozat, mert egész életét Istennek, Isten ügyének áldozza. Ebben az áldozatban van a papság lényege”.⁸

2. A pap a szentségek kiszolgáltatója

A klasszikus szentségtan⁹ mindig beszélt a szentségek „elsődleges” és „másodlagos” kiszolgáltatójáról, és hangsúlyozta, hogy a szentségek tulajdonképpen a kiszolgáltatója maga Jézus Krisztus, a kiszolgáltató pap csak

⁵ Vö. PO 4.

⁶ Vö. SC 10.

⁷ *A Katolikus Egyház Katekizmusának kompendiuma*, 328.

⁸ GHORGHIU, C. V., *Apám*, Bakonybél 1998, 30.

⁹ Vö. DANDER, F., *De Sacramentis Christi*, Vindibonae 1954, 16–19; Sőt, azt is állíthatjuk, hogy a szentség elsődleges kiszolgáltatója „az Atya, Krisztus által a Szentlélekben”, lásd AUER, J. – RATZINGER, J., *Kleine Katholische Dogmatik*, Regensburg 1971, 6. köt., 96.

Krisztus eszköze. Ez a hit tükröződik Pál apostol figyelmeztetésében: „Krisztus követségében járunk” (2Kor 5,20). „Úgy tekintsetek minket, mint Krisztus szolgáit és Isten titkainak intézőit” (1Kor 4,1). A szentségek minden hatékonysága Krisztustól van; a pap csak az Ő megbízásából, mint az ő „helyettese” cselekszik, ezért hangsúlyozták, hogy a szentség hatása független a kiszolgáltató hitétől és életszentségétől. Ezzel nemcsak azt akarták hangsúlyozni, hogy a pap Jézus nevében és hatalmával jár el, hanem azt is, hogy minden szentség felvételénél magával Jézussal találkozunk.

Már Római Szt. Kelemen kijelenti: „Jézus Krisztus a mi áldozati adományaink főpapja”.¹⁰ Ezt hangsúlyozta Szent Ambrus szentségtani művében az Eucharisziával kapcsolatban: „amikor odaérnek, hogy a tiszteletreméltó szentséget létrehozzák, a pap már nem saját szavaival él, hanem Krisztus szavaival. Tehát Krisztus szavai hozzák létre ezt a szentséget”.¹¹ A donatista vita következtében a teológusok a IV–V. századtól kezdődően a szentségekben Krisztus elsődleges cselekvői mivoltát hangsúlyozták, a kiszolgáltató papot csak eszköznek tekintették. Ez a gondolat különösen is megjelenik Ágostonnál, amikor Jn 1,33-hoz fűzött kommentárjában a következőt írja: „Ha valakit Krisztus keresztségével megkereszteltek higgye, hogy Krisztus kereszteni meg, mert egyedül róla mondták: ő Szentlélekkel keresztel”.¹² Gyakran hivatkoztak a hippói püspök kijelentésére: „Akár Péter, akár Pál, akár Júdás keresztel, Krisztus az, aki keresztel”.¹³ Ágoston szerint – bár az evangéliumok nem említik – nyugodtan mondhatjuk, hogy Jézus keresztele. Mégpedig azért, „mert ő adta a tisztulást; [...] a tanítványok testi szolgálatot teljesítettek, ő a fenség segítségét nyújtotta”.¹⁴ Szent Tamás még részletesebben megvilágítja a kérdést: „Krisztus minden papság forrása, mert a régi törvény papja Krisztus előképe volt, és az új törvény papja Krisztus személyében cselekszik (*in persona Christi agit*).¹⁵ „Krisztus maga szolgáltatja ki az összes szentségeket. Ő az, aki keresztele, Ő engedi el a bűnöket. Ő az igaz pap, aki a kereszten feláldozta magát, és akinek erejéből testét mindennap az oltáron konszekrálják. Mivel azonban testileg nem kellett minden testvére számára jelenvalóvá lennie, ezért választotta

10 Római Szent Kelemen levele a korintusiakhoz, 36,1.

11 *De sacramentis*, IV,4,14.

12 *Contr. Ep. Parm.* II, 11,23.

13 *In Ioh. Ev. tract.* 6, 7.

14 *Vö. In Ioh. Ev. tract.* 15,3.

15 *S. Th.* III, q. 22, a.4.

ki magának az egyházi kiszolgáltatókat”.¹⁶ Ő az, aki az eszközokság fogalmával kifejti, hogy a szentségkiszolgáltatók a szentségekben csak mint eszközök szerepelnek: „a kiszolgáltatónak és az eszköznek egy ugyanaz a szerepe”.¹⁷

A II. Vatikáni Zsinat a papi szolgálatról és életről szólva új módon világítja meg ezt a hitigazságot. A papok a szentelés által Krisztushoz, az Egyház Fejéhez és Pásztorához lesznek hasonlóvá, és így alkalmassá lesznek arra, hogy „Krisztusnak, az örök Főpapnak élő eszközeivé” (nem egyszerűen eszköz!) váljanak.¹⁸ A pap „in persona Christi” van jelen és cselekszik az Egyházban és az Egyházért. Szentelésből fakadó küldetése, hogy sakramentális módon jelenvalóvá tegye Krisztust az Egyház Fejét és Pásztorát. Ezért a papok az ő tekintélyével hirdetik az evangéliumot, a szentségekben az ő kegyelmét közvetítik, az ő szerető gondoskodásával adják életüket a nyájért, melyet összegyűjtenek és elvezetnek az Atyához Krisztus által, a Szentlélekben.

A teológiában és az egyházjogban más distinkciók is születtek a szentségek kiszolgáltatójával kapcsolatban. A szentség kiszolgáltatója és felvevője sohasem lehet ugyanaz a személy. Senki sem szolgáltathat ki magának egy szentséget. III. Ince pápa (1206) a Mt 28,19-re és a János 3,5-re hivatkozva érvénytelennek nyilvánította azt, ha valaki saját magát kereszteli meg.¹⁹ Ennek nem mond ellent az a tény, hogy a miséző pap megáldoztatja magát, hiszen az ő áldozása az eucharisztikus áldozat bemutatásának konstitutív eleme. A keresztség rendes (*ordinarius*) kiszolgáltatója a püspök, a pap és a diakónus; szükség esetén (például halálveszélyben) mindenki keresztelhet, ha a szándéka helyes és megegyezik az Egyház szándékával. „Az Egyház ennek a lehetőségnek az okát Isten egyetemes üdvözítő akaratában látja, és abban, hogy a keresztség szükséges az üdvösségre”.²⁰ A keleti és nyugati egyház tanítása szerint a bérmlás eredeti és rendes kiszolgáltatója (*minister originarius et ordinarius*) a püspök vagy a püspök (illetve a jog) által arra felhatalmazott felszentelt pap.²¹ A II. Vatikáni Zsinat módosította a római Egyház megfogalmazását: a zsinat előtt a teológia a bérmlás „rendes kiszolgáltatójának” egyedül a püspököt tekintette, a *Lumen Gentium*

¹⁶ *Summa Contra Gentiles*, IV,76.

¹⁷ *S. Th.* III, q. 64, a.5.

¹⁸ Vö. *PO* 2; 12.

¹⁹ Vö. *DH* 788.

²⁰ *KEK* 1256.

²¹ *CIC* 882–884. can.

pedig a püspököt már csak a bérmálás „eredeti kiszolgáltatójának” (*minister originarius confirmationis*) nevezi.²² A szentgyónásban a szentségi jelet a gyónó (bűnbánat, bűnbevallás, elégtételre való készség) és a gyóntató együtt hozzák létre, de csak a papnak van bűnbocsátó hatalma; a pap az, aki megbocsátja a bűnöket. A szentség kiszolgáltatója a pap, akit a püspök hatalmaz fel erre a szolgálatra.²³ Egyedül a papok (áldozópap és püspök) szolgáltathatják ki a betegek kenetének szentségét.²⁴ Az egyházi törvény alapja a Jakab levél (5,14) kérése: „Beteg valaki köztetek? Hívassa az Egyház papjait (*tousz preszbütérusz*). A Hittani Kongregáció nyilatkozatban (2005. febr. 11.) mondott nemet arra a kérésre, hogy szükség esetén esetleg diakónusok is kiszolgáltathassák ezt a szentséget.²⁵ Az egyházi rend szentségét egyedül a püspök szolgáltathatja ki. Ezt elsőként a *Traditio apostolica* tanúsítja (VIII. fej.). A Trentói és a II. Vatikáni Zsinat is megerősítette az Egyház hagyományát és tanítását.²⁶ A nyugati egyház szerint a házasság szentségét nem a pap szolgáltatja ki, hanem maguk a jegyesek, amikor az Egyház színe előtt kimondják az „igen”-t (*consensus*). A keleti egyházak azt tanítják, hogy a házasság szentségének kiszolgáltatója a pap, aki tehát nemcsak az Egyház tanúja, hanem aktívan közreműködik a házasság szentségének létrejöttében is.

A szentség kiszolgáltatója az a személy, aki az adott szentségi szertartást az Egyház nevében elvégzi (*in persona totius Ecclesiae*).²⁷ Krisztus Egyházának ajándékozta a szentségeket, hogy azok révén önmegvalósításán és küldetésén munkálkodjék. Aki Jézus és az Egyház nevében cselekszik, annak a felszenteltség (*consecratio*) mellett megfelelő felhatalmazásra (*iurisdictio*) van szüksége; e nélkül a felhatalmazás nélkül nincs kegyelemközvetítés. Már maga Jézus tisztségeket jelölt ki Egyházában (vö. Ef 4,11–13), hogy vele együtt munkálkodjanak az üdvösség misztériumának megjelenítésében és megvalósításában. Az Egyház intézményes rendjéből is következik, hogy akik a szentségi misztériumot egy-egy konkrét esetben megjelenítik, azok küldetést kapnak (*missio*), és így mint Jézus titkainak megbízottai működjenek (vö. 1Kor 4,1). A Trentói Zsinat visszautasította a reformátorok

22 Vö. DH 1628. és LG 26.

23 DH 1684.

24 DH 1719.

25 „Nota circa il ministro del Sacramento dell’Unzione degli Infermi”, in *Notitiae* XLI (2005) 479–483.

26 Vö. DH 1777. és LG 26.

27 Vö. S. Th. III, q. 64, a.10.

tanítását, mely szerint minden ember kiszolgáltathatja a szentségeket.²⁸ Az Egyháznak Krisztus rendelte hierarchikus felépítettségéből is következik, hogy Krisztus papi hatalmában nem azonos fokban részesedik minden hívő. A felhatalmazást tekintve különbséget kell tennünk felszentelt és fel nem szentelt kiszolgáltató között. A szentségek meghatalmazott kiszolgáltatója a szentségektől függően más és más (a házasságnál mindig, a keresztségnél esetleg a világi hívő), de fontos, hogy a kiszolgáltató mindig az Egyház hitével összhangban szolgáltassa ki a szentségeket.

A jogi szempontok mellett arról sem szabad megfeledkeznünk, hogy a feltámadt Krisztus az Egyházban a Szentlélek által folytatja művét. Ezért a szentségi üdvrendben is meghatározó és nélkülözhetetlen a Szentlélek személye és tevékenysége. Egyházunk legújabb katekizmusban (1992) ezt olvassuk: „A liturgiában a Szentlélek nevelője Isten népe hitének, létrehozója »Isten remekműveinek«, amelyek az Újszövetség szentségei” (*Spiritus Sanctus, artifex sacramentorum*).²⁹ A régebbi szentségtanok nem foglalkoztak a szentségek pneumatológiai vonatkozásaival. Többnyire megelégedtek a krisztológiai és ekkleziológiai szempontok kifejtésével, pedig nyilvánvaló, hogy az Egyházban a szentség-kiszolgáltatás a Szentlélek erejében történik „A Szentlélek pünkösdi óta az Egyház szentségi jelein keresztül végzi a megszentelés művét”.³⁰ „A kiszolgáltató szentség hatékonysága az alapító Krisztus szavából és a Szentlélek erejéből való, akit az Egyház az epiklézisen gyakran segítségül hív”.³¹

3. Kizárólag pap misézhet

Az Eucharisztia létrehozására csak felszentelt püspök vagy pap képes.³² Az Egyházi Törvénykönyv pontos megfogalmazása szerint: „Egyedül az érvényesen felszentelt pap az a kiszolgáltató, aki Krisztus személyében képes az Eucharisztia szentségét létrehozni”.³³ A hagyomány szava is határozott és egyöntetű már kezdettől fogva.³⁴ Antióchiai Szent Ignác figyelmezteti

²⁸ DH 1610.

²⁹ KEK 1091.

³⁰ KEK 1152.

³¹ *Directorium pro presbyterorum ministerio et vita*, 1994, n. 10.

³² KEK Kompéndiuma, 278.

³³ CIC 900. k. 1. §.

³⁴ Vö. Didaché, 15,1; Római Szent Kelemen levele a korintusiakhoz, 41–42.

a szmirnaiakat: „Azt tartásatok érvényes Eucharisziának, melyet a püspök vagy megbízottja végez”.³⁵ Ebből a levélből nem egészen nyilvánvaló, hogy a püspök mellett ki lehet a megbízott. Más leveleiből következtethetünk arra, hogy a presbitérium valamelyik tagjáról van szó, hiszen „aki az áldozati oltár (*thysiasztérion*) kerületén belül van, az tiszta; [...] aki a presbyter, diakónus és a püspök tudta nélkül tesz bármit is, az nem tiszta lelkiismeretében”.³⁶ Jusztinosz tanúsága szerint az Eucharisziát a közösség előjárója mutatja be, a diakónusok pedig kiosztják az Eucharisziát a jelenlévőknek, akik pedig nem tudtak eljönni, azoknak elviszik.³⁷ A nagy apologéta nem beszél sem püspökről, sem papról, hanem egyszerűen csak megemlíti, hogy az előjáró (*ho proesztósz*) vezeti az Eucharisziát. Ennek a valószínű magyarázata az, hogy az Apológia címzettje Antoninus Pius császár volt, és a szerző nem akart olyan terminológiát használni, ami a császárnak, a fiainak és a pogányoknak érthetetlen lett volna.³⁸ Az előjáró imádságaiból („dicséretet és áldást mond”) és cselekedeteiből (homíliát tart, felajánlaskor ő veszi át az adományokat) joggal következtetünk arra, hogy egy püspökről vagy papról van szó.

Az Ankyrai Zsinat (314) említést tesz olyan papokról (presbiterek), akik az üldözések idején bálványoknak áldoztak, de azután bűnbánatot tartottak. A zsinat döntése szerint (1. kánon) megmarad a papi méltóságuk, de nem ünnepelhetik az Eucharisziát és nem prédikálhatnak. A példa indirekt módon arra utal, hogy a presbiterek tisztségéhez hozzátartozott az Eucharisztia bemutatása. A Niceai Zsinat (325) előtti időben az Arles-i Zsinat (314) mint visszaélést említi meg, hogy diakónusok ajánlották fel az Eucharisziát, és ezt a gyakorlatot határozottan megtiltja (16. kánon). A Niceai Zsinat a 18. kánonjában kijelenti, hogy a diakónusoknak nincs az a hatalmuk, hogy a szentmiseáldozatot bemutassák: „Az isteni asztalon áldozatul bemutatott kenyér és kehely mellett fölfelé kell emelnünk tekintetünket, és a hit által az Istennek ezen az asztalon fekvő bárányát megismernünk, aki elveszi a világ bűneit és az áldozópapok által vérontás nélkül feláldoztatik” (*De privilegiis presbyterorum*). A IV. Lateráni Zsinat (1215) az albigensek és katharokkal szemben kijelentette: „Ezt a szentséget

35 ANTIÓCHIAI IGNÁC, *A Szmirnaiakhoz írt levél*, 8,1.

36 Vö. *Levél az Efezusiakhoz*, 20,2 és a *Trallésziakhoz*, 7,2.

37 *I. Apológia*, 65,3–5.

38 Vö. CROUZEL, H., *Dottrina dei padri nella Chiesa sul sacerdote che presiede all'Eucaristia, in Sacerdotium Ministeriale. Lettera sul Ministro dell'Eucaristia* (1983. 08. 06), CONGREGAZIONE PER LA DOTTRINA DELLA FEDE, *Documenti e studi*, Roma 2016, 8.köt., 65.

természetesen senki más nem hozhatja létre, csak a pap, aki szabály szerint lett fölszentelve az Egyház kulcsai szerint, amely kulcsokat maga Jézus Krisztus engedett át az apostoloknak és az ő utódaiknak”.³⁹ A Trentói Zsinat (1545–1563) a reformátorokkal szemben volt kénytelen megfogalmazni a katolikus tanítást.⁴⁰ A II. Vatikáni Zsinat, amikor kifejti az általános és a szolgálati papság közötti különbözőséget, kijelenti: „Az, akit a szolgálati papságra szenteltek fel, szent hatalmával kialakítja és kormányozza a papi népet. Krisztus képviselőjében bemutatja az eucharisztikus áldozatot és az egész nép nevében ajánlja fel azt Istennek. A hívek viszont közreműködnek a szentmiseáldozat fölajánlásában, mégpedig királyi papságuk erejében, és azt a szentségek felvételével, az imádsággal, hálaadással, szent életük tanúságával, önmegtagadásukkal és tevékeny szeretetükkel gyakorolják”.⁴¹

Az Eucharisziát Krisztus mint saját áldozatát a tizenkét apostolon keresztül bízta Egyházára. Az apostolok „a továbbiakra pedig azt a rendelkezést adták, hogy mikoron majd ők is elszenderülnek, adják tovább más, kipróbált férfiaknak a szent szolgálatukat”.⁴² Tertullianus is – az egyház apostoliságát védelmezve – beszél azokról, akiket „az apostolok tettek püspökké, s akik számukra az apostoli magot közvetítették” (*apostolici seminis traduces*).⁴³ Ezek az apostolutódok, az apostolok által megbízott püspökök sem hirdettek az apostolokéval ellenkező tanítást, és a szolgálatukat presbiterek segítségével végezték. A korai Egyház hagyománya arról tanúskodik, hogy csak olyan valaki tud érvényesen konszekrálni, aki a szentségi felhatalmazását az apostolok és utódaik közvetítésével kapta.

Az Egyház hagyománya szerint a felszentelt papok feladata, hogy az Eucharisztia ünneplését »Krisztus személyében« elöljáróként vezessék (*praesidere*).⁴⁴ „A szentelés erejéből fakadóan ő (a pap) jeleníti meg Jézus Krisztust, az Egyház fejét és a maga sajátos módján magát az Egyházat is”.⁴⁵ Az *in persona Christi* kifejezés „többet jelent, mint Krisztus nevében, vagy he-

39 DH 802.

40 DH 1752.

41 LG 10; Más, fontos tanítóhivatali megnyilatkozások a kérdésről: XII. PIUS, *Mediator Dei* (1947); PÜSPÖKI SZINÓDUS, *A szolgálati papságról* 1971; HITTANI KONGREGÁCIÓ, *Mysterium Ecclesiae* nyilatkozat 1973; VI. PÁL PÁPA, *Inter insigniores* 1976, II. JÁNOS PÁL, *Dominicae coenae*, 1980, I–II.

42 Római Szent Kelemen levele a korintusiakhoz, 44,2.

43 *De praescriptione haereticorum*, 32,2.

44 Vö. MARTIMORT, G. A., „Preti per l’Eucaristia »in persona Christi«”, in *Lettera Sacerdotium ministeriale sul Ministro dell’Eucaristia. Testo e Commento*, Roma 2016, 33–43.

45 *Sacramentum Caritatis*, 53.

lyette. *In persona* annyit jelent, hogy sajátos szentségi értelemben azonosul az örök Főpappal, aki áldozatának szerzője és legfőbb alanya, amely áldozatban senki sem veheti át az ő helyét”.⁴⁶ Már az apostolok úgy tekintették magukat, mint Krisztus szolgálát és Isten titkainak (*mysterion*) sáfárait (1Kor 4,1). Amikor diakónusokat szenteltek, azokat csak a szegények szolgálatára rendelték maguk mellé (ApCsel 6,1–6). Az ősegyház gyakorlata, és az egyházatyák írásai is ezt tanítják. A bizánci liturgiában a nagybemenet előtti papi ima egyértelműen megmondja, hogy csakis fölszentelt pap mutathatja be az eucharisztikus szolgálatot: „Szentlelked erejével tégy alkalmassá engem, ki az áldozópapi rend kegyelmével felruházhattam, hogy ezen szent asztalod előtt álljak, s feláldozzam szentséges és szeplőtelen testedet és drága véredek”. Az áldoztatás rendes szolgálói a szentelésnél fogva a püspök, a pap, a diakónus. Rajtuk kívül a nyugati egyházban – avatásánál fogva – rendkívüli kiszolgáltató az akolitus, valamint a kellő megbízással rendelkező egyéb világi hívő.⁴⁷

4. A szentségek kiszolgáltatójával kapcsolatos három dogma

1) *A szentségek érvényes kiszolgáltatásához megfelelő papi hatalom szükségessége.* A Trentói Zsinat tanítása szerint „ha valaki azt állítaná, hogy minden egyes kereszténynek hatalma van az Igének és minden szentségnek kiszolgáltatására, legyen kiközösítve”.⁴⁸ A zsinati határozat arról nem szól, hogy mely szentségek kiszolgáltatása van kizárólagos joggal fenntartva a felszentelt szolgálattevők számára, de az Egyház hagyományából ez nyilvánvaló. A szentségek rendes kiszolgáltatója a püspök vagy a pap (a keresztség, a bűnbocsánat, az Eucharisztia, és a betegek kenete); a házasság szentségénél a jegyesek. A diakónusok a keresztség szentségének és az áldoztatásnak a rendes kiszolgáltatói.⁴⁹ Felhatalmazással az esketésre is kaphatnak megbízást.⁵⁰ Mivel a házasságot maguk a felek szolgáltatják ki, a közreműködőt (pap, diakónus vagy a III.2. kánon szerinti rendkívüli esetben a megbízott világi) a római egyházban nem tekinthetjük szentségkiszolgáltatónak.

46 *Dominicae Cenae* apostoli levél, 8.

47 CIC 230. kán. 3. §.

48 DH 1610., továbbá DH 1710., 1767.

49 CIC 861. kán. 910. kán. 1. §.

50 CIC 1111. kán. 1. §.

2) *A szentség érvényes kiszolgáltatásához a kiszolgáltatóban meg kell lennie legalább annak a szándéknak, hogy azt cselekszi, amit a szentséget kiszolgáltató Egyház tesz (intentio faciendi, quod facit Ecclesia).*⁵¹ Ha a kiszolgáltató szándéka nem egyezik az Egyház céljával és szándékával, akkor nem jön létre a szentség (pl. tréfából elmondja valaki a konszekráció szavait). A szentség-kiszolgáltató szándék minőségével kapcsolatban nem feltétlenül szükséges az aktuális szándék, elég a virtuális szándék: az egyszer felindított és vissza nem vont pozitív szándék hatása alatt ki lehet szolgáltatni a szentségeket. A szentségkiszolgáltatónak arra kell törekednie, hogy szándéka összhangban legyen az Egyház szándékával, ami abban is megmutatkozik, hogy van engedélye a szentség kiszolgáltatására és betartja az Egyház liturgikus előírásait.

3) *A szentség érvényes kiszolgáltatása és hatása független a kiszolgáltató hitétől, etikai elveitől és viselkedésétől, továbbá természetfölötti életszentségétől,*⁵² ha a szertartást az előírásoknak megfelelően, az Egyház szándéka szerint végzi el. A kiszolgáltató gyarlósága, bűnös vagy hitetlen volta nem akadályozhatja meg a szentségi kegyelem létrejöttét. Szent Ágoston úgy magyarázta ezt a híveknek, hogy Keresztelő János és Júdás keresztsége közül János keresztsége volt érvénytelen, és azt meg kellett ismételni, mert az csak bűnbánati gyakorlat és nem a Jézus által alapított szentség volt. Júdás, ha bűnösen és méltatlanul is, de mégis érvényesen szolgáltatta ki a keresztség szentségét.⁵³ Érthető és elfogadható ez az alapelv, ha arra gondolunk, hogy a szentségek „ex operato” hatékonyak. A szentségek hatékonyságát Krisztus ígérete garantálja a Szentlélek által, a szentségek kiszolgáltatója csak eszköz. Ez nem azt jelenti, hogy jelentéktelen tényező a pap lelkiállapota és életszentsége. Nyilvánvalóan a papnak arra kell törekednie, hogy a kegyelem közvetítésének alkalmas eszköze legyen.

Ezt a hittételt már a harmadik században (újrakeresztelési vita) megfogalmazták, amikor egyesek érvénytelennek mondták az eretnekek által kiszolgáltattott keresztséget. Szent Ágoston az eretnekek által kiszolgáltattott keresztségről így nyilatkozott: „elfogadjuk keresztségeket, mert a keresztség nem az eretnekeké és a szakadároké, hanem Istené és az Egyházé”.⁵⁴

⁵¹ DH 1611. (Trentói Zsinat), továbbá DH 794. (valdensekkel szemben), DH 1262. (wyclifisták, husziták elítélésével kapcsolatban), DH 1310., 1315. (dekrétum az örmények számára).

⁵² DH 1617.

⁵³ In Ioh. Ev. tract. 15, 8.

⁵⁴ De baptismo, I, 14, 22.

Fontos ez az alapelv, hiszen ellenkező esetben állandó bizonytalanságban lennénk, hiszen senkiről sem lehet megállapítani, hogy milyen lelkiállapotban van. A szentségkiszolgáltatónak arra kell törekednie, hogy a kegyelem állapotában legyen, illetve méltó módon szolgálja legyen a szentségi üdvrendnek.

5. Életszentség a szentségek kiszolgáltatása által

A II. Vatikáni Zsinat megtanított bennünket arra, hogy „az életszentséget a papok sajátos módon érik el: éppen papi feladatainak krisztusi szellemű, becsületes és fáradhatatlan teljesítésével” (*munera sua sincere et indefesse exercentes*).⁵⁵ Sajátos életszentségüket a Krisztushoz fűződő sajátos kapcsolatuk alapozza meg,⁵⁶ s az igehirdetés, a szentség-kiszolgáltatás, a liturgia, a hívekkel való törődés adja ennek keretét. Tulajdonképpen Pál apostol is erre utal, amikor azt kéri a hívektől, hogy úgy tekintsetek minket, mint „Krisztus szolgálait és Isten titkainak intézőit” (*hüperetész és oikonomousz müsztérion Theu*).⁵⁷ „Márpedig az intézőtől azt kívánják, hogy hűséges legyen” (1Kor 4,2). Az apostol gyakran Jézus szolgálójának (*dulosz*) mondja magát (Róm 1,1). Ő is, Apolló is „szolgák csupán” (1Kor 3,5). Nem az emberek tetszését keresi, mert akkor nem lenne „Krisztus szolgálója” (Gal 1,10). Jézus kedvéért magát a hívek szolgálójának tekinti (2Kor 4,5). Feladata az Újszövetség szolgálata (2Kor 3,8), a kiengesztelődés szolgálata (2Kor 5,18). Az apostol tudatában volt annak, hogy „nem az számít, aki ültet, sem az, aki öntöz, hanem csak Isten, aki a növekedést adja” (1Kor 3,7). Mi csak „Istennek vagyunk munkatársai” (1Kor 3,9; *szünergoi*).

Az egyházatyák szerint a szentségek bibliai értelemben vett misztériumok.⁵⁸ A liturgikus teológia pedig megtanított bennünket arra, hogy a Bibliában a misztériumok nem valamiféle nehezen megismerhető vagy érthetetlen hit-titkok. Az üdvtörténetben misztérium minden olyan valóság, Istennek minden olyan tette, üdvözítő cselekedete, amely látható, érzékelhető. A megdicsőült Krisztus a szentségek által látható módon, szakramen-

⁵⁵ PO 13.

⁵⁶ Vö. PO 12.

⁵⁷ Vö. 1Kor 4,1; A magyar fordítások eltérő módon fordítják az *oikonomousz*-t (Szt. Jeromos Bibliatársulat: *intéző*; Békés-Dalos: *megbízott*; Szent Istvánt Társulat: *gondnok*; Károli: *sáfár*). A szó eredeti jelentése: *vagyonkezelő, intéző, sáfár*.

⁵⁸ Vö. DOLHAI, L., *A szentségek teológiája*, Budapest 2011, 28–37.

tális formában is folytatja az ő megváltó művét közöttünk. Megrendítő dolog arra gondolni, hogy „Isten azért alapította a földi papi rendet, hogy legyen, aki Őt helyettesítse. Így maga az Isten láthatóvá válik, s mély titkai, misztériumai is szüntelenül láthatók azok számára, akiknek szemeik vannak a látásra”.⁵⁹ Ez konkrétan azt jelenti, hogy amikor kereszttelünk, az újjászületés misztériuma valósul meg általunk, amikor bérmealunk a Szentlélek eszközeivé válunk, amikor gyóntatunk, az isteni irgalmasság misztériumát közvetítjük. Azért megyünk el a betegekhez, hogy ők egzisztenciálisan is elfogadják és átéljék Krisztus húsvéti misztériumát: hogy tudják követni Krisztust szenvedésében, halálában és feltámadásában is.

Pál apostol kijelentése (1Kor 4,1) a szentség kiszolgáltatásával kapcsolatos helyes lelkületre is figyelmezteti az apostolutódokat, illetve a szentségkiszolgáltató püspököket és papokat. Érdeemes azon elgondolkodni, hogy miféle szolgálkról és szolgálatról ír az apostol! Nem egyszerűen csak a rabszolga kifejezés van itt (*dulosz*), hanem azt a szót használja, amivel azokat a rabszolgákat jelölték, akik egy evezős gályán dolgoztak (*hüperetész*).⁶⁰ Ezeknek a hajóknak az orrában ott ült a kapitány, a „főnök”, aki egy fakalapáccsal egy tőkén verte a ritmust, amire a rabszolgáknak egyszerre húzniuk kellett az evezőt (lásd *Ben Hur* c. film). Pál ezt a képet használja, és azt mondja: ő ilyen rabszolga. Jézus a „főnök”, Ő diktálja a tempót, és ő mindenben neki akar engedelmeskedni. Ez nem megalázó a számára, hanem kitüntetés, hogy a Megváltónak „a hajóján”, az Egyházban „húzhatja az evezőt”. Kivételes ajándék, hogy másokért élhet, és másoknak szolgálhat a szentségek kiszolgáltatása által. Valahogyan így kellene gondolkodni napjainkban is Isten szolgálainak, a szentségeket kiszolgáltató papoknak!

A másik kép az intéző (*oikonomousz*) képe. Az intéző a régi világban olyan vagyonkezelő volt, aki gyakran maga is rabszolga lévén, megbízhatósága és tehetsége okán nagy értékeket kapott a gazdától, meghatározott és egyértelmű utasításokkal; ezekkel egy ideig gazdálkodott, sáfárkodott és ügymeneteinek a végén el kellett számolnia a gazdának. Pál azt írja: mi az Isten titkainak intézői vagyunk, tehát csak megbízottak! Micsoda alázat van ebben! Ezen túl még azt említi az apostol, hogy az intézőtől egyet várnak el: feltétel nélküli hűséget. Mit jelent ebben a vonatkozásban hűségesnek lenni? Azt, hogy arra használja az illető a reá bízottakat,

⁵⁹ SZENT MAXIMOSZ, PG 911., k. 6041.

⁶⁰ Vö. VARGA, Zs., *Újszövetségi görög-magyar szótár*, Budapest 1992, 965; KOZMA Zs. (szerk.), *Bibliai fogalmi szókönyv*, Kolozsvár 1992, 306.

amire kapta. Így kapta, nem ajándékként, hanem feladatként. Határozott utasítással. Akkor azt úgy és arra kell felhasználni, amire kapta. Bárcsak minden pap el tudná mondani: úgy nézzetek rám, mint aki magamat a Krisztus rabszolgájának és hűséges intézőjének (sáfárának) tekintem, aki Krisztus szándéka és az Egyház útmutatásai (főként a materiára és a formára vonatkozóan) szerint szolgáltatja ki a szentségeket!

KUMINETZ Géza

**Megfontolások a papnevelő intézeteinkről,
a hitoktató-képzésünkről és egyházi fakultásunkról
(Avagy az egyházkormányzati gondolkodás egy sajátossága:
az organicitás elve)**

TARTALOM: 1. Bevezetés; 2. Megfontolások az organicitás elvéről; 3. A papnevelő intézetek, a katekéta-iskolák és az egyházi fakultások jogállása és sajátos céljai; 4. Az egyházi közjó és az ilyen intézmények kapcsolata; 5. Egy stratégiai terv vázlata; 6. Illetékes személyek és/vagy fórumok; 7. Befejezés.

GÉZA KUMINETZ: Considerations about Our Seminaries, Catechist Training and Ecclesiastical Faculty – or a Peculiarity of Ecclesiastical-Governance-Driven Thinking: the Principle of Organicity

For efficient governance and the prosperity of religious life, the creation and maximal consolidation of the diocesan office, as an intellectual and strategic centre on the one hand, as well as of a seminary and catechist training institution, as the spiritual centre of the diocese or the archbishopric, or even possibly of a particular ecclesiastical region, on the other hand, are essential. Efficient governance and genuine ecclesiastical life are contingent upon effective administration, as well as educated clergymen and catechists. Evangelisation bearing lasting fruits is therefore impossible in case these prerequisites are not met.

Diocesan bishops and archbishops, however, are ‘conductors’ of the rights and obligations inherent in their office not only within their own dioceses and ecclesiastical provinces but well beyond those as well. This is not only required by the principle of collegiality and cooperation but also by the demand for the efficacious resolution of issues transcending diocesan boundaries. Such a task is the nationwide development of an institutional framework for religious-ecclesiastical higher education, calling for a concerted effort. The present paper is intended to delineate a possible strategy for such a coordinated initiative.

The principle of organicity is applicable both to the exercising of obligations and rights entailed by the given church office, as well as to the establishment and operation of ecclesiastical institutions. According to this principle, rights and duties, along with church institutions, exist in universality, constituting an organic whole within the body of the Church and those of the particular churches. This also implies that neither rights nor duties are to be realised in isolation, just as institutions are not to be founded or operated in response to limited particular interests, either. In

both cases, a course of action that is in line with the common good ought to be taken. The principle must be realised by bishops or archbishops wisely inside their dioceses and in their cooperation alike. This brief study represents an attempt at the application of this principle. More specifically, a proposal is made with a view to retaining all of our existing institutions of religious higher education while significantly improving the efficiency of their operation by altering their functional and institutional structure.

I. Bevezetés

A hatékony kormányzás és a hitélet gyarapodásához különösen fontos a püspöki főhadiszállás, az aula, illetve a papnevelő- és a katekéta intézetnek, mint az egyházmegye és/vagy az érsekség, netán egy-egy egyházi régió spirituális központjainak a lehető legjobb kiépítése, ahonnan művelt klerikusok és katekéták kerülnek ki. Ez lenne e tekintetben a stratégiailag legfontosabb kormányzati feladat.

A megyéspüspökök, érsekek azonban nemcsak egyházmegyéjükben és egyháztartományukban karmesterei a hivatalukkal járó jogaiknak és kötelességeiknek, hanem azokon túl is. Ezt nemcsak a kollegialitás és a kooperáció elve követeli, hanem az egyházmegye határain átívelő problémák hatékony megoldásának követelménye is. Ennek az együttműködésnek egy szelete a címben felvetett téma.

E sorok írója 1991 ősze óta folyamatosan tevékenykedik a hazai katolikus egyházi felsőoktatásban. Volt szemináriumi nevelő, teológusokat és katekétákat oktató előadó, illetve a szent tudományok kutatásába is bekapcsolódott, végül ilyen intézmények vezetésében is tapasztalatokat szerzett. Talán épp e rálátás bátorított arra, hogy egy ilyen témát válasszak vizsgálódás tárgyául, ami ugyanakkor jól rávilágít az organikus szemlélet fontosságára, ami a természetjogi (és a krisztusi) látásmód szerves része. Ezt az elvet is igyekszem röviden bemutatni.

Hogy minden terméketlen vitának elejét vegyem, kijelentem, hogy nem vitairatot, még kevésbé vádiratot írtam, hanem egy őszinte – megfontolásra és érdemi párbeszédre hívó – írás kíván csak lenni rövid tanulmányom. Ugyanakkor tényként kell rögzítenünk, hogy ezek az intézményeink minden intézményen belüli erőfeszítés ellenére, gyakorlatilag vegetálnak. Tehát valamit tenni kell, ha javítani akarjuk helyzetüket.

Főleg három intézménytípussal foglalkozom, nevezetesen az egyházi fakultással (egyetemmel), a papnevelő intézettel és a katekéta-iskolával (így nevezném a hitoktató- és hittanár képzést); a katolikus egyetemmel érdemben tehát nem foglalkozom, mivel az külön tanulmányt érdemel.

2. Megfontolások az organicitás elvéről

Az organicitás elve nemcsak az Egyház tanítására (elmélet), hanem a mindennapi gyakorlatára is érvényes.¹ Már a kormányzati okosság, vagy rátermettség tanulmányozása során is beszéltünk valamiképp az organicitás elvéről.² A kánonjog és az egyházkormányzat nyelvére alkalmazva ezt az elvet, azt jelenti, hogy a jogok és köteleességek nem mechanikusan, nem is pusztán a felvetődő problémákra adott reaktív válaszként érvényesítendőek, hanem sajátos univerzumot alkotnak, melyek, mint egyfajta nagy szimfonikus zenekar, igazi karmestert követelnek, s csak akkor váltják be ígéretüket, ha valódi karmester irányítja őket; olyan, aki ismeri a partitúrát és képes a dirigálásra. Olyan, aki ismeri a dolgok természetét és a közöttük levő alapvető relációkat. Mai szóval talán nevezhetnénk az organicitás elvét a rendszerszemléletű holisztikus látásmódnak.

Ebben a munkában az egyházi felsőoktatást tanulmányozva az organicitás elvének bizonyos dimenzióit fogjuk feltárni. És pedig azt, hogy nemcsak a jogok és a köteleességek követelik érvényesítésük harmóniáját, hanem az egész kormányzati tevékenységnek egy nagy átfogó stratégiának (koncepciónak) kell lennie. Így az intézményeket, a rendelkezésre álló javakat, a személyi állományt (utánpótlásukat), a hatalmi struktúrákat (a hatalmat meg kell osztani), az egyes rész stratégiai terveket is össze kell hangolni (a hatalmat helyesen kell tudni összpontosítani is, azt mérlegelve, hogy mikor jobb a koordinált

¹ Ma talán kevésbé foglalkoznak a filozófusok, a teológusok és a kanonisták ezzel az elvvel, de a régebbi nagyok számára fontos volt. Így Horváth Sándor OP utolsó művében megemlékezik mestereiről, megnevezve, hogy melyiktől alapvetően mit tanult, így P. Del Prado-tól leshette el a tomista filozófia és teológia organikus egységét. Maga Horváth Sándor egyszerű tanújelét adta annak, hogy a tomista szemlélet elméletben és gyakorlatban egyaránt páratlan módon érvényesíti az organicitás, vagyis a dolgok, a viszonyok szerves összetartozásának elvét. Vö. HORVÁTH, A., *Studien zum Gottesbegriff*, (Thomistische Studien VI. Band), Freiburg 1954, 1–2. és ZEMPLÉN, GY., „Horváth Sándor emlékezete”, in *Vigilia* 22 (1957) 193.

² Vö. KUMINETZ, G., „Az egyházkormányzati hatalom a lelkipásztorkodás szolgálatában”, in *Magyar Sion* 11 (2017/1) 25–44. és KUMINETZ, G., „Lelkiség és kormányzati tevékenység az Egyházban”, in *Studia Wesprimiensia* 9 (2007) 67–85.

(kooperatív), mikor a hierarchikus, mikor a centralizált alakzat érvényesítése a gyümölcsöző hatalmi forma).³

Az Egyház önállóságát és identitását (ezért tanúságának erejét) mindeneke előtt a saját fegyelmi rendje és annak a helyes alkalmazása, érvényesítése jelenti, ami alapos jog- és helyzetismeretet, illetve kormányzati okosságot kíván. Ne felejtjük el, hogy az Egyház jogrendje elsődleges jogrend, vagyis nem más hatalom jogrendje legitimálja. Ennek a tényleges érvényesítése jelenti igazán az Egyház szabadságát, a missziós parancs végrehajtásának (az evangelizálásnak) hatékonyságát. Ennek a mind nagyobb szabadság kiverelkedésében és biztosításában áll az egyházi diplomácia fő feladata is.

Az Egyház aztán a maga ritmusát kövesse (ne akarjon a világhoz hasonlulni!), vagyis a saját törvényeit érvényesítse, tehát rossz kompromisszumokat ne kössön. Nézz meg, hogy az állami és egyéb helyről származó anyagi és egyéb támogatás nem veszélyezteti-e a tényleges szabadságát! Ugyancsak kiemelten fontos, hogy a liturgiát méltósággal végezze (ünnep, hódolat és kontempláció legyen egyszerre), mivel ez a legünnepelesebb összefüggése Isten népének, amely a fő kegyelemforrás és fő látásszerzési hely is a mindennapok küzdelmeihez. (Természetesen, ehhez alkalmas papságra, hitoktatókra, a liturgia rendjének jó szervezésére van szükség). A többi tevékenység ehhez képest bizonyos értelemben másodlagos. Végül alapvetően olyan intézményrendszert tartson fenn az Egyház, ami a saját identitását őrzi és fejleszti. Az egyéb intézmények és a túl sok intézmény felemésztik termékeny erőit. A családok, a plébániák, a jól működő püspöki aulák, a papnevelő intézetek, a katekétai iskolák és az egyházi fakultások (egyetemek) – ezek lennének a legfontosabbak. Az alábbiakban csak az utolsó hárommal foglalkozunk. A felsorolásban egyfajta fontossági sorrend fedezhető fel, ugyanis a legfontosabbak a papnevelő intézetek, aztán jönnek a katekétai iskolák és végül az egyházi fakultások.

3. A papnevelő intézetek, a katekétai iskolák és az egyházi fakultások jogállása és sajátos céljai

Ezeknek az intézményeknek közös vonásuk, hogy 1) alapvetően hivatalos jogi személyekként (a katekétai iskolák nálunk többnyire ilyen jogi személy részeként), vagyis az Egyház nevében tevékenykednek; 2) mint sajátos intézmé-

3 Vö. SÍKLAKY, I., *A fennmaradás társadalmi programja. A pénzürelmi rendszer alternatívája*, Budapest 2000, 59–61.

nyes célként mindegyik oktató-, kutató és/vagy nevelői tevékenységet végez. Mindegyik terület művelése és kutatása a szent tudományok körébe tartozik. Ne felejtjük el, hogy filozófiát, vallástudományt, pedagógiát, pszichológiát, szociális munkát, egyházi zenét lehet művelni világi tudományként is. Az identitásunk megőrzéséhez feltétlenül szent tudományként, az Egyház útmutatásai szerint kell tehát művelnünk ezeket a szakterületeket. A neveléssel foglalkozó intézményekben a keresztény antropológia szerint kell művelni a pedagógiai és pszichológiai tudományokat is.

A nagyszemináriumok a papságra készítik fel a papjelölteket (232–264. kk.). A legfőbb törvényhozó úgy rendelkezett, hogy alapításuk és működésük a megyéspüspök hatáskörében maradjon, ám a mai körülmények miatt a megyéspüspökök összefogását is sürgetik a kánoni előírások. Ez adott szeminárium bezárásában, vagy egyházmegyeközi szeminárium létesítésében, netán tervezett létesítés elvetésében ölthet testet.

Az egyházi egyetemek és fakultások a szent tudományokat és az azokkal szoros kapcsolatban levő segédtudományokat oktatják és kutatják (815–820. kk.).⁴ Ezeket csak a Szentszék alapítja vagy létesítésük jóváhagyása is egyedül az ő illetékességébe tartozik. Mivel egy ilyen intézmény léte és jelentősége egy egész régió számára meghatározó, kíváncsok, hogy a püspöki konferenciák döntsének létesítésükről és szentszéki jóváhagyatásukról. Kialakulásukat tekintve az eleve alapítás mellett az affiliáció, majd az aggregáció jelentik azokat a lépcsőfokokat, amelyek egy ilyen fakultás alapításához és elismeréséhez

4 Hogy mi minden tartozik ide, lássuk a *Sapientia christiana* apostoli rendelkezés megfelelő passzusait: A hittudományi, a kánonjogi és filozófiai fakultások mellett létezhetnek más egyházi fakultások is: keresztény archeológia, biblikus tudományok, az ókori kelet tanulmányozására vonatkozó tudományok, egyháztörténelem, keresztény és klasszikus irodalomtudományok, liturgiatudomány, missziológia, szent zene, pszichológia, neveléstudományok, vallástudományok, társadalomtudományok, arab és iszlámtudományok, középkortudományok, keleti egyházakra vonatkozó tudományok, kánonjogi és világi jogi tudományok (*utriusque iuris*). Vö. JOANNES-PAULUS II., *Sapientia christiana*, const. ap., in *Enchiridion Vaticanum* 6., Bologna 1980, 992–995. A közelmúltban hatályba lépett és a *Sapientia christiana*-t hatályon kívül helyező *Veritatis gaudium* kezdetű apostoli rendelkezés is hasonló felsorolást tartalmaz: keresztény archeológia, bioetika, tömegtájékoztatás, kánonjog, jog, filozófia, keresztény és klasszikus irodalom, liturgia, missziológia, szent zene, antik kelet, pszichológia, neveléstudományok, vallástudományok, társadalomtudományok, spiritualitás, egyháztörténelem, arab tudományok és iszlamisztika, biblikus tudományok, keleti egyházak tudományai, házasság- és családtudományok, teológia. Láthatjuk, hogy igen sokféle tudományterület (önmagában a világi tudományokhoz is tartozó tudományok) művelhető szent tudományként. Az új nevesített tudományok a korábbi rendelkezéshez képest az alábbiak: bioetika, házasság- és családtudományok, spiritualitás, tömegtájékoztatás. Vö. FRANCISCUS., *Veritatis gaudium* apostoli rendelkezés, Roma 2017. december 27, 70. cikkely.

vezethetnek. Egyházi fakultások betagozódhatnak továbbá katolikus egyetemekbe is, ám itt is megőrzik sajátos jellegüket, vagyis rájuk nem az *Ex corde Ecclesiae*, hanem a nemrég hatályba lépett *Veritatis gaudium* kezdetű apostoli rendelkezés előírásai érvényesek.

Végül a katekéta-iskolák a vallási tudományok felsőfokú intézeteiként működnek (821. k.). Alapításukra és működtetésükre a püspöki konferencia vagy a megyéspüspök az illetékes. Ebben az intézménytípusban kapnak helyet a kántor- hitoktató (hittanár), hitoktató (hittanár)-szociális munkatárs; hitoktató (hittanár)-lelkipásztori munkatárs, hitoktató (hittanár)-tanító stb. szakok.⁵

Ezeknek a szakoknak az oktatását felvállalhatják egyházi fakultások, illetve a papnevelő intézetek hittudományi főiskolái is (ez a szokásos, ahogy már említettük, Magyarországon). A vallási tudományok felsőfokú intézetei tehát kapcsolódhatnak szervezetileg egy egyházi egyetem vagy fakultás, netán egy katolikus egyetem intézményi keretébe is. Míg az Egyház jogrendjében ez az intézmény felsőfokúnak, de nem egyeteminek minősül (legalábbis tudományos fokozat kiadására inhabilisnak), az adott ország államjoga ellenben elismerheti egyetemenként, vagyis egyetemi diploma kiadására jogosult intézményként (végső esetben doktori iskola működését is engedélyezheti, s ilyenkor csak az adott állam jogrendje szerint elismert a megszerzett tudományos fokozat).

Úgy gondoljuk, hogy ezek a szakok a papneveléshez hasonlóan, minősített személyiségformálással járó stúdiumok, ezért indokolt lenne úgy alapítani és működtetni őket, mint bentlakásosakat, tehát komplex nevelési terv szerint alakulnak a hallgatók napjai ezekben az intézményekben. Katekétának, kántornak vagy karitászmunkásnak, netán lelkipásztori kisegítőnek lenni az Egyházban ugyanis nem pusztán munkahely kérdése, hanem szolgálati hely, ami sajátos hivatás- és küldetéstudatot is feltételez. Az Egyház sem pusztán munkaadó, hanem részesíti szolgálattevőit a maga sajátos küldetésében.

Ha új alapításra kerül sor, akkor érdemes előbb a nemzetközi életben tájékozódni, vagyis megvizsgálni, hogy ahol már működnek ilyen intézetek, ott milyen szervezeti és személyzeti feltételek között, illetve milyen tanterv és nevelési terv szerint tevékenykednek. Ami átvehető tőlük és amit át lehet ültetni, azt érdemes átvenni. Konkrétabban e nemzetközi szellemi tőke meg-

5 Természetesen, minden szent tudomány is művelhető ezekben az intézményekben, melyek felsőfokú végzettséget adnak, de a Szentszék által elismert tudományos fokozatokat nem adhatnak ki.

honosítása úgy történhet, hogy előbb néhány lelkes hazai szakember tanítja e tárgyakat, s közben lefordítatjuk a világegyházban található már létező jó tankönyveket, nevelési terveket, s ezeket vagy ezek jó kombinációját tesszük meg oktatási vezérfonalul. Majd gondoskodunk az állandó utánpótlásról, külföldre küldve a megfelelő szakintézetekbe az arra elhivatott és alkalmas jelölteket. Végül lassan ez a munka is megtermi a hazai iskola sajátos szellemi műhelyét, a saját tan- és kézikönyv parkját, magyar nyelvű szakirodalmát és szakember gárdáját.

4. Az egyházi közjó és az ilyen intézmények kapcsolata

Láthatjuk tehát, hogy az ilyen intézmények alapítása többféleképp történhet, s többféle konkrét szervezeti tagoltságot is felvehet. Mármost ezek alapítása és működtetése hogyan optimalizálható, hiszen szerves módon be kell tagozódniuk az adott régió egyházának életébe? A missziós parancs a maga globalitásában és lokalitásában érvényesítendő az egyetemes és a helyi egyházban egyaránt, s ez konkrétabban azt jelenti, hogy az Egyház összes intézményes céljainak harmonikus módon kell érvényt szerezni. Amint a törvényt is a közjóra való tekintettel hozza a törvényhozó, s kormányzati bölcsessége tükröződik parancsoló akaratában, hasonló módon kormányzati okosság szükségeltetik ahhoz, hogy a törvényeket helyesen alkalmazzuk, azaz a közjóra (a helyi, a regionális, a nemzeti, a kontinentális és a globális, nemzetközi közjóra) való tekintettel érvényesítsük. Még közelebbről ez a helyi adottságok alapos ismeretét, a dologi és személyi feltételek biztosítását, senki más valódi érdekének meg nem sértését jelenti. Ha túl sok hasonló intézmény van a térségben, óhatatlanul egymást gyengítik. Ha nincs meg a dologi és a személyi háttér, tartósan jó színvonal nem tartható. Mindkettőnek az evangelizáció hatékonysága látja kárát.

Azt kell tehát megfontolni, hogy minden adottságot és megvalósítandó célt, mint szükségletet figyelembe véve, hány és milyen profilú intézményt kell létrehozni, átalakítani és/vagy megszüntetni. Meg kell tervezni a jogkörök sajátos hierarchiáját is. A jogkörök hierarchiája és pontos definiálása nélkül aligha születnek egy intézményi rendszerben jó döntések. Mindezek a pásztori szolgálat hatékonyságát hivatottak biztosítani. Ezért érdemes a régió számára (közelebbről a püspöki konferencia területére) kialakítani egy átfogó stratégiát. A továbbiakban erről essék szó.

5. Egy stratégiai terv vázlata

Minden egyházi régiónak vagy egy püspöki konferencia alá tartozó területnek – úgy gondoljuk – szüksége van legalább egy saját egyházi fakultásra (egyházi egyetemre), mint a teljes egyházi élet szellemi és lelki hátterének biztosítására, ahol a szent tudományok mind teljesebb spektrumát oktatják, kutatják. Ennek megfelelően tanszékeket és kutatócsoportokat hoznak létre, s minden ilyen munkára alkalmas embert bevonnak a munkába.⁶ Hasonlóan szükséges az is, hogy szintén kellő számú papnevelő intézet és katekéta iskola álljon rendelkezésre. Ugyancsak biztosítandó a lehető legnagyobb autonómia is ezekben az intézményekben (szabályzataik szerint), vagyis amennyire csak lehet, csakis az egyházi törvények vonatkozzanak rájuk.

A püspöki konferencia területén szintén arányosan kell egyéb iskolákat, karitatív intézményeket, a tömegtájékoztatás szervezeteit, esetleg katolikus egyetemet stb. létrehozni. Ezek a szervezési problémák rendszerint túllépnek a részegyházak határain, ezért olyan módon kell az illetékességet is kiépíteni, amely a megyéspüspök jogait kellően mérsékli a közjó érdekében.

Először is fel kell mérni a terepet. Hány lelkipásztorra, lelkipásztori kisegítőre, hitoktatóra, szociális munkásra, kántorra van szükségünk? Elvileg kellene megegyezni abban, hogy kívánatos, ha minden egyházközség (plébánia) kap kántort és hitoktatót, aki akár lelkipásztori kisegítőként és/vagy állandó diakónusként vezeti a közösséget egy plébános felügyelete alatt, aki csak bizonyos időnként tud jelen lenni. Az ilyen személyek kapjanak szolgálati lakást, pontos munkaköri leírást. Ki kell továbbá alakítani a papi körzeteket is, vagyis azt a tervet kell megalkotni, hogy a jövőben tartósan hol lesz papi állomáshely. Ha az állam fontosnak tartja a falvakat, akkor biztosítsa e személyek számára a tisztes ellátást (díjazást), vagy az egyházi hatóság a vallási alaptól kapjon erre forrást. Természetesen, ha az Egyház a maga forrásaiból tudja ezt finanszírozni, akkor abból folyósítsa a fizetéseket.

Fontos szempont a papnövendékek és a katekéta-jelöltek kiválasztása. Ami a papnövendékeket illeti, megfontolandó az, hogy mikor küldjük őket külföldi tanulmányok végzésére. Mikor ma a létszám nagyon alacsony, és helyben kellene őket próbák elé állítani, úgy tűnik összességében helyesebb döntés lenne, ha csak a papszentelés utáni egy-két évi lelkipásztorkodási tevé-

6 Gondolunk itt minden hadra fogható ember bevonásába. Például, mindenki nem nyerheti el az egyetemi katedrát, de ha többen is alkalmasak ilyen szintű tudományos munkára, virágoztassuk fel a magántanári intézményt, vagy teremtsünk kutatói státuszokat.

kenység után lennének kiválasztva az alkalmas papok a külföldi posztgraduális képzésre; ám ekkor legalább négy-öt évet kellene kapniuk, hogy valóban elmélyedhessenek a számukra kijelölt/vagy választott tudományterületen.

A katekéta-képzés tekintetében szintén egy alkalmassági vizsgán kellene a jelölteknek átesniük. Ne felejtjük, alapvető alkalmasság nélkül nem lesz gyümölcsöző a legbriliánsabb intellektuális teljesítmény sem.

Ugyancsak ki kell jelölni a címben megjelölt felsőfokú iskolák helyét és számát. Csak a latin rítushoz tartozókról beszélnek most, a görög katolikusok a maguk számára hasonló módon készíthetik el a saját tervüket.⁷

Nálunk ténylegesen sok hittudományi főiskola (papnevelő intézet) van.⁸ Van továbbá egy egyházi fakultásunk és egy fakultásjogú intézetünk (a kánonjogi posztgraduális intézet), s mindkettő egy katolikus egyetem (Pázmány Péter Katolikus Egyetem) keretében működik. Végül van egy Rómához affiliált szerzetesi főiskolánk (Sapientia Szerzetesi Hittudományi Főiskola), illetve Vácott működik az Apor Vilmos Katolikus Főiskola, végül Szegeden a Gál Ferenc Főiskola. Ezeknek kellene új funkciót találni, tehát nem megszüntetni őket. Tudva a papnövendékek várható létszámát, az alábbiakat kellene megfontolni: a) egy-egy szeminárium optimális létszáma 60–80 fő (10–15 fő/évfolyam), b) szükség van egy propedeutikus helyszínre (az új *Ratio* előírja ezt), s itt a létszám kevésbé számít; c) van a központi szeminárium; d) megvan az elméleti és a gyakorlati képzés helye és ideje. Ezek fényében annyi szemináriumi helyszínt kellene kijelölni, amennyi helyszínenként a fentebbi 50–80 fő számára biztosítaná a helyet és a képzést. Ez nagy vonalakban azt jelentené, hogy lenne egy propedeutikus helyszín (erre talán Veszprém lenne a legmegfelelőbb hely), lenne a központi szeminárium és lenne még két helyszín, ahol papnevelés folyna (tegyük fel, hogy e helyek Esztergom és Eger lennének).⁹ A győri és a szegedi szemináriumból pedig katekéta főiskolát kellene létrehozni, bentlakással, az egyik helyen férfiak, a másik helyen hölgyek készülnének a katekéta hivatásra. A veszprémi helyszín alkalmas arra, hogy

7 Van azonban kapcsolódási pont a két rítus között az oktatás dolgában, nevezetesen a propedeutikum és a központi papnevelő intézet. Ezt a kooperációt mindenképp közös tervezéssel kell kialakítani. Természetesen, a hitoktató képzésben is lehetséges a kooperáció, főleg olyan helyeken, ahol a két rítus egymás mellett él. Az elméleti tárgyak anyaga ugyanaz, a liturgikus, egyházzenei és jogi stb. képzést kellene csak osztani.

8 Nagyszeminárium működik Budapesten, Egerben, Esztergomban, Győrött, Szegeden, Veszprémben. Hittudományi Főiskola működik Pécsen.

9 Természetesen a helyszínek másképp is értelmesen meghatározhatók; csak egy lehetséges terv kíván lenni a felsorolás. Illetve ötletet kíván adni a probléma végiggondolásához és a jobb döntéshez.

ott szintén lenne mód bentlakással katekéta képzésre a karitás munkával szakpárban, minthogy ott hagyománya van a szociális munkás képzésnek. A jogi háttérrel pedig úgy kellene megalkotni, hogy a fennmaradó papnevelő intézetek legyenek egyházmegye-köziek, s a katekéta iskolák is felvehetnének hasonló formációt, amit a 821. kánon szövege egyértelműen lehetővé tesz, hiszen a püspöki konferenciákat is felhatalmazza ilyen intézmények létesítésére és működtetésére. A fentiek alapján három helyszíne lenne ennek: Győr, Szeged¹⁰ és Veszprém. Illetve ide sorolhatjuk a PPKE Hittudományi Karán, valamint a Sapientia Szerzetesi Főiskolán működő hittanár képzést, ahol kívánatos a más tanári szakkal (magyar, idegen nyelv, történelem, földrajz stb.) párosított képzés. Végül Vác képezhetne katolikus tanítókat és katekétákat (szintén bentlakással, komplex nevelési program keretében).

További szempont a szakosítás kérdése. A katekéta hivatás társítandó akár a kántori szakkal, akár a karitászmunkás, akár pedig a közösségszervező és irodavezetői (lelkipásztori munkatárs), illetve a tanítói, s ahol erre mód van, tanári szakkal. A katekéta szakot magát is önmagában pedagógusi szakként kellene elismertetni, de olyan szakmai feltételek mellett, amelyek a keresztény antropológia alapján készültek (tehát nem pusztán az állami előírások alapján).

Természetesen, más logika szerint is lehetne építkezni. Az egyes érseki tartományok szervezhetnék úgy az intézményeiket, hogy az egyháztartomány egész területén lenne legalább egy szeminárium és egy katekéta iskola. Úgy gondoljuk, hogy a kántorképzés és a karitás munkások képzése nagyobb területen lehetne rentábilis, mondjuk két-két érseki tartomány együtt létesítene és tartana fenn ilyen intézményt.

Ami az egyházi fakultásainkat illeti, itt is többféle lehetőség kínálkozik. Tudjuk, hogy jelenleg elég izoláltan működnek, s viszonylag csekély az intézményi kooperáció. Elvileg létre lehetne hozni egyházi egyetemet, melynek két kara máris van (hittudományi és kánonjogi), s a szerzetesi főiskolát, mint önálló, fakultás jogú intézetet is itt el lehetne helyezni. Kívánatos lenne kibővíteni ezt az egyházi egyetemet, így létre lehetne hozni a szent zene és egyházművészetek fakultását, illetve egy filozófiai fakultást. Végül egy peda-

¹⁰ Tudjuk, hogy jelenleg a Gál Ferenc Főiskola sokféle diszciplína oktatását végzi, ezért csak a hitéleti képzéseire vonatkozóan tettünk észrevételeket. Egyéb szakjai esetében, az Apor Vilmos Főiskolához hasonlóan részben a vallási tudományok intézeteinek (amennyiben a művelt tudományterület a szent tudományokhoz tartozik), részben – analogice – a katolikus egyetemek tipológiájához tartoznak kánonjogilag, tehát világi tudományokat oktatnak és kutatnak katolikus szellemben.

gógiai és pszichológiai intézetet is, mely szent tudományként művelné a két említett diszciplínát. Nevelőket képezne a katekéta iskoláink számára, illetve a papnövendékeket, a hittanárokat és a katekétákat készítené fel nevelői szolgálatukra. Természetesen ez az egész megmaradhatna a Pázmány Péter Katolikus Egyetem szervezetében is, külön rektorhelyettes irányítása alatt (e karokon ugyanis a fő törvény a *Veritatis gaudium* rendelkezés előírása). Azért lenne fontos egy ilyen erős belső szervezeti autonómia kialakítása a katolikus egyetemen belül, mert a szent tudományok és világi tudományok oktatása és kutatása eltérő fegyelmet követel, s így az esetleges konfliktusoknak elejét lehetne venni. A részletek kidolgozása természetesen az egyházi és állami illetékesek egyeztetésére és megegyezésére van bízva.

További megfontolás tárgya, hogy milyen karokat létesítsünk és működtesítsünk ma egy katolikus egyetemen. Alapelvként rögzíthetjük, hogy minden tiszteességes világi tudomány művelhető katolikus szellemben, s ehhez önmagában nem kell katolikus egyetemet létrehozni. Ma talán a bölcsész-, a pedagógiai-, a pszichológiai-, a politika-, a gazdaság-, a jog- és a kommunikációs tudományok területén kellene különös erővel megmutatni a katolicitás szellemét, és felfedni annak személyiséget és társadalmat egyaránt fejlesztő voltát. Ezért mintha ezek a szakterületek élveznének ma előnyt a választásban.

Még egy szempont: nem a mennyiségi, hanem a minőségi képzésre kellene helyezni a hangsúlyt. Alapvetően csak nappali tagozaton, kisebb létszámokkal kellene működtetnünk ezeket az intézményeket. Amint a papnevelő intézetek kedvező létszámát az 50–80 főben állapítottuk meg, itt, a katekéta iskoláinkban sem kellene a 100-as összlétszám (20 fő/évfolyam) fölé menni. Fontos a személyes ismeret, az, hogy a közösség tagjai (oktatók és hallgatók egyaránt) jól ismerjék egymást. Ez is a nevelési terv része. E szempontok érvényesítése nélkül igen sokat veszít erejéből a fő cél, hogy a katolikus szellemet és identitást erősítsük, hiszen ezek az intézmények elsősorban ezért léteznek (s nem a létszámkeretekért, az állami támogatások biztosításáért, a mindenképp való fennmaradásért).

Végül azt is tudatosítanunk kell, hogy ezek az intézmények elsősorban a magyar katolikusok számára létesített intézmények, tehát minden – szintén szervesen építkező – nemzetközi kapcsolattal együtt alapvetően a magyar nyelv és a magyar nemzeti identitás szolgálatában kell állniuk.

6. Illetékes személyek és/vagy fórumok

A fentiekből kiviláglik, hogy alapvetően a megyéspüspökök az illetékesek a címben megadott intézmények (legalábbis a szemináriumok és a katekétá-iskolák) létesítésében és működtetésében. Mivel az egyházi felsőoktatás jelenleg olyan tényező, ami meghaladja az egyházmegyei határokat, ezért feltétlenebb kívánatos az együttműködés. Ez történhet ténylegesen (ha a püspökök látva a probléma volumenét, keresik az egyházmegye-feletti intézmények létesítésének lehetőségeit), illetve úgy is, ha a legfőbb törvényhozó módosítva az egyetemes jogot, a metropolitáknak és a prímásoknak komolyabb joghatósági hatalmat ad. Ez utóbbira akkor lenne szükség, ha a tényleges együttműködés hatástalan maradna. Ilyen esetben a legfőbb törvényhozónak kötelessége lenne – épp a kellő hatékonyság biztosítása érdekében – végső esetben a vonatkozó törvények illetén szellemű megváltoztatása.

Az egyházi élet sem válhat hatalmi harcok színhelyévé, hiszen az épp a célt, a lelkek üdvösségének munkálását, a missziós parancs betöltését akadályozná. A hierarchia fő feladata pontosan az, hogy hatékonyan (organikusan) részesítse az Egyház tagjait és intézményeit az Egyház küldetésében.

Az egyetemes Egyház a részegyházakban és a részegyházakból áll, fontos tehát, hogy a részegyházak vezetőit ez az egyetemes szemlélet mozgassa döntéseikben is. Nevezhetjük ezt a fejezetcímben jelzett organicitás elve érvényesítésének, illetve a rendszerszemlélet következményének. Hatékonyság csak így érhető el, ha nem is rövid, de biztosan közép- és hosszú távon. És mi, katolikusok, alapvetően az örökkévalóság távlatában gondolkodunk és cselekszünk.

7. Befejezés

Rövid megfontolásaink alapján összefoglalásként állíthatjuk, hogy az egyházi felsőoktatásunkban is érvényesíteni kell(ene) a rendszerszemléletű látásmódot, organikus módon kiépítve és működtetve intézményrendszerünket. Ez hatékony oktatáskormányzati stratégia kialakítását és végrehajtását jelenti a kompetenciák pontos meghatározásával. A kormányzati hatalmat ugyanis alapvetően nem koncentrálni, hanem helyesen megosztani kell, részeltetve minden szolgálattevőt az Egyház küldetésében. E stratégia kiemelkedő szegmense a papnevelés és a katekétá képzés. Úgy látjuk, hogy ez utóbbi is

csak akkor oldható meg hatékonyan, ha bentlakással egybekötött, vagyis az oktatással együtt komoly személyiségformálás (a hivatás- és küldetéstudat megszilárdítása) is része kell, hogy legyen a képzésnek. Ugyancsak fontos a katolikus egyetemek és főiskolák mellett katolikus kollégiumok működtetése egyetemi lelkészi szolgálattal. Természetesen az állami egyetemre járó katolikus fiatalokat is itt lehetne elhelyezni, illetve ha nincs katolikus egyetem, akkor a katolikus kollégiumrendszer megszervezése a feladat. Az egyetemi lelkészek egyúttal az ilyen kollégiumok igazgatói teendőit is elláthatnák.

Konkrétabban, a magyar helyzetet tanulmányozva van mód arra, hogy az összes létező egyházi felsőoktatási intézetünket megmentjük, új funkciót adva számukra, s ezzel megalapozhatnánk a reményt, hogy hamarosan teljes kapacitással dolgozhatnának (hiszen sok iskolának fenntartója ma a katolikus Egyház országunkban) és egymással is (minden integrációs kényszer nélkül) kellő munkakapcsolatba kerülhetnének, egész magyar katolikus Egyházunk javára.

MARTON Zsolt

A pap mint „alter Christus”, avagy „repraesentatio Christi” – A papnevelés tükrében

TARTALOM: 1. Bevezetés; 2. Az újszövetségi papság értelmezése a Trienti Zsinat szerint: „alter Christus” és a papi ideál; 3. Az „alter Christus” eszménye a 20. századi magyar papnevelők értelmezésében; 4. Az újszövetségi papság értelmezése a II. Vatikáni Zsinat alapján: „repraesentatio Christi” és az új papi modell; 5. Mit jelent az „alter Christus” és a „repraesentatio Christi” ma, különös tekintettel a papnevelésre?; 6. A pap imaélete és szellemi élete; 7. A pap pásztori szeretete, érzülete és önátadása a szolgálatban; 8. A pap mint közösségépítő, a kapcsolatteremtés embere; 9. Befejezés.

ZSOLT MARTON: The Priest as Alter Christus – or Repraesentatio Christi, in the Context of Priest Training

The present study, on the one hand, aims to describe how the Council of Trent interprets priesthood, and what the definition of the priest as alter Christus means in the light of particular works by a few prominent figures of 20th-century Hungarian priest training. On the other hand, in presenting the Second Vatican Council's theology of priesthood, it seeks to emphasise the repraesentatio Christi model advocated by the Council. Subsequently, the paper offers thought-provoking points on the meaning of alter Christus and repraesentatio Christi from the point of view of contemporary priest training. In the history of religions, the priest appears as a mediator between the divine and humans. The priest of the Old Testament also acts as a mediator and as the one who offers sacrifice to the only God. The New Testament employs the term presbyteros to denote one type of minister in the Church. In ecclesiastical tradition, however, the expression hieruus/sacerdos is used with reference to ministers, giving increasing prominence to the notion of the priest as the one who offers sacrifice. The Council of Trent clearly places the sacrifice-offering and sanctifying role of the priest to the fore, deriving its definition from it. The Second Vatican Council adopts a different approach to the essence of priesthood: It relies on the ministry of the bishop as its starting point and traces the kerygmatic, pastoral and sanctifying mission of the priest to it. Informed by the values of the past, in contemporary priest training, seminarians must be educated in the spirit of the Second Vatican Council, with special attention to three aspects: prayer- and spiritual life, the development of a mature personality and pastoral love, and the role of the priest as a builder of connections and community.

I. Bevezetés

A pap kiléte, személye, küldetése, tevékenysége minden kor emberét foglalkoztatta, mivel „a papság olyan régi, mint maga az ember”.¹ Ha ezt a szót kimondjuk: pap, az valami titokzatosságot is hordoz. Mi a pap, ki a pap?

A *vallástörténetben* a pap közvetítő személy az istenség és az emberek között. Abban különbözik a varázslótól, hogy nem a saját erejéből és a saját nevében végzi a tevékenységét, hanem egy magasabb hatalom megbízásából, úgy, mint egy konkrét közösség képviselője.²

Az *őszösvetségi papság* kialakulásának kezdetei Mózeshez kötődnek, aki megteremtette a kultusz alapjait azzal, hogy szentélyt hozott létre és megalapította a levita papságot Lévi törzséből Áron vezetésével (Kiv 28,29). A pap (*kohen*) feladata volt mindenekelőtt a Jahve-hit őrzése, továbbadása, a kultusz fenntartása, főként az áldozatbemutatás (Lev 6, 7, 8). A levitikus papság leszármazás alapján való papi szolgálat volt. Egészen más hagyományt mutat a Melkizedek-elbeszélés (Ter 14,18), amelyben Sálem királya egyben pap is. Az ő nem öröklött papi szolgálata előképét adja a krisztusi papságnak.³

Az *Újszövetség* a pap (*hiereusz*) vagy főpap (*archiereusz*) szavakat kizárólag Krisztusra alkalmazza (Zsid 5,6; 7; 8,4; 9,6; 10,11.21). „A *hiereusz* (*sacerdos*) kifejezést sohasem alkalmazzák az egyházi szolgálat és a szolgálatviselők megnevezésére. Helyette az *episzkoposz* és a *diakonosz* mellett a *preszbüterosz* kifejezéssel találkozunk a keresztény közösségek vezetőinek illetve tisztségviselőinek megnevezésére”.⁴ A Római levél olvasásakor úgy tűnik, hogy Szent Pál a maga apostoli szolgálatát quasi papi szolgálatnak is tekinti, amikor arról beszél, hogy az általa megtérített pogány népek kedves áldozati ajándékokká válnak Isten számára (Róm 15,16). Ugyanakkor egyértelművé teszi, hogy ő mint az evangélium hirdetője „Istentől jövő ösztönzésre végzi szolgálatát, csak »intézői feladatot« (*oikonomía*) lát el”.⁵

1 KOSZTER ATYA, „Alter Christus”, in *Lépcsőima (Levelek egy teológushoz a földön vándorló papról)*, Budapest 1946, 99.

2 Vö. HARDY GILBERT, *Vallásbölcseleti bevezetés*, Róma 1977; „pap” szócikk, in Diós István (főszerk.), *Magyar Katolikus Lexikon*, X. kötet, Budapest 2005.

3 Vö. GERHARD VON RAD, *Az Őszösvetség teológiája* I., Budapest 2007; RÓZSA HUBA, *Bevezetés az Őszösvetség könyveibe*, Budapest 2016; ebben a témában még JOHN BRIGHT, *Izrael története*, Budapest 1993; JÓLESZ KÁROLY, *Zsidó hitéleti kislexikon*, Budapest 1987.

4 PUSKÁS ATTILA, „A papság teológiájának súlypontjai a II. Vatikáni zsinat tanításában”, in *Teológia* XLIV (2010/1–2) 94.

5 KOCSIS IMRE, *Szolgálatok és szolgálattevők az Újszövetségben*, Budapest 2018, 41.

Az *egyházi hagyományban* azonban megjelenik a *hiereusz/sacerdos* kifejezés is, és a II–III. századtól gyökeret ver a püspökök, továbbá a papok megnevezésére. Ennek a papi/kultikus szakkifejezésnek a meghonosodása Krisztusnak örök főpapi voltára vezethető vissza. A fent említett Zsidó levél Jézust az Újszövetség főpapjaként mutatja be, aki üdvözítő művét áldozatbemutatóként ábrázolja. Jézus mint főpap önmagát áldozza föl a kereszt oltárán. Továbbá papsága egyedülálló, mert lényegileg más, mint az ószövetségi vérségi levita papság. Nem folytatása annak, hanem a melkizedeki „független”, közvetlenül felülről jövő papsággal állítható párhuzamba. A Zsidó levél krisztológiája adta az alapot arra, hogy egyrészt az egyház önmagát papi népként értelmezze, másrészt az egyházi szolgálattevőket a II. század végétől egyre gyakrabban mint papokat, az ő küldetésüket pedig papi szolgálatként értelmezze. A jeruzsálemi templomnak mint kultushelynek a pusztulása lehetővé tette, hogy „az ószövetségi papságot és az áldozati kultuszt egyre inkább Krisztus és az egyházi szolgák küldetésének előképeként értelmezzék”.⁶ Ennek az értelmezésnek egyik előkészítője volt *Római Szent Kelemen első levele a korintusiakhoz* (Kr. u. 96), amelyben párhuzamokat von az ószövetségi papság és az egyházi szolgálattevők között.⁷ Az Eucharisztia teológiájának az értelmezése is gyorsította ezt a folyamatot azzal, hogy Krisztus áldozatának megjelenítő megemlékezésékként ünnepelték. „A II. század végétől a püspök alakja úgy jelenik meg, mint az áldozat-bemutató Pap-Krisztus szolgálja és reprezentánsa”.⁸ Római Szent Hippolütosz *Traditio Apostolica* című munkája is ezt bizonyítja, amelyből kiderül, hogy a III. század elejére a nyugati egyházban a szolgálat középpontja az eucharisztikus papi tevékenység. A püspökszentelési imában egyértelműen látszik, hogy az episzkoposz küldetésének középpontja a megszentelői feladat és az eucharisztikus áldozat-bemutató.⁹ A keleti szír egyház rendtartását bemutató *Didaskália* a III. század első feléből is azt tanúsítja, hogy a püspökök a nép papjai és levitái.¹⁰ „Mivel a presbíterek részesednek a püspök küldetésében, ők is szolgálói és megjelenítői a Pap-Krisztusnak. Azzal a történeti folyamattal párhuzamosan, hogy a presbíterek a püspök mellől kikerülnek a vidéki kisebb keresztény közösség élé-

6 Vö. TARJÁNYI BÉLA, „A papság az Újszövetségben”, in *Teológia* XLI (2007/1–2) 86–92. Idézi Puskás Attila.

7 Vö. VANYÓ LÁSZLÓ, *Apostoli atyák* (Ókeresztény Írók 3.), Budapest 1980, 130.

8 PUSKÁS, „A papság teológiájának súlypontjai” (4. lábj.), 95.

9 *Traditio Apostolica* 3, in ERDŐ PÉTER, *Az ókori egyházfegyelem emlékei* (Ókori Keresztény Írók 2.), Budapest 2018, 132.

10 Vö. *Didaskália* 4, in ERDŐ, *Az ókori egyházfegyelem* (9. lábj.), 173–178.

re, ott önállóan működnek, és bemutatják az eukarisztikus áldozatot, egyre erőteljesebben körvonalazódik az ő áldozatot bemutató papi karakterük is”.¹¹

2. Az újszövetségi papság értelmezése a Trienti Zsinat szerint: „alter Christus” és a papi ideál

A tridentinum és a II. vatikánus papság alapításának és értelmezésének kérdésében máshová teszi a hangsúlyokat, valamint szemléletmódjukban is különböznek egymástól. A Trienti Zsinat világossá teszi, hogy az Újszövetségben létezik egy új, látható, külső papság, amelynek előfeltétele az ószövetségi papság áldozat-bemutató szerepe. Ebből következően az áldozat és a papság korrelációja: ha nincsen áldozat, nincsen papság sem. Isten döntése alapján azonban mindkét szövetségben van papság és van áldozat. Az Újszövetségben az áldozat az Úr rendelése folytán adott Oltáriszentség, amelyhez Krisztus új, látható papi rendet is alapított. Az új papság feladata az Oltáriszentség konszekrációja, felajánlása és kiosztása, mivel Krisztus ezt adta át az apostoloknak és a papságban az ő utódainak.¹² A zsinat kimondja, hogy Jézus az ő megváltó áldozatát és papságát már az utolsó vacsora termében kinyilvánította. Ebből az utolsó vacsora áldozatbemutatásból származik a krisztusi papi szolgálat és a pap eukarisztikus áldozatbemutatása.¹³ „A zsinati értelmezés szerint Jézus Melkizedek rendje szerinti örök papsága, melyet halála sem szüntetett meg, nemcsak abban áll, hogy egyszeri keresztségáldozatának megváltói hatása az idők végéig megmarad, s nem is csak abban, hogy a megdicsőült Krisztus az Atyánál papként közbenjár értünk, hanem abban is, hogy maga Jézus, az értünk meghalt és feltámadt Krisztus önmagát mutatja be áldozatul az újszövetségi papok eukarisztikus cselekvése által az egyházban (DH 1741; 1743)”.¹⁴ Tehát a tridentinumi szemléletmód jellemzője, hogy az újszövetségi papság – mint sacerdotium – alapítását kizárólag annak áldozatbemutatói, megszentelői szolgálata alapján határozza meg. Ebből következően, leginkább azért van szükség a papra, hogy bemutassa az eukarisztikus áldozatot és kiszolgáltassa a szentségeket.

¹¹ PUSKÁS, „A papság teológiájának súlypontjai” (4. lábj.), 96.

¹² Vö. HEINRICH DENZINGER – PETER HÜNERMANN, *Hitvallások és az Egyház Tanítóhivatalának megnyilatkozásai* (továbbiakban DH) (szerk. Burger Ferenc), Bányterenyé–Budapest 2004, 1764.

¹³ Vö. Lk 22,19; 1Kor 11,24; DH 1740.

¹⁴ Puskás, „A papság teológiájának súlypontjai” (4. lábj.), 97.

Ez a teológiai látásmód határozta meg a papnevelés tridentinumi reformját. El kell ismernünk, hogy a korábbi évszázadokhoz viszonyítva – a papnevelés szempontjából, de sok más szempontból is – mindenképpen reformzsinatnak tekinthetjük a Trienti Zsinatot. A zsinat fölismerte, hogy az egyház válságának gyökere a papi életforma válságában keresendő. Ezt próbálta orvosolni, igaz a törvénykezés leginkább a papi élet külső kereteinek szabályozására szorítkozik. Azonban kiválóan felismerte, „hogy a válság okai a papnevelés hiányosságaiban kereshetők”.¹⁵

A Trienti Zsinat határozottan távolságot tart a korábbi humanista papi ideállal, amely a papot mint *homo doctus* mutatja be, és a vele szembeni legfőbb követelmény, hogy jó prédikátor legyen. A papnevelésben ugyan nagy jelentőséget tulajdonít az intellektuális képzésnek, de azt sohasem tekinti a papszentelés egyetlen és kizárólagos feltételének. A zsinat határozottan szembeszáll a reformátorok egyházi szolgálattevőkkel kapcsolatos elgondolásaival. Az ő nézeteik szerint – részben a humanista célkitűzésekre építve – az egyházi szolgálattevő a krisztushívők egyetemes papságában részesült, nincs szükség külön szentségre és speciális felszentelésre. Feladata az igehirdetés, kiegészítve a lelkipásztorkodás követelményeivel. Ennek a szolgálattevőnek már semmilyen kultikus szerepe nincsen. „A reformátori iratokban az egyházat s benne a papságot a keresztség és az igehirdetés konstituálja, éppen ezért – e kihívásra válaszul – Trientben a papi identitást a szentségekből, mindekelőtt pedig az Eucharisziából értelmezték”.¹⁶ A Trienti Zsinat szilárdan rögzítette a katolikus papi identitás bázisát, amely a szentmise-áldozat bemutatása mint az Egyház legfontosabb tevékenysége. Ez radikális odaadást, életszentséget követel, mivel a pap a Szentség, főként a „Legméltóságosabb Oltáriszentség”, az Eucharisztia szolgája. Továbbá a zsinat kinyilvánította, hogy a pap ordinációja szentség – szemben a protestáns értelmezéssel –, ennek fontos része a rítussal való kiválasztás és a törvényes egyházi küldés a szolgálatra, a papság hierarchikus strukturáltsága és a világi hívő életállapottól való megkülönböztetése, egyúttal a hívektől való elkülönítése. Mindezen célok megvalósítását az új papnevelési modell, a szemináriumok rendszere hivatott elérni. A papnevelő intézetek felállítása kezdetben számos akadályba ütközött, de általános elterjedésével kiváló kereteket biztosított a tridentinumi papi ideál számára.

¹⁵ Gárdonyi Máté, „A papság reformja a Trienti Zsinaton”, in *Teológia* XXXIII (1999/3–4) 109.

¹⁶ *Uo.*, III.

3. Az „alter Christus” eszménye a 20. századi magyar papnevelők értelmezésében

Erre a szentségi teológiára és papi ideálra épült számtalan hittudományi és lelkeségi mű a magyar egyházban is, amelyek döntően meghatározták a tridentinum szellemében történő papnevelést. Érdemes megemlítenünk néhány jelentős papnevelőt és műveiket. Első helyen Koszter atyát (Koszterszitz Józsefet), aki a *Lépcsőima* című egykor rendkívül népszerű, a papnevelést döntően befolyásoló művében külön fejezetet szentel az „alter Christus” témának, a pap életének középpontjába állítva azt. Továbbá figyelemreméltó Hunya Dániel *Az isteni főpap nyomában* című alkotása, valamint Halász Piusz O. Cist művei, különös tekintettel a pap-, és szerzetesneveléssel kapcsolatos írásaira, amelyek – a két világháború között nagy jelentőséggel bíró jelentős –, *Papi Lelkiség* című folyóiratban jelentek meg. Megemlíthetjük még pl. Lantos-Kiss Antal *E fiuból pap lesz!* című alkotását, amely a Szalézi Műveknél látott napvilágot, és nem utolsó sorban Tóth Tihamér „Tiszta férfiúságát”, amely nem direkt módon a papnevelésről szól, de a papi hivatás egyik fontos erkölcsi erényének mintegy előkészítője.

Koszter atya így ír: „A Messiás visszanyúl a Melchisedech-el befejeződő ősi egyetemes szövetséghez, és onnan íveli át a maga papságának előképét, ezzel is hangsúlyozva, hogy az evangéliumi újszövetségben az ároni papság nem átalakult, hanem az üdvösség rendjéből kikapcsolatott, és a helyébe álló krisztusi papság valami egészen új, secundum ordinem Melchisedech, az egész világ számra rendelt, minden népet tanító és megkeresztelő papság”.¹⁷ Az emelkedett és rendkívüli lelkesedéstől átitatott írás azt is leszögezi, hogy „az első szemináriumot Krisztus maga vezette, amikor évek szerető munkájával kiképezte apostolait”.¹⁸ Majd folytatja: „az egész papság nem más, mint az ő főpapságának folytatása és működése... az Újszövetség üdvösségrendjében nincs is több, mint egyetlen papság: az, amelyet Krisztus visel, és tovább gyakorol azokon keresztül, akik mint az ő papi helyettesei, az ő személyében és nevében működnek”.¹⁹ Írása magasztos csúcsokra vezet. Ezt mondja a papról: „A papszenteléssel nem kap magasabbrendű, emberfölötti természetet, de... kap természetfölötti méltóságot és isteni hatalmat. Úgy kapja mindkettőt, hogy örökre, kitörölhetetlenül, mint character indelebilis, vésődnek bele a

17 KOSZTER ATYA, „Alter Christus”, (1. lábj.), 100. Idézi W. Stockumsot.

18 Uo.

19 Uo., 101.

lelkébe. Aki egyszer pappá lett, mindörökké pap marad... A szentelés pillanatában a Szentlélek érinti őt és a Magasságbeli ereje beárnyékozza, úgy hogy mindannak, amit ezután a kapott isteni hatalomnak erejével mond és tesz, isteni erejű hatása lesz”.²⁰ Így jutunk el az „alter Christus” terminológiájához: „A pap személyét meg kell érteni! Krisztus erejében részesedik; az ő egyszerű emberségéhez isteni erő társul elválaszthatatlanul. »alter Christus« lesz a pap: isteni és emberi kapcsolódik benne!”²¹ A trienti papi életszentség követelményét jelzi ez az intelem: „Hiszen akinek az a feladata, hogy Krisztust hordozza és képviselje önmagában, annak százszorosan szentnek kell lennie”.²² Sőt, Koszter atya részletesen is felsorolja, hogy minden testrészének „szentnek” kell lennie, főként a szívének. Aláhúzza, „hogy az »alter Christus« dogmatikai igazság, természetfölötti adottsága a pap életének. Nemcsak úgy, hogy: »Krisztus másává kell lenned«, hanem: »felszentelésed pillanatától kezdve Krisztus mása vagy: ez a sorsod, felelősséged, méltóságod, papi egyéniséged gyökere, életed legnagyobb ténye!»”²³ Még mindig emelkedetten folytatja: „Aranytányérra tesszük a szent ostyát, aranykehelybe a szent vért, mert a legnemesebb anyag méltó csak arra, hogy Isten Fiának tartó edényévé váljék. Emberben is a legnemesebb méltó csak arra, hogy »alter Christusként« hordozója legyen”.²⁴ Az ember törekénysege, gyarlósága annál nagyobb kihívás és felelősség kell, hogy legyen az életszentségre: „Bizony ütött-kopott bádogtányér és törött korsó meg elcsobult cserépedény az, amelyben mi papok Krisztust hordozhatjuk, hiszen olyan nehéz levetkőzni azt, ami vagyunk: az esendő, húsból-vérből-idegből gyúrt, hétköznapi embert. A hozzá nem méltó edény Krisztus erejét meg nem csorbítja, de tekintélyét rontja az emberek előtt; és súlyos felelőssége annak a férfinak, akit aranykehellyé választott ki az Úr, és aki csak repedt korsóvá tudott magasodni... »Alter Christus«! Az vagyok, mert annak választott, és felkent engem papjának az Isten. Azzá kell lennem önmagam állandó tökéletesítése által, mert felelek majd érte Isten színe előtt”.²⁵

Ezt a szellemiséget képviseli a híres papnevelő is, egykori spirituális, akinek lelkiisége nemzedékek papi ideálját meghatározta. Hunya Dániel így ír: „Hasonlíthatom e hivatást a papszentelés vagy az oltár gyertyáihoz, melyet a

²⁰ Uo., 102. Idézi Stockumsot.

²¹ Uo.

²² Uo., 104.

²³ Uo., 105.

²⁴ Uo.

²⁵ Uo., 105, 106.

szűzi méhek viaszából állítanak elő komoly tisztító, finomító munkával. Szép, tiszta, hibátlan egészen. Szép selyem szalag rajta; gyulékony, lobbanékony zsinór benne. Megszentelik. Fölajánlják. Gyertyatartóba kerül, meggyújtják. Isten gyújtja meg! Ég!... Önmagát égeti, emésztí. Jelszava: folyton égni, ki nem aludni, míg csak egészen föl nem emésztődik... Valami roppant nagy önzetlenség, odaadás, hűség és áldozatosság kell hozzá az égő papi gyertyában”.²⁶ A papi hivatás és pappá formálódás szép hasonlatait folytatja, amelyben benne rejlik a tridentinum papnevelési modellje a feltétlen életszentségre: „Hasonlíthatom e hivatást az oltár legszebb virágaihoz. Gondos kertész-kezek ápolták. Sok napfény, harmat, eső, jó levegő, televény talaj dolgoztak össze, hogy olyan sikerült lett. Aztán kiemelték a saját talajából, esetleg letörték tövéről, s az oltárra tették. Közel, egészen közel Jézushoz. Hogy csak az övé legyen minden szépsége, illata, csak rámosolyogjon minden színe, szirma, minden fiatal, szép, harmatos üdesége... Hasonlíthatom e hivatást ahhoz a fehér kenyérhez az oltáron. Valamikor az anyaföldön ringott a szabad ég alatt. Mikor eljött az ideje, levágták gyökeréről, azután csépeltek, rostálták, magtárban óvták, majd zúzták, megőrölték, tésztává lágyították, megsütötték. Szép tiszta, hófehér kerek ostya lett belőle. Méltó arra, hogy Jézussal egyesüljön, sőt Jézus teste legyen belőle”.²⁷ Így összegzi a papi ideált: „legnagyobb dolog az egyetlen Főpapnak arcvonásait hordozni: szeretetével szeretni, jóságával jót tenni, tevékenységével tevékenykedni, áldozatával áldozni... hogy élete és munkája hű papjában valóban folytatva legyen!”²⁸

Ezt az életeszményt eleveníti meg Kuminetz Gézának Halász Piusz munkáiból összeállított kötete is. „A papi karakter először is férfias karakter, hiszen az Isten Fia is férfiként lett emberré, vagyis férfitesttel és férfilelekkel rendelkezett. Ennek megfelelően Krisztusnak minden cselekedete papi és férfiúi volt egyszerre. Ezért mondhatjuk, hogy a pap »a maga mivoltában, mint alter Christus, a férfiasságában megistenült lény. Más szóval a papi egzisztencia nem egyéb, mint a férfiasság megistenülése (theozis) a kegyelem által«”.²⁹ Majd folytatja: „A szentségi character... örökre belénk oltja ezt a képet, nemcsak egy életen át, hanem az örökkévalóságban is a krisztusi papi

26 HUNYA DÁNIEL, *Az isteni főpap nyomában*, Eisenstadt 1967, 7.

27 *Uo.*

28 *Uo.*, 9.

29 KUMINETZ GÉZA, „Halász Piusz O.Cist lelkiiségteológiája – papoknak és szerzeteseknek”, in KUMINETZ GÉZA (szerk.), *Halász Piusz O.Cist, Az Egyház ereje. A papi és a szerzetesi lelkiiségről*, Budapest 2016, 15. Idézve: HALÁSZ PIUSZ, „Szerzetesélet küzdelmei”, in *Papi lelkiiség* 7 (1943) 130–141. és ERŐSS ALFRÉD, „Papi jellem – férfijellem”, in *Papi lelkiiség* 18 (1947/48) 3, 10, 14.

character hordozói vagyunk... Az egész papi élet egy megtestesült kézföltéssel, mely Isten áldását árasztja mindenre, amivel érintkezésbe kerül”.³⁰ Halász Piusz szemlélődő szerzetesi, misztikus lelkiségére jellemző, hogy „megértette, hogy Krisztus életet hozott, gazdag életet az Atyától. Ezt az életet először is megélte, majd közvetíteni próbálta”.³¹ Halász Piusz érzéketes, világos képekkel mutatja be a természetfölötti életet (Napból sugárzó fény és meleg, tüzes vas), majd megkülönbözteti a világi krisztushívó és a fölszentelt pap természetfölötti életét. „A természetfölötti élet tehát nem más, mint a lélek újjászületése Isten természetére. Isten fiává való válás, melyet nyomon követ az Atya és Fiú legbensőbb szeretetviszonya, egymás felé való áradása”.³² Azonban a fölszentelt papban van valami többlet, ami az ő természetfölötti életét sajátossá teszi. Egy hasonlattal él: Krisztusnak egyetlen fiúsága van, de kettős születésről beszélünk. Öröktől születik az Atyától, időben pedig a földi anyától. Jézusnak azonban egyetlen személye van, amely egyesíti a két természetét, egyúttal a kettős születését is. „Talán ennek az analógiájára mondhatjuk: a megszentelő kegyelem által a lélek az Atya természetét kapja, fiává válik s az örök Atya keblén pihen; a fölszentelés papi jegye által pedig a megtestesült Krisztus papi vonásait ölti magára, s az Egyház anyai ölén pihen.

Tehát a papi lélekben is bizonyos értelemben az egyetemes fiúság mellett két születésről beszélhetünk”.³³ A pap szentségi jegyéről megjegyzi, hogy az a viaszba nyomott pecséthez hasonlítható, amely „lelki alkatot, új lelki vonásokat kölcsönöz a megszentelt léleknek”.³⁴ Azt mondja: „kereszteléskor a gyermek Jézus tekint vissza a lélekből... A bérnálásakor Krisztus nagykorúságára érik a lélek... Végül a papszentelés Krisztus papi arcát itatja belénk, mint Veronika kendőjébe. Ha egyszer beleláthatnánk egy konszekrált lélekbe, ezt olvasnánk le róla: Ez az én vérem kelyhe, mely értetek és sokakért kiontatik. Ezzel a lélek maga is fölvetetik az áldozat rendjébe, lelke drága kehely lesz, melyből mások számára is megváltó élet fakad”.³⁵ Fölteszi a kérdést, újból: „Mit jelent tehát a pap természetfölötti élete?... nem papi ténykedések lelkiismeretes végzését, nem sajátos papi áhítatgyakorlatok szeretetét, nem külön papi stílust a lelki életben. Nem e gyakorlatok, hanem ezek gyökere,

³⁰ *Uo.*

³¹ *Uo.* 9.

³² HALÁSZ PIUSZ, „A pap természetfölötti élete”, in HALÁSZ, *Az Egyház ereje* (29. lábj.), 109.

³³ *Uo.*, 110.

³⁴ *Uo.*

³⁵ *Uo.*, 110–111.

kegyelmi élete maga a sajátosan papi: Krisztus papi szívével és papi lelkével egyesülni az Atyával”.³⁶

4. Az újszövetségi papság értelmezése a II. Vatikáni Zsinat alapján: „repraesentatio Christi” és az új papi modell

A II. Vatikáni Zsinat más látószögéből közelíti meg az újszövetségi papság alapítását, és a papság mibenlétét, mint a tridentinum. Nem a szentségek alapításából vezeti le, elsősorban nem a pap megszentelői szolgálatához köti, hanem Krisztus egyházának alapítási szándékát, az újszövetségi Isten népének egybegyűjtése egész folyamatát tekinti. Szemléletmódja kezdettől fogva tekintettel van a pap igehirdetői és lelkipásztori küldetésére is. Nem az újszövetségi *sacerdotiumból* indul ki, hanem isteni alapítású egyházi szolgálatok rendjéről szól, amelyben az első helyet a püspöki szolgálat kapja. A püspökök az apostoli szolgálat teljességének örökösei. A presbiterek, mint a püspökök segítői és munkatársai, a saját szentelési fokozatuknak megfelelően részesednek a püspökök hármass apostoli hivatalában, a szolgálatuk ellátásához szükséges hatalomban és a Szentlélek kegyelmi adományaiban. Tehát a II. vatikánum csak közvetve szól a papság (*sacerdotium*), azaz az egyházi rend második fokozatának alapításáról. A *Lumen gentium* (LG) zsinati dokumentum első fejezetében az egyház misztériumáról szól, szentháromságos látószögben, rendkívül tágas összefüggésben, szép biblikus képeket is alkalmazva beszél az egyház alapításáról. A harmadik fejezet pedig egész konkrétan tárgyalja az egyház hierarchikus fölépítését, amelyből kiderül, hogy az egyház alapításának döntő eleme az apostolok szolgálatának megalapítása. Ennek egymásra épülő állomásai vannak: 1. a tizenkét apostol Jézus általi kiválasztása; 2. Péternek speciális küldetés adása az apostoli közösségen belül; 3. az apostolok küldése, megbízása az evangélium hirdetésére, a megszentelésre és a pásztori feladatokra; 4. az apostolok jézusi hatalomban való részesítése már húsvét előtt; 5. a Szentlélek kegyelmével való megerősítés.³⁷ A zsinati konstitúció szorosan összekapcsolja az egyház alapítását az apostoli szolgálattal, és azt mondja, „a püspökök isteni intézkedés folytán léptek az apostolok helyé-

³⁶ Uo.

³⁷ *Lumen gentium Dogmatikai konstitúció az Egyházzal, in Cserháti József – Fábán Árpád (szerk.), A II. Vatikáni zsinat tanítása: a zsinati döntések magyarázata és okmányai, Budapest 1992, 19.*

be, és lettek az egyház pásztoraik”.³⁸ A presbiterek az apostolutód püspökök szolgálatának részesei, ők és a diakónusok saját szentelési fokozatuknak megfelelően hordozói az apostoli szolgálat lényeges elemeinek.

A szolgálati papság kérdésével foglalkozik a *Lumen gentium* 10. és 28. fejezete, valamint egy külön dekrétum a papi szolgálatról és életről, a *Presbyterorum ordinis* (PO). A LG 10. szakasza így fogalmaz: „Az, akit a szolgálati papságra szenteltek fel, szent hatalmával kialakítja és kormányozza a papi népet, Krisztus képviselőként bemutatja az eucharisztikus áldozatot, az egész nép nevében ajánlva azt fel Istennek”. „A papi tisztség a püspöki renddel való kapcsolata révén részesedik abban a tekintélyben (*participat auctoritatem*), amellyel maga Krisztus építi, szenteli meg és kormányozza saját Testét. A presbiterek papságát olyan külön szentség adja meg, amelyik a Szentlélek kenetével sajátos karakterrel jelöli meg őket (*unctione Spiritus Sancti, specialiter character signantur*); így hasonlóká lesznek (*configurantur*) Krisztushoz, a Paphoz, hogy Krisztusnak, a Főnek személyében legyenek képesek cselekedni (*in persona Christi Capitis agere valeant*) (PO 2,3)”.³⁹ A zsinati dokumentumok a papi szolgálat sajátos természetét két síkon is megfogalmazzák: egyrészt ontológiai szinten, másrészt a papi szolgálat feladatainak szintjén. „Az ordo szentsége létében határozza meg a felszentelt személyt, s ebből az ontológiai meghatározottságból fakadnak küldetését teljesítő tevékenységei”.⁴⁰ A szolgálati tevékenységre utalnak a zsinati dokumentumok következő kifejezései: a papi nép kialakítása és kormányzása, az eucharisztikus áldozat elkészítése és fölajánlása, az evangélium hirdetése, a bűnbocsánat szentségének és a betegek kenetének kiszolgáltatása.

A papot „az ordo szentsége a Szentlélek kenetében részesíti, amely egyszerre foglalja magában a *consecratiót*, vagyis a felszenteltséget és a *sanctificatiót*, vagyis a megszentelést... A pap elnyeri a Szentlélek speciális kegyelmi ajándékát, hogy küldetését és lelki hatalmát jól használja, növeli benne a megszentelő kegyelmet, hogy méltó szolgája legyen Krisztusnak... A Szentlélek a megszenteléssel együtt konszekrálja a szentelendő személyt, azaz lefoglalja őt, és Istennek szenteli”.⁴¹

³⁸ LG 20.

³⁹ PUSKÁS, „A papság teológiájának súlypontjai” (4. lábj.), 100.

⁴⁰ Uo.

⁴¹ Uo., 101. Vö. *Presbyterorum ordinis, Határozat a papi szolgálatról és életről*, in Cserháti József – Fábián Árpád (szerk.), *A II. Vatikáni zsinat tanítása: a zsinati döntések magyarázata és okmányai*, Budapest 1992, 12, 13.

A Szentlélek kenete olyan ontológiai minőséget ad a felszenteltnek, hogy az akkor is megmarad, ha a pap nem végez papi feladatokat, vagy súlyos bűn állapotában van. Az eltörölhetetlen jegy (*character indelebilis*) kifejezés olyan megjelöltséget jelent, amely a Pap-Krisztushoz tesz hasonlóvá, és szent hatalommal képesít a Pap-Krisztus képviselésében, személyében való cselekvésre, ugyanakkor megkülönböztet a nem felszentelt hívőknek a keresztségben és bérálásban kapott eltörölhetetlen jegyétől. A pap „szent hatalma” mindig a küldetésre való felhatalmazást jelenti, a „szent” jelző pedig egyértelműen mutatja, hogy e hatalomnak az eredete maga a szent Isten. A pap „tekintéllyel” is rendelkezik, amely egyértelműen Krisztus tekintélyére vonatkozik. „A pap *auctoritas*a azt jelenti, hogy szent szolgálatával mindig láthatóvá teszi az egyház létének szerzőjét és állandó eredetét, a Fő-Krisztust, aki a pap cselekvése által folyamatosan növeli, megszenteli és kormányozza saját Testének, az egyháznak az életét”.⁴² A zsinat dokumentumaiban is szerepel a teológiai hagyományból származó „agere in persona Christi” kifejezés, amelyet a felszentelt pap szakramentális cselekvésére alkalmaz, vagyis abban az embersége szerint megdicsőült Krisztus van jelen. A II. Vatikáni Zsinat utáni tanítóhivatali megnyilatkozások azonban kiterjesztik ezt a terminológiát a pap igehirdetői és lelkipásztori tevékenységére is.

Tehát a teljes papi-egyházi szolgálatra vonatkozik, azaz a főltszentelt pap Krisztusnak, a Főnek, Papnak, Pásztornak, Tanítónak a személyében cselekszik.⁴³ Tulajdonképpen a szakkifejezés szoros értelemben a pap szakrális cselekvésére mondható, analóg értelemben vonatkoztatható az igehirdetői és pásztori tevékenységekre is. „A zsinati tanítás lényegét arra vonatkozóan, hogy a Szentlélek kenete az *ordo* szentségében milyen konszekrációs hatást fejt ki a felszentelt személyben, a posztkonciliáris tanítóhivatali megnyilatkozások és a teológia a *repraesentatio Christi* fogalmában foglalja össze. A pap felszenteltségénél fogva, valamiképpen már létében, de különösen is szolgálati tevékenységének egészében, és kiemelkedő, biztos hatékonysággal szentségi cselekvésében szakramentálisan megjeleníti Krisztust, az egyház Fejét és Pásztorát az egyházi közösség felé.

II. János Pál pápa magiszteriumi megnyilatkozásaiban ez még kiegészül azzal, hogy a pap egyben a Völegény-Krisztus megjelenítője is, aki önfeláldozó, önátadó szeretettel szereti menyasszonyát, az egyházat. A felszentelt

⁴² Uo.

⁴³ Vö. *A Katolikus Egyház Katekizmusa*, Budapest 2013. (a továbbiakban KEK); *Pastores dabo vobis*, Budapest 1995. (a továbbiakban PDV).

személy már létében, de még inkább küldetésének cselekvésében Krisztust sakramentálisan megjelenítő maradandó jellé válik. Jel, melynek lényege, hogy önmagán túlra mutat, Krisztusra”.⁴⁴

Ha összefoglalóan rátekinünk a Trienti Zsinat papi ideáljára és a II. Vatikáni Zsinat papi modelljére, ezt mondhatjuk:

A tridentinum a pap megszentelői feladatát abszolút középpontba helyezve, az eucharisztikus áldozat bemutatása alapján határozza meg a pap identitását. Ez vertikális, szakrális szemlélet alapján való definíció. Azt is mondhatnánk, hogy a pap elsődleges feladata az áldozatbemutatás, amelyhez társul egy papi méltóság megőrzése az állandó életszentségre való törekvés követelménye által. Erre egyértelmű megbízást, képesítést és küldetést kap az ordo által a papszentelésben. Az egyéb papi feladatok is fontosak, mint a lelkek gondozása, igehirdetés, pásztori vezetés, de azokra a *iurisdictio* ad megbízást.

A II. vatikánium azt tanítja, hogy a pap a papszentelésben a püspök hármas hatalmában részesedik, ezekről együtt beszél mint egymástól elválaszthatatlanul összetartozó valóságokról. A papszentelésben a pap a püspök hármas hivatalában részesedve, a maga fokozatának megfelelően, a püspök tekintélyének alávetve, a hierarchikus rendben elfoglalt helye szerint gyakorolja hivatását. A pap elsődleges feladata az evangélium hirdetése, vagyis az ige szolgálata, utána következik a pásztori-kormányzói és a megszentelői szolgálat, mivel az evangélium hirdetése szükséges ahhoz, hogy valakiben megszülessen a személyes hit, ebből következnek a szentségek, a szentségi élet. Ugyanakkor nem tagadja, hogy a pap lelki életének és személyes megszentelődésének is a legfőbb forrása a Krisztus nevében bemutatott eucharisztikus áldozat, amelyhez saját életáldozatát is hozzákapcsolja.

Tehát úgy is fogalmazhatunk, hogy a II. Vatikáni Zsinat szentségtana nem „alulról fölfelé”, a papságból kiindulva határozza meg az egyházi rend fokozatait, mint a tridentinum, hanem fordítva: „felülről lefelé”, a püspöki szolgálatból bontva ki azt. A papok ebben az értelmezésben a püspökök munkatársai (*ordinis episcopalis cooperatores*).⁴⁵

44 PUSKÁS, „A papság teológiájának súlypontjai” (4. lábj.), 103. Vö. PDV 15,4; 22,3; KEK 1549.

45

5. Mit jelent az „alter Christus” és a „repraesentatio Christi” ma, különös tekintettel a papnevelésre?

Előzetesen megjegyezzük, hogy mindenképpen biztatóak és lelkesítőek Szent II. János Pál pápa szavai: „Legmélyebb rétegében minden papi hivatás *nagy titok, ajándék*, amely végtelenül felülmúlja az embert” – olvassuk pappá szentelésének 50. évfordulójára írt könyvében.⁴⁶ Fontos hangsúlyoznunk ma is a papi hivatásnak ezt a kettős jellegét: egyszerre szent titok és Isten ajándéka. A tridentinumi lelkiségtológia – a mai olvasó számára kissé archaikusan és patetikusan fogalmazva – és a II. vatikánum szerinti lelkiség egyaránt ezt a felfogást képviseli, mégis újból és újból jó szem előtt tartanunk és tudatosítanunk.

Hogyan mutatkozik meg a pap életében – nem csak a szentségi cselekményekben –, hogy „alter Christus” avagy „repraesentatio Christi”? Továbbá mi az, amire fölkészíteni hivatott a mai papnövendékeket a papnevelő? Milyen pappá szeretné formálni őket? Véleményünk szerint ez abban mutatkozik meg, hogy miként képviseli Jézus Krisztust. Mennyiben igaz egész papi mioltára, hogy Krisztus megjelenítője, Krisztus hordozója az egyházban és a világban.

„Így tehát minden írástudó, aki járatos a mennyek országában, hasonló a házigazdához, aki kincseiből újat és régit hoz elő” (Mt 13,52b). Merítünk a múlt értékeiből és kincseiből, megszívleljük a tridentinumi lelkiség tanácsait, ugyanakkor elsősorban a II. vatikánum szerinti teológiai spiritualitást tartjuk szemünk előtt. Tehát a papnak Krisztus szolgájaként, az ő személyében kell betöltenie azt a küldetését, amelyet az egyház Krisztustól kapott: a martyriát (Isten ígéjének szolgálata), a leiturgiát (a szentségek, legfőképpen az eucharisztia szolgálata) és a diakóniát (Isten népének lelkipásztori szolgálata).⁴⁷ Érdekes megfigyelnünk, hogy a *Presbyterorum ordinis* határozat a papi szolgálatról és életről beszél. Abból indul ki, hogy Jézus szolgálni jött az emberiséget, tehát az ő megbízottjának is szolgálnia kell: „Hiszen az Emberfia sem azért jött, hogy neki szolgáljanak, hanem, hogy ő szolgáljon, és életét adja váltságul sokakért” (Mk 10,45).⁴⁸ A *Pastores dabo vobis* kezdetű apostoli buzdítás is – amely a papképzésre való útmutatás –, a papi szolgálatból vezeti

46 II. JÁNOS PÁL, *Ajándék és titok*, Budapest 1996, 9.

47 Vö. LUKÁCS LÁSZLÓ, „A II. Vatikáni Zsinat a papságról”, in *Teológia* XLI (2007/1–2) 60.

48 A bibliai idézetek a Szent Jeromos Katolikus Bibliatársulat által 2001-ben kiadott Szentírásból valók.

le a papi identitást. Tehát Krisztus papjának olyannak kell lennie, mint Mesterének, akkor lesz igazán „alter Christus” és „repraesentatio Christi”. Ezt szem előtt tartva tesszük az alábbi megfontolásokat.

6. A pap imaélete és szellemi élete

„Az ordo szentsége által kiáradó Szentlélek az életszentség forrása és felhívás az életszentségre...”⁴⁹ Az életszentségre való felhívás minden krisztushívőre vonatkozik, ez derül ki a II. Vatikáni Zsinat dokumentumaiból és az azóta megjelent magiszteriumi megnyilatkozásokból is. A pap számára azonban ez mindennapi egzisztenciális szükséglet. Egész életének, papi szolgálatának ez az alapja. A pap szolgálatán belül számos feladat adódik, de ha nincs szilárd imaélete, akkor valójában nem éli meg papi mivoltát, és nem tud eleget tenni Krisztustól kapott küldetésének, mert pusztán szervező, menedzser vagy jó fellépésű, de mélység nélküli prédikátor. Maga a Mester is állandóan imádkozott, bensőséges kapcsolatban volt a mennyei Atyával. Minden komolyabb döntése (pl. apostolok kiválasztása) előtt hosszan imádkozott. Az evangéliumok visszatérő motívuma: „elment egy elhagyatott helyre, hogy imádkozzék”.⁵⁰ A papnak is imádkozó embernek kell lennie, mindenekelőtt ebben kell hasonlítania Mesteréhez. A Szentlélek „a papot Krisztushoz, a Főhöz és Pásztorhoz teszi hasonlóvá, és prófétai, papi és királyi küldetéssel ruházza föl, melyet Krisztus nevében és személyében kell teljesítenie”.⁵¹ Az imaélet a pap lelkipásztori szeretetének az alapja. Erre figyelmeztet Szent II. János Pál pápa: „Ez a Krisztus és a pap közötti ontológiai és pszichológiai, szentségi és erkölcsi kötelék alap s ugyanakkor erő ahhoz a »Lélek szerinti élethez« és »evangéliumi radikalizmushoz«, melyre minden pap hivatott”.⁵² Amikor a pápa arról beszél, hogy a pap életében mennyire fontos az elmélkedő imádság, Borromeo Szent Károlyt is idézi: „»Törődsz-e a lelkekkel« – kérdezte önmagától Borromei Szent Károly, s így válaszolt a kérdésre egy papoknak mondott beszédében: »Emiatt ne hanyagold el magad, s ne is adj magadból másoknak annyit, hogy magadnak ne maradjon semmi. Szemed előtt kell tartanod a lelkeket, kiknek pásztora vagy, de ne feledkezz meg magadról. Értsétek meg, testvérek, semmi másra nincs annyira szüksége az egyházi embereknek,

⁴⁹ PDV 27.

⁵⁰ Vö. Mk 6,46; Lk 6,12; Mt 26,36; Mk 14,32; Lk 22,40; Jn 18,1.

⁵¹ PDV 27.

⁵² Uo. 72.

mint a cselekedeteinket megelőző elmélkedésre... Ha szentséget szolgáltat ki, testvér, elmélkedd át, mit teszel. Ha misézel, elmélkedd át, mit ajánlasz föl... Ha lelkeket vezetsz, elmélkedd át, kinek a vére fürdette meg őket... Így fölébe tudunk kerekedni a naponta tapasztalt nehézségeknek».⁵³ Érdemes megszívlelni Halász Piusz O.Cist szavait is: „A természetfölötti élet folyamatos személyes találkozást jelent a személyes Istennel... Krisztus papi lelkével közeledjünk az Atyához... Hogy tehát munkánk közben is megőrizhessük Isten jelenlétének belső örömét, az állandó imádságot kell gyakorolnunk”.⁵⁴ A lelki élettel párhuzamosan fontos a pap életében a folyamatos intellektuális képzés is „tanulással és a meglévő ismereteinek megalapozott és pontos korszerűsítésével”.⁵⁵ A *Pastores dabo vobis* kiemeli: „A teológiai tanulmányok folytatása elsősorban azért szükséges, hogy a pap az Igét világosan és egyértelműen, minden népszerű és ünnepezt közvéleménytől függetlenül tudja hirdetni”.⁵⁶

7. A pap pásztori szeretete, érzülete és önátadása a szolgálatban

A pap Krisztust megjelenítő volta – mint „repraesentatio Christi” – első sorban abban mutatkozik meg, hogy papi hivatása és küldetése igazi szolgálat. A krisztusi szolgálat legfőbb jellemzője a pásztori szeretet. „A II. Vatikáni Zsinat után a papság teológiájában egy olyan fogalom került előtérbe, amelynek tartalma korábban is mindenki számára ismert volt, azonban most új megvilágításba került. Ez a régi, s mégis szemléletében új fogalom a *lelkipásztori szeretet*”.⁵⁷ A papok életéről és szolgálatáról szóló zsinati dokumentum azt mondja, hogy a „papok a lelkipásztori szeretetnek a gyakorlásában találják meg a papi tökéletességnek azt a kötelékét, amely életüket és tevékenységüket egybefogja”.⁵⁸ A pap életének önátadó, szolgáló életnek kell lennie. Ennek az önátadó szeretetnek a hangsúlyozása erőteljesen jelen volt a régi lelkiségi teológiában is: „a papi hivatásnak is legfőnségesebb munkája: egészen áldozattá válni Jézusban és Vele együtt a lelkek tápláléka lenni... Isten emberének, Isten

⁵³ Uo.

⁵⁴ Halász, „A pap természetfölötti élete”, in Halász, *Az Egyház ereje* (32. lábj.), 122.

⁵⁵ Vö. PDV 72.

⁵⁶ Uo.

⁵⁷ BERAN FERENC, „A papok helyzete a mai világban”, in *Teológia* XLI (2007/1–2) 14.

⁵⁸ Vö. PO 14.

követének lenni... kapocsnak, hídnak”.⁵⁹ A II. vatikánum azonban a híveket, Isten népét mint egyetemes papságot szemléli, kiemeli annak fontosságát. „A szolgálati papság célja és értelme tehát a hívők papi néppé formálása”.⁶⁰ A papnevelésről szóló későbbi pápai buzdítás így szól: „A pásztori szeretet egyszerre ajándék és feladat, kegyelem és felelősség, melyhez hűségesnek kell lenni: azaz el kell fogadni és erejével élni kell a végső következményekig”.⁶¹ Egy másik helyen erőteljes hangsúllyal így fogalmaz: „A papnövendékek világosan értsék meg, hogy nem uralkodásra és nem rangok viselésére hivatottak, hanem arra, hogy teljesen Isten szolgálatára és a pásztori szolgálatra szenteljék magukat”.⁶² Már a papnevelés során is arra kell fektetni a hangsúlyt, hogy bármilyen területen is szolgál majd a fölszentelt pap (plébánia, püspöki hivatal, kórház, katolikus iskola, hittudományi egyetem stb.), mindenütt a pásztori szeretet szellemében kell szolgálnia. Ehhez alapvető feltétel, hogy a szemináriumba érkező növendékek jó humán alappal rendelkezzenek, ha pedig ez hiányos, akkor egy előkészítő (propedeutikus) év folyamán pótolják. „A megfelelő humán képzés nélkül az egész papnevelés alaptalan lenne”.⁶³

A szemináriumi évek folyamán a papnövendékeknek érett személyiségek-ké kell válniuk, e nélkül nem lesznek képesek az igazi pásztori szeretet gyakorlására: „A helyes én-kép kialakításának első eszköze önreflektáló képességünk. Ezt főként a napi lelkiismeret-vizsgálat, vagy ahogy inkább nevezik: a figyelmes szeretet imája során gyakorolhatjuk... döntő jelentőségű a lelki-vezető és gyóntató »tükrözése«”.⁶⁴ A papnak képesnek lennie arra, hogy mások örök boldogságát, üdvösségét szolgálja: „az érett személyiség elsősorban a másikat akarja boldoggá tenni. Ez a »lelkiség«... a boldog keresztény és a boldog pap alapbeállítottsága”.⁶⁵

Már Szent Pál is fontosnak tartotta a Krisztussal való azonosulásban az ő érzelmeivel való azonosulást: „Ugyanazt az érzést tápláljátok magatokban, amely Krisztus Jézusban is megvolt” (Fil 2,5). A papnevelésnek is szerves része kell legyen az érzelmek nevelése, krisztusivá formálása: „a harag, az agresszivitás és a szexuális érzelmek különösen is fontos szerepet tölthetnek be minden ember, így a pap életében is, amikor két személy között közeli és gyakori

59 HUNYA, *Az isteni főpap nyomában*, (26. lábj.), 80.

60 PUSKÁS, „A papság teológiájának súlypontjai” (4. lábj.), 105.

61 PDV 72.

62 *Uo.*, 49.

63 *Uo.*, 43.

64 BENKŐ ANTAL, „A papi lelkiség pszichológiai alapjai”, in *Teológia* XLI (2007/1–2) 8.

65 *Uo.*, 4.

kapcsolat áll fenn, mint pl. a pszichoterápiában vagy a rendszeres lelki-vezetésben”.⁶⁶ Ezért hangsúlyozza a *Pastores dabo vobis*: „a papnövendékek alakítását ki tehát magukban azokat az emberi tulajdonságokat, melyek a szabad, erős és kiegyensúlyozott »személyiség« alapfeltételei... olyan személyiséggé, mely képes hordozni a pásztori felelősséget”.⁶⁷

8. A pap mint közösségépítő, a kapcsolatteremtés embere

A II. Vatikáni Zsinat egyértelműen tanítja, hogy az egyházi rend szolgálata közösségi szolgálat. Kezdve a püspökökön: „a püspökszentelés a megszentelés feladatával együtt ráruházza a püspökre a tanítás és a kormányzás feladatát is; ezeket... csak a kollégium fejével és tagjaival való hierarchikus közösségben lehet gyakorolni”.⁶⁸ Folytatva a papokon, akik a püspökkel és a többi pappal egy presbitériumot alkotnak. Tehát a közösségi módon való szolgálat a papokra is vonatkozik, mert „elszigetelten és egymagában egyetlen pap sem képes küldetésének megfelelni, hanem csak a paptársakkal együtt”.⁶⁹ A papnak tehát közösségben kell lennie püspökével, paptársaival, és közösséget kell építenie a világi krisztushívőkkel. A paptársakkal való tudatos és rendszeres összejövetelek, együttlétek alapját képezik annak, hogy a pap képes legyen Isten Országát keresni és építeni hívei között is. A papi együttlétek erőforrást jelentenek, amelyeknek a legnagyobb kincse a szeretet-egység. Nemcsak a papnevelőkre igaz a *Pastores dabo vobis* útmutatása: „a szemináriumnak »mint nevelő közösségnek jól meghatározott, egységes és harmonikus programmal kell rendelkeznie, aminek biztosítéka a vezetés, a rektor és munkatársainak az egysége«”.⁷⁰ Korunk egyik jelentős teológusa, Walter Kasper a pap önazonosságának az alapját elsősorban a papnak mint közösségvezetőnek a karizmájából definiálja. A pap a közösség embere, Isten emberekkel való közösségének munkása: segít élő valósággá váltani az igazságot, hogy mindannyian ugyanakkor az Atyának szeretett gyermekei, ugyanak-

⁶⁶ *Uo.*, 9.

⁶⁷ *PDV* 43.

⁶⁸ *LG* 21.

⁶⁹ *PO* 7.

⁷⁰ *PDV* 61. Nagy erőforrást jelent a budapesti Központi Papnevelő Intézet előjárói számára, és a legnagyobb hatású nevelőerőnek látszik, hogy általában az előjárók a kedd délelőttöt együtt töltik: közös zsolozsmázással, a következő vasárnap evangéliumának elolvasásával és lelki-szellemi megosztással, ezt követően minden feladatot közösen beszélnek meg.

kor az élő Krisztusnak a tagjai vagyunk, akiket ugyanaz a Lélek éltet.⁷¹ Benkő Antal jezsuita pasztorál-pszichológus így ír erről: „A pap életében első helyen nem a dolgok (templom és egyéb épület építése, a gazdaság vezetése) állnak, nem is a levelekkel (irodai munkával) és pénzzel (saját és a mások fizetésével) törődik. Mindez időt és energiát igényel, amit jól elvégezhetnek a világi munkatársak, illetve a jól szervezett egyházközség vezetői. A kérdés az, hogy a pap valóban átengedi-e mindezek elintézését, lebonyolítását világi híveinek, vagy ragaszkodik-e hozzájuk? Időbe kerülhet, amíg sikerül úgy megszervezni egyházközségét, hogy világi munkatársai valóban magukra vállalják ezeket a feladatokat. De ha ez megtörténik, akkor a papnak lesz ideje, vagy legalábbis jóval több ideje, a személyes kapcsolatokra: a lelkivezetésre, a hozzá fordulók (szegények és szenvedők) türelmes meghallgatására, csoportvezetők lelki képzésére, nemhívók keresésére stb.”⁷² Nagy jelentőséggel bír továbbá, hogy a pap legyen a kapcsolatépítés embere: képes legyen szóba állni mindenki-vel. Nem biztos, hogy mindenkinek a nehézségén tud segíteni, de hallgasson meg minden jó szándékú embert, és tudja őket a megfelelő személyhez vagy intézménybe (pl. szenvedélybeteg-gondozóba) delegálni. Hiszen Krisztus is „korának konkrét embereivel lépett kapcsolatba, és nem röstellt a nyelvükön szólni. Aki tehát hűséges akar maradni Hozzá, törekedjen arra, hogy az Ő korszerűségét a mai emberekkel érintkezve folytassa”⁷³

9. Befejezés

Tanulmányunkban megfontolásokat törekedtünk adni arról, hogy mit jelent a pap mint „alter Christus” a történelemben – különös tekintettel a Trentói Zsinat teológiájára és az ebből fakadó papi lelkiségre –, avagy mit jelent a „repraesentatio Christi” a II. Vatikáni Zsinat szellemében. A történelem kezdeteitől jelen van a pap a népek, kultúrák életében, és mindig valamiféle misztikum lengte körül, ugyanakkor minden kor emberét foglalkoztatta a pap kiléte, szerepe az ember életében. Sokféle válasz is született, amelyek bemutatása nem tárgya a jelen munkának. Voltak irányzatok, amelyek meg akarták fosztani a papot természetfölötti küldetésétől: „a pap

71 Vö. Kasper, Walter, „Nuovi accetti nella concezione dogmatica del misterio sacerdotale”, in *Concilium* 5 (1969) 243–257. Idézi BENKŐ „A papi lelkiség pszichológiai alapjai” (64. lábj.).

72 BENKŐ, „A papi lelkiség pszichológiai alapjai”, (64. lábj.) 11–12. Hivatkozik Carlo Maria Martini bíboros egyik elmélgedésére.

73 PDV 52.

legyen elsősorban néptanító, oktassa a népet földművelésre, állattenyésztésre, gyümölcsstermesztésre..., de zenét és művészetet is oktasson. Ezt ma úgy fejeznék ki, hogy elsősorban szociális téren segítsen, és szolgálja egy értelmes, irracionális elemektől megtisztított társadalom megalkotását”.⁷⁴ Az egyház válasza a papi hivatásra és küldetésre – még ha annak modelljei koronként változnak is – Krisztus meghívásán és küldésén alapuló örök válasz: „az Egyház papok nélkül nem lehet engedelmes – márpedig egész létét és küldetését az emberi történelemben Jézus eme parancsai iránti engedmességének kell áthatnia: »Elmenvén tehát tanítsatok minden nemzetet« (Mt 28,19) és »Ezt cselekedjétek az én emlékezetemre« (Lk 22,19; vö 1Kor 11,24) –, azaz nem tudja hirdetni az Evangéliumot és nem tudja minden áldott nap megújítani az Úr értünk adott testének és értünk ontott vérének áldozatát”.⁷⁵ Ratzinger bölcsen jegyzi meg: „azt a papot, aki már csak szociális téren működik, pszichoterapeuta és más szakemberek is helyettesíthetik. De az olyan papra, aki nem mint kívülálló osztogat hivatalból tanácsokat, hanem Istenért az emberek rendelkezésére áll, szomorúságukban, örömeikben, reményükben és félelmükben részt vesz, továbbra is szükség lesz”.⁷⁶ Kuminetz Géza pedig ezt írja a papi identitásról szóló elmélkedésében: „Veled leszek és megszabadítalak, de csak ha te is akarod. A tiszta szív papja így lehetsz. Talán ez a legfontosabb ahhoz, hogy valódi pap, apostol és hatékony kegyelemközvetítő legyél”.⁷⁷ Szent II. János Pál pápa így összegzi a papság lényegét: „A papságnak van egy olyan lényegi magva, mely nem változhat, mivel mind a mai, mind a holnap papnak Krisztushoz kell hasonlónak válnia”.⁷⁸ Tehát minden papnak a saját életében a Krisztushoz hasonló papi karakter kialakítása és mind tökéletesebbé formálása a szent feladata, a papnevelő pedig, hogy elkísérje a papi hivatásra meghívott fiatal embert a pappá válás felé vezető úton, hogy valóban „alter Christus” és „representatio Christi” legyen.

74 RATZINGER, JOSEPH, „Milyen lesz az egyház 2000-ben?”, in *A mustármag reménye*, Eisenstadt 1979, 135.

75 PDV 1.

76 RATZINGER, „Milyen lesz az egyház 2000-ben?” (74. lábj.), 138.

77 KUMINETZ GÉZA, „A tiszta szív, vagyis a szabadító Isten papja lesz”, in *Krisztus papja lesz. Rektori exhortációk*, Budapest 2014, 20.

78 PDV 5. Ennek szellemében a budapesti Központi Papnevelő Intézet papnevelőinek pedagógiai célkitűzése a következő négy pontban foglalható össze: 1. A papnövendéknek legyen mély, bensőséges kapcsolata Istennel; 2. Válgják tudományos igényű szellemi emberré; 3. Tanuljon meg kommunikálni, szóba állni minden jó szándékú emberrel; 4. Kispapi és leendő papi élete folyamán legyen az egység és a közösség építője püspökével, paptestvéreivel és a világi krisztushívőkkel.

SOMOS Péter

Főpap – pap – levita

PÉTER SOMOS: High Priest, Priest and Levite

The terms in the title above are so intimately and intricately intertwined that it seemed futile to attempt to segment the paper into three distinct divisions, each with its own subheading. It is hoped that the reader will come to fully appreciate this underlying idea.

Magyarázatként legyen szabad mondanom, hogy a címben szereplő fogalmak oly mértékben egymásba fonódnak, olyannyira kapcsolódik egyik a másikba, a másik a harmadikba, hogy meg sem kíséreltem három alcímmel ellátott, egymástól élesen elkülönülő fejezetre tagolni az írást. Bízom benne, hogy aki elolvassa, megértéssel gondol majd vissza e rövid bevezetőre.

Már a bibliai időkben három osztályba sorolták Izrael népét: kohénok: az arisztokrácia, izraeliek: a legalsó és egyben legnagyobb létszámú osztály, valamint a kettő között lévő leviták. Ugyanez a három osztály ma is létezik, bár efféle besorolásnak csak a vallásukat gyakorló zsidó emberek számára van jelentősége, ugyanis kohénoknak és a léviknek csak az istentiszteleteken jut kiemelkedő, jelképes szerep. A legalább tíz felnőtt (13 éven felüli) férfiból álló gyülekezetből elsőnek egy kohént szólítanak a Tórához, másodikként egy lévit. Utána – akár hét plusz egy,¹ akár kevesebb felhívott van aznap – izraeliek járulnak a Tóra elé, azok, akik a két első felhívottól eltérően nem Lévi törzséhez tartoznak. Ebből következtethető, hogy az említett törzs tagja mind a kohén, mind a lévi: „Lévi, levita – a lévi nemzetséghez tartozó zsidó. Lévi Jákob ősapánk harmadik fia volt. Ebből a törzsből származnak a kohaniták, Áron fiai, a papok. Lévi törzsének többi leszármazottai nem lettek felszentelt papok, hanem a Szentély-szolgálat más munkáit végezték; ők voltak a muzsikuskok, a kapuskok stb.”² Vallási alapismereteket tanuló gyerekeket szokás elgondolkodtatni azzal a megfogalmazással, miszerint minden kohén egyben

¹ A hét felhívott után következik még az ún. maftir, az fogja felolvasni a haftorát, a valamelyik prófétai könyvből vett részletet. ISRAEL MEIR LAU, *A zsidó élet törvényei*, Budapest 2011, 183–184.

² NAFTALI KRAUS, *Zsidó ünnepek*, Budapest 1994, 162.

lévi is, de nem minden lévi kohén. Érdekes ezt a tényt szem előtt tartani a továbbiakban.

Eredetileg az elsőszülöttek feladata lett volna a papi teendők ellátása: „Szentelj meg nekem minden elsőszülöttet, minden anyaméhnek megnyitóját, Izrael fiainál, emberből és baromból: enyém az” (2Mózes 13:2).³ Az aranyborjú bűnének elkövetése után – mivel az elsőszülöttek is részesei voltak a bűnnek, és egyedül a leviták tartották távol magukat tőle – Áron utódaiból lettek a papok: „Te pedig hadd közeledni magadhoz Áront, a testvéredet és fiait ő vele Izrael fiai közepéből, hogy pappá legyen nekem: Áron, meg Nádáb és Ábíhú, Eleázár és Itamár, Áron fiai” (2Mózes 28:1). Egy kapocs azonban megmaradt az elsőszülöttek és a kohénok között, mégpedig az elsőszülött fiúgyermek kiváltásának szertartása (*pidjon ha’ben*). Ezt ma is kizárólag kohén végezheti, ugyanakkor kohénok és léviek mentesek ez alól a kötelezettség alól. „Mert enyém minden elsőszülött Izrael fiainál... Akkor szenteltem őket magamnak, amikor lesújtottam Egyiptom földjén minden elsőszülöttre” – írja a Tóra (4Mózes 8:17). A leviták hűségük jutalmaként mentesültek a kiváltás alól: „A levitákat minden elsőszülött helyett választottam ki magamnak Izrael fiai közül...” (4Mózes 8:18).

Az ősatyák korában nem voltak papok, az áldozat bemutatását – mely később a papság egyik fő feladata lett – a családfők végezték.⁴ Áron (i.e. 13. század) volt az első főpap. Négy fia közül Nádáb és Ábíhú meghalt, mert idegen tüzet áldoztak az Örökkévalónak, így hát apjuktól Eleázár, aztán pedig annak fia, Pinchasz örökölték a főpapi tisztet.⁵ Az ároni ág sarjai lettek a pusztai vándorlás során a szent sátorban, évszázadokkal később pedig a Szentélyben szolgálatot ellátó papok.

Nem egyszer szembesültem azzal, hogy a rabbikat manapság zsidó papként említik. Tévedés; a rabbi nem pap, hanem vallási tanító, ezért nem kitétel a kohenita származás, sőt, akár a vallást felvett zsidó is lehet rabbi. A név héber formája – *ráv* – szó szerinti jelentése: sok, azaz sok ismerettel rendelkező, nagytudású ember.

Az évszázadok alatt hivatalban lévő főpapok számát illetően jelentősen eltérnek egymástól az egyes források adatai: magyar forrásokban általában

3 Az ószövetségi idézetek az IMIT – Izraelita Magyar Irodalmi Társulat – első ízben a múlt század elején megjelent fordításai.

4 Például: „És áldozott Jákob vágóáldozatot a hegyen és hívta véreit, hogy egyenek kenyeret; ettek kenyeret és megháltak a hegyen” (1Mózes 31:54).

5 Lásd még „Áronidák” címszó alatt, UJVÁRI PÉTER, *Magyar Zsidó Lexikon*, Budapest 1929.

81, izraeliekben legalább 84 nevet találtam. Vitatott Joszef ben Matitjáhu felsorolása is. Abban egyetértenek a különböző források, hogy az utolsó főpap Pinchász (Phanniász) ben Sámuel volt (i.sz. 67–70). Ebből a dátumból kitűnik, hogy a második Szentély lerombolásával megszűnt a főpapi tisztség, amely a legmagasabb egyházi méltóság volt.⁶

Az első főpapok kinevezése vagy megválasztása (Áron esetében az Örökkévaló általi kijelölése) egész életre szólt. Az idő múlásával a főpapok társadalmi szerepe megváltozott. A királyok korát megelőző időkben nagy befolyással bírtak az izraeli törzsi társadalomra, ez tűnik ki Éli főpap és fiai munkálkodásából a silói szentélyben (i.e. 12. század). Salamon király idejében kezdődött a Cadok család főpapi működése, amelynek egyes tagjai szoros kapcsolatot alakítottak ki a politikai arisztokráciával. Josijáhu (Jósiás) királysága alatt (i.e. 641–609) megerősödött a papság, különösen a jeruzsálemi főpapok uralma. A judeai királyság idején a főpap befolyással bírt a központi politikára. A Királyok könyve tanúsága szerint Jehojáda főpap volt a szellemi vezetője az Atalja királynő elleni összeesküvésnek és a gyermek Joás megkoronázásának.⁷

A babilóniai fogság után, a Cionba való visszatérés és a második Szentély kezdetének korától, a perzsa uralom alatt a főpapok a nép vezetőiként is szerepeltek. Különösen kiemelkedő szerephez jutottak a 120 tagú Nagy Gyülekezet – Ha’kneszet ha’gdolá – idejében. A főpap diplomataként is fellépett, példa erre Simon Ha’cadik és Nagy Sándor legendás találkozója, amelynek során a főpap meghiúsította a szamaritánusok tervét a jeruzsálemi Szentély lerombolására. A főpap nemcsak a nép vallási életének fejlődéséről gondoskodott, de sokszor kulturális feladatokat is ellátott. Ariszteasz levele⁸ arról számol be, hogy az i.e. kb. 300-ban Jeruzsálemből Alexandriába küldött 72 fordító (minden törzsből hat-hat) Elazar Ha’kohen Ha’gadol vezetésével írta át a Tórát héberről görögre (Szeptuaginta).

Az i.e. 2. század kezdetén, a szeleukidák uralma alatt már nyílt politikai és ideológiai harc kezdődött a főpapságért. Pedig nem is telt el olyan sok idő, mióta Áron az Örökkévaló parancsára állt szolgálatba...

A főpap feladatkörének kétségtelenül egyik legtöbbször idézett mozzanata jom kipur (engesztelés napja, bűnbánó nap) szertartása. Ez volt az

6 Felhívom a T. Olvasó figyelmét Ludwig August Frankl német zsidó költő *Az utolsó főpap* című versére Arany János gyönyörű fordításában.

7 2Királyok 11.4–16, lásd még 2Krón 23.1–15.

8 Más néven *Philokratésznek írt levél* az i.e. 2. századból.

év egyetlen napja, amikor a főpap egyes egyedül beléphetett a Szentek Szentjébe (egy külön elzárt rész volt ez előbb a pusztai hordozható szent hajlékban, később a Szentélyben, benne a frigylárával, amelyben a tízparancsolat két kőtábláján kívül Áron botja és egy tál manna volt), ahol a maga és az egész nép nevében bűnvallomást tett. Kizárólag ő mondhatta ki csak akkor és csak ott az Örökkévaló négybetűs héber nevét. Egy ilyen lelkileg megterhelő feladatra azonban fel kellett készíteni: „A főpapot hét nappal az engesztelő nap előtt házából a tanácsülőkök kamrájába viszik át; azonnal új főpapot is jelölnek ki helyette arra az esetre, ha véletlen érné közben, mely a szolgálatban megakadályozná... Miből olvastak elő neki? Jób könyvéből, Ezrából és a Krónikák könyvéből. Sacharja ben Kabutel mondja: Gyakorta Dániel könyvéből olvastam neki elő. Ha elszundít, az ifjú papok középső ujjukkal csettintenek előtte, és így szólnak hozzá: Uram, főpap! Kelj fel és hűsítsd lábadat a kövezeten. Így foglalkoztatják, amíg az áldozás ideje el nem következik”.⁹

Számos találgatásra okot adó, megválaszolatlan kérdéseket vet fel a főpap ruházatának részét képező ún. hósenben tartott két rejtélyes tárgy, az urim és tummim. Nevükre meggyőző fordítást nem sikerült találni (általában nem fordítják le, vagy ha mégis, a „fény” és a „tökéletes” szavak egyes- vagy többesszámával helyettesítik). A főpapi ruha színes volt, több részből és tartozékból állt, ezek felsorolásánál olvasható: „És tedd az ítéző melldíszbe az úrimot és a tummimot, hogy legyenek Áron szíve fölött, midőn bemegy az Örökkévaló színe elé; és viselje Áron Izraél fiainak ítéletét szíve fölött az Örökkévaló színe előtt állandóan” (2Mózes 28:30). Az egyik legtekintélyesebb talmudtudós, Rasi (Rabbi Slomo ben Ichák, 1040–1105) szerint olyan tárgyak voltak ezek, amelyeken az Örökkévaló négybetűs neve szerepelt (tetragram), amelyet leírt formájában tilos kiejteni.¹⁰ Az urim és tummim segítségével a főpap egy megfelelően feltett kérdésre igen vagy nem választ kapott Istentől. Más magyarázat szerint a főpapi melldíszre (hósen, az ítélet melldísz) felvésett 12 törzs nevének betűi jelt adtak az urim és tummim hatására, és ebből következtette ki a főpap az isteni választ. Az urim és tummim használata valószínűleg megszűnik Dávid király halálával, a továbbiakban sorsdöntő helyzetekben az uralkodók a próféták segítségével intéznek kérdéseket az Örökkévalóhoz.

⁹ *A Talmud könyvei*, Budapest 1921–23, 139–140.

¹⁰ A leírt betűk alatt szereplő magánhangzóktól függően leggyakrabban Adonáj (Uram) vagy Elohim (Isten) – szefárd kiejtés szerint Elokim – ejtendő.

A papok öltözete valamivel szerényebb volt, mint a főpapé, de elvárható volt, hogy magukra vegyenek még egy mindenki számára érzékelhető, ám láthatatlan réteget: „Papjaid öltözzenek igazságba (és jámboraid ujjongjanak)” (Zsoltárok 132:9).

„A pap (kohén) az embert Isten előtt képviselő személy áldozat bemutatásában, engesztelésben és általában oltári szolgálatban. Izrael népében Lévi törzse volt erre kiszemelve, de a szorosabb papi teendőket ennek csak egyik ága, az Áháron (Áron főpap leszármazottai) végezte; a másik ága, a levitáké csak segédszolgálatot végzett... A papok és leviták közötti választóvonal a Biblia történeti könyveiben elmosódik, és a papi tisztség nem mindig áronida kezében volt (Bír 17:5.12; 18:19.), sőt áldozatot is mutattak be laikusok (Bír 6:18.)... Az Áháron családjabeli papságnak kizárólagos uralma és tekintélye Salamon központi, birodalmi Templomának felállításával kapcsolatos; de magában e családban is egyik ágról a másikra szállt át a főpapság... A babiloniai fogságból való visszatérés után 24 osztályba volt besorozva a 4289 pap, és az osztályok hetenként felváltva végezték az oltári szolgálatot”.¹¹

A második Szentély lerombolása (i.sz. 70.) után a papság addigi jelentősége megszűnt, mivel nem volt lehetőség az áldozati istentiszteletre. Ennek a helyét vette át az ima: „Hadd fizessünk tulkok helyett ajkainkkal” (Hosea 14:3), azaz: imáinkkal a kötelező áldozatok helyett. Megmaradtak azonban a papi osztály kiváltságai és korlátozásai egyaránt. Kohén nem közeledhet halotthoz, mert tisztátalanná válik (a holttest a szellemi tisztátalanság forrása), napjainkban sem léphet be temetőbe, kivéve, ha egyenesen közvetlen hozzátartozói temetésére vagy sírjaihoz megy. Akikkel a kohén tisztátalanná teheti magát (3Mózes 21:3.), a vérrokonok: anya, apa, fiú- illetve lánygyermek, fivér és hajadon nővér, valamint a feleség. Ezen túlmenően akár tevékenyen is részt vehet az ún. *met micvâ*¹² temetésén. Ma az izraeli kórházakban, ha valamelyik kórteremben elhalálozik egy beteg, azonnal kifüggesztik a folyosókra és az épület bejáratára az „Azharat kohanim”, azaz „Kohénok figyelmeztetése” táblát, hogy mind a bent lévő, mind a belépni kívánó kohániták láthassák és el tudjanak távolodni a helytől, amíg a holttestet elszállítják. Korunk legtöbb vallási törvényhozójának álláspontja szerint a kohániták nem választhatnak orvosi pályát, mert ezzel elkerülhetetlen lenne, hogy megszegjék a tisztátalanság tilalmát. A bibliai időkben azon-

¹¹ *Magyar zsidó lexikon*, 680–681.

¹² Ismeretlen vagy hozzátartozók nélküli zsidó ember, akit nincs, aki eltemessen.

ban a kohénok jártasok voltak a járványok és a különböző bőrbetegségek felismerésében, az ő feladatuk volt többek között eldönteni, szükség van-e a beteg elkülönítésére, s ha igen, mennyi időre (3Mózes 13). De ha a ház fala lett poklos, azt is a papnak kellett jelenteni (3Mózes, 14:34–35).

Felmerülhet a kérdés: mi szükség van manapság arra, hogy egy kohén megőrizze rituális tisztaságát, hiszen nincs Szentély, nem láthat el papi szolgálatot. Egy jámbor zsidó azonnal készen áll a válasszal: bármelyik nap bármely percben megérkezhet a Messiás, felépül a harmadik Szentély, és akkor szükség lesz a kohénokra.

További tilalom, hogy kohanita nem vehet feleségül elvált asszonyt. De hogy ne csak tilalmakról, hanem kiváltságokról is essék szó: az ünnepi istentiszteleteken ők mondják el az ún. ároni áldást (4Mózes 6:23), étkezésnél az asztali áldást, és, mint már említettem, tőlük váltják ki a szülők az elsőszülöttet.

A kohénok kezeire a levita öntsön vizet, mert azt mondja a Tóra szerint az Örökkévaló Áronnak: „Testvéreidet is, Lévi törzsét, atyád nemzetségét hadd közeledni veled, hogy csatlakozzanak hozzád és szolgáljanak neked.” (4Mózes 18:2.) „Ha nincsen ott levita jelen, öntse le az elsőszülött, az anyaméh megnyitója a vizet a kezükre, ki szentségben utánuk következik. Ha elsőszülött sincsen jelen, jobb, ha a kohén maga önti a vizet...” (Sulchán aruch¹³). A kohénok kézelésének (a papi áldásnak) szabályait a Sulchán aruch 22 pontban foglalja össze.

Kisebb közösségekben megtörténik, hogy nincs kohén a hívők között, ilyenkor lévít szólítanak elsőként, megjegyezve, hogy kohén helyett járul a Tóra elé. Ha pedig lévi sincs, akkor mindkettő helyét izrael tölti be „kohén helyett”, illetve „lévi helyett” felhívás után. Amikor idegen lép a zsinagógába, az előimádkozó megkérdi, van-e zsidó neve, és ha igen, mi az. Az első kérdésből kiderül, felvették-e az illetőt Ábrahám szövetségébe (egyszerűbben: körülmetélték-e, hiszen csakis ily módon kaphat zsidó nevet), a másodikból pedig az, hogy melyik osztályhoz tartozik, azaz mikor kell felhívni a Tórához. Mind a kohén, mind a lévi azonosítható a zsidó nevével, amely (egy vagy több) személynév mellett az apa nevéből áll, összekötve a „ben” (fia) szóval. Ehhez kapcsolódik a „ha’lévi” vagy a „ha’kohén”, pl.: Dávid ben Jákov ha’lévi vagy Dávid ben Jákov ha’kohén: a lévi és a kohén szót az apa nevéhez kapcsolják.

¹³ Jozsef Káro spanyol zsidó hittudós által a 16. században összeállított törvény- és szertartás-gyűjtemény, amelyet a mai napig a zsidó hitélet alapkönyveként tartanak számon.

A kohén és lévi „státusz” apai ágon öröklődik, és csakis öröklődhet: nem kerülhet közéjük izrael vagy olyan, aki felvette a vallást, jelentősége pedig szinte kizárólag férfiak számára van. Manapság a név az egyetlen bizonyíték az „elit” származásra.

Izrael Állam lakosainak száma egy hivatalos népszámlálási adat szerint 2018-ban 8.900.000 fő volt, ebből 75,3 százalék zsidó. Egy ezzel közel egyidőben készített statisztikai felmérés azt mutatja, hogy ebből a mintegy 6.701.700 fős népességből 180.652-en viselték a Kohén, 104.288-an pedig a Lévi családnevet. Ennél a felmérésnél azonban feltétlenül figyelembe kell venni, hogy a diaszpórából bevándorolt zsidók többnyire megváltoztatták családnevüket.

Lévi törzsének a pusztai vándorlás alatt is jelentős szerep jutott (Mózes 4. könyve), s mint ahogy a puszták sem tartozik senkihez, hozzájuk sem tartozott földbirtok a letelepedés után: „Örüljete az Örökkévaló a ti Is-tenetek színe előtt, ti, fiaitok és leányaitok, szolgálaitok és szolgálóitok, meg a levita, aki kapuitokban van, mert nincs neki része és birtoka veletek” (5Mózes 12:12). Ezért, hogy megélhetésüket biztosítsák, ők kapták a tizedet mind a terményből, mind az állatszaporulattól.

Amint a kohénok, úgy a léviek is 24 csoportra voltak felosztva, és minden csoport egy hétig szolgált folyamatosan a Szentélyben. Kettős feladatot láttak el: őrizték a Szentélyt és énekeltek, illetve zenéltek az áldozatbemutatás alatt. A közülük kijelölt örök egész éjjel vigyázták a Szentély kapuját, amelyet társaik zártak be este és nyitottak ki reggel. A kérdésre – mi szükség volt az őrszolgálatra? – bölcseink azt válaszolják, hogy sokkal inkább tekintélyteremtő, mint biztonsági szerepe volt.

A leviták szolgálata 30 éves korban kezdődött, és 50 évesen ért véget (4Mózes 4:3), de 25 éves kortól már végezhetek könnyebb szolgálatokat (4Mózes 8:24). Dávid király idejében 20 éves korban kezdték a szolgálatot (1Krónikák, 23:24).

„Az énekek, amelyeket a leviták énekeltek a templomban, ezek voltak: a hét első napján a 24. zsoltár, a második napon: a 48. zsoltár, a harmadik napon: a 82. zsoltár, a negyedik napon: a 94. zsoltár, az ötödik napon: a 81. zsoltár, a hatodik napon: a 93. zsoltár, szombaton a 92. zsoltár”.¹⁴ Hosszú tanulmányok szólnak a leviták által használt korabeli hangszerekről, a zenekar minimális és maximális létszámáról, az énekkar gondos összeállításáról.

¹⁴ *A Talmud könyvei*, 504.

A második Szentély lerombolása után az áldozatbemutatás megszűnésével elnémultak a hangszerek is. „Amit ezután zsidó liturgiának nevezünk, kizárólag énekes zeneként szólalhatott meg. A gyülekezet aktívabban lett része a szertartásnak... A bölcsek megtiltották ugyanis a Szentélyben az istentisztelet alatt megszólaló hangszerek használatát: ha Babilonban nem énekeltünk az I-tennek¹⁵, hogyan tehetnénk azt most (Zsolt 137:4). Ezt a tiltást azonban nem lehetett sokáig fenntartani. Lassan feloldódott, és a 19. századtól még a görög-keresztény előéletű orgona is helyet kapott a zsinagógában. Kérdéses, hogy a megépítendő III. Szentélyben vissza lehet-e még állítani a hajdani liturgikus-zenei formákat”.¹⁶

Zárszó: érdekes kérdésfelvetéssel találkoztam Uri Srika izraeli rabbi másfél évtizeddel ezelőtti, *Kohénok és léviek* című munkájában: nem lenne-e jobb vajon, ha Izrael egész népe olyan mélyreható vallási tanulmányokat végezne, mint a leviták? A válasz: nemcsak hogy nincs szükség arra, hogy mindenki bölcs(ek) tanítványa (talmid hacham) legyen, de nem is kell mindenkinek erre törekedni. A cél, hogy Izrael népe megmaradjon az Örökkévaló népének. Az isteni jelenlét csakis akkor érvényesül, ha mindhárom osztály megmarad a helyén és rendezett kapcsolatban áll egymással. Ez a kapcsolat szorosan egymáshoz fűzi őket: a lévi tanította az izraelt, de ő maga a kohénnak volt alárendelve, a főpap kijelölése azonban a 71 (egyes források szerint 70) tagú szanhedrin (nagytanács) kezében volt, amelyben izraelek is ültek. Ez az összefonódás is Izrael népének egymásra utaltságát hivatott bizonyítani.

¹⁵ Szokás írásban egy betűt kihagyni Isten nevéből.

¹⁶ KLEMBALA GÉZA, „A Szentély pusztulásának zenei következményei” – a JMPoint Akadémia anyagából.

SZEMÁN András

„Ha a vétkeket figyelembe veszed, Uram, Uram, ki állhat meg előtted?”

TARTALOM: Bevezetés; 1. A görög gyónásról általában; 2. A bizánci bűnbánati szertartás rövid története; 2.1. Az első rítusok; 2.2. Nyomtatott görög szerkönyvek; 2.3. Szerkönyveink; 3. A gyónás papi imái; 3.1. „Isten Fia, pásztor és bárány, ki elveszed a világ bűneit...”; 3.2. „Mert te vagy a bűnbánók Istene...”; 3.3. „Én is bátorodom mondani...”; 3.4. „Te vagy az egyedüli, kinek hatalma van a bűnöket megbocsátani”; 3.5. „Isten bocsásson meg neked is általam...”; 3.6. „Önmagad Uralkodónk általam – ki méltatlan szolgád vagyok – bocsásd meg...”; 3.7. „Hatalmat nyervén tőlük, hogy ugyanazt tehessem, föloldozlak...”; 3.8. A deprekatív imádság jellegzetessége – nem csak keleten; Összegzés.

ANDRÁS SZEMÁN: ‘If Thou Shouldst Mark Iniquities, O Lord, O Lord, Who Shall Stand?’

The Euchologion of Hungary’s Greek Catholics features the service of penance with a rather short rubric, among others bearing witness to the fact that the corresponding geographical context represents a crossroads between the Eastern and the Western Church. The region in question is seen as peripheral from both sides. The resultant interaction has triggered a unique process of blending, the history of which would take a time-consuming assignment to discuss. The present paper presents the forgotten prayers said by the priest during the service of penance, describing the role played by the priest hearing the confession. It is hoped that the study may serve as the object of some beneficial joint thinking, even despite some of its weaknesses that will inevitably become evident with time. The paper was motivated by one of the relevant points of the Liturgical Instruction, encouraging the Eastern Churches ‘to attentively examine their liturgical books, even those of the past, to find the formulas which best express the richness of their own traditions in this specific field’.

Bevezetés

A *Katolikus Egyház Katekizmusa* a gyógyulás szentségeihez sorolja a bűnbánat szentségét, s több jelzővel is illeti: megtérés szentsége, bűnbánat szentsége, gyónás szentsége, bűnbocsánat szentsége. A bűnbánat szentségé-

nek ezen elnevezései és magyarázatai között egyfajta fokozatosság figyelhető meg, melynek csúcsa a kiengesztelődés. A szentség kiszolgáltatója Isten szeretetének jele és eszköze. A pap Isten megbocsátásnak nem ura, hanem szolgálja, akinek egyesülni kell Krisztus szándékával és szeretetével. A *Katekizmus* elismerően nyilatkozik a bizánci liturgia feloldozási imádságairól, s azok közül az egyiket idézi is.¹

A katolikus egyházon kívül csupán az ortodox egyházban létezik a bűnbánat szentsége. John Meyendorff 20. századi emigráns ortodox teológus. Almazov munkásságára támaszkodva a következőket fogalmazta meg: a 15. századra általános lett a papnak végzett, záró imádsággal végződő magángyónás, de a monostorokban megmaradt a nem fölszentelt személy előtti bűnbevallás gyakorlata is. A bizánci teológusok nem tagadták a kulcsok péteri kiváltságát, nem tekintették a bűnt jogi természetű büntetésnek, hanem inkább lelki oldalról közelítették meg. A bűnben élő emberre úgy tekintettek, mint aki halálosan beteg és a sátán foglya. A bűnbánat elméletben megőrizte a felszabadító és gyógyító jellegét: „ebből következik a formák és gyakorlatok nagy változatossága, ill. a képtelenség, hogy statikus teológiai kategóriák közé sorítsák ezeket”.²

Paul Evdokimov külön felhívja a figyelmet arra, hogy a görög gyónásban a *deprekatív* imádságok jellemzőek. Yannis Spiteris – aki Christos Androutsos teológiáját elemezve, azt a görög „skolasztikához” sorolja – kiemeli Androutsosnak a gyónással kapcsolatos állásfoglalását, miszerint nem az *epitímia* képezi a gyónás központi részét.³ Lehetne még hosszasan sorolni példákat arra, hogy keleten a lélek gyógyulására helyezik a hangsúlyt, így a gyóntató pap szerepét is más szemszögből értékelik.⁴

A katolikus egyházon belül hivatalosan két különböző látásmód létezik a gyóntató papok szerepét illetően, melyek tetten érhetőek a kánonjogban is:

A pap legyen tudatában annak, hogy őt az Isten az isteni igazságosság és irgalmasság szolgálatába állította; mint lelki atya megfelelő tanácsokat is adjon, hogy ki-ki előrébb jusson a maga szentségre való hivatásában.⁵

1 *A Katolikus Egyház Katekizmusa*, Budapest 2002, 1421–1424.1465–1466; 1481. pontok.

2 MEYENDORFF, JOHN, *A bizánci teológia. Történelmi irányzatok és tantételek*, (Varia Byzantina – Bizánc világa XII.), Budapest 2006, 297–298.

3 SPIETRIS, YANNIS, *La teologia ortodossa neo-greca*, Bologna 1992, 152.

4 OROSZ ATANÁZ, „A bűnbocsánat és kiengesztelődés a bizánci egyházban”, in *Erkölcsteológiai Munkák I.*, Nyíregyháza 2006, 67–68.

5 CCEO, 732. kán., 2. §.

A pap legyen tudatában annak, hogy amikor gyóntat, a bíró és egyszersmind az orvos feladatát látja el, és Isten azért állította az isteni igazságság és egyúttal az isteni irgalom szolgálatába, hogy dicsőségéről és a lelkek üdvösségéről gondoskodják.⁶

Szabó Péter így fogalmazza meg a különbséget a két szemlélet között: „A latin és a keleti tradíció közötti érdekes differencia, hogy az utóbbi a gyónásnak csakis a gyógyító, üdvözítő jellegét állítja előtérbe, míg a latin szemlélet emellé régóta hangsúlyt helyez a gyóntató ítéletnyilvánító szerepére is”.⁷ Mindezeket szem előtt tartva arra szeretném ráirányítani a figyelmet, hogy a bizánci bűnbánati szertartás miként tekint a szertartást *végző áldozópapra, és hogyan írja körül* a szerepét. Természetesen nem mellékes, hogy a gyónás kialakulása más utat járt be keleten és nyugaton, mindezekre csak nagyon érintőlegesen fogok kitérni az egyes imák elemzése közben. A történeti részben a görög forrásokkal foglalkozó kutatásokat veszem alapul, s csak részben fogom érinteni a szláv szövegek kutatását.

A tanulmány célja egyben felhívás a *deprekatív* – könyörgő – gyónási imádságok gazdagságának felfedezésére, hiszen a II. Vatikáni Zsinat felkarolta a keleti katolikus egyházak azon törekvését, hogy saját hagyományukat folyamatosan ápolják és lehetőségükhöz képest meg is éljék.⁸

1. A görög gyónásról általában

A bizánci egyházakban elterjedt gyakorlat szerint a bűnbánat szertartásának helyszíne a templom. A gyónásban Krisztus dominál: a gyónó megáll az ikon vagy az Evangéliumos könyv felé fordulva, a pap pedig mellette. A pap a gyónóval Isten felé fordul, hiszen mindketten bűnösök, és az emberi természet gyengeségeivel élnek együtt.⁹ Ezt jól kifejezi az a rövid katekézis, melyben a pap így szól a gyónóhoz: „Testvérem, most, amikor Isten és én

6 CIC, 978. kán., I. §.

7 SZABÓ PÉTER, *A keleti egyházak szentségi joga*, (Collectanea Athanasiana III/1.), Nyíregyháza 2012, 223.

8 Keresztes Szilárd püspök az *Orientalium Ecclesiarum*, *Határozat a Keleti Egyházakról* zsinati dokumentumhoz írt bevezetőjében külön kitért a keleti katolikus egyházak kérésére. Vö. *A II. vatikáni Zsinat dokumentumai*, Budapest 2000, 213–214.

9 PETRÀ, BASILIO, *La penitenza nelle chiese ortodosse. Aspetti storici e sacramentali*, Bologna 2005, 26–27; PARENTI, STEFANO, „Confessione, penitenza e perdono nelle chiese orientali”, in *Rivista Liturgica* 107/4 (2017) 136.

elém járulsz, ne szégyenkezzél, mert nem énnekem, hanem Istennek teszel vallomást, akiben vagy”.

2. A bizánci bűnbánati szertartás rövid története

Ebben a részben három elismert kutató munkásságát szeretném bemutatni, akik nagyban hozzájárultak ahhoz, hogy valamilyen módon bepillantást nyerjünk a bizánci gyónás szertartásának történetébe.

Placide de Meester bencés szerzetes munkássága fontos kiindulópont, ha a bizánci hagyományt követő egyházak szertartásait vizsgáljuk. Legtöbb szentségekkel, szerkönyvi szövegekkel foglalkozó munkája a 20. század első felében jelent meg, és vált a hasonló témájú kutatások elindítójává. A szentségeket vizsgálva elég hosszasan, ugyanakkor kellő részletességgel számol be a bűnbánat szentségét érintő történeti kutatásokról is.¹⁰ Meg kell még említeni Miguel Arranz és Stefano Parenti munkásságát is, akik olykor egymással is vitatkozva,¹¹ de számos publikációban jelentették meg kutatásaik eredményét a bizánci gyónásról.

2.1. Az első rítusok

Az első forrásokban, melyekben több gyónási imádság is fellelhető, nem találunk szerkesztett szertartást vagy rítust, hanem különböző imádságokat, melyek eltérnek minden más imától. A legelső imádságok előtt egy általános címezést találunk: *Εὐχή ἐπὶ ἐξομολογουμένων, ἐπὶ μετανοούντων*.¹² Placide de Meester összehasonlította 20. század elején N. Suvorov által közreadott Bayerische Staatsbibliothek 498. számú kódexében talált szövegeket¹³ és Böjtölő Jánosnak tulajdonított *akoluothia*-t,¹⁴ s arra a következtetésre jutott, hogy az általa vizsgált források egy liturgikus kereket alkotnak.¹⁵

¹⁰ DE MEESTER, PLACIDO, *Studi sui sacramenti. Amministrati secondo il rito bizantino*, Roma 1947, 131–188.

¹¹ PARENTI, STEFANO, „M. Arranz, I penitenziali bizantini”, in *Byzantinische Zeitschrift* 88 (1995) 474–481.

¹² DE MEESTER, *Studi sui sacramenti*, 134.

¹³ *Ibid.*, 138–139.

¹⁴ Leggyakrabban a szertartás, vagy rítus szavakkal fordítják.

¹⁵ DE MEESTER, *Studi sui sacramenti*, 140.

A 498-as számú kódex szerint a gyónás helyszíne a templom, azon belül is az oltárral szemben, de előfordulhat, hogy a templomon kívül történik, ebben az esetben egy félreeső, nyugodt helyet ír elő. A kezdés után az 50. és a 69. zsoltár imádkozása következik,¹⁶ majd a *Háromszorszent* után 40 *metánia*. A pap ezután egy imát mond. Ezt követően a gyónó a szentély egyik, míg a pap a másik oldalán áll meg, s kérdéseket tesz fel a gyónónak. Majd ismételten egy imádság következik, ezt követően a pap leül a gyónóval szemben, megvizsgálja erkölcsi és fizikai adottságait, annak erejét figyelembe véve meghatározza a bűnbánati cselekményt, végül egy újabb imát mond.

A Böjtölő János neve alatt fennmaradt *akoluothia* már jóval kidolgozottabb rendet tár elénk.¹⁷ A kezdés után a *Háromszorszent* következik, majd háromszor elmondják a „Jertek imádjuk...” részt, melyet jól ismerünk a mai szokásos kezdet végéről. Majd a *Hexapszalmosz*, három tropár és egy imádság következik, melyek után a pap és a gyónó együtt három *metániát* végez. A pap ezután a gyónó részére katekézist tart. A bűnbevallást imádságok követik, a pap elmond hét feloldozó imát. A gyónó ezután feláll, akit a pap átölel, s újabb eligazítást ad számára. A gyónás lezárásaként Ezeziel prófétától és Lukács evangéliumából történik felolvasás, amelyet újból a *Triságion*, három tropár és kilenc könyörgés követ, s legvégül negyven *metánia* után a pap elbocsátót mond.

Miguel Arranz is számos gyónási imát kutatott fel munkássága során, melyeket több megjelent tanulmányban közölt. Ezek közül kiemelkedik a *Sacramentaria bizantina* című műve, melyet 2003-ban jelentettek meg Rómában. Egy hosszabb fejezetben foglalkozik a gyónás szertartásával, melyben korszakonként mutatja be az egyes imádságokat. Bevezetőjében megállapítja, hogy a konstantinápolyi *euchologion*nak nem voltak más gyónási rítusai, mint Metódiosz pátriárka *Diataxis*-a, amelyek a hitehagyók visszafogadására, az eretnekek és nem keresztények befogadása keletkeztek. Ugyanígy volt ez a velencei kiadású ortodox *euchologion*okban is 1525-től kezdődően. Egy domonkos rendi szerzetes, Jacobus Goar az 1645-ös görög-latin *euchologion*jában¹⁸ ezeket is újból kiadta, mivel ezekkel meg akart cáfolni bizonyos latinokat, akik akkor azt sugallták, hogy a bizánciaknál

16 Mindkét zsoltár a kis esti zsoltószma állandó zsoltára mind a mai napig.

17 Néhányan úgy vélik, hogy ő lenne a szerző. DE MEESTER, *Studi sui sacramenti*, 140.

18 Más források viszont 1646-ra teszik a Goar-féle szerkönyv kiadását, ugyanarra az évre, amikor Mogila Péter kijevi metropolita is megjelentette a saját *Trebnikjét*.

a gyónás nem szentség. Először ő nyomtatta ki a gyónás rítusát, továbbá szintén ő volt az, aki megtalálta a 16. századi *Barberini 306-os* kódexet. A „goári” szertartást nyomtatják újra az ezt követő velencei ortodox kiadásokban, és vált ezáltal az ortodox egyház hivatalos rítusává. Ez a szertartás, *akolouthia*, különböző korok különböző imáiból és kérdésekből állt, amelyeket az *euchologion*okból kihagytak és Böjtölő János pátriárkának tulajdonított *Kanonikarion*ból származtatnak. Ez az *akolouthia* több más periferikus területről származó (pl. italo-görög) kódexben is megtalálható a 10. századtól kezdődően.¹⁹

Stefano Parenti egyik tanulmánya szerint az első valóban gyónási szertartás a 10. századra tehető, de más közép-itáliai kéziratokban is megtalálható, a 11. századtól már magán viseli a korabeli latin hatásokat.²⁰ Az egyik legismertebb kézirat, a *Barberini 336* kódex két imát tartalmaz,²¹ melyek a mai bűnbánat szertartásban megtalálhatóak. Parenti a grottaferratai monostorban található *G.b. IV* kéziratot szerkönyvet dolgozta fel doktori disszertációjában. A fent említett tanulmányában részletesen bemutatja a gyónás szertartását. A pap a gyónót a templomba vezeti, az ajtókat bezárja, majd a gyónó leborul az oltár előtt. Ezután négy papi imádság következik, majd pedig a pap felségíti a bűnbánót, aki ezt követően megvallja bűneit. Miután megkapta az elégtételt, a pap egy imát mond, s majd ezt követően még hat imát. Ezek közül kettő, melyek a bűnbevallás előtt és után találhatók, benne van a *Barberini 336*-ban, a fennmaradó kilenc papi imádság választható volt. Parenti felhívja a figyelmet arra, hogy a 7. századtól kezdődően a mai Olaszország területe a különböző kalkedóni formulát elfogadó keresztények találkozási pontja lett, ennek egyik oka az iszlám terjeszkedése volt. Görög nyelvű, de nem bizánci szertartást követő keresztényekről beszélünk, akik magukkal hozták a saját liturgikus hagyományaikat. Mindez azért is fontos, mert a *G.b. IV* kéziratot szerkönyv papi imádságai is különböző egyházi tradíciókból (örmény, palesztinai és etióp) származnak.²²

19 ARRANZ, *Sacramentaria bizantina*, Roma 2003, 68.

20 PARENTI, „Confessione, penitenza e perdono”, 128.

21 STEFANO PARENTI – ELENA VELKOVSKA (a cura di), *L'Eucologio Barberini gr.336*, Roma 2000, 194–195; 352.

22 PARENTI, „Confessione, penitenza e perdono”, 128–129.

2.2. Nyomtatott görög szerkönyvek

Amint fentebb láttuk, Jacobus Goar szerkönyve a későbbiekben irányadó lett. A gyónás szertartását megelőzően több imát is felsorol, melyek közül néhány az általa kiadott *akolouthia*-nak, is része,²³ azok közül néhány bekerült a Rómában kiadott görög szerkönyvekbe is. A Goar-féle szerkönyvben található szertartás²⁴ a következő rend szerint épül fel:

Kezdő áldás: Áldott a mi Istenünk...

Ekténia

Uram Jézus Krisztus, az élő Isten Fia, pásztor és bárány... papi ima

Háromszorszent

Jertek imádjuk...

50. zsoltár

Törpárok minden jó kérelemre

Istenem és Üdvözítőm, ki a bűnbánó Dávidnak... papi ima

Bűnbánó és a pap rövid párbeszéde (*Uram, mennynek és földnek atyja...,*

Testvérem, most, amikor Isten és én élém járulsz...)

A pap kikérdezi a gyónót.

Lelki gyermekem, ki meggyóntál...

Az Isten, ki a Náthán próféta előtt rosszaságait bevalló Dávidnak... papi ima

Úristenünk, ki Péternek és a bűnös asszonynak könnyeikért bűnbocsánatot ajándékozta... papi ima

A későbbi ortodox kiadású görög szerkönyvekben is szinte ugyanolyan formában lelhetjük fel a gyónás szertartását azzal a különbséggel, hogy az utolsó papi ima – „Úristenünk, ki Péternek és a bűnös asszonynak könnyeikért bűnbocsánatot ajándékozta...” (K2:1) – már elmarad, s azt megelőző ima végén egyszerűen ott találjuk az „elbocsátást”: „Menj békében!”²⁵

Goart követően Johannes Morin 1702-ben kiadta a *De poenitentia* című művét ugyanazon kéziratok alapján. Valamivel több, mint ötven évvel később XIV. Benedek pápa uralkodása idején jelent meg 1754-ben Rómában egy *euchologion* görög nyelven, melyben néhány kiegészítést észlelhetünk.²⁶ Több módosítást is véghezvittek a szerkesztők, például kikerültek a gyó-

²³ JACOBUS GOAR (ed.), *EYXOLOGION TO MEΓA*, Velence 21730, 536–540.

²⁴ *Ibid.*, 541–542.

²⁵ *EYXOLOGION TO MEΓA*, Velence 1767, 178–179; *EYXOLOGION TO MEΓA*, Konstantinápoly 1803, 153–154; SPIRIDONOS ZERBOS (ed.), *EYXOLOGION TO MEΓA*, Velence 1862, 221–223; *EYXOLOGION TO MEΓA*, Athén 1899, 231–233

²⁶ DE MEESTER, *Studi sui sacramenti*, 145.

násból a kérdések,²⁷ de érdekes megfigyelni, hogy a szertartás végén a Goar-féle szerkönyvben található imák sorrendjét megcserélték, valamint két másik feloldozó imádságot is beillesztettek.²⁸ Mindkét beillesztett imádság egymás után benne van Jacobus Goar görög-latin szerkönyvében.²⁹ Ezt a bővített változatot találjuk meg az 1873-ban kiadott szerkönyvben is, melyekre a későbbiekben a magyar fordítások előkészítésekor is mintaként tekintettek. Az 1754-ben beillesztett imádságok közül az első már több korai kéziratban is a gyónás szertartásának része volt. A második beillesztett imádság viszont nem nagyon tér el a latin feloldozó imádságtól, s különbözik a fentebb található könyörgő, *deprekatív* imádságoktól. Ismételten fontos megemlíteni, hogy ez az ima sem kívülről került bele az *euchologionba*, hiszen Jacobus Goar is bevette a többi imádság közé, de még a gyónás szertartásán kívül, mint önálló ima szerepel, továbbá az italo-görögök már gyakorlatban is használták ezt az imát.³⁰

De Meester két lehetőségre utal a módosítással kapcsolatban: vagy egy italo-görög készítette elő a szerkönyvet, vagy egy velencei cenzort lehet sejteni mögötte. Úgy véli, hogy Goar egyik célja a görögök gyónási szokásait övező tudatlanság eloszlatása volt.³¹ Kétségtelen, hogy a latinok Goar művét forgatták. De Meester meglátása szerint vissza kell térni VIII. Kelemen pápa idejére, aki aggodalmának adott hangot azzal kapcsolatban, hogy görög rítusú papok adnak feloldozást latin szertartású hívők részére, s elrendelte, hogy a papok a firenzei zsinat formuláját használják – „Ego te absolvo...” – majd pedig imádkozhatják a megszokott könyörgő imádságokat. Később De Meester annyi pontosítást tesz még, hogy valójában az örmények részére kiadott dekrétumra hivatkozik a pápa, s nem a Firenzei Zsinatra. XIV. Benedek pápa *Etsi Pastoralis* kezdetű bullájában nem erősíti meg elődjének szavait, ugyanakkor az 1754-ben nyomtatott görög nyelvű nagy szerkönyvben, melyet az ő direktívája alapján állítottak össze, már több feloldozási imádság is található. A három *deprekatív* – könyörgő ima után, melyek közül a gyóntató szabadon választhat, egy negyedik, *összefoglaló imádságként* ismert szöveget is találunk. De Meester szerint „A mi Urunk és Istenünk, Jézus Krisztus, ki isteni szent tanítványainak és

²⁷ *Ibid.*

²⁸ ΕΥΧΟΛΟΓΙΟΝ ΤΟ ΜΕΓΑ, Róma 1754, 453–454.

²⁹ GOAR (ed.), ΕΥΧΟΛΟΓΙΟΝ ΤΟ ΜΕΓΑ, 540.

³⁰ DE MEESTER, *Studi sui sacramenti*, 149.

³¹ Fentebb láttuk, hogy Arranz is kiemelte Jacobus Goar ezen szándékát.

apostolainak parancsot adott...” feloldozási ima beillesztése egy elég egyszerű ok miatt történhetett. Mivel már több középkori italo-görög kézirat is tartalmazza ezt az imát, illetve már jó ideje alkalmazták is, kézenfekvőnek tűnt, hogy ez megfelel a pápai szándéknak.³² Az 1873-ban kiadott nagy szerkönyv ugyanezzel a renddel írja elő a bűnbánat szertartását.³³ Az 1954-ben Rómában kiadott *Aghiasmatarion* már egy rövidebb formában hozza. A szertartás elejéről kikerült az ekténia és az „Uram Jézus Krisztus, az élő Isten Fia, pásztor és bárány...” kezdetű papi ima, és a választható papi imádságok után megtaláljuk az 1754-ben beillesztett, klasszikus értelem-ben vett feloldozó imát is, ugyanakkor egy rövid hármas ekténiát követően az elbocsátás következik.³⁴

2.3. Szerkönyveink

A hajdúdorogi liturgikus fordító bizottság egyes tagjai és a munkácsi egyházmegye püspöki hivatala közötti levelezésekben pontosan említést tesznek a Rómában kiadott 1754-es és 1873-as görög, valamint a Goar-féle görög-latin nyelvű szerkönyvekről.³⁵ A bűnbánat szentsége csak az 1964-ben megjelent kiadásban szerepel, a korábbiakban nem találhatók meg.³⁶

Az eddig közreadott kéziratos szerkönyvekben – a fábiánháziban és a nyírgyulajiban – sem találjuk meg a gyónás szertartását, ami nem jelenti azt, hogy nem volt gyónás.³⁷ A papi zsoltosmások könyvünk 1938-ban megjelent kiadásában viszont szerepel, melyet a szerkesztők bőven elláttak jegyzetekkel, ami arra enged következtetni, hogy igyekeztek minél szélesebb ismereteket nyújtani a bűnbánat szentségének szertartásáról.³⁸ A szertartás menetét a görög rend szerint – feltehetően az 1873-ban kiadott *Euchologion to mega* alapján – hozzák, de jelezték a szláv könyvekre jellemző különbségeket is, megkülönböztetik a nyugati hagyományból átvett elemeket is.

³² DE MEESTER, *Studi sui sacramenti*, 150–151.

³³ ΕΥΧΟΛΟΓΙΟΝ ΤΟ ΜΕΓΑ, Róma 1873, 205–208.

³⁴ ΑΓΙΑΣΜΑΤΑΡΙΟΝ Ι., Róma 1954, 65–72. Ezt követően a bűnbánat szertartásának egy rövidebb rendje is megtalálható 72–74 oldalon.

³⁵ IVANCSÓ, ISTVÁN, *Az 1879-es hajdúdorogi liturgikus fordító bizottság és tevékenysége*, (Athanasiana Füzetek 1.), Nyíregyháza 1999, 42–51.

³⁶ *Ibid.*, 17.

³⁷ Nem kizárt, hogy már akkorra lerövidült úgy a gyóntatás, mint napjainkban, és az imádság elmondásához nem volt szükség semmilyen könyvre, de mindez inkább kérdés, mint feltevés, melyet érdemes lenne kutatással igazolni, vagy cáfolni.

³⁸ *Dicsérvétek az Úr nevét!*, Miskolc 1938, 217–223.

Az utóbbiak közül az első „Az Úr legyen szíveden és ajkadon...” kezdetű imádság, mely már a latinizált szláv könyvekben is megtalálható, s Galíciában is gyakorlatban volt.³⁹ A második ilyen elem a *Confiteor* átalakított formája „Gyónom a mindenható Istennek...”, melynek végén a következő hivatkozást találjuk: „Ha nagy a gyónásra várók tömege, vagy más fontos és ésszerű ok követeli, hogy a gyónás lehető röviden menjen végbe, mindjárt ezen lehet kezdeni”.⁴⁰ Végül a „Teljes szívemből bánom...” imádság után következik a feloldozó imádság, mely a görög könyvekből jól ismert formula magyar fordítása. A zsolozsmáskönyv szerkesztői kiemelésekkel érzékeltették, hogy a galíciai könyvekből is ismert, nyugati hatás alatt álló rövidebb gyónás lehetett az elterjedtebb.⁴¹

Az 1964-ben megjelent szerkönyvünk már ezt a rövidebb, leegyszerűsített szertartásrendet hozza, melyben kizárólag „Az Úr legyen szíveden és ajkadon...”, valamint a feloldozó, avagy összefoglaló imádság szerepel.⁴² A szerkönyvet összeállítók a zsolozsmáskönyv rövidebb bűnbánati szertartását vették át, így csak ezek a részek válhattak széles körben ismertté. A zsolozsmáskönyvben található gyónás szertartása nem azért érdekes számunkra, mert onnan kerültek át egyes szövegek a jelenleg is használatos szerkönyvünkbe, hanem az a szerkesztői háttérmunka teszi különösen értékké, amely több liturgikus könyvből tájékozódva állította össze a szertartásrendet.

3. A gyónás papi imái

Fontosnak tartom, hogy a papi zsolozsmás könyv szerinti szövegváltozatot vegyük alapul, bár Rohály Ferenc is elkészítette a gyónás szertartásának fordítását, mivel előbbi – a gyónás szertartásának fényében is – jóval érdekesebb kérdéseket vet fel. Időnként ezzel párhuzamosan Rohály Ferenc fordítását is meg kell néznünk, hiszen előfordulnak olykor hiányosságok is.

Mindössze néhány szempontot emelek ki az egyes imádságok eseté-

39 DE MEESTER, *Studi sui sacramenti*, 159.

40 *Dicsérvétek az Úr nevét!*, 220.

41 DE MEESTER, *Studi sui sacramenti*, 159.

42 *Görögkatholikus Egyházi Szerkönyv (Euchologion)*, Budapest 1964, 29. A gyónás szertartásának ilyen mértékű leegyszerűsödése nem meglepő, ha a zamoscsi zsinat ide vonatkozó rendeleteit is figyelembe vesszük. DE MEESTER, *Studi sui sacramenti*, 159.

ben. A következő oldalakon sorra veszem a gyónás papi imáit, hogy a szövegeken keresztül vizsgáljam az egyes imák mondanivalóját, illetve az áldozópap szerepét. Az egyes imákat a szertartásban elfoglalt rendjük, nem pedig keletkezésük szerinti időrendben követem. Ezzel is szeretném láthatóbban megjeleníteni, hogy különböző korokban kialakult imádságokból áll a gyónás szertartása.

3.1. „Isten Fia, pásztor és bárány, ki elveszed a világ bűneit...”

Az ekténiát követően egy hosszabb imát találunk. Miguel Arranz ezt az imádságot K₃:1 jelzéssel látta el, s a *Sacramentaria bizantina* című művében több imát is hoz ebből a csoportból.⁴³ A K₃ imák jellemzői közé tartozik, hogy a gyónó már „kiállta a próbát”, az elégtételt már elvégezte, s arra vár, hogy visszafogadják a közösségbe. Sokkal valószínűbb, hogy magángyónásról beszélhetünk, amikor a gyónó a lelkiatya előtt vallja be bűneit, aki lehetett szerzetes vagy felszentelt személy, és aki a hatályos kánonok szerint az elégtételt elrendelte. Valószínűleg már nem nyilvános gyónásról van szó. A korai konstantinápolyi szerkönyvekben ilyen jellegű ima nem is maradt fenn.⁴⁴ Akkor miként lehetséges, hogy egy ilyen imádság mégis megtalálható a későbbi bizánci szerkönyvben? Egyik lehetséges válasz az, hogy egy másik egyház – nevezetesen az alexandriai – hatásával állunk szemben. Arranz beszámolója szerint egyes kéziratok Szent Bazilnak, mások Jakab apostolnak, az Úr testvérének tulajdonítják ezt az imát. Egyik sem valószínű. A középkori itáliai kódexekben már a gyónás szertartásán belül található, míg sok más kódexben mindentől független, önálló imádságként jelenik meg. A messinai Szent Üdvözítő monostorból fennmaradt kódexben, melynek gyónási szertartása a sztudioni monostor hatása alatt állt, a K₃:1 imádság is megtalálható.⁴⁵

Uram Jézus Krisztus, az élő Isten Fia, pásztor és bárány, ki elveszed a világ bűneit; ki a két adós tartozását elengedni kegyeskedtél, s a bűnös aszszonynak bűnei bocsánatát ajándékoztad; – önmagad Uralkodónk törüld el, távoztasd és bocsásd meg s szolgál(ló-i)dnak is összes szándékosan vagy akaratlanul, tudatosan vagy tudatlanul, ellenszegüléssel vagy mulasztással

⁴³ ARRANZ, *Sacramentaria bizantina*, 85–88.

⁴⁴ Cesare Giraudo is bizánci, kevésbé népszerű imádságként ismerteti, lásd GIRAUDO, CESARE, *Confessare i peccati a confessare il Signore*, Milano 2013, 45; de Arranz ezt cáfolja, lásd ARRANZ, *Sacramentaria bizantina*, 100–101.

⁴⁵ ARRANZ, *Sacramentaria bizantina*, 100–101.

elkövetett bűneit, törvényszegéseit és botlásait. És ha mint testben élő s a földön lakó ember(ek) az ördögtől elcsábítottak, ha a pap szavát áthágták vagy papi fenyíték alá jutottak; ha tulajdon kárhozzátásukat vonták magukra vagy eskü által köteleztettek le, – mint jóságos és bűneinkre nem emlékező Uralkodó, kegyeskedjél szolgáló(i)-dat igéddel föloldozni, s nagy irgalmasságod szerint úgy saját kárhozzátó ítéletüket, mint esküjüket elengedni. Úgy, emberszerető Urunk, hallgass meg minket, kik e szolgáló(i)-dért jóságodhoz esdeklünk és mint nagyírgalmú, bocsásd meg nekik összes vétkeiket. Mentsd meg őket az örök gyötrelmekről, hiszen te mondtad, ó Uralkodónk, hogy amiket megkötöttök e földön, meg lesznek kötve a mennyekben is és amiket föloldoztok e földön, föl lesznek oldozva a mennyekben is. – Mert te vagy az egyedül bűn nélkül való és néked dicsőséget zengünk, Atya és Fiú és Szentlélek – most és mindenkor s örökkön örökké.

Már a megszólítás is egy idézet Máté evangéliumából, amikor Péter apostol nyíltan vall Jézusról: „Te vagy Krisztus, az élő Isten Fia” (Mt 16,16), majd pedig János evangéliumából vett két jelzőt találunk.⁴⁶ A megemlékező rész meglehetősen rövid, mindössze két újszövetségi példát sorol fel, melyek azt kívánják megerősíteni a bűnbánóban, hogy Isten kész elengedni a bűneit. Rögtön ehhez csatlakozik az imádság második – *epikletikus* – része, mely ezekre az evangéliumi eseményekre épül.

A „töröld el, távoztasd és bocsásd meg” – „ἀνεξ ἄφεος συγχώρισον” – formula is egy meglehetősen ősi kifejezés, mely a Jakab-anafora végén is megtalálható. A fent idézett bizánci papi ima a 10. századig vezethető vissza. Cesare Giraudo azt feltételezi, hogy ez a kifejezés zsidó liturgikus szövegekhez köthető.⁴⁷ Miguel Arranz kutatásai is erősíthetik ezt a feltételezést. Az „ἀνεξ ἄφεος συγχώρισον” szavak három héber ige – *slah*, *mhal*, *kapper* – görög fordításai, melyek benne vannak a *Kippur* imájában, valamint a *Tephilah*-ban is.⁴⁸ Arranz ezt az imádságot alexandriai eredetűnek tartja, hiszen a koptoknál is létezik egy hasonló áldozás előtti általános feloldozó ima. Ugyanígy megtaláljuk ezt a formulát szír gyónási papi imád-

46 Krisztus mint bárány és pásztor megjelenik egy sztavrotheotokion – fájdalmas istenszülei – énekben is: „A Bárányt és Pásztor s a világ Megváltóját (szent) Szülője a kereszten látván, könnyezve sóhajtott föl: A világ örvend, mikor megnyerte szabadulását, bensőm azonban följajdul, midőn a keresztfán függsz, amit mindnyájunkért vállaltál, én Fiam, én Istenem!”, in *Dicsérjétek az Úr nevét!*, 1091.

47 GIRAUDO, *Confessare i peccati a confessare il Signore*, 47,

48 ROSSO, STEFANO, *La celebrazione della storia della salvezza nel rito bizantino*, (Monumenta Studia Instrumenta Liturgica) (MSIL) 60, Róma 2010, 353–354.

ságban is.⁴⁹

A pap „minden szándékos és akaratlan bűn” elengedéséért könyörög. Basilio Petrà *I limiti dell'innocenza* (Az ártatlanság határai) című munkájában igyekszik átfogóbban megvilágítani a *szándékos* és *akaratlan bűn* fogalmát.⁵⁰ Maga a kifejezés már az ókori görög szerzők műveiben is ismert volt. Homérosz korában nem tettek különbséget a különböző elkövetett vétségek között.⁵¹ Arisztotelész műveit vizsgálva Petrà a következő megállapításokra jutott: szerinte jól el lehet különíteni a *hekousion*-t, ami a bennünk levő kiindulási pont, – jelen esetben a szándék –, az *akousion*-tól, amely olyan cselekedetet jelöl, mely tudatlanságból fakadóan válik „rosszá”.⁵² Más szertartások esetében sem ismeretlen megoldás, hogy akár kereszténység előtti formulákat is használnak. A szándék viszont annál inkább világos, mivel Isten mindenhatóságát, a bűnök feletti hatalmát a megfelelő szövegkörnyezetben jól kifejezi.

Az imádság második részében a pap részletesen kitér bizonyos bűnökre, de fontos azt is megjegyezni, hogy ez nem egyfajta bűnlajstrom, hanem egészen más megfontolásból soroltatnak föl: sokkal inkább az emberi gyengeség sokoldalú bemutatására szolgálnak. A bűnbocsánatért való esedezést követően az oldás-kötés hatalmára hivatkoznak (Mt 18,18; Ján 20,23).⁵³

3.2. „Mert te vagy a bűnbánók Istene...”

A következő imádságok viszont nem csak keletkezési idejükben, hanem kifejezésformájukban is eltérőek. A K1 csoportba sorolt imák jellemzője, hogy egy olyan korszaknak a jegyeit viselik magukon, amikor az egyházatyák ősi gyónási gyakorlata volt érvényben. A gyónó – egyrészt azért mert nyilvános bűne volt, a klérus elítélte őt, másrészt olyan bűnöket gyónt meg, melyek többé, kevésbé ismertek voltak – nyilvános elégtételt kapott, melynek értelmében akár több évre is eltilthatták az Eucharisztia vételétől. Az ilyen imádságok közül mindössze egy került be a bizánci szerkönyvekbe.⁵⁴

Istenem és Üdvözítőm, ki a bűnbánó Dávidnak Náthán prófétád által bűnbocsánatot ajándékoztál és Manasszes bűnbánó könyörgését elfogadtad:

49 GIRAUDO, *Confessare i peccati a confessare il Signore*, 41.

50 PETRÀ, *I limiti dell'innocenza*, 2011.

51 *Ibid.*, 61.

52 *Ibid.*, 73.

53 ROSSO, *La celebrazione della storia della salvezza nel rito bizantino*, 357–358.

54 ARRANZ, *Sacramentaria bizantina*, 99–100.

önmagad fogadd el szokott emberszereteteddel elkövetett vétkeik fölött töredelmes bánatot tartó eme szolgálá(i)dat is. Nézd el mindazt, amit elled elkövettek, vedd el igazságtalanságaikat és mellőzd törvényszegéseinket! – Hiszen te mondtad Uram, hogy akarván, nem akarsz a bűnös halálát, hanem hogy megtérjen és éljen! – és hogy hetvenhét hetvenhétszer is megbocsátsd bűneinket. Mert kimondhatatlan a te nagyságod és mérhetetlen irgalmasságod, hiszen ha a törvényszegéseket számon tartanád, ki állhatna meg előtted? – Mert te vagy a bűnbánók Istene és neked dicsőséget zengünk, Atya és Fiú és Szentlélek, most és mindenkor s örökkön örökké. Ámen.

Maga Miguel Arranz ezt az imát a K1:I jelzéssel látja el, eredetét pedig a 11. századra teszi.⁵⁵ Ugyanakkor egy másik helyen a K1:1a jelzést használja,⁵⁶ melyet átvett Basilio Petrà és Hector Scerri is.⁵⁷ Ez a látszólag jelentéktelen különbségtétel azért is fontos, mert a *Barberini 336* kódexben található gyónási imák egyike ezen imádság egy korábbi változatát tartalmazza,⁵⁸ mely a K1:1b jelzést kapta.⁵⁹ A két szövegváltozat közötti különbséget majd rövidesen látni is fogjuk.

Ez a szöveg – mondhatni – egy általános feloldozási ima, melynek hangvétele *deprekatív*, könyörgő, elterjedt és népszerű papi ima⁶⁰ a bűnbánat szertartásában. A kéziratokban minden kontextus nélkül áll, de a nyomtatott görög szerkönyvekben a gyónás első imájaként találjuk meg. Az orosz *Trebnik* már második imaként hozza, ahogyan korábban a *Sínai Szláv* kódexben is szerepelt.⁶¹

Az imádság bevezető része egészen egyszerű megszólítás: „Istenem és Üdvözítőm”, aki a gyónáson keresztül aktualizálja az üdvösséget.⁶² A bűnbocsánat kérése nem ismeretlen, hiszen számos esetben találunk erre példát a Szentírás lapjain. Az imádság első, megemlékező részében – *anamnézis* – két ószövetségi király példáját állítja elénk. Elsőként Dávid bűnbánatát (2

⁵⁵ *Ibid.*, 69.

⁵⁶ ARRANZ, *L'eucologio costantinopolitano agli inizi del secolo XI. Hagiasmatarion & Archieratikon (Rituale & Pontificale) con l'aggiunta del Leiturgikon (Messale)*, Roma 1996, 366.

⁵⁷ PETRÀ, *La penitenza nelle chiese ortodosse. Aspetti storici e sacramentali*, 17; HECTOR SCERRI, „Piste per una teologia del sacramento in ue preghiere penitenziali dell'Eucologio patriarcale Cosantinopolitani (secoli VIII,XI)”, in *Nicolaus* 27/1–2 (2000) 426.

⁵⁸ *L'Eucologio Barberini gr.336*, 194; 352.

⁵⁹ PETRÀ, *La penitenza nelle chiese ortodosse*, 17; SCERRI, *Piste per una teologia del sacramento*, 426.

⁶⁰ GIRAUDO, *Confessare i peccati a confessare il Signore*, 43.

⁶¹ ARRANZ, *Sacramentaria bizantina*, 70.

⁶² ROSSO, *La celebrazione della storia della salvezza nel rito bizantino*, 350.

Sám 12,1-23), illetve Manassze megtérését tárja elénk (2Krón 1-20), aki azt tette, ami Isten szemében gonosznak számított (2Kir 21,15). A babiloni fogásban Manassze megtért, Isten visszaengedte őt Jeruzsálembe és helyreállította a szent helyeket.⁶³ Ezen ószövetségi példák segítenek megértetni: „az Isten irgalmát és jóságát, a bűnös hűtlenségét, az Isten dicsőségét, a bűnös mélyre süllyedését, és végül a bűnbocsánatért való könyörgést”.⁶⁴

Ennek fényében megfogalmazódik a bűnbocsánatért való esedezés, melyben ó- és újszövetségi idézetekkel megerősítve hangzik a könyörgés.⁶⁵ Ezekiel prófétát szinte szó szerint idézi a szöveg: „nem akarod a bűnös halálát, hanem hogy megtérjen és éljen” –, mely ismerős a betegek gyógyulásáért végzett könyörgésből.⁶⁶ Ezt követően a szívtelen szolgáról mondott példabeszédet megelőző Jézus és Péter apostol közötti párbeszédre találunk utalást (Mt 18, 21-22). A záró formulát megelőzően a vecsernye állandó zsoltárának egy versét olvashatjuk: „ha a törvényszegéseket számon tartanád, ki állhatna meg előtted?” (Zsolt 129,3).⁶⁷ A záró doxológia felütése is bűnbánati jellegű, hiszen a „bűnbánók Istenének” szól a dicséret.

Miguel Arranz az ima szövegét vizsgálva a következő megállapítást teszi: „Az ima címzettje az Úr, aki megbocsátott Dávidnak és Manasszénak, és Krisztus, aki az evangéliumi bűnbocsánat szerzője; mely nem feltételezi a bűn feloldozását, hanem csak a bűnbánó bűnös első lépése”.⁶⁸ Arranz feltételezi, hogy ez volt az a lépés, amely egy hosszú – áldozás nélküli – bűnbánati időszak kezdetét jelentette, továbbá azt sem zárja ki, hogy ezt a K1:1a imádságot nyilvános gyónáshoz szánták. A K1 csoportba tartozó imádságokban az imádkozó Isten elé terjeszti kérését, hogy fogadja vissza a bűnöst, gyógyítsa meg őt, bocsásson meg neki, hogy visszafogadhasák őt a közösségbe.⁶⁹

63 A Nagy esti zsolozsmából ismert *Manasszes zsidó király imájára* gondolhatunk, melyről azt tartja a hagyomány, hogy Manassze ezzel az imával fordult Istenhez. Egy apokrif szövegről van szó, melyet feltehetően Palesztinában jegyzetek le, és először Szíriában találtak meg. Mint apokrif iratot Luther Márton Bibliájába is belefoglalták, lásd *Dicsérjétek az Úr nevét!*, 419. Vö. PETRÀ, *La penitenza nelle chiese ortodosse*, 17.

64 SCERRI, „Piste per una teologia del sacramento”, 429.

65 GIRAUDO, *Confessare i peccati a confessare il Signore*, 44–45.

66 *Liturgikon*, 166. Ez az idézet a *Barbarini 336*-ban található K1:1b imádságban nem található meg. Korábban láthattuk, hogy a Böjtölő Jánosnak tulajdonított *Nomokanon*-ban a két olvasmány közül az egyik nem más, mint egy rész Ezekiel prófétától.

67 Akárcsak az Ezekiel próféta könyvéből származó idézet, úgy ez a zsoltárvers sem található meg a 8. századi szövegváltozatban.

68 ARRANZ, *Sacramentaria bizantina*, 70.

69 *Ibid.*, 70–75.

3.3. „Én is bátorkodom mondani...”

Röviden ki kell térnünk a bűnbevallást követő rövid imára is, amikor a pap így szól a gyónóhoz:

Lelki gyermekem, ki meggyóntál az én csekélységem előtt, én mint alázatos, bűnös ember el nem törölhetem e földön a bűnöket, csak egyedül Isten. Mégis amaz isteni szavak erejénél fogva, melyeket (Jézus) föltámadása után az apostolaihoz intézett: „Akinek megbocsátjátok bűneit, megbocsátatik nekik, akiknek megtartjátok, meg lesznek tartva” – én is bátorkodom mondani, hogy mindazt, amit az én alázatos csekélységem előtt bevallottál, sőt, amit tudatlanságból vagy feledékenységből bevallani elmulasztottál is, Isten megbocsátja neked úgy itt, mint a jövő életben.

A most idézett imádság eltér mind az előtte, mind pedig az utána következő imádságoktól. A pap itt a gyónóhoz fordul, mintha egy rövid katekizist készülné elmondani. A hangneme is jóval közvetlenebb. A gyónó felé fordulás már testvérinek is mondható, hiszen a pap is ugyanolyan esendő, s ő is rászorul Isten irgalmára. Az újszövetségi idézet János evangéliumából (Jn 20,18) egyfajta biztosíték arra, hogy pap imádkozik a gyónó bűnei elengedéséért, és közvetíti Isten irgalmát, amikor így szól: „én is bátorkodom mondani, hogy mindazt, amit az én alázatos csekélységem előtt bevallottál, sőt, amit tudatlanságból vagy feledékenységből bevallani elmulasztottál is, Isten megbocsátja neked úgy itt, mint a jövő életben”.⁷⁰ Az „én csekélységem előtt” – formula egyes ortodox szerzők szerint a beemelt nyugati elemek közé tartozik,⁷¹ de erre később egy másik imádság esetében részletesebben kitérek.

3.4. „Te vagy az egyedüli, kinek hatalma van a bűnöket megbocsátani”

A bűnbevallást követő ima után következnek a különböző választható imádságok. Itt első helyen a következő imádságot – Kz:1 – találjuk:

⁷⁰ A tudatlanságból, avagy feledékenységből be nem vallott bűnök bocsánatáért imádkozik a pap a temetési szertartás végén található *Búcsúimádságban* is: „De ha ő mégis, mint gyarló ember, a te igazságos ítéleted ne valamiben eleget nem tett volna (...) bocsásd meg szándékos és nem szándékos vétkezéseit (...) amelyeket, vagy azok sokasága miatt, vagy pedig feledékenységből gyónatlanul hagyott. Oldozd fel őt úgy a bűnöktől...” Általános az a felfogás, hogy Mogila Péter metropolita ezen imádsága erős latin teológiai hatást mutat. *Görögkatholikus Egyházi Szerkönyv (Euchologion)*, 87–88.

⁷¹ EVDOKIMOV, *L'ortodoxie*, 424; MEYENDORFF, *Bizánci teológia*, 297.

Úristenünk, ki Péternek és a bűnös asszonynak könnyeikért bűnbocsánatot ajándékoztál és a vámszedőt, kinek házába betértél, igazulttá tetted; fogadd el N. szolgál(ló)d gyónását is, s mint jóságos, engedd el neki mindazt, amit szándékosan vagy akaratlanul, szóval, tettel vagy gondolattal elkövetett, mert te vagy az egyedüli, kinek hatalma van a bűnöket megbocsátani, és téged dicsőítünk, kezdetnélküli Atyáddal, legszentebb, jóságos és elevenítő Lelkeddal együtt, most és mindenkor s mindörökkön örökké.

Ennek az imádságnak az eredete visszavezethető egészen a 8. századig,⁷² és a korábban elemzett K1:1 imádsággal együtt megtalálható a *Barberini* 336 kódexben is.⁷³ Arranz kiemeli, hogy ezt az imádságot, szemben a K1:1-es jelzésével, magángyónás alkalmára szánták, mivel nem részletezi túlságosan a kisebb bűnöket. Az imádság helye is változatos az egyes kéziratokban, ugyanis előfordul, hogy a bűnbevallás előtt található, de arra is van példa, hogy utána írták elő.⁷⁴ Jacobus Goar szerkönyvében⁷⁵ és 1754-től Rómában kiadott görög szerkönyvekben már a választható feloldozó imádságok között találjuk meg, viszont a szóban forgó imák sorrendjét megcserélték.

A K2 kategóriába sorolt gyónási imák jellemzője, hogy bennük az imádkozó azért fordul Istenhez, hogy fogadja el a bűnbevallást, és minden lehetséges bűnt bocsásson meg. Ugyanakkor erről az imáról is elmondható, hogy egy hosszabb lelki gyógyulás kezdetéről beszél.⁷⁶ Ezt a szöveget magángyónásra szánták, amikor a gyónó saját bűneit vallja be. Érdemes megfigyelni a pap szerepét is, hiszen azért imádkozik, hogy Isten fogadja el a gyónó bűnbánatát, noha ő hallgatja meg a gyónást és határozza meg az elégtételt a hatályos kánonok értelmében. A gyónó nem kap feloldozást, hanem el kell kezdeni az elégtétel időszakát, mely hosszabb-rövidebb ideig tarthatott. Ebből a K2 kategóriából is csupán egy ima maradt meg végül a szerkönyvekben.⁷⁷

Az imádság címzettje Krisztus. Ha megfigyeljük a bibliai utalásokat, akkor láthatjuk, hogy az imádság *anamnetikus* részében kizárólag újszövetségi példákon keresztül mutatja Isten emberszerető irgalmát. Valamennyi itt felsorolt újszövetségi kép célja, hogy az őszinte bűnbánatra vezesse a

⁷² ARRANZ, *Sacramentaria bizantina*, 70.

⁷³ *L'Eucologio Barberini gr.336*, 195; 352.

⁷⁴ ARRANZ, *Sacramentaria bizantina*, 71.

⁷⁵ GOAR (ed.), *EYXOΛOΓION TO MEΓA*, 542, 537.

⁷⁶ ARRANZ, *Sacramentaria bizantina*, 82.

⁷⁷ ARRANZ, *Sacramentaria bizantina*, 100.

gyónót, s bátorítást adjon a megtérésre és az Istennel való kiengesztelődésre. Ahogyan Nátán próféta és Krisztus a szív mélyéből fakadó megtérést kéri, amely a személy teljes megtérését jelenti.⁷⁸

Az ember bűnösnek érezheti magát, mint bármelyik bibliai személy, akiket példaként állítanak az imádságok, s az ő történetüket szemlélve érzékelhető jobban a bűnnel együtt megvalósuló hűtlenség Istennel szemben. Ezzel egyidejűleg Isten hűségét is dicsérjük, hiszen a bűnös asszonynak bűnbocsánatot ajándékozott, és a vámszedőt, akinek házába betért, megigazulttá tette. Az ő példájuk is erősíti azt a kérést az imádság második *epikletikus* részében, hogy „minden szándékosan vagy akaratlanul, szóval, tettel vagy gondolatlanul elkövetett” bűn elengedéséért imádkozik a gyóntató.

A záró doxológiás forma összegzi az imádság célját, ugyanis azért fordul Őhozzá az imádkozó, mert egyedül tőle lehet remélni a bűnök bocsánatát. A formula szövege a magyar fordításokban nem teljesen egységes. Rohály Ferenc a következőképpen fordította le ezt a részt: „Mert az irgalom, a könyörület és az emberszeretet Istene vagy, és téged dicsőítünk, kezdet nélkül való Atyáddal, legszentebb, jóságos és elevenítő Lelkeddel együtt, most és mindenkor és örökkön örökké”.⁷⁹ Már a *Barberini 336* kódex ide vonatkozó szövegében, illetve a Rómában később kiadott szerkönyvek szövegében szerepel a *philantropos* jelző. Nyilván azért is fordulunk és közeledünk Isten felé a mi bűnös és hűtlen állapotunkban, mert Ő emberszerető. Szeretete hűséges és végtelen, mely megnyilvánul a hozzá forduló bűnös felé is. Ezt más szavakkal fejezi ki a korábban elemzett K1:1 imádság: „ki-mondhatatlan a te nagyságod és mérhetetlen irgalmasságod”. Isten emberszeretete megnyilvánul a bűnösök felé, ahogyan ezt az imádság példái in keresztül is láttuk. A gyónás papi imádságaiban Isten emberszeretete az ember felé a nyitottságban mutatkozik meg, hogy akkor sem múlik el, amikor az ember bűnös állapotban van. Az Isten megtérésre – *metanoia* – hív, mely leginkább azt akarja kifejezni, hogy a bűn által megtört harmóniát és egyensúlyt kell helyreállítani.⁸⁰

Mindkét korai imádság – K1:1 és K2:1 – elsősorban könyörgő ima, és nem klasszikus értelemben vett feloldozási imádság, hanem a kiengesztelődés két momentumát emelik ki: a megtérést és a bűnbevallást.⁸¹

78 SCERRI, „Piste per una teologia del sacramento”, 431–432.

79 Nagy imádságoskönyv, 205.

80 SCERRI, „Piste per una teologia del sacramento”, 435–437.

81 PARENTI, *Confessione, penitenza e perdono nelle chiese orientali*, 127–128.

3.5. „Isten bocsásson meg neked is általam...”

A következő imádság – K4:3 – a 12. századból maradt ránk.⁸² A legtöbb görög ortodox szerkönyvben ez az utolsó ima a bűnbánat⁸³ szertartásának végén:

Az Isten, ki a Náthán próféta előtt rosszaságait bevalló Dávidnak, a tagadását keservesen megsirató Péternek, a lábai előtt könnyező tévedt nőnek, a vámosnak és a tékozló fiúnak bűnbocsánatot adott; maga az Isten bocsásson meg neked is általam, bűnös által, úgy itt, mint a jövő életben, hogy kárhoztatás nélkül állhass oda az ő ítélőszéke elé, ki áldott mindörökkön örökké.

Az első részben öt ó- és újszövetségi példát állít a gyónó lelki szemei elé az imádság. Majd ezt követően a lelkiatya nem Istenhez fordul, hanem a bűnbánóhoz, de a kérést egyértelműen Istenhez intézi: „maga az Isten bocsásson meg neked általam, bűnös által”. Arranz állítása szerint ez a formula fejlődést mutat, amely a későbbiekben egy kevert formulát eredményez, amikor a bűnbocsánat kérése és a direkt feloldozás együttesen jelenik meg,⁸⁴ melyet két másik imádságon keresztül fogok bemutatni.

3.6. „Önmagad Uralkodónk általam – ki méltatlan szolgád vagyok – bocsásd meg...”

A Goar szerkönyvnél láthattuk, hogy a következő imádság szerepel a bűnbánati szertartás végén. A bibliai utalások és idézetek szinte ugyanúgy megtalálhatóak benne, mint a fentebb már elemzett imádságokban:

Uram, szolgálid üdvösségének Istene, ki irgalmas és hosszantűró vagy és bánkódol a mi bűneink és gonoszságaink fölött; ki Ezekiel próféta által kijelentetted, hogy nem akarod készakarva a bűnös halálát, hanem hogy megtérjen és éljen; önmagad emberszerető s bűneinkről nem emlékező Urunk és Uralkodónk, önmagad könyörülj meg most a szolgál(ló)don is, adj neki igaz bűnbánatot, s általam – bár méltatlan szolgád is vagyok – bocsásd meg neki összes szándékos és akaratlan vétkeit. Hiszen, ó Uralkodónk, te mondtad isteni szent tanítványaidnak és apostolaidnak: „Vegyétek a Szentleket! Akiknek megbocsátjátok a bűneiket, megbocsát-

⁸² ARRANZ, *Sacramentaria bizantina*, 92.

⁸³ A *Katekizmus* 1481. pontja ezt az imádságot idézi, mely csodálatosan kifejezi a megbocsátás misztériumát. Néhány éve laminált kis lapon vált elérhető szélesebb körben a görögkatolikus papság számára Magyarországon.

⁸⁴ ARRANZ, *Sacramentaria bizantina*, 89.

tatnak nekik, és akiknek megtartjátok, meg lesznek tartva” – és „amit megköttök vagy feloldoztok e földön, meg lesz kötve vagy föl lesz oldozva a mennyekben is; önmagad Uralkodónk általam – ki méltatlan szolgád vagyok – bocsásd meg e szolgádnak is mindazt, amit ellened vétett, engesztelődj ki iránta, és egyesítsd őt a te szent Egyházzal. Téged illet minden dicsőség, hatalom és fönség most és mindenkor s örökkön örökké. Ámen.

Az *anamnetikus* és az *epikletikus* részben egyfajta megerősítés gyanánt találjuk Ezekiel próféta szavait, illetve János evangéliumából a jézusi idézetet. Azt is láthattuk, hogy a többi imádságban is vannak akár szó szerinti bibliai idézetek. Inkább arra láttunk példát, hogy vagy az *anamnetikus*, vagy az *epikletikus* részben fordulnak elő, ebben az imádságban viszont mindkét részben találunk egy-egy bibliai idézetet. Nem idegen jelenség ez magában a Szentírásban sem, hogy egy-egy kérés alkalmával magára Istenre, az ő szavára találunk hivatkozást, hiszen ezekkel a szavakkal valamit ki szeretnének emelni avagy nyomatékosítani.⁸⁵ Ugyanakkor mindkét részben megfogalmazódik a pap közvetítői szerepe: „általam (...) bocsásd meg neki összes szándékos és akaratlan vétkeit” és „általam – ki méltatlan szolgád vagyok – bocsásd meg...”. Evdokimov és Meyendorff latin beszüremkedésként tartja számon ezt a formulát.⁸⁶ Ezen a ponton érdemes megjegyezni azt is, hogy a pap méltatlanságának beismerése a bizánci egyház papi imádságaiban gyakori. Gondolhatunk a Szent Liturgiából is jól ismert „Senki sem méltó...” imádságra, vagy az áldozáshoz kapcsolódó papi szövegekre.⁸⁷

„Egyesítsd őt a te szent Egyházzal” – mondja a pap közvetlenül a záró doxológiás formula előtt. Láthattuk, hogy mind a K1:1 és a K2:1 imádság a bűnbánati időszak elejére helyezi a hangsúlyt, azonban ennél a szövegnél már a megtérő bűnös újbóli egyházi közösségébe tartozása válik fontosabbá, amihez a pap kér bűnbocsánatot Istentől. Az imádság ezen részében már tisztán és világosan megmutatkozik a keleti bűnbánati fegyelem egyik legfőbb vonása: az *eucharisztia-centrikus* jelleg.⁸⁸

85 GIRAUDO, *In unum corpus*, 219. Erre a jelenségre Dobos András is felhívta a figyelmet egy korábbi tanulmányában. Lásd DOBOS ANDRÁS, „Keresztvízszentelés – egy elhagyott hagyomány”, in *Athanasiana* 33–34 (2012) 46.

86 EVDOKIMOV, *L'ortodossia*, 424; MEYENDORFF, JOHN, *Bizánci teológia*, 297.

87 *Liturgikon*, 125, 151.

88 SZABÓ, *A keleti egyházak szentségi joga*, 223.

3.7. „Hatalmat nyervén tőlük, hogy ugyanazt tehessem, föloldozlak...”

Széles körben elterjedt, hogy a feloldozásnak két formája ismert a bizánci egyházakban, a *deprekatív* a görögöknél, míg a *kijelentő* forma a szlávoknál található meg.⁸⁹ A következő két imádság eltér a korábban áttekintett szövegektől, és az is egyértelmű, hogy jóval később keletkeztek. Mindkét imádság a *deprekatív* – könyörgő imádságoktól abban tér el leginkább, hogy hangnemüket tekintve kijelentő formulával fejeződnek be. Arranz egyszerűen kevert imádságokként jellemzi őket.⁹⁰

A mi Urunk és Istenünk, Jézus Krisztus, ki isteni szent tanítványainak és apostolainak parancsot adott, hogy az emberek bűneit megkössék vagy feloldozzák, önmaga bocsássa meg neked a magasságból összes bűneidet és gyarlóságaidat. – Én pedig, az ő méltatlan szolgája, hatalmat nyervén tőlük, hogy ugyanazt tehessem, feloldozlak minden fenytől (és kiközösítéstől), melyektől lehet, szabad és te föloldozásra szorulsz. – Föloldozlak továbbá összes bűneidtől, melyeket Isten és méltatlanságom előtt bevallottál: az Atyának és Fiúnak és Szentléleknek nevében. Ámen.

Arranz a K5:7 jelzést adta ennek a 17. századból származó imádságnak. Külön felhívja a figyelmet arra, hogy itt kettős feloldozásról beszélhetünk. Az ima első része a korábbi *deprekatív* imádságok stílusát követi, míg a második része jobban magán viseli a latin hatást. Egyes szám első személyben fogalmaz, kijelentő módban.⁹¹

A K5:7 imádsághoz nagyon hasonló imát találunk a Goar-féle szerkönyvben felsorolt imák között a bűnbánat szertartását követően, mely előtt a következő rövid cím áll: Εὐχὴ ἡ μετὰ θάνατον συγχωρητική.⁹² Ugyanígy megtalálható a Rómában kiadott *Aghiasmatrion* második kötetében a világi ember temetését követően is.⁹³ Ez az imádság nem ismeretlen a magyarországi görögkatolikusok nyomtatást megelőző szövegei között sem. A nyírgyulaji kéziratok szerkönyvben a letételi evangéliumok előtt találjuk:⁹⁴

89 PETRÀ, BASILIO, *La chiesa dei padri. Breve introduzione all'Ortodossia*, Bologna 2007, 41.

90 ARRANZ, *Sacramentaria bizantina*, 92–93.

91 *Ibid.*, 95.

92 GOAR (ed.), *ΕΥΧΟΛΟΓΙΟΝ ΤΟ ΜΕΓΑ*, 540.

93 ΑΓΙΑΣΜΑΤΑΡΙΟΝ. ΤΕΤΥΧΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΝ, Róma 1955, 33.

94 *A nyírgyulaji szerkönyv*, in VÉGHSEŐ TAMÁS – NYÍRÁN JÁNOS, *A Barkóczy-instrukció. Kéziratok szerkönyvek*, (Collecta Atanasiana II/2.), 242; lásd még a magyar nyelvű ortodox szerkönyvben: *Evchologion*, Budapest 21997, 250–251; Kótaj községből is fennmaradt egy kézirat szerkönyv, melynek 59. oldalán szintén megtaláljuk ezt az imádságot.

Urunk, Jézus Krisztus, mi Istenünk! aki isteni parancsokat adtál szent tanítványaidnak és apostolaidnak, hogy kössék meg és oldják fel a bűnbe esőket, és tőlök mi is hatalmat nyervén a bűnökkel hasonlóan cselekedni: Bocsássa meg, neked, lelki gyermekem, ha szándékosan és szándéktalanul valamit vétettél ez életben, most és mindenkor és örökkön örökké.

Felmerülhet a kérdés, hogy ezt az imát alakíthatták át a gyónás feloldozó imádságává, vagy fordítva történhetett? Jacobus Goar az imádság előtt nem jelezte, hogy melyik forrásból emelte be a szerkönyvébe.

A szláv szerkönyvek inkább ezt a formulát vették át, melyet szintén közöl a papi zsolozsmás könyvünk:

A mi Urunk és Istenünk Jézus Krisztus az ő emberszeretetének kegyelmével és könyörületességével bocsássa meg neked összes bűneidet. Én pedig, N. méltatlan áldozópap, az ő rám ruházott hatalmával megbocsátok neked, és fölloldozlak minden fenyítéktől s kiközösítéstől, melyektől lehet és te fölloldozásra szorulsz. – Fölloldozlak továbbá összes bűneidtől is az Atyának és Fiúnak és Szentléleknek nevében. Ámen.

Miguel Arranz gyűjteményében ez az ima Ks:4 jelzéssel olvasható. Az imádsághoz fűzött jegyzetében megjegyzi, hogy ez az ima a Mogila-féle és moszkvai szerkönyvekbe került be, míg a görögöknél ismeretlen, még Jacobus Goar sem hozza.⁹⁵ Mogila Péter kijevei metropolita az 1646-ban megjelent *Trebnikbe* beleszerkesztette egy korábbi vilnai *Trebniket* követve.⁹⁶ Arranz elképzelhetőnek tartja, hogy létezhetett kölcsönhatás a dél-itáliai formák és a V. Piusz-féle *Rituale Romanum* között.⁹⁷ Ez a feltételezett kölcsönhatás egészen más fényt vet a szláv szövegekben történt változásokra, melyet Orosz Atanáz egy korábbi előadásában összegzett:

Arranz mégis cáfolja J. Meyendorffnak azt az ortodox körökben szélteben-hosszában terjesztett állítását (pl. a *Le Messenger* 1988-ban Párizsban megjelent 153. számában), mely szerint a Nikon pátriárka liturgikus reformjához felhasznált XVI-XVII. századi velencei kiadású görög liturgikus könyvek szenvedtek volna olyan latin hatást, ami ilyen értelemben „megfertőzte” volna a szláv ortodox gyakorlatot. Az egyetlen ilyen nyugati (de nem latin!) „beszüremkedést” a Goar által felfedezett *Barberini 306* számú kódex feloldozási formulája jelenthette.⁹⁸

95 ARRANZ, *Sacramentaria bizantina*, 94.

96 OROSZ ATANÁZ, „A bűnbocsánat és kiengesztelődés a bizánci egyházban”, 73.

97 ARRANZ, *Sacramentaria bizantina*, 93.

98 OROSZ, „A bűnbocsánat és kiengesztelődés”, 73; 91. lábjegyzet.

Parenti biztosabban állítja a nyugati behatást, mely nemcsak az orosz, hanem az őt követő szerb, georgiai és lengyel gyakorlatot is befolyásolta. Ez az imádság helyettesíti a korábban elemzett „Úristenünk, ki Péternek és a bűnös asszonynak könnyeikért bűnbocsánatot ajándékoztál...” (K2:1) kezdetű imádságot.⁹⁹

3.8. A deprekatív imádság jellegzetessége – nem csak keleten

A görög ortodox könyvek kizárólag a *deprekatív* imádságokat részesítik előnyben,¹⁰⁰ míg a szláv könyvekbe kerültek át a kijelentő módon fogalmazott imádságok, melyek világosan mutatják a latin hatást, ahogyan ezt Arranz és Parenti is igazolta. A *deprekatív* imádságban az imádkozó lelkiatya – pap, vagy ahogy feltételezhető a K1:1 és K2:1 imák esetében a szerzetes – inkább kéréseket fogalmaz meg. Az imádkozó lelkiatya a gyónót ezen óhajtó formulákban biztosítja Isten irgalmáról:¹⁰¹ „bocsásd meg e szolgádnak is mindazt, amit ellened vétett, engesztelődj ki iránta, és egyeítsd őt a te szent Egyházaddal”, valamint: „Nézd el mindazt, amit ellened elkövettek, vedd el igazságtalanságaikat és mellőzd törvényszegéseinket!”, továbbá: „mint jószágos, engedd el neki mindazt, amit szándékosan vagy akaratlanul, szóval, tettel vagy gondolattal elkövetett”.

A *deprekatív* imádságok egyik jellegzetessége, hogy a pap szerepének „kettős” jelentése van. Egyfelől a pap a bűnös oldalán áll, hiszen együtt imádkozik a gyónóval saját esendőségének tudatában, az ő nevében fordul Istenhez, másfelől Istent képviseli a bűnbocsánatra váró gyónó előtt. Egy másik magyarázat szerint a pap Isten előtt, mint tanú van jelen, aki „igazolja” a gyónó bűnbánatát, valamint a pap Isten tanúja, aki megerősíti Isten bűnbocsánatát a gyónó felé.¹⁰²

Cesare Giraudo jezsuita teológus több keleti egyházban használatos feloldozó imádságot kutatva a gyóntatást végző áldozópapot Mózeshez hasonlítja, akinek viselkedése egy közvetítőhöz hasonlítható. Isten őt kiválasztotta, a nép pedig vezetőjeként tekintett rá. A Kivonulás könyvének egyes részeivel támasztja alá Mózes és a gyóntató pap közötti párhuzamot

99 PARENTI, *Confessione, penitenza e perdono nelle chiese orientali*, 134–135.

100 BUX, NICOLA, „Riconciliazione in Oriente”, in ANSCAR J. CHUPPONGCO (dir.), *Scientia liturgica, IV, Sacramenti e Sacramentali*, Roma 2000, 128.

101 OROSZ, „A bűnbocsánat és kiengesztelődés”, 73.

102 PETRÀ, *La penitenza nelle chiese ortodosse*, 28.

(Kiv 32,30-34).¹⁰³ Mózes tettéről a zsoltáros így emlékezik meg: „Már arra gondolt, hogy eltörli őket, ha nem lett volna Mózes, akit kiválasztott. Ő eléje lépett, hogy fékezze haragját, és ne hozzon pusztulást rájuk” (Zsolt 106,23). A pap olyan, mint Mózes, Isten előtt a nép nevében könyörög, a nép előtt pedig Istent képviseli.

A gyónás szentségéről tartott Erkölcssteológiai Szimpozionon tartott előadásában Orosz Atanáz rávilágított arra, hogy a *deprekatív* imádságok nemcsak a keleti egyházakban vannak jelen, hanem nyugaton is van rájuk példa.¹⁰⁴ Stefano Parenti a grottaferratai *G.b. XIII.* kódexben található gyónást vizsgálva érdekes és eddig alig ismert szövegeket tárt a nyilvánosság elé a grottaferratai monostor ezer éves fennállása alkalmából kiadott tanulmánykötetben. Az első papi imádságban a pap saját méltatlanságát elismerve, mint bűnös imádkozik. Az imádság eredetét vizsgálva arra jutott, hogy nem feltétlenül tartható a vélemény, miszerint a dél-itáliai görög monostorok konstantinápolyi befolyás alatt álltak. A szóban forgó ima görög szövegét, valamint egy Oxfordban talált hasonló görög nyelvű imádság szövegét felhasználva reprodukálta a latin szöveget, mely nagyon hasonló lett a 10. századi *Pontificale Romano-Germanico* egyik imájához. Parenti szerint ez is azt támasztja alá, hogy nem ez az egyetlen eset, amikor görög kéziratok a római rítusból átvettek elemeket, ahogyan azt a későbbi messinai kódexek is mutatják.¹⁰⁵ Ezt a nyugati *deprekatív* imádságot idézi Cesare Giraudo, melynek hangvétele és stílusa nagyon közel áll a korábban elemzett bizánci imádságokhoz.¹⁰⁶

¹⁰³ Mózes így beszélt a néphez: „Nagy bűnt követtetek el. Azért most fölmegegyek az Úrhoz, talán kieszközölhetem bűnötök bocsánatát”. Mózes tehát ismét az Úr elé járult és így szólt: „Nézd, a nép nagy bűnt követett el és aranyból csinált magának istent. Mégis bocsásd meg vétkéket... ha nem, akkor törölj ki engem a könyvedből, amelyet írtál”. Az Úr így felelt Mózesnek: „Csak azt töröld ki könyvemből, aki vétkezett ellenem. De most menj és vezesd oda a népet, ahová parancsoltam neked”.

¹⁰⁴ OROSZ, „A bűnbocsánat és kiengesztelődés”, 72.

¹⁰⁵ STEFANO PARENTI – ELENA VELKOVSKA, *Mille anni di „rito greco” alle porte di Roma. Raccolta di saggi sulla tradizione liturgica del Monastero italo-bizantino di Grottaferrata*, *Ἀνάλεκτα Κρηπτοφύλλης* 4, Grottaferrata 20004, 54–62

¹⁰⁶ GIRAUDO, *Confessare i peccati a confessare il Signore*, 49–52.

4. Összegzés

A magyarországi görögkatolikusok szerkönyve meglehetősen rövid renddel hozza a bűnbánat szertartását, melynek alakulása sok szempontból tanulságos. Ugyanakkor arra is volt törekvés, hogy egy teljesebb, hosszabb recenziót is megismertessenek a papsággal, ezt a papi zsolozsmás könyvben láthattuk. Tanulmányomnak nem célja, hogy a szertartások hosszáról szóló vitáknak újabb teret biztosítson, hanem egy olyan munkához szeretne impulzust adni, amely a liturgikus szövegek tartalmát vizsgálja. Nem kerülhető el a történeti szempont felülvizsgálata sem, hiszen a *Liturgikus Instrukció* is arra biztatja a magyarországi görögkatolikusokat is, hogy „figyelmesen tanulmányozzák a saját liturgikus könyveiket, s velük együtt a régen használtakat is, hogy rátaláljanak bennük azokra a megfogalmazásokra, amelyek a legjobban fejezik ki saját hagyományuk gazdagságát ezen a sajátos területen”.¹⁰⁷ Ezt is szem előtt tartva őszintén bízom abban, hogy a *deprekatív* imádságok vagy közülük néhány idővel ismét helyet kapnak a gyónási szertartásunk gyakorlatában.

¹⁰⁷ *Instrukció a keleti egyházak kánonjainak törvénykönyve liturgikus előírásainak alkalmazásához*, Budapest 2010, 88.

IVANCSÓ István

A Nagy Háború Miklósy István hajdúdorogi megyéspüspök körleveleinek tükrében

TARTALOM: 1. Bevezetés; 2. Prelúdium: A szarajevói merénylet; 3. Rendelkezések a háború folyamán; 3.1. Kezdeti gondoskodás; 3.2. Katonai imakönyv ajánlása; 3.3. Szentségekre vonatkozó rendelkezések; 3.3.1. Görögkeleti katonák gyóntatása és feloldozása; 3.3.2. Közös szentáldozás; 3.3.3. Katonák és hadifoglyok házasságkötése; 3.4. A Szent Liturgiához való tiszta búzaliszt; 3.5. Imádságokról; 3.5.1. Felajánlás Jézus Szent Szívének; 3.5.2. Béke-ima; 3.6. Munkavégzés vásár- és ünnepnapokon; 3.7. Liturgikus helyekről és eszközökről való rendelkezés; 3.7.1. Az elesett katonák sírhelye; 3.7.2. Tábori kápolnák felszerelésének támogatása; 3.7.3. Gyertyák; 3.7.4. Olaj; 4. Epilógus: A király lemondása; 5. Összefoglalás.

ISTVÁN IVANCSÓ: The Great War in the Light of the Circulars of István Miklósy, Eparch of Hajdúdorog

The present study was aimed at collecting the liturgical ordinances of István Miklósy, Greek Catholic Eparch of Hajdúdorog, that he issued by way of his eparchial circulars in the course of the World War. An effort was made to conduct the work by reviewing the entire stock of circulars, endeavouring to appreciate the material in its full extent. In this enterprise, an earlier book precisising the liturgical instructions from the circulars issued in the Eparchy of Hajdúdorog proved to be particularly helpful. The current undertaking, however, scrutinised the circulars for aspects that were not included in the aforementioned publication. Thus, it is indeed fair to describe the project as full and complete. The ordinances demonstrate how much Bishop Miklósy, regarding the war as 'a just war', cared not only for the soldiers fighting on the battlefields but also for those staying at home. He sought to help everybody via his priests and the parishes. Bishop Miklósy recommended a prayer book to the soldiers. He provided for the dispensation of sacraments among the combatant soldiers, as well as subsequent prisoners of war and the returning wounded alike. He also issued several instructions concerning prayers, especially for peace, thereby joining the Pope and uniting in the intentions of the worldwide Church. Besides, he ensured that his faithful under war circumstances would be granted exemption from doing work on Sundays and feast-days. In addition, he also gave ordinances for handling church equipment sparingly and took steps to provide for the resting places of fallen soldiers, too. The king's abdication could be seen as a sombre consequence of the war: In the arising situation, the bishop mandated that the respective liturgical texts be amended.

1. Bevezetés

Ismeretes, hogy a Nagy Háborúnak mi, magyarok lettünk a legnagyobb vesztesei: országunk területének kétharmadát elvesztítettük a háború utáni gyászos trianoni békekötés következtében. Még nagyobb vesztesek lettek a görög katolikusok: létszámuk egytizedére csökkent.¹ A háborút ugyanúgy megszenvedtük a frontokon, mint a többi katona; a háttér országban ugyanúgy kellett szembesülni a nehézségekkel – vagy talán még jobban –, mint mindenki másnak. Érthető tehát, hogy a görög katolikus egyház is megszólalt a szomorú eseményekkel kapcsolatban. „Itt és most” Miklósy István hajdúdorogi görög katolikus megyéspüspök liturgikus vonatkozású intézkedéseire irányítjuk a figyelmünket, amelyeket a háború folyamán egyházmegyei körleveleiben jelentetett meg. Kötelességünknek érezzük a téma feldolgozását, mert eddig senki nem foglalkozott vele.²

2. Prelúdium: A szarajevói merénylet

A huszadik század második évtizedének elején – az akkori körülmények közepette is, amikor még nem létezett mobiltelefon és számítógép – gyorsan világgá röppent a szarajevói merénylet híre, ami a Nagy Háború prelúdiumának tekinthető. Azonnal eljutott Debrecenbe is, Miklósy István hajdúdorogi megyéspüspök akkori tartózkodási helyére, s így ő a Ferenc Ferdinánd

1 MAGYAR KIR. KÖZPONTI STATISZTIKAI HIVATAL, *A magyar szent korona országainak 1910. évi népszámlálása*, (Magyar Statisztikai Közlemények 42.), Budapest 1912, 8*. – MAGYAR KIR. KÖZPONTI STATISZTIKAI HIVATAL, *Az 1920. évi népszámlálás*, (Magyar Statisztikai Közlemények 69.), Budapest 1923, 14*.

2 A legjelentősebb konferenciát a szegedi egyetemen rendezték 2015. november 26. és 27. között, melynek konferencia kötete legújabbán látott napvilágot: GLÄSSER NORBERT – MÓD LÁSZLÓ (szerk.), *A Nagy Háború hatása a mindennapok kultúrájának változására*, (A vallási kultúrakutatás könyvei 35.), Szeged 2018. Ebben a könyvben két olyan tanulmány található, amely kifejezetten egyházi jellegű. Az egyik: TENGELY ADRIENN, „Világháborús ájtatosságok az Egri Egyházmegyében a körlevelek tükrében”. Ez – mint a címből kitűnik – rokon a mi témánkkal, de szűkebb is annál, mert, igaz, hogy az egyházmegyei körlevelek alapján, de csupán az ájtatosságokat tárgyalja, nem pedig az összes liturgikus jellegű intézkedést. Lásd *ibid.*, 160–172. A másik: VÉRTESI LÁZÁR, „A plébánosok szerepvállalása az I. világháború háttérjének társadalomszervezésében”. Ez a szerző a pécsi egyházmegye néhány „Historia Domus”-a alapján dolgozik. Lásd *ibid.*, 271–285.

trónörökös és felesége ellen Gavriilo Princip által elkövetett merényletnek már a másnapján – 1914. június 29-én – körlevelet adott ki. Meghatott megemlékezése után rendelkezést is adott papjai felé a gyászolás módjára vonatkozóan:

„Ezen mélyen megrendítő esemény alkalmából szeretettel felhívom Nagyon-tisztelendőségeket, hogy efölött érzett hódoló részvétüknek – híveik nevében is – külsőleg a következőkben adjanak kifejezést:

A gyász jeléül az egyházi középületekre fekete lobogót tűzessenek ki. A temetés napjáig naponta délben félórán át az összes harangokkal harangoztassanak. A temetés napján reggel, délben és délután négy (4) órakor egy-egy félórán át szóljanak a harangok s lehetőleg ugyanezen a napon panachidával egybekötött, ünnepélyes gyászmisét végezzenek, s arra a hatóságok helyi képviselőit is hívják meg.

Az elhunyt fenséges pár emlékét kegyelettel őrizzük meg. Foglaljuk őket imáinkba, ezzel rójuk le irántuk érzett mélységes tiszteletünk és szeretetünk adóját.”³

Ezt tekinthetjük tehát Milósy püspök első olyan rendelkezésének, amelyet ugyan még nem a háború folyamán adott ki, de már közel hozzá. – Egyébként a fekete lobogó kitűzése, a harangozások, a gyászliturgia, a hatóságok meghívása: olyan rendelkezések, amelyeket pápák, illetve királyok halálakor és gyászolásakor adtak ki a püspökök, és ő maga is.⁴

3. Rendelkezések a háború folyamán

Sajnos, nem sokat kellett várni, mert az 1914. július 28-ai hadüzenettel sajnálatos módon kitört a Nagy Háború – mai nevén az első világháború –, ami tizenötmillió ember életét követelte. S közben természetes, hogy a püspök – mint egyházi vezető – megnyilatkozott a papjai és hívei felé: hivatalos formában, egyházmegyei körlevelei útján tette ezt.

3 „2364/1914. szám. Ferenc Ferdinánd trónörökös halála”, in *Hajdúdorogi Körlevelek* III (1914) [29]. Lásd IVANCSÓ ISTVÁN, *A magyar görögkatolikusság körlevélben közölt liturgikus rendelkezéseinek forrásgyűjteménye*, Nyíregyháza 1998, 11. (A továbbiakban: *Forrásgyűjtemény*.)

4 Vö. IVANCSÓ ISTVÁN, „Miklós István hajdúdorogi megyéspüspök liturgikus rendelkezései”, in *Athanasiana* 26 (2007) 65–87. Lásd bővebben IVANCSÓ ISTVÁN, „Miklós István hajdúdorogi megyéspüspök liturgikus rendelkezései”, in DAMJANOVICS JÓZSEF (kiad.), *Kitartásban a siker!*, Sátoraljújhely 2008, 102–127.

3.1. Kezdeti gondoskodás

Miklósy István hajdúdorogi megyéspüspök a háború kitörése alkalmából külön körlevélben fordult a papságához 1914. augusztus 11-én. Szólt benne arról, hogy nem előzmények nélkül tört ki a háború, mert a szerbek ellenünk bujtogattak, zavarták az országaink közötti barátságos viszonyt. Pedig apostoli királyunk ennek fenntartására törekedett. Ferenc Ferdinánd trónörökös, és neje, Hohenberg Zsófia hercegnő meggyilkolása után a szerbek nem adtak elégtételt, aminek következménye a háború kitörése lett. A püspök igazságos,⁵ önvédelmi harcnak tekinti ezt, és „hazafias örömmel, megnyugvással, a győzelem reményével” tölti el a katonák „vallásos érzülete, harci készültsége és lángoló lelkesedése”. Úgy látja, hogy „dicső látványt nyújt a polgárok önfeláldozása”, akik halálfélelmet nem ismerő bátorsággal szállnak szembe az ellenséggel. Még optimista a püspök, mikor írja, hogy a nép és a hadsereg „minden akadályon diadalmaskodva tör át, hogy jogos igényeit, önállóságát megvédje”. Ugyanakkor már felsejlik az aggodalom is,⁶ főleg az otthonmara-

5 Később is így tekinti a háborút: „Hogy igazságos küzdelmünk dicső győzelemmel végződjék, föltétlenül szükséges, hogy a harcos szívét [családjuk megélhetési gondjai] gondok ne keserítsék”. Lásd „2996/1914. szám. Mezei munkák végzése és a hadba keltek családjaiknak segélyezése a háború tartama alatt”, in *Hajdúdorogi Körlevelek* VII (1914) 43. – A háború második évének elején szintén arról ír, hogy „igazságos harcban küzdő fegyvereink diadalát” várjuk. Lásd „1/1915. szám. Magyarország felajánlása Jézus sz. Szívének”, in *Hajdúdorogi Körlevelek* I (1915) 1-2. – A háborút olyan háborúnak tartja, „amely monarchiánk becsületének védelmére indult meg”. Lásd „1280/1915. szám. Az ünnepnap munkaszünet részleges felfüggesztése a háború tartamára”, in *Hajdúdorogi Körlevelek* V (1915) 30. – A háború második évében írja: „igaz ügyünk győzedelmeskedésének örvendhetünk”. Lásd „2076/1915. szám. Folyó évi aug. 8-án templomi gyűjtés a rokkant katonák javára”, in *Hajdúdorogi Körlevelek* VIII (1915) 40. – Még 1917-ben is így ír: „Vitéz katonáink hősi elszántsággal, drága életük kockáztatásával folytatják künn a frontokon a reánk erőszakolt önvédelmi harcokat”; valamint „szabadságharcnak” nevezi a háborút. Lásd „1470/1917. szám. A hívek buzdítása a közéleti-mezési cikkek fogyasztásánál tanúsítandó önmérséklésre”, in *Hajdúdorogi Körlevelek* III (1917) 15.

6 A későbbiekben ezt támasztja alá, hogy folyamatosan buzdít a háborús kiadásokat fedezni kívánó hadikölcsönök jegyzésére. A hadikölcsönök jegyzésére való felszólítások csak annyiban köthetők a liturgikus rendelkezésekhez, hogy a püspök mindig jelzi, hogy „vasárnap hirdessék ki” a híveknek, hogy a szószékről „alkalmas módon világosítsák fel őket” stb. – Az első hadikölcsönről ír 1914. november 9-én: „3763/1914. szám. Hadikölcsön kibocsátása”, in *Hajdúdorogi Körlevelek* XIV (1914) 75. – Még a második hadikölcsönre való buzdításnál is bizakodó a megyéspüspök 1915. május 8-án, bár ott van benne az aggodás is: „ellenségeink többször ismételt, nagy támadásai megtörttek határainkon s ma már alapos reménnyel tekinthetünk a jövőbe. De ellenségeink még mindig nincsenek leverve, még most is veszély környezi a hazát”. Lásd „1336/1915. szám. A második hadi kölcsönre leendő jegyzésekre felhívás”, in *Hajdúdorogi Körlevelek* V (1915) 30-32. – A harmadik hadikölcsön jegyeztetéséről is ír 1915. október 22-én körlevélben a püspök. Lásd „3284/1915. szám. A harmadik hadikölcsönjegyzésre felhívás”, in *Hajdúdorogi Körlevelek* XIII (1915) 68-69. – Aztán 1916. április 14-én a körlevél már a 4. ha-

dottak miatt, de talán még nyomatékosabban a katonák tiszta lelkéről való gondoskodás is, amit a szentgyónással és szentáldozással érnek el. Ugyanis a püspök így folytatja a körlevelét:

„Fölhívom Nagytisztelendőségteket, hogy a lelkek üdve s az otthon maradt családtagok szomorúságának enyhítése érdekében minden lehető kövesse nek el.

1. Amint bizonyára eddig is megtették, ezután is gondoskodjanak arról, hogy a hadiszolgálatra behívott férfiak és ifjak a bűnbánattartás szentségében megismerve, s az Üdvözítő szent testének és vérének vételével megerősítve induljanak nehéz útjukra.⁷ Az elindulókat Isten akaratába vetett erős

dikölcsönről szól. Lásd „1509/1916. szám. Felhívás a IV-ik hadikölcsönre leendő jegyzésekre”, in *Hajdúdorogi Körlevelek* IV (1916) 16–17. – Érdekes módon az ötödik békekölcsön jegyzetelésére való buzdítás nem szerepel egyik körlevélben sem, aminek az oka nem ismeretes. – De a hatodik ismét jelen van, amit 1917. május 2. hirdet meg a püspök. Lásd „1556/1917. szám. Felhívás a hatodik hadikölcsön sikere érdekében”, in *Hajdúdorogi Körlevelek* III (1917) 16. – A hatodik hadikölcsön jegyzését miniszteri rendelkezésre a tanulóknak is kiterjesztette 1917. május 11-én. Lásd „1799/1917. szám. Az iskolás gyermekek buzdítása hadikölcsön jegyzésre”, in *Hajdúdorogi Körlevelek* III (1917) 19. – Aztán 1917. november 19-én a hetedik hadikölcsönről írt. Lásd „4680/1917. szám. Felhívás a hetedik hadikölcsön-jegyzésekben való részvétellel”, in *Hajdúdorogi Körlevelek* VII (1917) 41. – Végül pedig a nyolcadik hadikölcsönről írt 1918. június 10-én. Lásd „2370/1918. szám. A VIII-ik hadikölcsön”, in *Hajdúdorogi Körlevelek* VI (1918) 27.

- 7 Miklós püspök nemcsak lelkileg igyekszik a katonákról gondoskodni, hanem a későbbiekben testi szükségleteikről is. Miniszteri rendelet alapján szederlevél gyűjtésére buzdítja az iskolásokat „a jelen súlyos körülmények között, amikor katonáink önfeláldozó odaadással küzdenek a haza érdekében”, 1914. szeptember 18-án. Lásd „3357/1914. szám. A hadsereg céljaira szederlevelek gyűjtése az iskolák növendékei körében”, in *Hajdúdorogi Körlevelek* X (1914) 59. – Aztán megismétli a felhívást, „hogy a hadsereg téli teaszükségletének fedezésére az iskolás gyermekek – a lehetőséghez képest – nagyobb mennyiségű szederlevelet gyűjtsenek”, 1914. november 24-én. Lásd „4034/1914. szám. A hadsereg céljaira szederlevél tea gyűjtése”, *Hajdúdorogi Körlevelek* XV (1914) 78. – Újabb körlevélben kéri a szederlevél gyűjtést 1915. szeptember 13-án. Lásd „3009/1915. szám. Szederlevél gyűjtése tárgyában min. rendelet”, in *Hajdúdorogi Körlevelek* XII (1915) 63. – Aztán ismét, 1916. január 5-én: „39/1916. szám. A gyűjtött szederlevek levelek beküldése”, in *Hajdúdorogi Körlevelek* I (1916) 1. A katonaság számára folyamatosan szükség volt a teára, ezért a püspök 1916. április 29-én újra rendelkezett. Lásd „1621/1916. szám. Szederlevél gyűjtésre felhívás”, in *Hajdúdorogi Körlevelek* V (1916) 22. Kiszárválva, 1916. május 29-én, egy ehhez hasonló felhívása is napvilágot látott: „2125/1916. szám. A gyógynövények iskolai gyűjtése”, in *Hajdúdorogi Körlevelek* VIII (1916) 22. Sőt: a gyógynövények gyűjtésének folytatásáról is írt 1916. augusztus 3-án. Lásd „2864/1916. szám. Az iskolák felhívása a gyógynövények gyűjtésének folytatására”, in *Hajdúdorogi Körlevelek* X (1916) 49. Aztán újra a szederlevelekről van szó két intézkedésben is. Lásd „2865/1916. szám. A gyűjtött szederlevelek beküldése a hadsegélyző hivatalhoz”, in *Hajdúdorogi Körlevelek* X (1916) 49., illetve: 1916. október 11-én: „3714/1916. szám. Szederlevelek gyűjtése tárgyában miniszteri rendelet”, in *Hajdúdorogi Körlevelek* XII (1916) 58. Az előző évihez hasonlóan buzdít 1917. május 7-én gyógynövények gyűjtésére. Lásd „1611/1917. sz. A gyógynövények gyűjtésére felhívás”, in *Hajdúdorogi Körlevelek* III (1917) 17–18. Majd már többedik alkalommal hirdeti

reményre, kitartásra buzdítsák, hazafias érzéseiket, királyhűségüket lángra gyújtva, győzelemre lelkesítsék.”⁸

Ezek után azzal folytatja (a 2. pontban), hogy azt otthonmaradottakat, különösen a szűkölködőket mindenféle módon segítyezték a papok az egyház támogatásával, főleg célirányos gyűjtések révén. Ilyen rendelkezést a későbbiekben is – az egész háború folyamán – bőségesen ad ki Miklósy István, akár a saját maga, akár az állami hatóságok kezdeményezésére.⁹ S ugyanez érvényes a harcoló, aztán a sebesült, majd a hadifogságba esett katonák megsegítésére irányuló gyűjtések meghirdetésével kapcsolatban is.¹⁰

meg a szederlevél gyűjtését 1917. október 4-én. Lásd „4112/1917. szám. Szederlevél gyűjtés”, in *Hajdúdorogi Körlevelek* VI (1917) 35. Rendszeresen hirdette a püspök a szederlevél gyűjtését a katonák számára, így történt ez 1918. augusztus 18-án is. Lásd „3343/1908. szám. Szederlevél gyűjtés”, in *Hajdúdorogi Körlevelek* VII (1918) 39. S ugyanazon a napon: „3344/1918. szám. A tanulók által gyógynövények szedése”, in *Hajdúdorogi Körlevelek* VII (1918) 39.

8 „2962/1914. szám. Főpásztori szózat a háború alkalmából”, in *Hajdúdorogi Körlevelek* V (1914) 36.

9 Előkelő úrnőkből alakult segítő bizottság kérését továbbítva 1914. augusztus 1-jén: „2727/1914. szám. A fegyverbe szőlítottak családjainak segélyezése”, in *Hajdúdorogi Körlevelek* VI (1914) 39–40. Miniszteri rendeletre hivatkozva 1914. augusztus 15-én: „2996/1914. szám. Mezei munkák végzése és a hadba kelték családjainak segélyezése a háború tartama alatt”, in *Hajdúdorogi Körlevelek* VII (1914) 43–44. Aztán a gyermekek védelme érdekében 1914. szeptember 28-án: „3415/1914. szám. A hadbavonultak gyermekeinek védelme”, in *Hajdúdorogi Körlevelek* XIII (1914) 69–70. Saját maga szervezett gyűjtést 1914. december 27-én: „4415/1914. Katonák özvegyei és árvái részére szeretet-adománygyűjtés”, in *Hajdúdorogi Körlevelek* XVI (1914) 81–82. Majd pedig a Katolikus Patronage Egyesület kérésére közli a papsággal 1914. december 30-án körlevelében a hadiárvák számára való gyűjtést. Lásd „4435/1914. szám. Katonák árváinak elhelyezése”, in *Hajdúdorogi Körlevelek* XVI (1914) 82. A püspök 1916. július 27-én gyűjtést hirdetett a hadiárváknak. Lásd „2780/1916. szám. Szt. István napi gyűjtés a hadi árvák javára”, in *Hajdúdorogi Körlevelek* X (1916) 48.

10 A miniszteri rendelethez csatlakozva rendeli el 1914. november 26-án az iskolákban a karácsonyi gyűjtést a katonák számára, hogy „a harctéren küzdőknek, a szent estén szokásos családi örömnépet legalább részben pótolhassa”. Lásd „4060/1914. szám. Karácsonyi gyűjtés a harcoló katonák részére”, in *Hajdúdorogi Körlevelek* XV (1914) 78–79. A háború második évének elején (1915. jan. 28-án) a fogságba esett katonák segítésére hirdet gyűjtést, s buzdítja a papokat, hogy ezt kéthavonta ismételjék meg. Lásd „193/1915. sz. A hadifoglyok gyámolítására templomi gyűjtés”, in *Hajdúdorogi Körlevelek* II (1915) 11. Egy jó hónap múlva (1915. március 1-jén) megismétli körlevelében a hadifoglyoknak való gyűjtést, hogy a „nemes áldozatkészségből” ne csak az itthon ápolt sebesültek részesedjenek, hanem azok is, „akik most idegen földön, bizonytalan sorsban – talán nélkülözések között is – élve várják a háború végét”. Lásd „613/1915. szám. A magyar hadifoglyok javára gyűjtés”, in *Hajdúdorogi Körlevelek* III (1915) 15. Aztán a hadifoglyokkal való levelezést is segíti 1915. márc. 15-én keltezett körlevelében. Lásd „720/1915. szám. Hadifoglyokkal és internáltakkal való levelezés”, in *Hajdúdorogi Körlevelek* III (1915) 19. Templomi gyűjtést hirdet a rokkant katonák javára, az 1915. július 6-án az augusztus 8-án kiadott körlevelében. Lásd „2076/1915. szám. Folyó évi aug. 8-án templomi gyűjtés a rokkant katonák javára”, in *Hajdúdorogi Körlevelek* VIII (1915) 40. A püspök nemcsak meg-

Körlevelének 3. pontjában kifejezetten liturgikus utasításokat ad a püspök – sőt, kifejezetten görög katolikus jellegűeket! –, bár ezek közül az első nem igazán értelmezhető. Ugyanis sem a liturgikus könyvekben, sem az ő külön rendelkezései között nem szerepelnek a „háborús időre előírt ekténiák”. A többi azonban egyértelmű és világos:

„3. Imádkozzanak fegyvereink gyors és teljes győzelméért s a béke mielőbbi helyreállításáért. A hadi állapot tartama alatt a vasárnapi és ünnepi szentmi-

hirdette a gyűjtést, hanem ebben az esetben listázva közölte az egyes egyházközségben történt gyűjtés eredményét 1915. nov. 19-én. Lásd „3699/1915. szám. Rokkant katonák javára teljesített templomi gyűjtés nyugtázása”, in *Hajdúdorogi Körlevelek XIV* (1915) 76-79. A tüdőbeteg katonák számára is hirdetett gyűjtést körlevelében 1915. október 4-én. Lásd „3260/1915. szám. Tüdőbeteg katonák szanatóriumára templomi gyűjtés”, in *Hajdúdorogi Körlevelek XIII* (1915) 68. Csak az iskolákban hirdetett karácsonyi gyűjtést 1915. november 26-án. Lásd „3902/1915. szám. Karácsonyi gyűjtés a harcoló katonák részére”, in *Hajdúdorogi Körlevelek XIII* (1915) 79. Ezt kiterjesztette az egyházközségekre is 1915. december 13-án. Lásd „4267/1915. szám. Karácsonyi gyűjtés a hívek közt a harctéren szolgáló katonák javára”, in *Hajdúdorogi Körlevelek XV* (1915) 82. Közben gondolt a sebesülésük miatt megrokkant katonákra is az 1915. december 8-án kiadott körlevelében. Lásd „4118/1915. szám. A rokkant katonák részére munkaalkalmak kerestetnek”, in *Hajdúdorogi Körlevelek XV* (1915) 79. A püspök szociális érzékenysége mutatkozik meg az 1916. január 24. kelt intézkedésében. Lásd „66/1916. szám. Ingyenes kötőfonal a harcoló katonák javára kézimunkáló leánynövendékeknek”, in *Hajdúdorogi Körlevelek I* (1916) 2. Ugyancsak ez látszik egy másik intézkedésében is 1916. március 8-án. Lásd „1078/1916. szám. Felhívás a »Könyvet a katonáknak« elnevezésű mozgalom támogatására”, in *Hajdúdorogi Körlevelek II* (1916) 7. Annak tudatában, hogy a „sebesült harcosok segítése a legelső hazafias kötelességek közé tartozik”, 1917. április 3-án gyűjtést hirdet a sebesült katonáknak. Lásd „1303/1917. szám. A sebesült katonák javára templomi gyűjtés”, in *Hajdúdorogi Körlevelek III* (1917) 14. A püspök a hadifoglyokról egy sajátos formában is gondoskodott a papokon keresztül 1917. május 9-én: a levelezés korlátozásáról annak érdekében, hogy az gördülékenyen történhessen. Lásd „1642/1917. szám. A hadifoglyokkal folytatott levelezés szabályozása”, in *Hajdúdorogi Körlevelek III* (1917) 18. A hazafias érzés mellett a testvéri szeretet nevében hirdeti meg a püspök a téli fehérművek gyűjtését 1917. október 8-án a harcoló katonák számára, ezen alkalommal is papság közreműködésével. Lásd „4160/1917. szám. Fehérművek gyűjtése a harcosok javára”, in *Hajdúdorogi Körlevelek VI* (1917) 36. Ezt ismétli meg a tanulók körében 1917. október 12-én. Lásd „4201/1917. szám. Fehérművek gyűjtése a hadsereg részére”, in *Hajdúdorogi Körlevelek VII* (1917) 39. Az év vége felé ismét gyűjtést hirdet 1917. november 20-án. Lásd „4747/1917. szám. Karácsonyi szeretetadományok gyűjtése a katonák részére”, in *Hajdúdorogi Körlevelek VII* (1917) 42. Majd a következő évben 1918. május 14-én immár a hazatérő katonák számára hirdet gyűjtést az iskolások körében. Lásd „1924/1918. szám. Hadifogságból hazatérő katonáink javára iskolai gyűjtés”, in *Hajdúdorogi Körlevelek V* (1918) 23. A katolikus hadiárvak, özvegyek és rokkantak javára hirdet gyűjtést, az országos mozgalomba bekapcsolódva 1918. június hó 28-án. Lásd „2684/1918. szám. Felhívás a Szent István-napi gyűjtésre”, in *Hajdúdorogi Körlevelek VI* (1918) 31. Az 1915-ös felhíváshoz hasonló módon szólította fel papjait, hogy buzdítsák a híveket a hadifogságban lévő katonákkal való levelezésre, mert ezzel „őket minden veszedelmes irányzattal szemben” meg lehet óvni. Lásd „3765/1918. szám. Levelezés hadifogságba jutott híveinkkel”, in *Hajdúdorogi Körlevelek IX* (1918) 43.

séket a háborús időre előírt ekténiákkal kiegészítve végezzék s ugyanekkor az amboni ima után a hívekkel együtt térden állva három »Miatyánk«-ot, három »Üdvözlég Mária«-t s egyszer az »Oltalmaz alá sietünk« kezdetű imát mondják el. Ezenkívül minden vasárnap este, vagy a hét bármely más napján este – oly időben, amikor a nép többsége templomba jöhet – paraklizst vagy akaftisztot végezzenek a boldogságos Szűzanya tiszteletére.”¹¹

Ír még arról (a 4. pontban), hogy tábori papi szolgálatra bevonult papokat a többieknek kell helyettesíteniük, majd zárásként ismét imádságra buzdít, illetve kifejezésre juttatja az optimizmusát, hogy a háború hamar befejeződik:

„Legyenek állhatatosak az imában, a béke áldásának kikönyörgésében. Figyelmeztessék a híveket, hogy a háborúval járó kellemetlenségeket, veszteségeket, csapásokat alázatos szívvel viseljék el. Az Úr Isten, aki édes hazánkat ezer éven át megőrizte, továbbra is velünk lesz. A háború vészterhes felhői csakhamar elvonulnak, és szebb, nyugodtabb jövő napja virrad reánk. Jézus és Mária velünk!”¹²

A békevágy szólal meg Miklósy István következő körlevelében (1914. augusztus 21-én), amelyben a maga rendelkezése előtt (amiben általános módon szól az imádságról, illetve annak fontosságáról) X. Piusz pápa – 1914. augusztus 2-án kelt – imádságra buzdító óhaját is közvetíti: Erre intünk

„»minden katolikust a föld kerekiségén, főleg az egyházi férfiakat; ezeknek azonfelül fő kötelességük, miképp minden egyes paróchián nyilvános könyörgéseket tartsanak, hogy az irgalmas Isten az ájtatos lelkek imádságaitól megindítva mennél előbb távolítsa el a háború gyászos csóvait, és kegyelmeségében adjon a közügyek intézőinek oly gondolatokat, melyek a békére s nem a háborúságokra irányulnak.«

Krisztus Urunk földi helytartójának e békeszeretettől áthatott, buzdító szavait oly felhívással közlöm Nagyontisztelendőségekkel, hogy ezt a legközelebbi vasárnap, vagy ünnepnapon a szószeréről olvassák föl s ennek tartalmát a népnek alkalmi sz. beszéd keretében magyarázzák meg. Önmaguk pedig iparkodjanak az apostoli szózat szellemében az imádság és szeretet műveinek hathatós munkálására.”¹³

11 „2962/1914. szám. Főpásztori szózat a háború alkalmából”, in *Hajdúdorogi Körlevelek V* (1914) 36. Lásd *Forrásgyűjtemény* (3. lábj.), 12.

12 „2962/1914. szám. Főpásztori szózat a háború alkalmából”, in *Hajdúdorogi Körlevelek V* (1914) 36. Lásd *Forrásgyűjtemény* (3. lábj.), 12.

13 „3078/1914. szám. Pápai buzdító szózat a béke érdekében”, in *Hajdúdorogi Körlevelek VII* (1914) 45.

Miklós püspök a helynöke – Bányai Jenő – útján adta ki a következő liturgikus jellegű rendelkezését, amely elsősorban Ferenc József apostoli király névnapjának templomi megünneplésére vonatkozik, de a háborúval kapcsolatos imádságra való utalás is van benne.

- „1. Október hó 4-ikén a szentmisében a háborús időkre előírt s körlevélben már elrendelt ekténiák¹⁴ és imákon kívül *felveendő* – I. Ferenc József apostoli királyunk Őfelségére alkalmazva – a minden jó kérés szándékára előírt ekténiák is.
2. A szentbeszéd alkalmával külön is buzdítsák híveiket, hogy az elősorolt szándékokra buzgón imádkozzanak.
3. A szentmisét a Felséges úr háromszoros éltetésével fejezzék be.
4. Ajánlom, hogy délután, vagy este – amennyiben a helyi körülmények lehetővé teszik – a Boldogságos Szűz, hazánk védasszonya tiszteletére könyörgő ájtatosság – paraklisz – végeztessék.
5. A szentmisére ez alkalommal a helyi hatóságok és jelentékenyebb testületek külön meghívandók.”¹⁵

3.2. Katonai imakönyv ajánlása

Miklós István megyéspüspök 1914. október 12-én a körlevelében imakönyvet ajánl. Két szempont érdemel ebből figyelmet. Az egyik, hogy ez a mű nem görög katolikus, hanem általában „katolikus”. Ezt tükrözi az alcíme: „A háborús idők imakönyve kath[olikus] hívek használatára”. A másik észrevétel, hogy a püspök minden hívőnek ajánlja, ami így helyes is, hiszen a címe alapján teszi: „Imádkozzunk a hadbavonultakért”.

„Az »Élet« Irodalmi és Nyomda-Részenyitársaság néven ismert katolikus könyvkiadó vállalat »Imádkozzunk a hadbavonultakért« címen kedves tartalmú, olcsó imakönyvecskét bocsát a kat. hívők rendelkezésére... Fölhívom a nagyon tisztelendő lelkészkedő papságot, hogy ezt híveiknek ajánlják.”¹⁶

¹⁴ Sem az előírás, sem az elrendelt ekténiák szövege nem található az egyházmegyei körlevelekben. Vö. 11. láb.

¹⁵ „3385/1914. szám. I. Ferenc József apostoli királyunk névünnepe”, in *Hajdúdorogi Körlevelek* XII (1914) 65–66. Lásd *Forrásgyűjtemény* (3. láb.), 14–15.

¹⁶ „3513/1914. szám. »Imádkozzunk a hadbavonultakért« c. imakönyvecske ajánlása”, in *Hajdúdorogi Körlevelek* XIII (1914) 71.

Bár a körlevél imakönyvecskének, illetve füzetnek titulálja Toma István művét, mégis egy „rendes” imakönyvről van szó ebben az esetben, ugyanis 160 lapot tartalmaz. Tartalma is meglehetősen bőséges.¹⁷ Mindazonáltal meglepőnek tűnik, hogy Miklósy István hajdúdorogi megyéspüspök nem ajánlja a saját rítusa szerinti – görög katolikus! – katonai imakönyvet. Pedig létezett ilyen is, sőt, ő maga adta meg az engedélyt a kinyomtatására és a terjesztésére. A Papp Gyula¹⁸ által összeállított műről van szó:

Nagy az imádság hatalma! Alkalmi imák harctéren levő keresztény kath. katonák részére. Összeállította Papp Gyula debreczeni gör. kath. plebános. Kapható kizárólag Hoffmann és Kronovitz könyvkiadóhivatalában Debreczenben, Piacz-utca 49. sz.
Hoffmann és Kronovitz könyvnyomdája Debreczen.
14 x 11 cm 15 + 1 sztl. lap.

Ez a mű tehát teljesen görög katolikus, amint a tartalmából kitűnik: tizenegy címszó alatt sorolja fel a katonáknak szóló különféle alkalmi imákat. Ezek jelentős része liturgikus szöveg: a szokásos kezdet, az Istenszülőhöz szóló könyörgések, a minden jó kérésre szóló tropárok, a szent kereszt tropárja és kontákja, az 50. zsoltár, sőt még a panachida is benne van. Közben pedig nem a szertartásokból való imádságokat is közölt az összeállító. A „Boldogasszony, Anyánk” ének zárja a füzetet.¹⁹

17 A teljesség érdekében érdemesnek tűnik felsorolni: „Az imádság hatalma; Reggeli imádság; Esti imádság; A türelem kegyméért; Szülők imája gyermekeikért; Gyermek imája atyjáért; Hitves imája férjéért; Testvérek imája; Nagyszülő imája; A jegyes imája; Özveggy imája; Árva imádsága; Ima az elesett testvérért; Ima az elesett gyermekért; Ima az elesett unokáért; Ima az elesett jegyesért; Ima a sebesültekért; A haldoklókéért; A harcosok jó haláláért; A harc mezején elesettekért; Felajánló imádság Magyarország Nagyasszonyához; Ima a háború idején; Vesztett csata után; Győztes csata után; Békéért; A királyért; Stella Maris; Szentmise ájtatossága; Misefőhajlás halottainkért; A szent gyónás; A szent áldozás; A feszület előtt végzendő búcsú-ima; Jézus szíve ájtatossága; Felajánló ima Jézus szentséges szívéhez; Egyedül az Úr Jézussal; Litánia Jézus szentséges szívről; Napi gondolatok a Szentírásból; A szeretet végrendelete; A halál; Feltámadás; Mennyország; A lélek a forrásoknál; A nyolc boldogság; Szeretet és megbocsátás; A szegények vendégsége; Az özveggy két fillére; A Gondviselés; Az inaszkodt; Az eltévedt juh; A keskeny-út; Az Isten országa; Az élő kenyér; A menyekzői vacsora és a menyekzős ruha; Krisztus követése; Az utolsó ítélet; A Szentírás olvasásáról.”

18 Papp Gyula (1882–1945) Nyírkárszban született 1882. október 19-én. A középiskolát Ungváron, a teológiát Budapesten végezte, majd 1907-ben pappá szentelődött. Papi szolgálatát Biriben és Kótajban kezdte, majd 1912-től Debreczenben lett parókus és a piarista gimnázium hittanára. A Nagy Háborúban (majd később 1919–1920 között is) tábori lelkész volt. Debreczenben hunyt el 1945. november 20-án. Vö. DIÓS ISTVÁN, „Papp Gyula”, in DIÓS ISTVÁN (szerk.), *Magyar Katolikus Lexikon*, Budapest 2005, X. köt., 593.

19 IVANCSÓ ISTVÁN, *Görög katolikus liturgikus kiadványaink dokumentációja I. Nyomtatásban*

3.3. Szentségekre vonatkozó rendelkezések

A háború folyamán Miklós püspök nem szisztematikus módon rendelkezett a szentségek kiszolgáltatásáról, hanem a szükségleteknek megfelelően. Így a bűnbocsánat szentségével, az Eucharisziával, a betegek kenetével és a házasság szentségével kapcsolatban lehet a körleveleiben intézkedést találni.

3.3.1. Görögkeleti katonák gyóntatása és feloldozása

Egy manapság is fontos téma is felvetődött a háború folyamán: a nem katolikusok számára való szentség-kiszolgáltatás kérdése. Ezért – bár még a háború még csak az első évében tartott – liturgikus, még inkább szentségtani kérdésben is rendelkeznie kellett Miklós püspöknek: a görögkeleti katonák gyóntatása és feloldozása terén. Ezért az 1914. november 28-án a következőket írta körlevélben:

„A háború kezdete óta igen gyakori, hogy a kórházakban fekvő görög keleti vallású sebesültek és betegek – saját vallásfelekezetükhöz tartozó pap hiányában – lelkészeinktől kéri a szentségek kiszolgáltatását.

Amennyiben kétségtelen, hogy ezeknek legtöbbje csak materiális és jóhiszemű hittévelyben él az Egyház közösségén kívül, a Sacra Congregatio Officiorum 1898. július 20-án hozott döntése szerint meggyóntathatók és feloldozhatók: 1) ha halálos veszedelemben vannak; 2) egyébként is, ha az mások megbotránkozása nélkül történhetik.

Figyelmeztetem azonban Nagyontisztelendőségeket, hogy az ily módon föloldozottaknak sem az Oltáriszentséget, sem az utolsó kenet szentségét ki nem szolgáltatathatják.”²⁰

3.3.2. Közös szentáldozás

Miklós püspök 1916. április 5-én körlevél útján rendelkezett a – főleg a fiatalokat érintő – közös szentáldozásról. A püspöki kar országosan rendelte el ezt a hálaadó cselekedetet az előző év májusában elért győzelmekért.

„A nmélt. magyar püspöki karnak folyó évi március 22-ikén hozott határozata értelmében felhívom a lelkész urakat, ajánlják híveiknek, főleg a tanuló ifjúságnak, hogy ezek május hó valamelyik vasárnapján, és pedig lehetőleg az

megjelent művek, (Szent Atanáz Gör. Kat. Hittudományi Főiskola Liturgikus Tanszék 14.), Nyíregyháza 2006, 295-296. (A továbbiakban: *Dokumentáció*.)

²⁰ „4088/1914. szám. Schizmatikus beteg katonák gyóntatása”, in *Hajdúdorogi Körlevelek* XV (1914) 79. Lásd *Forrásgyűjtemény* (3. l.áb.), 15.

első vasárnapon nagyobb számban a szt. gyónáshoz és szt. áldozáshoz járuljanak. A múlt év május havában ugyanis a Gondviselés fényes győzelmekre vezette hadseregeinket s a kivívt diadalok eredményeképp hazánk földje az ellenség múlt uralma alól felszabadult. Ez az örömdetes siker a Szűzanya havában következett be, illő tehát, hogy az idén ugyanazon hónap valamelyik vasárnapján a tiszta lélek hála áldozatát mutassuk be az Úr Jézusnak.

Jól tudom, hogy most a háború idején a lelkipásztorok munkája, gondja is megnövekedett, de bízom papjaim buzgalmában s remélem, hogy híveiknek lelki javára ezt az áldozatot szívesen meghozzák. Hirdessék ki tehát szt. Tamás apostol vasárnapján a szószékről, hogy a következő vasárnapon (május 7-én) a hívek szt. gyónásra jelentkezhetnek s a szt. áldozáshoz járulhatnak. Amennyiben a lelkész urak több jelentkezőre számíthatnak, ajánlatos a gyóntatást – legalább részben – május. 6-án (szombaton) elvégezni. Tudásuk a hitközségeikben fennálló imatársulatok tagjaival, hogy a szentségek akkori vételével társulati kötelezettségüknek is eleget tesznek.”²¹

3.3.3. Katonák és hadifoglyok házasságkötése

Bár a katonai esküvőknek nem a szertartására vonatkoznak Miklósy püspök alábbi rendelkezései, mégis figyelembe kell venni őket, mert annyiban van liturgikus vonatkozásuk, hogy a templomi hirdetések alóli fölmentésekről szólnak. Először 1916. július 10-én közöl ilyet a körlevelében: a tábori püspök felhatalmazására hivatkozva közli a papjaival, hogy a hirdetések alól és tiltott idő akadályai alól felmentést adott a tábori lelkészeknek, illetve közli, hogy a további információkat a katonai lelkészségtől kell beszerezni.²² Egy esztendő múlva pedig – 1917. július 14-én – arra nézve ad eligazítást, hogy miként kell eljárni, ha a katonai esküvő sürgős, illetve nem sürgős.²³ Harmadik ilyen jellegű intézkedése – 1917. október 8-án – azt írja le részletesen, hogy a katonák, illetve a többi haderőhöz tartozó személyek kinek a joghatósága alatt vannak, tehát ki a házasságkötésükhöz az illetékes.²⁴

A hadifoglyokra nézve drasztikusabb intézkedést közölt Miklósy püspök a körlevelében 1917. november 5-én. A hadifoglyok házasságkötésére vonatkozóan:

21 „1418/1916. szám. Közös szt. áldozás május első vasárnapján”, in *Hajdúdorogi Körlevelek* IV (1916) 15.

22 „2645/1916. szám. A hadi esküvők előtt kérendő egyes fölmentések ügye”, in *Hajdúdorogi Körlevelek* IX (1916) 44–45.

23 „2850/1917. szám. A katonák esketése ügyében utasítás”, in *Hajdúdorogi Körlevelek* V (1917) 27.

24 „4152/1917. szám. A katonák házasságkötése tárgyában utasítás”, in *Hajdúdorogi Körlevelek* VI (1917) 35–36.

„Tudomásvétel céljából közlöm, hogy a cs. és kir. hadügyminiszter úr a hadifoglyok részére házasságkötési engedélyt adni nem hajlandó.

Az esetleges folyamodókat fel kell tehát világosítani, hogy kérelmüket majd csak a békekötés után lehet érdemileg elintézni.”²⁵

A fogságból hazatért katonák házassága²⁶ egy újabb téma Miklós püspök liturgikus rendelkezései között 1918. június 30-án, ami arra vonatkozik, hogy ha a hazatért katona érvényesen kötött a fogságában házasságot, azt „egyszerű érvényesítéssel” lehet kezelni:

„Megtörtént, hogy fogságba került katonáink közül néhányan Oroszországban megnősültek és most feleségükkel (gyermekeikkel) térnek vissza.

Ennek kapcsán felhívom Nagyontisztelendőségeket, lépjenek érintkezésbe a hazatért foglyokkal. Az esetleg Oroszországban megkötött házasságokat egyházérvényességi szempontból vizsgálják meg, s amennyiben szükséges, azokat szabályszerűen konvalidálják. Ha azonban a konvalidálás a fennálló akadályok miatt nem lehetséges, az ily eseteket további intézkedés céljából kormányomhoz jelentsék be.”²⁷

Ez az egyszerű eljárás annyit jelent, hogy nem kell ünnepélyes nagy házasságkötési szertartást végezni a templomban.

3.4. A Szent Liturgiához való tiszta búzaliszt

A háború miatt gondoskodni kellett az Eucharisziához szükséges tiszta búzalisztról. Ezért Miklós püspök 1914. december 31-én fontos intézkedést hozott. Elrendelte, hogy a papság az egész évi mennyiséget szerezzék be a tiszta búzalisztból, mert csak ezzel lehet érvényesen Szent Liturgiát végezni.

„Az államkormány, a háború miatt, több rendkívüli intézkedés során azt is elrendelte, hogy a malmok az előállítható búzaliszt mennyiségnek csupán

25 „4461/1917. szám. A hadifoglyok házasságkötése”, in *Hajdúdorogi Körlevelek* VII (1917) 41.

26 Nemcsak a házasságukról akart gondoskodni Miklós püspök, hanem a helyes lelki életükről is. Ezért 1918. június 15-én a következő utasítást közölte a papjaival: „Igen sok orosz hadifogságból visszatért egyén élvez most otthonában szabadságot. Sajnos, ezek nagy része az orosz birodalmat felbomlasztó eszméktől meg van metyelyezve. – Utasítom tehát a lelkész urakat, hogy úgy az istentiszteletek alatt, mint az illetőkkel való magánérintkezések alkalmával, felvilágosító oktatásaikkal a hadifogságból visszatért hívek lelkületére hatni igyekezzenek oly módon, hogy ezek az idegen földön reájuk erőszakolt káros befolyású eszmék hatása alól felszabaduljanak.” Lásd „2460/1918. szám. Fogságból hazatérő katonáink felvilágosítása”, in *Hajdúdorogi Körlevelek* VI (1918) 29.

27 „2705/1918. szám. Oroszországban megnősült s hazatérő katonáink házasságának konvalidálása”, in *Hajdúdorogi Körlevelek* VI (1918) 32.

15%-át hozhatják tisztán forgalomba, míg a többi csak árpa- és tengeriliszt hozzáadásával árusítható.

Mivel előreláthatólag további megszorítások is várhatók a liszt árusításban, elrendelem, hogy *az egész évi oltári kenyérhez szükséges tiszta búzalisztet az egyházak már most szerezzék be*. Az Oltáriszentség anyaga ugyanis a *tiszta búzalisztból* készített kenyér (proszfora) s érvényesen misézni csakis ilyenvel lehet. Ha tehát e téren előrelátó gondoskodás nem történik, a szent miseáldozat bemutatásához szükséges anyagot később alig lehet majd beszerezni.”²⁸

Ha a Nagy Háborúnak csaknem a kezdetéről szinte a végére ugrunk, akkor azt láthatjuk, hogy Miklósy püspök 1918. november 16-án közölte a minisztériumi körirat tartalmát, amely az oltárkenyérhez a szükséges mennyiségű liszt biztosításáról szólt, s amely

„megengedte, hogy a bevett s elismert vallásfelekezetek egyes lelkészeivel lefolytatandó termény elszámolásnál az illető lelkész házi szükségletébe az ostyakészítéshez, kenyérsütéshez vagy más egyházi célra a hatóság megítélése szerint tényleg szükséges gabona betudassék, illetőleg visszahagyassék.”²⁹

Arról is szólt még ez a rendelkezés, hogy ha nem lenne elegendő a pap saját termése vagy az, amit a hívektől kapott, akkor a hatóságok biztosítják a szükséges mennyiséget.

3.5. Imádságokra vonatkozó rendelkezések

A háború folyamán Miklósy püspök olyan rendelkezéseket is közölt a körleveleiben, amelyek az imádságra vonatkoznak. Figyelemre méltó, hogy az ő intézkedései mindig vagy püspökkari, vagy pedig pápai kezdeményezésre történtek. Ahol lehetett azonban, ott belefoglalta a görög katolikus rítus szerinti sajátosságokat is.

3.5.1. Felajánlás Jézus Szent Szívének

Miklósy István megyéspüspök a háború második évének elején – az 1915. január 1-jén kelt körlevélben – arra buzdította a papságát, hogy az egész hazát ajánlják fel Jézus Szentséges Szívének. Egyrészt Ferenc József apostoli király-

28 „442/1914. szám. Proszforához tiszta búzaliszt előre beszerzendő”, in *Hajdúdorogi Körlevelek* XVI (1914) 82. Lásd *Forrásgyűjtemény* (3. lábj.), 15.

29 „4451/1918. szám. Az oltári kenyér készítéséhez szükséges gabona biztosítása”, in *Hajdúdorogi Körlevelek* IX (1918) 53. Lásd *Forrásgyűjtemény* (3. lábj.), 48-49.

tól vette a példát, aki egész monarchiáját felajánlotta 1914. december 8-án, s „ezzel a nagy ténnyel az egész világ, barátaink és ellenfeink előtt ünnepélyesen kimutatta, hogy elsősorban a mindenk Urától várja igazságos harcban küzdő fegyvereink diadalát”. Másrészt viszont Miklós püspök csatlakozott a többi püspökhöz, akik szintén eme felajánlásra buzdították a híveiket annak tudatában, hogy „sokat ér az igaznak állhatatos könyörgése” (Jak 5,16).

Ekkor már nincs meg a kezdeti optimizmus a püspökben, mert így kezdi a körlevelét: „Véres csaták zaja s a harcmezőn küzdők hozzátartozóinak szenvedése, aggódása közben virradt reánk az új esztendő hajnala”. A megpróbáltatások és küzdelmek között csak Istenben bízhatnak a katonák, nem a saját fegyvereikben. Ezért nagyon fontos a felajánlás:

„Fölhívom a nagyontisztelendő lelkészkedő papságot, hogy Jézus Krisztus születésének ünnepén, vagyis január hó 7-ikén³⁰ délelőtt, az ünnepi szent beszéd keretében terjeszkedjenek ki a Jézus Szívének való felajánlás jelentőségére is. Arra t. i., hogy amikor országunkat, hadseregünket s önmagunkat, minden javainkkal együtt, az Üdvözítő Úr Jézus szerető Szívének ajánljuk, a legnagyobb, leghatalmasabb Uralkodóval kötünk szövetséget, ki ellen földi hatalmasság hiába harcol; Őt kérjük tisztességes béke közvetítésére, ki akarata szerint kormányozza az emberek gondolkodását, Őt kérjük, hogy hőseink kiontott vérért, sanyarúságait és szenvedéseit fogadja engesztelő áldozatul s kegyelmesen fordítsa jóra sorsunkat.

Ugyanezen a napon, a délutáni istentisztelet után, a mellékelt füzetben³¹ közzölt ájtatosság keretében maguk is végezzék el a felajánlás szertartását, mégpedig az anyaegyházak templomában, míg a fiókegyházak templomaiban az ugyanezen ájtatosságban foglalt felajánló imákat a legközelebbi szentmise alkalmával végezzék el.”³²

Világos tehát a püspöki rendelkezés: egyrészt egyéni imádságra buzdít, másrészt viszont tényleges liturgikus rendelkezést is ad, amikor előírja a Jézus Szíve ájtatosság végzését.

30 A görög katolikus egyházakban ekkor még a Julián naptár volt érvényben, amit 1916. június 24-től váltott fel a Gergely naptár. E tényből fakad, hogy a rendelkezésben karácsony ünnepe január 7-ére esik.

31 Ez a füzet: *Ájtatosság Jézus szent Szíve tiszteletére fegyvereink győzelméért s a mielőbbi tisztességes békekötésért*. A hajdudorogi e. m. főhatóság 1/1915. sz. jóváhagyásával. Második kiadás. Nyíregyháza, 1915. A hajdudorogi püspökség kiadása. Rorbély Sámuel Nyíregyháza. Ára 10 fillér. 16 x 10 cm 16 lap. Részletes leírását és bemutatását lásd *Dokumentáció* (19. lábj.), 299–300.

32 „1/1915. szám. Magyarország felajánlása Jézus sz. Szívének”, in *Hajdudorogi Körlevelek I* (1915) 1–2. Lásd *Forrásgyűjtemény* (3. lábj.), 16–17.

Amikor az év végén újra Jézus Szentséges Szíve felé fordul a püspök figyele – az egész magyar katolikus egyházat követve –, arról ír körlevelében 1915. december 20-án, hogy „néhány nap múlva a véres világháború második terhes évét fogjuk befejezni”. Figyelmet érdemel, hogy a Nagy Háborút – szinte prófétai módon – „világháborúnak” nevezi. Már eltűnt a kezdeti optimizmus, „súlyos csapásnak”, „Isten igazságos büntetésének” tekinti a háborút. S ezért – mint fogalmaz – „kérnünk kell Öt buzgó imával, hogy a háború pusztításait megszüntetve, mielőbb tartós békét ajándékozzon nekünk”. Liturgikus rendelkezésként közli a Jézus Szíve-ájtatosság végzését az év utolsó napjaiban:

„Az elmúló év utolsó napjait az egész magyar katolikus egyház Jézus legszentebb Szíve imáadására fogja szentelni. A mi egyházmegyénk teljes készséggel csatlakozik ehhez az üdvös mozgalomhoz. Felhívom tehát a lelkész urakat, hogy a folyó hó 29-én, 30-ikán és 31-ikén, a délutáni órákban, a most következő vasárnapi szt. mise végén kihirdetendő időben végezzék el a f. évi 1. számú intézkedésemmel Jézus szent Szíve tiszteletére előírt ájtatosságot.³³ Az év utolsó napján az ájtatosság befejeztével rövid szentbeszédet is tartsanak, amelyben a híveket hálaadásra és a béke áldásáért való imára szólítsák föl.”³⁴

3.5.2. Béke-ima

Egyértelműen liturgikus jellegű rendelkezés az, amit 1915. október 28-án közölt körlevelében Miklósy István megyéspüspök. Az imádságot XV. Benedek pápa engedélye alapján közölte papjaival, s hozzáadta azt az ismertetést, hogy a megfelelő feltételek teljesítésével teljes búcsú is nyerhető vele nemcsak az élők, hanem az elhunytak számára is. Ez utóbbi kitétel az elesett katonák esetében – bár a szövegben róluk nincs külön szó – nagyon fontosnak tűnik.

„XV. Benedek pápa Őszentsége háromszáz napi búcsút engedélyezett mindazon keresztényeknek, kik az alábbi rövid imát töredelmes szívvel elmondják: »Szabadíts meg minket, Uram, minden elmúlt, jelen és jövőendő gonosztól; és adj napjainkban békeséget a boldogságos és mindenkorszűz Istenszülő Máriának, szent Péter, Pál és András apostoloknak és minden szenteidnek közbenjárása által, hogy a te irgalmad cselekedetei által segítve szabadok legyünk a bűnöktől és mentek minden békételenségtől, a mi Urunk Jézus

³³ Vö. 32. lábj.

³⁴ „4370/1915. szám. Az év befejeztével triduum rendeltetik Jézus Szíve tiszteletére”, in *Hajdúdorogi Körlevelek XV* (1915) 82–83. Lásd *Forrásgyűjtemény* (3. lábj.), 28.

Krisztus által. Ámen. – Az Úr békesége legyen velünk mindenkor. – Isten báránya, ki elveszed a világ bűneit, ajándékozz nekünk békeséget.«

E búcsú az elhunytakra is alkalmazható.

Ezenkívül mindazok, kik ugyanezen imát egy hónapon át mindennap elmondják, ha töredelmesen meggyónnak, megáldoznak és a pápa Őszentsége szándékára valamit imádkoznak, évenként egyszer, az elhunytakra is alkalmazható tejes búcsút nyernek.

Magyarázzák ezt meg a híveknek és buzdítsák őket, hogy az engedélyezett búcsúban részesülni igyekezzenek.³⁵

3.6. Munkavégzés vásár- és ünnepnapokon

Miklós püspök olyan rendelkezéseket is hozott körleveleiben, amelyek a liturgikus vonatkozásuk mellett – sőt, talán elsődlegesen – egyházi jogi rendelkezéseket érintenek. Ezek a vásár- és ünnepnapokon végzett munkára vonatkoznak, mégpedig olyan értelemben, hogy felmentést ad ezekre a püspök. Az első ilyen rendelkezését 1915. május 4-én közölte körlevelében. Ekkor a háború már tíz hónapja tartott, s a férfiak katonai szolgálatra való bevonulása miatt kevés volt a munkaerő. A püspök ezt „rendkívüli helyzetnek” tekintette, amely „azt követeli, hogy egyes törvények kötelező ereje a mostani hadi állapot tartamára felfüggesztessék”. Így írt erről:

„Ennélfogva a lelkész urak belátására és tapintatára bízom s megengedem, hogy mindaddig, amíg a háború tart, egyes ünnepeken, főleg a kisebb rangúakon, a szent misét a szokottnál korábbi időben tartsák meg, s adják híveik értésére, miképp ezek az ünnepnap hátralevő részét, sürgős s halasztást nem tűrő gazdasági munkájuk teljesítésére fordíthatják.

Magyarázzák meg nekik, hogy ezzel nemcsak hogy bűnt nem követnek el, hanem, mivel a misehallgatással lelkük igényeit kielégítik, s e mellett a harmezőn küzdők helyett és javára fáradoznak, irgalmassági cselekedet, tehát Isten előtt kedves dolgot művelnek.”³⁶

Később, látva, hogy a tizennégy hónapja tartó háború sok férfit elvont a mezőgazdasági munkáktól, amiről már az imént idézett körlevelében³⁷ is megemlékezett, 1915. szeptember 8-án megismételte a rendelkezését arra vo-

35 „3620/1915. szám. Békeima búcsúengedéllyel”, in *Hajdúdorogi Körlevelek XIV* (1915) 76. Lásd *Forrásgyűjtemény* (3. lábj.), 27.

36 „1280/1915. szám. Az ünnepnap munkaszünet részleges felfüggesztése a háború tartamára”, in *Hajdúdorogi Körlevelek V* (1915) 30. Lásd *Forrásgyűjtemény* (3. lábj.), 18.

37 V. körlevél, vö. 36. lábj.

natkozóan, hogy a hívek vásár- és ünnepnapon dolgozhatnak, és hogy a papok ilyenkor a szokottnál korábban végezzék a Szent Liturgiát. Mivel azonban időközben arról kapott hírt, hogy sok helyen az emberek „a vasárnapi munkától teljesen tartózkodnak”, újra megfogalmazta a püspök a rendelkezését:

„Ez okból felhívom Nagyontisztelendőségeket, miképp a vasárnap megszenteléséről tartandó szentbeszéd keretében a legközelebbi alkalommal világítsák fel híveiket arról, hogy:

1. Az ünnepek és vasárnapok megszentelésének lényegéhez a léleknek Istenhez való emelése s az egyház rendeletéből a kötelező szentmise és prédikáció hallgatása tartozik, továbbá az, hogy a hiúságokat félretéve, arról elmélkedjünk, ami Istenhez vezet.
2. A szolgálai munkától való tartózkodás – míg az tisztán tetszésüinktől függ – parancsolva van ugyan, de rendkívüli és indokolt körülmények között – mikor azt Isten dicsősége vagy felebarátunk java, vagy sürgős szükség kívánja – megengedhető. A keresztyén szeretet cselekedeteit teljesíteni pedig nemcsak szabad, de egyenesen kötelesség is...
3. Győzzék meg híveiket, hogyha a mezeti munkák lelkiismeretes elvégzéséről gondoskodnak, ez a mai viszonyok mellett valóban jó cselekedet és a felebaráti szeretetnek a műve...

Valóban a keresztyén felebaráti szeretetből fakadó és hazafias szolgálatot teljesít tehát az, ki a halaszthatatlan mezeti munkák teljesítésére, vagy a munkás kéz nélkül maradt családok segítésére a vásár- és ünnepnapokon, a délutáni, illetve a szentmise utáni időt felhasználja.

4. Magyarázzák meg híveiknek, hogy az egyház kormányzóinak hatalom adatott oldani és kötni... Legyenek a hívek teljesen megnyugodva, hogy amit az Anyaszentegyház a nehéz viszonyokra való tekintettel megenged, az lelkiismeretüket bűnnel nem terheli. Óvakodjanak azoktól, kik nagyképű tudáskossággal ezen rendkívüli engedélyt az egyház ellen kihasználni iparkodnak, még ha a jámborság ürügye alatt cselekszenek is. Az anyaszentegyház, mint Krisztus evangéliumának letéteményese és őre, a szentírás és szenthagyomány nyomán a legbiztosabban ítélt abban, mi válik lelki gyermekei javára... Ne mulasszák el azonban híveik előtt erőteljesen hangsúlyozni, hogy a már megadott s most megismételt és a vasárnap délutánokra is kiterjesztett munkaszünet felfüggesztése csakis a háború befejeztéig marad érvényben.

A béke helyreálltával a vasárnapok és ünnepnapok megszentelése ismét a szokott módon lesz kötelezővé téve.”³⁸

38 „2926/1915. szám. Ünnepeken és vasárnapokon a munkaszünet részleges felfüggesztése”, in *Hajdúdorogi Körlevelek* XII (1915) 61–63. Lásd *Forrásgyűjtemény* (3. lábj.), 25–26.

Egy bő fél esztendő múltán – 1916. április 29-én – Miklós püspök újra intézkedett a fenti ügyben. Valójában újdonságot nem tudott mondani, hiszen szükséghelyzetről volt szó. Ebben az esztendőben is megengedte, hogy a hívek vásár- és ünnepnap dolgozzanak, a papok pedig ennek érdekében korán végezzék el ezeken a napokon a Szent Liturgiát. Mindenesetre, ekkor már nyoma sincs a kezdeti optimizmusának, a háború gyors befejezésének; a bevezetésben így ír a körlevelében: „A nemzeti létünkért immár két évvel ezelőtt megindult küzdelem még mindig tart, sőt az olasz háború óta fokozódott”. Majd a tényleges rendelkezését így közli:

„A múlt évi XII-ik körlevelemben foglalt 2926/1915. számú intézkedésemet megismételve,³⁹ a folyó évben is megengedem, hogy híveink sürgős gazdasági munkáikat vásárnapokon s ünnepnapokon is, a szentmise után végezhessék. E szabadalommal való élés a jelen súlyos viszonyok között a hon- és életmentés köteles áldozatával egyértelmű.

Felhívom tehát a lelkész urakat, hogy amikor ezt a viszonyok megkívánják, a szent misét mennél korábban végezzék. Ekként tegyék lehetővé, hogy a hívek a vásár- és ünnepnapok tetemesebb részét lelki szükségletük kielégítése után saját anyagi megélhetésük biztosítására s közvetve a haza erősítésére értékesíthessék.”⁴⁰

Újra eltelt csaknem egy esztendő, s a püspök kiadta a negyedik rendelkezését is a vásár- és ünnepnapi munkára vonatkozóan 1917. február 11-én. Ekkor a vasúti szállítási munkákban való részvétel állt a középpontban, s a püspöknek azért kellett intézkednie, mert sokan vonakodtak a vásár- és ünnepnapi munka végzésétől.

„A háborús állapotra való tekintettel 1915. évi V. és XII. sz. körleveleimben⁴¹ előbb 1280., utóbb 2926. számában már felhívtam a lelkész urakat, magyarázzák meg híveiknek, hogy a jelen nehéz helyzetben a vásárnapi munkaszünet törvényét fel szabad, sőt fel kell függeszteniünk. Ugyanakkor megengedtem, miképp a háború tartama alatt a kisebb rangú ünnepeken – szükség esetén vásárnapon s a nagyobb ünnepeken is – a szent misét korán tartsák meg s tudassák híveikkel, hogy a vásár- s ünnepnap hátralevő részét sürgős gazdasági munkájuk végzésére fordíthatják.

39 Vö. 38. lábj.

40 „1620/1916. szám. A háború alatt a vásár- és ünnepnapi munkaszünet részleges felfüggesztése”, in *Hajdúdorogi Körlevelek* IV (1916) 21. Lásd *Forrásgyűjtemény* (3. lábj.), 30.

41 Sőt, volt már egy harmadik rendelkezése is Miklós püspöknek 1916. április 29-én, amit a jelen körlevelében nem idéz, illetve nem utal rá: az 1916. évi IV. számú körlevelében. Vö. 40. lábj.

Most a cs. és kir. apostoli tábori helynökség f. é. 13249. számú átiratából arról értesültem, hogy a szóban levő munkaszünet a hadi vasúti szállításokat nagyon hátráltatja, már pedig e rengeteg munkát kizárólag a hétköznapiakon lebonyolítani nem lehet.

Minthogy sok helyütt, úgy a városi, mint a vidéki munkások vasárnap dolgozni vallási okokból vonakodnak, felhívom Nagyontisztelendőségeket, ismételjék meg tapintatosan híveik előtt a munkaszünet felfüggesztésére vonatkozó felvilágosításokat s a hadsereg és voltaképp mindnyájunk érdekében bírják reá őket a sürgősnek mutakozó vasúti munka elvállalására. Nyugtassák meg a hívek lelkiismeretét annak közlésével, miképp a szükség-esetek, minő az emberi élet megmentése s a hazát fenyegető veszedelem elhárítása, felment a vásár- és ünnepnapok szigorú megünneplésétől.⁴²

3.7. Liturgikus helyekről és eszközökről való rendelkezés

Miklósy püspök olyan liturgikus jellegű rendelkezéseket is közölt az egyházmegyei körleveleiben, amelyek nem imádságokról vagy istentiszteletekről szóltak, hanem az ezekhez szükséges helyekről és eszközökről. Ezért ezeket a rendelkezéseket is számba kell venni.

3.7.1. Az elesett katonák sírhelye

Bár magáról a temetési szertartásról nem szól a püspök rendelkezése, mégis meg kell említeni a háborúban elesett vagy a sebesülésükbe otthon belehalt katonák részére állított síremlékekről szóló körlevélbeli intézkedését, mely 1914. november 28-án született:

„A hazáért hősi halált halt fiaink iránt minden igaz magyarnak a kegyelet és hála adójával kell adóznia.

Kegyeletünk és hálánk méltó lerovása céljából fölhívom Nagyontisztelendőségeket, hogy a harctéren elesettek közül azoknak, akiket hozzátartozóiknak hazaszállítani sikerül, avagy a harctéren kapott sebeik következtében otthon elhaláloznak, a temetőben – lehetőleg egy csoportban – díszsírhelyeket jelöljenek ki.

Azoknak pedig, akik otthonuktól távol haltak meg, állítsanak a temető valamely díszesebb helyén keresztény jellegű emlékjelet és véssék arra mindazok nevét, akik községükből a hazának áldozták életüket.

42 „676/1917. szám. A vásár- és ünnepnapok munkaszünet ideigl. felfüggesztése”, in *Hajdúdorogi Körlevelek I* (1917) 2–3. Lásd *Forrásgyűjtemény* (3. lábj.), 42.

Azon lelkes urak, kiknek hívei közös, községi temetőbe temetkeznek, igyekezzenek befolyásukat a fent jelzett irányban, a község kebelében érvényesíteni.”⁴³

3.7.2. Tábori kápolnák felszerelésének támogatása

Miklós István a tábori püspök – Bjelik Imre⁴⁴ – kérését teljesítette, amikor körlevelében 1916. június 17-én segítséget kért papjaitól a tábori kápolnák felszereléséhez, hogy a harcoló katonák „lelki igényét” minél jobban kielégíthessék.

„A tábori püspök, apostoli helynök úr f. é. 37.965. számú átiratából vett értesülésem szerint a harctereken több oly honvédcsapat és kórház van, amelyeknél a tábori kápolna hiányzik és így a tábori misék végzése s a katonák gyóntatása, áldoztatása nehezen megy.

E nehéz helyzetet a tábori püspök úr akként akarja megszüntetni, hogy az egyes egyházmegyékben nélkülözhető egyházi szerekből tábori kápolnákat óhajt összeállíttatni. Új hadi kápolnák készítése ugyanis a szükséges munkakerő és építési anyag hiányában most alig lehetséges.

Igyekezzenek e nemes terv megvalósítását előmozdítani azáltal, hogy az esetleg nélkülözhető kelyheket, diszkoszokat, szentségtartókat, olajtartókat, mise-mondó ruhákat, vállkendőket, miseingeket, kehelykendőket stb., a tábori apostoli helynökség rendelkezésére bocsássák. E tárgyakat jelen intézkedésre való hivatkozással követetlenül Bécsbe... küldjék be s azután eljárásokat hivatalomhoz is jelentsék be.

Ily módon tegyék lehetővé, hogy a harcmezőkön küzdő híveink lelki igényei mennél jobban kielégíttessenek.”⁴⁵

Ez a rendelkezés természetesen a görög katolikus liturgikus eszközök gyűjtésére vonatkozott.

43 „4089/1914. szám. Az elesett harcosok síremléke és díszsírhelye”, in *Hajdúdorogi Körlevelek* XV (1914) 79.

44 Bjelik Imre (1860–1927) Illaván született 1860. július 22-én. A teológiát Nyitrán végezte, 1883-ban szentelték pappá. 1888-tól katonai lelkes a szarajevói hadtestnél, majd 1891-ben Pozsonyban. A tábori püspökségen előbb titkár (1894), irodaigazgató (1908), majd helynök (1911). Pápai prelátus lett 1903-ban, aztán nagyvárad kanonok 1911-ben. A világháborúban 1915-től tharsusi felszentelt püspökként szolgált, majd 1923-tól a Nagyvárad Egyházmegye apostoli kormányzója volt. Nagyváradon hunyt el 1927. május 9-én. Vö. TAKÁCS EMMA, „Bjelic Imre”, in DIÓS ISTVÁN (szerk.), *Magyar Katolikus Lexikon*, Budapest 1993, I. köt., 868–869.

45 „2307/1916 szám. Tábori kápolnák összeállításához a nélkülözhető templomi tárgyak beszállgatása”, in *Hajdúdorogi Körlevelek* IX (1916) 42.

3.7.3. Gyertyák

A háborús körülmények arra készítették a császári és királyi hadügyminisztériumot, hogy rendelkezzen a gyertyák takarékos használatáról. A vallási és közoktatási miniszteren keresztül juttatta el az egyházakhoz a rendelkezést, hogy „saját hatáskörükben” és „egész befolyásukkal”, a „nagy hazafias célra való tekintettel” intézkedjenek. Így tehát Miklósy István is közölte papjaival 1916. október 15-én ezt az intézkedést, hogy

„a templomokban csak oly gyertyamennyiség használtassék fel, amely az oltárok kivilágítására elengedhetetlenül szükséges. Minthogy továbbá különösen Mindszentek és halottak napján a síroknak szokásos kivilágítása az e célra szolgáló anyagok nagyobb felhasználását vonná maga után, egyben arra is kérem a Főtiszt. Főhatóságot, hogy az erre alkalmasnak mutakozó eszközök felhasználásával oda hatni méltóztassék, hogy a sírok kivilágítása a fent jelzett hazafias célra való tekintettel lehetőleg ez alkalommal mellőztessék, vagy legalább is nagymértékben megszoríttassék”.⁴⁶

Négy hónap múlva a püspököknek meg kellett ismételnie ezt az intézkedését, mert azt tapasztalta, hogy „egyes templomokban s kápolnáknak még mindig túlságosan nagy mennyiségű gyertyát használnak fel”, s ugyanez érvényes az olajra is. Pedig már mindkettő használatának korlátozására vonatkozóan adott ki rendelkezést. Most tehát ezt írja 1917. február 26-án:

„Utasítom tehát a lelkész urakat fentebb hivatolt intézkedéseim pontos betartására. Egyben elrendelem, hogy egy-egy oltáron csak két (2) szál gyertyát égessenek”.⁴⁷

Időközben a Vatikán is rajta tartotta kezét az események ütőerén, és a háborús körülmények közepette a Rítuskongregáció közölte a pápa rendelkezését, miszerint nemcsak viaszgyertyákat lehet az istentiszteletek folyamán használni. Miklósy püspök így közölte ezt körlevelében 1916. december 18-án:

„A pápa Őszentsége legkegyelmesebben megengedte, hogy a háború tartama alatt az egyházi szertartások végzésénél a viaszgyertyákon kívül más anyagokból álló gyertyákat is lehessen használni.”⁴⁸

46 „3758/1916. szám. Miniszteri rendelet a gyertyák használatának megszorítása tárgyában”, in *Hajdúdorogi Körlevelek* XII (1916) 59. Lásd *Forrásgyűjtemény* (3. lábj.), 39.

47 „918/1917. szám. A gyertyák használatának korlátozása”, in *Hajdúdorogi Körlevelek* II (1917) 7. Lásd *Forrásgyűjtemény* (3. lábj.), 44.

48 4409/1916. szám. Az oltárgyertyára vonatkozólag pápai rendelet”, in *Hajdúdorogi Körlevelek* XVI (1916) 69. Lásd *Forrásgyűjtemény* (3. lábj.), 41.

3.7.4. Olaj

Miklós püspök – miután a gyertyák takarékos használatáról már rendelkezett – 1916. október 28-án újabb rendelkezést hozott az olajjal való takarékoskodásról. Ennek elsősorban liturgikus vonatkozása van, de a köznapi élethez is szól, az olaj otthoni felhasználásának megszorításáról is.⁴⁹ Ezúttal nem hivatkozott senkire, hanem saját hatáskörében írta a körlevelében a papjai felé:

„Ezúttal arra hívom fel figyelmüket, hogy az egyházi célokra szükséges olajokkal szintén felette takarékosan bánjanak. Figyelmeztessék híveiket is hogy háztartásukban csak annyi olajat használjanak fel, amennyire a legkiszámítóbbról gazdálkodás mellett okvetetlenül szükségük van. A takarékos életmód főleg a háború idején a legszebb hazafiúi erények egyike.”⁵⁰

4. Epilógus

A Nagy Háború következménye lett, hogy – az immár boldoggá avatott – IV. Károly királyunk lemondott a trónjáról. Ezzel kapcsolatosan Miklós István hajdúdorogi megyéspüspök a következő liturgikus rendelkezést hozta 1918. november 18-án:

„Köztudomás szerint IV. Károly apostoli királyunk trónjáról lemondott. Ennek fogva a szent liturgiában s a többi szertartások végzésénél az uralkodóra vonatkozó imákat s ekténiákat hagyják ki.”⁵¹

49 Erről egyébként egy másik önmérsékletre buzdító rendelkezést is hozott: takarékoskodni kell az élelmiszerekkel, mert míg a katonák harcolnak, az „ittthon maradottaknak kitarató polgári munkássággal, lemondással s az élelmezési cikkek fogyasztása körül tanúsítandó lehető legnagyobb önmérsékléssel kell a becsületes béke áldásainak kivívásában” közreműködni. Ennek liturgikus vonatkozása, hogy a papoknak a szentbeszédekbe kell belefoglalniuk. Lásd „1470/917. szám. A hívek buzdítása a közélélmezési cikkek fogyasztásánál tanúsítandó önmérséklésre”, in *Hajdúdorogi Körlevelek* III (1917) 15.

50 „3898/1916. szám. Az olajjal való takarékoskodásra felhívás”, in *Hajdúdorogi Körlevelek* XV (1916) 65.

51 „4471/1918. szám. Az uralkodóra vonatkozó könyörgések kimaradnak”, in *Hajdúdorogi Körlevelek* IX (1918) 53. Lásd *Forrásgyűjtemény* (3. lábj.), 49. Vö. IVANCSÓ ISTVÁN, „Boldog IV. Károly királyunk koronázásának és élete eseményeinek remiszenciái a magyar görög katolikus dokumentáció tükrében, kitekintéssel a liturgikus vonatkozásokra” (közlésre elfogadva). ISTVÁN IVANCSÓ, „István Miklós Vescovo greco-cattolico e l’incoronazione di Carlo IV ultimo Re Apostolico d’Ungheria”, in *Folia Athanasiana* 18 (2016) 67–97.

Érdekességként lehet megemlíteni, hogy az 1920-ban (tehát már bőven a háború befejezése után) kinyomtatott *Liturgikonunkban*⁵² benne maradtak ezek a könyörgések, és ez napjainkig is így van, mert templomainkban még most is ennek a liturgikus könyvnek a sokszorosított változatát használjuk.

5. Összegzés

Miklós István hajdúdorogi görög katolikus megyéspüspök liturgikus jellegű intézkedéseit a teljesség igényével igyekeztünk áttekinteni és az általunk választott szisztéma szerint feldolgozni. Tehát nem minden esetben követtük a kronologikus sorrendet. Mindenesetre figyelemre méltó, hogy a háború négy éve alatt (1914 és 1918 között) összesen 440 témáról írt a körleveleiben (iktatószámmal és dátummal ellátva), s ezek közül 26 a liturgikus jellegű rendelkezés, amelyek mindegyikét feldolgoztuk és idéztük.⁵³ Nem számítottuk ide azt a 13 rendelkezést, amely a különböző gyűjtéseket írta elő, illetve azt 8-at sem, amely hadikölcsön felvételére buzdította a híveket templomi hirdetés alapján.⁵⁴ Nem számoltunk továbbá azokkal a háborús témájú rendelkezésekkel sem, amelyeknek még ennyi liturgikus vonatkozásuk sem volt. – Mindez nemcsak azt jelenti, hogy Miklós püspök nyomon követte a háborús eseményeket, hanem azt is, hogy jó pásztorként a híveiről is gondoskodni akart: a harctéren küzdő katonákról éppúgy, mint a hátsószakban a borzalmas háború következményeit szenvedő emberekről. Elvégre a saját hívei voltak!

52 *A görög szertartású katolikus egyház szent és isteni liturgiája a legszentebb áldozatot bemutatást megelőző imákkal s isteni tiszteletekkel kiegészítve*, Nyíregyháza 1920. Vö. IVANCSÓ ISTVÁN, „Miklós István hajdúdorogi és Papp Antal munkácsi görög katolikus püspökök részvétele IV. Károly király koronázásán” (közlésre elfogadva).

53 Ezeknek csak távolról van liturgikus vonatkozása: annyiban, hogy a körlevél alapján a templomban a szertartások végén kellett kihirdetni őket.

54 Lábjegyzetben azonban a teljesség igényével felsoroltuk őket. Lásd 6. és 7. láb.

SZEGVÁRI Zoltán

Egy nyugati császár bizánci szemmel: Isidóros kijevei metropolita képe Luxemburgi Zsigmondról¹

TARTALOM: 1. A szerző pályaképe; 2. Történelmi körülmények; 3. A forrás; 3.1. Bevezetés; 3.2. A császár ifjúsága; 3.3. Zsigmond mint magyar király; 3.4. A katolikus egyház újraegyesítője; 3.5. A huszita válság; 3.6. Egy császár jellemrajza; 3.7. Oszmán veszély és a kereszt felvétele; 3.8. Remény a katolikus-orthodox megbékélésre; 4. Összegzés.

ZOLTÁN SZEGVÁRI: A Western Emperor through Byzantine Eyes: How Isidore, Metropolitan of Kiev, saw Sigismund of Luxembourg

The paper considers the 1434 Ulm Salutatory Address composed by Isidore of Kiev (ca. 1380 – 1463), Metropolitan of Kiev, later cardinal-archbishop and titular Patriarch of Constantinople, for Emperor and King Sigismund of Luxembourg. The main research questions targets the manner in which an educated Byzantine Orthodox hierarch described the most renowned monarch of the Roman Catholic world at the time. The findings show that Isidore depicts the image of the Emperor Sigismund, drawing on the long tradition of salutary addresses to Byzantine emperors, adopting their terminology and using their characteristic thematic composition with creativity. Even though he frequently employs devices of poetic exaggeration in touching upon the sovereign's political accomplishments and personal qualities, it is remarkable that he avoids making unfounded claims just to extol the addressee. Sigismund of Luxembourg appears as the western counterpart of Byzantine emperors, a worthy leading figure of Christendom amid the predicament of the Eastern Empire.

Az alábbi tanulmányban célokom annak vizsgálata, hogyan látta, illetve láttatta a késő bizánci irodalom egy kiemelkedő alakja, Isidóros későbbi kijevei metropolita Luxemburgi Zsigmond magyar, cseh és német királyt, valamint német-római császárt hozzá intézett 1434-es üdvözlőbeszédében. A szerző rövid bemutatását és a történelmi háttér tömör felvázolását követően tematikus egységeire bontva vizsgálom a művet, elemezve, hogy mit említ Zsigmond életpályájából (és mit nem említ), illetve miként teszi

¹ Az Emberi Erőforrások Minisztériuma Új Nemzeti Kiválósági Programjának támogatásával készült.

ezt, s hogyan él a görög-római retorika hagyományaival. – Úgy gondolom, hogy a kútfő ilyen szempontú vizsgálata tanulságos eredményekkel szolgálhat. A görög forrásszöveget eredeti nyelvén és magyar fordításban is kivétel nélkül Baán István monumentális, példamutató forráskiadványa alapján idézem.²

1. A szerző pályaképe

Isidóros a Peloponnészoszi-félszigeten látta meg a napvilágot az 1380-as években. 1403-tól a fővárosban tanult, ahol szoros barátságot kötött Guarino da Veronával, a későbbi neves humanistával.³ 1409-től ismét szülőföldjén találjuk ahol – immár szerzetesként – filozófiát hallgatott a késő bizánci filozófia nagy hatású, egyben a kortársakat erősen megosztó platonista gondolkodója, Geórgios Gemistos Pléthón mystrasi akadémiáján, mígnem 1417-ben visszatért Konstantinápolyba, ahol 1433-ban a Szent Démétrios-kolostor hegoumenosa lett.⁴

VIII. Ióánnés császár (1425–1448) megbízottjaként 1434-től kapcsolatban állt IV. Jenő pápával (1431–1447) és a baseli zsinattal is, részt véve egy, a katolikus és orthodox egyházak unióját tárgyaló egyetemes zsinat összehívásának előkészítésében, s munkásságát 1436-ban kijevi metropolitává szentelésével ismerték el. 1438-tól a ferrara-firenzei unió zsinat hat görög vezérszónokának egyike, ugyanezen év december 18-ától már bíborosi címmel.⁵

1441. március 19-én Moszkvában kihirdette az egyházuniót, amire válaszul II. Vaszilij moszkvai nagyfejedelem (1425–1462) négy nappal később tömlöcbe vetette. Kedvezőbb fogadtatást remélve Tverbe szökött, ám itt (Nagy) Borisz tveri fejedelem (1426–1461) záratta börtönbe uniópárti nézeteiért, ahonnan Isidóros 1442 márciusában tudott megszökni.⁶ Belátva,

2 BAÁN ISTVÁN, *A XIV–XVI. századi magyar történelem bizánci és kora újkori görög nyelvű forrásai*. Budapest 2013.

3 TRAPP, E. ET ALII (edd.), *Prosopographisches Lexikon der Palaiologenzeit I–XV*. Wien 1976–1995, 8300.

4 PAPADAKIS, A., „Isidore of Kiev”, in KHAZDAN, A. P. – TALBOT, A.-M. (edd.), *The Oxford Dictionary of Byzantium Vols. I–III*. Oxford 1991, vol. II., 1015–1016.

5 „Curriculum vitae Isidori”, in HOFFMANN, GEORGIUS SJ (ed.), *Concilium Florentinum. Documenta et scriptores*. Editum consilio et impensis Pontificii Instituti Orientalium Studiorum. Series A. Volumen X. – Fasciculus I., Romae 1971, VII–IX, p. VII.

6 HOFFMANN, *op. cit.*, p. VII.

hogy az orosz fejedelemségekben az egység ügye mély elutasításba ütközött, 1443-ban Rómában telepedett le.⁷

1452-ben 200 fős katonai kontingens élén érkezett az oszmánoktól fenyegetett Konstantinápolyba, 1452. december 12-én nyilvánosan hirdetve ki az uniót.⁸ Miután a főváros 1453. május 29-én elesett, Isidóros török börtönbe került, de nemsokára innen is megszökött, ismét Rómába távozva. 1459. április 20-tól egészen 1463. április 27-én bekövetkezett haláláig római katolikus konstantinápolyi pátriárka.⁹ Fennmaradt művei közül zsinati beszédeinek, leveleinek, valamint VIII. Ióánnés császárhoz szóló és Luxemburgi Zsigmondhoz intézett üdvözlő beszédének jelent meg kritikai kiadása.¹⁰

2. Történelmi körülmények

Bizáncban a török fenyegetés hatására felerősödtek a szkizma felszámolását pártoló hangok, mivel Róma részéről a katonai segítség előfeltétele az egyház egységének helyreállítása volt. A baseli zsinat és IV. Jenő pápa (1431–1447) konfliktusa idején a kérdés katolikus szemszögből is még fontosabbá vált, mert az egyházunió óriásira növelte volna megvalósítójának tekintélyét.¹¹

Démétrios Palaiologos Metochités,¹² Ióánnés Dishypatos Laskaris¹³ és Isidórosnak 1433 novemberében azzal a feladattal indultak Nyugat felé,

7 BECK, HANS-GEORG, *Kirche und theologische Literatur im byzantinischen Reich*, München 1959, 766.

8 GREGORY, T., *A History of Byzantium*. Blackwell, Oxford 2005, 332.

9 PLP 8300.

10 MERCATI, G. (ed.), *Scritti d'Isidoro il cardinale Ruteno*, Roma 1926; REGEL, W., *Analecta Byzantino-Russica*, Sankt-Peterburg 1896, 69–71 (6 levél); ZIEGLER, A. W., „Vier bisher nicht veröffentlichte griechische Briefe Isidors von Kiev”, in *BZ* 4 (1951) 570–577 (4 levél); ZIEGLER A. W., „Die restliche vier unveröffentlichten Briefe Isidors von Kiev”, in *OCP* 18 (1952) 135–142 (4 levél); HOFFMANN, G., „Quellen zu isidor von Kiev als Kardinal und Patriarch”, in *OCP* 18 (1952) 143–157; PERTUSI, A., *La caduta di Constantinopoli*, Verona 1976, I, 58–110 (6 latin levél); LAMPROS, SP., *Παλαιολογία και Πελοποννησιακά* III. Athénai 1926, 132–199 (Üdvözlő beszéd VIII. Ióánnés császárhoz); HUNGER, H. – WURM, H., „Isidoros von Kiev, Begrüssungssprache an Kaiser Sigismund (Ulm, 24. Juni 1434)”, in *RHM* 38 (1996) 143–180 (Üdvözlő beszéd Zsigmond császárhoz).

11 GILL, J., *The Council of Florence*, Cambridge 1959, 46–54.

12 Bizánci politikus és diplomata, 1435–1444 Lémnos, 1449–1453 Konstantinápoly helytartója. A főváros 1453. május 29-én bekövetkezett oszmán elfoglalása közben esett el. PLP 17981.

13 Bizánci politikus és diplomata, Démétrios Palaiologos Metochités sógora, 1433–1437 a baseli, 1437–1439 a ferrara-firenzei zsinathoz delegált bizánci császári megbízott. PLP 5537.

hogy a zsinattal állapodjanak meg az uniós zsinat helyszínéről, s ériék el, hogy amennyiben ez nem Konstantinápoly lenne, a katolikus egyház fedezze az orthodox résztvevők költségeit.¹⁴ VIII. Ióánnés számított Luxemburgi Zsigmond segítségére is, akivel követeknek egyeztetniük kellett. 1434-ben pünkösöd napján értek a magyar királyi székhelyre, majd június 24-én Ulmban találkoztak Zsigmonddal,¹⁵ akit Isidóros ekkor köszöntött beszédével.

3. A forrás

3.1. Bevezetés

Isidóros üdvözlő beszéde nyolc részre tagolódik, melyek közül az első az általános bevezetés szerepét tölti be. Zsigmondot az ὁ γαληνότετε βασιλεῦ („felséges császár”) kifejezéssel szólítja meg.¹⁶ A basileus szó elsődleges jelentése király, ám Hérakleios (610–641) uralkodásától a bizánci császár hivatalos címe lett,¹⁷ míg a γαληνότετος, (lásd latin *serenitas*) a császárokra használt leggyakoribb jelzők egyikének számított.¹⁸

Előfordul még az ἄριστε αὐτοκράτορ („legkiválóbb császár”) megszólítás is,¹⁹ amelynek kapcsán fontos megjegyezni, hogy az autokratór már a késő ókortól a császári címsor elemei között szerepelt. A megszólítások terén tehát a bizánci császárok esetében megszokott protokolláris normák érvényesülnek, a minták felhasználása mellett a tiszteletadás mértékét is kifejezve.

Isidóros arra a megállapításra jutott, hogy az Istennek, császárnak, feljebbvalónak és barátinak adható ajándékok alapvetően két csoportra oszthatók. Az elsőt a testi természetű ajándékok képezik, amelyek hasznosak a test számára. A klasszikus szerzőktől származó fordulatokkal él: „gabona-

14 DÖLGER, F. – WIRTH, P., *Regesten der Kaiserurkunden des Oströmischen Reiches. V. Regesten von 1341–1453*, München 1965 (= Reg.), Reg. 3437; 3439. A krízis súlyosságát hűen tükrözi, hogy a bizánci államkincstárnak gondot jelentett volna fedezni a zsinati küldöttek kiadásait.

15 MORAVCSIK GY., „Bizánci császárok és követeik Budán”, in *Századok* 95 (1961) 832–847, 844.

16 BAÁN, *op. cit.*, 136.

17 BRÉHIER, L., *A bizánci birodalom intézményei*, (= Les institutions de l'empire byzantin. Paris, 1970) Budapest (Bizantinológiai Intézet Alapítvány) 2003, 57.

18 HUNGER – WURM, *op. cit.*, 173.

19 BAÁN, *op. cit.*, 138.

adó föld”²⁰ és „örökké áradó folyók”²¹ kerülnek említésre mint a testi javak forrásai. A klasszikus, illetve biblikus idézetek alkalmazása (*citatum* vagy *allusio*) a bizánci irodalom jellegzetes stilisztikai eszköze, a szónok műveltségének fontos kifejeződése, amellyel a tárgyalt beszéd is bőséggel él.

A testi ajándékokra szorulóknak leginkább a császár juttat ezekből, Zsigmond pedig természeténél fogva olyan jótevő, mint senki más.²² Bizánci felfogás szerint a jó uralkodó erénykatalógusának kardinális eleme az *euergeteia*,²³ vagyis jótevő mivolta, így érthető, hogy ez a német-római császárra alkalmazva is megjelenik.

A lelki természetű ajándékok fő megjelenési formája ezzel szemben a szó. A szó révén nyernek elismerést a régi és az új császárok tettei, s szavak útján örökítik meg a kiváló tetteket dicshimnuszokban és beszédekben. Minthogy pedig Isidóros szerint a császár tettei nemesek és dicsőségesek, ezért ő is ezt kívánja neki ajándékolni adni, s legjelesebb cselekedeteit szeretné magasztalni.²⁴

3.2. A császár ifjúsága

A beszéd második része a császár családját, korai éveit és neveltetését részletezi. Zsigmond édesapja²⁵ is császár volt, akit jó és nemes tettei emeltek a méltóságba. Sokakat már az is boldoggá tett volna, hogy ilyen hatalmas uralkodó kedves gyermekei, de a herceg ennél többre vágyott. A nyugati birodalomnak császárra volt szüksége, s a törvény szerint bátyjára²⁶ került a sor. Ő az összes előkelő összes szavazatával foglalta el a királyságot, sok évig uralkodott, amilyen jól csak tudott, majd meghalt. Ám Zsigmondot mint legkiválóbbat még bátyja életében királlyá választották.²⁷

A forrás a német királyra és a német-római császárra egyaránt a *basileus* szóval utal. Már említésre került, hogy a kifejezés jelentéskörének egyaránt része a király és a császár, ami érthetővé teszi ezt a megoldást. Annál érdekesebb a *kaisar* (καῖσαρ) terminus használata. A *caesar* szó görögösített formája egykoron a bizánci császárt is jelölte, de Hérakleios idején a *basile-*

20 ζεῖδωρος ἄρουρα Homéros: Iliás B 548 γ 3. BAÁN, *op. cit.*, 137.

21 ἀένναοι ποταμοὶ Hésiodos: Munkák és napok 737. BAÁN, *op. cit.*, 137.

22 BAÁN, *op. cit.*, 137.

23 HUNGER – WURM, *op. cit.*, 173.

24 BAÁN, *op. cit.*, 136–138.

25 Luxemburgi IV. Károly cseh király (1346–1378) és német-római császár (1355–1378)

26 IV. Vencel cseh (1378–1419) és német király (1378–1400).

27 BAÁN, *op. cit.*, 139.

us megszólítás vette át a helyét. A *caesar* ezután is a birodalom egyik főméltósága volt, de már nem a császárt jelölte, I. Alexios császár (1081–1118) alatt pedig a cím értéke tovább csökkent.²⁸ Az, hogy Zsigmondot így nevezi Isidóros, valószínűleg azzal magyarázható, hogy a *caesar* nyugaton a diplomáciai etikett szerint továbbra is a császár címei közé tartozott.²⁹

Zsigmond bátyjának, IV. Vencelnek regnálását alig érinti Isidóros, s valószínűleg amiatt, mert jól ismerte annak mérlegét. Vencel 1378-ban követte apját német királyként, s eleinte igyekezett gátat szabni a német tartományurak közti elharapódzó fegyveres összeütközéseknek, de nem ért el érdemi eredményt. A cseh korona országain belül is meggyengült a pozíciója, a főurak ugyanis korlátozni akarták a hatalmát. Vencel 1394. május 8. és augusztus 2. között cseh báróinak foglya volt, Zsigmond pedig támogatásáért cserébe elérte, hogy gyermektelen bátyja őt nevezze meg a cseh korona országainak örökösének (1396. március 1.).³⁰ Vencelnek a nagy nyugati egyházszakadás felszámolására tett meggondolatlan lépései nyomán Avignon és Róma is ellene fordult, s a birodalmi rendek megfosztották német királyi címétől. Utóda Ruprecht pfalzi palotagróf lett,³¹ míg Zsigmond egyre nyíltabban törekedett a csehországi befolyásszerzésre.³²

Amikor Ruprecht elhunyt (1410), Vencel nem Zsigmondot, hanem unokatestvérüket, Jodokot³³ támogatta választófejedelmi szavazatával. Zsigmond ettől függetlenül megválasztatta magát pártjával, amely rajta, mint – akkoriban csak címzetes – brandenburgi örgrófon felül a pfalzi palotagrófból és a trieri érsekből állt. A fejedelmek többsége Jodokot ismerte el törvényes német királynak, aki viszont 1411. január 8-án váratlanul meghalt. Ez új politikai helyzetet teremtett, s 1411. július 21-én Zsigmondot választották meg utódjául, aki uralkodását továbbra is az első, jóllehet illegitim szavazástól számította.³⁴ Isidóros megfogalmazása („amilyen jól csak tudott, uralkodott”)³⁵ az előbbieik fényében igen elnéző IV. Vencel kudarcos országglásával szemben. Azt, hogy milyen összeütközések voltak

28 OSTROGORSKY, G., *A bizánci állam története*, (= Byzantinische Geschichte 324–1453. München 1965), Budapest, 2001, 306.

29 HUNGER – WURM, *op. cit.*, 152.

30 MÁLYUSZ E., *Zsigmond király uralma Magyarországon 1387–1437*, Budapest 1984, 48.

31 Ruprecht pfalzi palotagróf (1398–1410) és német király (1400–1410)

32 BAUM, W., *Kaiser Sigismund. Hus, Konstanz und Türkenkriege*, Graz – Wien – Köln 1993, 42.

33 Jodok (Jobst) morva örgróf (1375–1411), brandenburgi örgróf (1388–1411), luxemburgi herceg (1388–1411), és német király (1410–1411).

34 BAUM, *op. cit.*, 74 sk.

35 BAÁN, *op. cit.*, 139.

a két fivér között, miként Zsigmond megválasztásának kétes körülményei is, elhallgatja.

A császári rokonság után az encomium Zsigmond neveltetését kezdi taglalni. Hosszasan szól arról, hogy a császár, miután a testi gyönyörök hálóját „mint valami szirénekét és Charybdisét”³⁶ kikerülte, magát hosszas testgyakorlásokkal edzette, és ifjú kora ellenére párviadalban sokakat legyőzött. Az ifjú neveltetését úgy mutatja be, mint amely az erény (ἀρετή) és a bátorság (ἀνδρεία) jegyében zajlott, a gyönyöröket (ἡδοναί) megvetve.³⁷

Érdekfeszítőbb ennél műveltségének méltatása. Ha „latin” tudósokkal kell tárgyalni, ki volna erre nála alkalmasabb? A királyi palotában felépített labirintuson³⁸ könnyebb lenne áthaladni, mint eligazodni Zsigmond gondolatainak művészi és tarka szövevényén. Ha pedig a magyarok előkelőivel kell tárgyalni, mindenki, aki tud magyarul, azt fogja mondani, hogy úgy beszél, mint ők. Hangsúlyozza kitűnő német és cseh nyelvismeretét, illetve olasztudását is.³⁹

Zsigmond kiváló nyelvérzékét a kortársak is gyakorta méltatták, s a körülmények is indokolták előbbi nyelvek elsajátítását. 1379-ig Prágában élt, ahol akkoriban a német és a cseh nyelv használata egyaránt bevett volt. Ebben az évben került I. (Nagy) Lajos lányának, Máriának jövődöbéljeként Visegrádra, ahol 11 éves korától magyar közegben mozgott.⁴⁰ Az 1356-os Német Aranybulla pedig úgy rendelkezett, hogy a négy világi választófejedelem tartozik fiait héttől tizennégy éves korukig a latin és olasz nyelvekre taníttatni.⁴¹

3.3. Zsigmond mint magyar király

Isidóros megállapítása szerint az eddig említett szerencsés fordulatokat és sikereket még serdülőkora termette az uralkodónak. Ám komolyabb küzdelmekre kényszerült, s olyan dicső tetteket hajtott végre, melyek semiben sem maradtak el a hősök megénekelte tetteitől. Ezért mindenki di-

36 ὥσπερ τινῶν Σειρήνων ἢ καὶ Χαρύβδεωσ – BAÁN, *op. cit.*, 140. Utalás az Odysseia cselekményére.

37 BAÁN, *op. cit.*, 140.

38 BAÁN, *op. cit.*, 140. Utalás Minós király krétai útvesztőjére.

39 BAÁN, *op. cit.*, 141.

40 C. TÓTH NORBERT, „Luxemburgi Zsigmond uralkodása 1387–1437”, in ROMSICS IGNÁC (főszerk.), *Magyarország története*, Budapest 2009, 18.

41 MÁLYUSZ, *op. cit.*, 10.

csérte, nem irigyelte senki, és meg is lett a jutalma: elnyerte a Magyar Királyságot, hozzákapcsolva Horvátországot és Dalmáciát is, mert korábban már arra választotta meg „ama fenséges királyné”⁴² és valamennyi méltóságviselő.⁴³

Horvátország és Dalmácia Magyarországhoz csatolása már évszázadokkal azelőtt végbement, hogy Zsigmond megszületett, s a magyar trón megszerzéséről festett kép is lényegesen szépít a tényekhez képest. Nagy Lajos király özvegye, Kotromanics Erzsébet királyné leányát, Máriát eljegyezte Orléans-i Lajos francia herceggel, őt szánva a magyar trónra. A tervet megghiúsította, hogy az Anjou-ház akkori egyetlen férfitagját, Durazzói Károlyt⁴⁴ 1385-ben megkoronázták Székesfehérvárott, de Erzsébet királyné parancsára 1386. február 7-én sikeres merényletet hajtottak végre ellene. II. Károly hívei hatalmukba kerítették a Délvidéket, 1386. július 25-én Erzsébet királynét és Mária királynőt is foglyul ejtették, Erzsébetet pedig hamarosan meg is ölték. A magyar urak Máriához hű csoportja ekkor Zsigmond hűségére tért – aki rokonai segítségével már a Felvidéket hódoltatta – aki így 1387-ben, öt évvel apósa halálát követően foglalta el a trónt.⁴⁵

Hitelesebb az ország fejlődéséről rajzolt kép. Dicséri az uralkodót, mivel óriási bevételekre tett szert „a mesterséges tavakból és a sóbányákból”.⁴⁶ A sóbányák a királyi sómonopólium miatt a fontos királyi jövedelemforrások közé számítottak a 15. századi Magyarországon, amit jól érzékeltet, hogy az V. László számára 1453/54 folyamán összeállított ún. „Birk-féle jegyzék” százezer aranyra becsülte Zsigmond sóból származó éves bevételeit.⁴⁷ Erődített városok építéséről esik szó, amely mögött könnyű meglátni az utalást Zsigmond városokat pártoló politikájára és a végvári rendszer kiépítésére.⁴⁸

42 Zsigmond első hitvese, Anjou Mária királynő (1382–1385, 1386–1395).

43 BAÁN, *op. cit.*, 142.

44 Durazzói (Kis) Károly nápolyi (1382–1386) és magyar király (1385–1386).

45 MÁLYUSZ, *op. cit.*, 17 skk.

46 ἀπό τε χειροποιήτων λιμνῶν ἀπό τε προσηξειργάσω ἁλῶν – BAÁN, *op. cit.*, 142.

47 ENGEL P., „A Magyar Királyság jövedelmei Zsigmond korában”, in CSUKOVITS ENIKŐ (szerk.), ENGEL P., *Honor, vár, ispánság. Válogatott tanulmányok*, Budapest 2003, 426–432; DRASKÓCZY I., „Zur Frage des ungarischen Salzwesens unter König Sigismund”, in MACEK, J. – MAROSI, E. – SEIBT, F. (Hrsg.), *Sigismund von Luxemburg, Kaiser und König in Mitteleuropa: 1387–1437. Beiträge zur Herrschaft Kaiser Sigismunds und der europäischen Geschichte um 1400. Vorträge der internationalen Tagung in Budapest vom 8–11. Juli 1987 anlässlich der 600. Wiederkehr seiner Thronbesteigung in Ungarn und seines 550. Todestages*, (Studien zu den Luxemburgern und ihrer Zeit 5). Warendorf 1994, 184–191.

48 BAÁN, *op. cit.*, 141–142.

3.4. A katolikus egyház újraegyesítője

Isidóros a császár „nagy és legistenibb”⁴⁹ műve felé fordul, vagyis a nagy nyugati egyházszakadás (1378–1417) lezárása felé, ámbar az uralkodó „nem kevés győzelmi emlékjelet állított”.⁵⁰ A győzedelmes császár képze a bizánci uralkodó-ideológia szerves része volt,⁵¹ s ezért megjelenése kézenfekvő – mégha Zsigmond nem is ért el jelentős katonai sikereket.

Az egyházszakadást a Sátán („az elpártoló és a gonoszság teremtője”)⁵² mesterkedéseivel magyarázza, következményük pedig „mint mondják – közel harminc évig tartott”.⁵³ A szkizma úgy jelenik meg, mintha egyszerre három pápa lépett volna fel egy helyett, holott bíborosok egy csoportja csak 1409-ben választotta meg Pietro Filargo bíborost Pisában,⁵⁴ letéve mindkét ellenfelét,⁵⁵ akaratok ellenére csak súlyosbítva a válságot.⁵⁶

Isten Zsigmond személyében találta meg eszközét a viszály kioltására. Ő – görög közmondással élve – „egész lábbal”, azaz teljes erővel látott munkához.⁵⁷ Követei útján trágyalásokat folytatott először Franciaország, ezután Anglia, majd Ibéria⁵⁸ és a többi katolikus ország uralkodóival. „Szárnyaló sasként a földkerekség végső határaiig repült”,⁵⁹ mindenkit meggyőzve és nagy zsinatot szervezve Konstanz városában. A zsinat az addigi pápákat hivatalosan is megfosztotta méltóságuktól, megválasztva helyettük a legalkalmasabb utódot.⁶⁰ A sikert Isidóros a marathóni győzelemhez, a Xerxés feletti diadalokhoz (Salamis, Plataiai), illetve Nagy Sándor győzelmeihez

49 τὸ μέγα ... καὶ θεϊότατον. BAÁN, *op. cit.*, 143.

50 τρόπαια στησάμενος οὐκ ὀλίγα. BAÁN, *op. cit.*, 143.

51 BRÉHIER, *op. cit.*, 64; HUNGER – WURM, *op. cit.*, 175.

52 τοῦ ἀποστάτου καὶ δημιουργοῦ τῆς κακίας, BAÁN, *op. cit.*, 143.

53 τριάκοντα γὰρ ὥς φασὶν ἔγγιστά που ἐπέτεινε. BAÁN, *op. cit.*, 143. A nagy nyugati egyházszakadás majdnem negyven éve (1378–1417) helyett közel harminc év említése különös tévesztés, háttere kérdéses.

54 V. Sándor pisai pápa (1409–1410).

55 XIII. Kelemen avignoni (1394–1423) és XI. Gergely római pápát (1406–1415).

56 HEUSSI, *op. cit.*, 255.

57 ὅλῳ ποδί, τὸ τοῦ λόγου, BAÁN, *op. cit.*, 144.

58 A szöveg alapján nem dönthető el egyértelműen, hogy vajon az avignoni pápaság legelkötelezettebb hívének számító Aragóniai Királyságot, vagy pedig a szintén Avignont pártoló Kasztíliai Királyságot nevezi-e Ibériának a kútfő, bár – Aragónia említett pártállása miatt – az előbbi eshetőség valószínűbbnek látszik.

59 μὲχρι τῶν ἑσχατιῶν ἐπέπτης ὥσπερ αἰετὸς ὑπόπτειρος τῆς οἰκουμένης, BAÁN, *op. cit.*, 144. Személyek mozgásának párhuzamba állítása egy sas földkerekség végpontjai közti szárnyalásával egy, a Kr. u. 4. századból eredő hasonlat kései példája. HUNGER – WURM, *op. cit.*, 151.

60 V. Márton pápát (1417–1431) nem említi név szerint Isidóros.

hasonlítja. Annyiban nagyobbnak is mutatja a császár eredményeit, hogy míg fentiek során testek győzték le testeket, addig Zsigmond lelkével bírta le „ama nagy asszír szellemet”,⁶¹ vagyis az ördögöt.⁶²

3.5. A huszita válság

Isidóros a huszitizmus kútfőjeként is az ördögöt jelöli meg, aki arra ösztönöz egyeseket, hogy új tanokat próbáljanak bevezetni az egyházba. A csehek népe egy ilyen új tanhoz pártolt, eltávolodva Istentől, aki ismét Zsigmondot használta fel megoldása eszközeként. A császár először az ő útján iparkodott meggyőzni a cseheket, – ismét görög bölcsességgel szólva – „minden kötelet meghúzva”.⁶³

Ám a csehek nem engedtek, és az új tanok terjedéséről érkeztek hírek, ezért a császár Mózes példájára felbuzdulva⁶⁴ fegyvert ragadott, és sok éven át háborúzott „e hatalmas és igen népes nemzettel”. Kevéssel a beszéd elhangzása előtt már fővárosukat átadni jöttek hozzá,⁶⁵ vezető rétegük⁶⁶ meghódolt, és már majdnem a köznép⁶⁷ is.⁶⁸

Megjegyzendő, hogy az 1420-as keresztes hadjárat kudarca után a husziták 1422-ben is legyőzték Zsigmond erőit, sőt a huszita seregek 1428, 1430, 1431, 1432, és 1433 során is betörték a Felvidékre.⁶⁹ A dicsőítő beszéd műfajával a katonai kudarcok taglalása aligha lett volna összeegyeztethető, ehelyett a kitartó küzdelem és a karnyújtásnyira lévő diadal kerülnek fókuszba.

3.6. Egy császár jellemrajza

A hatodik egységben Zsigmond a bizánci uralkodói erények megtestesítőjeként jelenik meg. Az ideális császár jellemét a Platón által megfogalmazott négy fő erény: bátorság (ἀνδρεία), bölcsesség (σοφία), józanság (σωφροσύνη) és igazságosság (δικαιοσύνη) határozza meg. Előbbiek je-

61 τὸν Ἀσσύριον ἐκεῖνον καὶ μέγαν...νοῦν. Vö. Jób 26,13 (LXX), BAÁN, *op. cit.*, 145.

62 BAÁN, *op. cit.*, 143–145.

63 πάντα κάλων κινήσας. BAÁN, *op. cit.*, 146.

64 MTörv 32,21; Róm 10,19

65 Utalás az 1433. május 30-án Zsigmond és a husziták mérsékeltebb, utraquista (kelyhes) szárnya között megkötött ún. prágai kompaktákra.

66 Sc. az utraquisták.

67 Sc. a husziták radikálisabb, táborita szárnya.

68 BAÁN, *op. cit.*, 146–147.

69 C. TÓTH, *op. cit.*, 92.

gyében Zsigmond emberi nagysága után szellemi pallérozottsága és ragyogó elméje a dicséret tárgyai, majd ezt követi bátorságának ecsetelése.⁷⁰ Költői kérdésként hangzik el, hogy egy ennyire bölcs és hősi férfi talán alig szerette az igazságot? A válasz határozott nem, sőt, ehhez végsőkéig ragaszkodó fejedelem képe bontakozik ki: „szeretted az igazságot és gyűlölted a törvényteleniséget”,⁷¹ mert az igazságosság „Isten mellett ül”.⁷²

Isidóros felveti, hogy e három erény gyakorlása közepette elfeledkezett-e a császár a többiről. Itt a császár mértékletességének bemutatását várnánk cáfolat gyanánt, de Zsigmond munkabírásiának, az államügyek példamutató intézésének, az alattvalókról történő odaadó gondoskodásának képei tűnnek fel.⁷³ Meglehet, hogy a követség előtt ismert volt az uralkodó mulatságot kedvelő, csapodár természete, és emiatt kerülnek előtérbe a mértékletességhez közel álló pozitív vonásai⁷⁴ a szüntelen mozgásban lévő császárnak.⁷⁵

3.7. Oszmán veszély és a kereszt felvétele

Zsigmond tetteinek dicsőítését ezen a ponton fejezi be Isidóros, menetetőzve, hogy ha mindet érintené, az napokat venne igénybe. Buzdítani kezdi ellenben arra, hogy vigye véghez azt, ami lelkével rokon, de még nem volt ideje valóra váltani. Hamar világossá válik, hogy ezalatt egy török-ellenes keresztes hadjáratot kell értenie a magyar királynak, aminek ígéretével régóta kecsegetette már Bizáncot. E küzdelmek emlékei diadaloszlopként fognak állni, felülmúlva a piramisokat, Babilón városának legendás falait⁷⁶ és minden más himnuszokra méltó érdemes cselekedetet.

A császárnak aligha lehet nagyobb álma, mint a kereszténység elpusztítására törekvő barbárok sikeres megfékezése. Amennyiben Isten megadja ezt számára, akkor hírneve sohasem szűnik meg, „amíg a víz folyik és a

70 Isidóros ezt az értelemzési keretet alkalmazva beszélt VIII. Ióánnés erényeiről is az 1429-ben hozzá intézett beszédében. SCHMITT, O. J., „Kaiserrede und Zeitgeschichte im späten Byzanz: ein Panegyrikos Isidors von Kiev aus dem Jahre 1429”, in *JÖB* 48 (1998) 209–242, 231–232.

71 ἡγάπησας...δικαιοσύνην καὶ ἐμίσησας ἀνομίαν. Zsolt 45 (44) 8. BAÁN, *op. cit.*, 148.

72 πᾶρεδρός ἐστι τῷ Θεῷ. Bölcs 9,4. BAÁN, *op. cit.*, 148.

73 BAÁN, *op. cit.*, 148.

74 Zsigmond személyiségét és karizmáját illetően lásd Skorka Renáta bevezető tanulmányát: *Eberhard Windecke emlékirata Zsigmond királyról és koráról*, Fordította Skorka Renáta. Budapest (História – MTA Történettudományi Intézete) 2008, 7–18.

75 BAÁN, *op. cit.*, 147–149.

76 Utalás a hét világcodára. BAÁN, *op. cit.*, 150.

magas fák zöldellnek”.⁷⁷ Nem kételkedik, hogy erről szólva örömet okoz, emlékeztetve Zsigmondot arra, ami legkedvesebb a szívének számos uralkodói célkitűzése közül.⁷⁸

3.8. Remény a katolikus-orthodox megbékélésre

Végezetül tér rá Isidóros a korszak egyik kulcskérdésére, az 1430-as évek fontos egyházi dilemmájára, s egyben a keresztes hadjárat remélt ellentételezésére orthodox részről, vagyis az 1054 óta fennálló katolikus-orthodox szkizma orvoslására. A katolikus és orthodox felek esetleges felelősségének felhánytorgatása helyett a Sátán üzelmeivel indokolja a több évszázados szembenállást. De meggyőződéssel vallja, hogy a megoldás nem várthat sokáig magára: egyetemes zsinatot hívtak össze a probléma megoldására, Zsigmond érintettségéről pedig sejtelmesen így nyilatkozik „nem rossz harcot harcoltál”.⁷⁹ Beszédét azzal zárja, hogy ezt a beszédet szánta ajándék gyanánt, s kéri, hogy a császár fogadja azt jóindulatúan.⁸⁰

4. Összegzés

Isidóros beszéde jellegzetes bizánci üdvözlő beszéd, bár érdemben részletgazdagabb, mint az ebben a műfajban megszokott.⁸¹ Képet kaphatunk általa arról, hogyan is látta egy korabeli bizánci diplomata és egyházfi a katolikus világ legbefolyásosabb uralkodóját, mit tartott említésre méltónak megnyerése végett (s mit vélhetett inkább elhallgatni valónak), illetve miként élt azzal az irodalmi hagyománnyal, amelyben nevelkedett. Többek közt emiatt is érdemes a történettudomány figyelmére.

77 ἔστ’ ἂν ὕδαρ τε νάη καὶ δένδρεα μακρὰ τεθήλη. Vö. HOMÉROS *v* 109, ε 241; SIMÓNIDÉS 4, 9; HÉRAKLEITOS B 29. BAÁN, *op. cit.*, 152

78 BAÁN, *op. cit.*, 149–152.

79 Vö. 2Tim 4,7. BAÁN, *op. cit.*, 154.

80 BAÁN, *op. cit.*, 152–154.

81 MITSIOU, E., „Vier byzantinische rhetorische Texte auf westliche Herrscher”, in MITSIOU, E. – POPOVIĆ, M. – PREISER-KAPPELLER, J. – SIMON, A., *Emperor Sigismund and the Orthodox World*, Wien 2010, 27–39, 35.

MINCSIK Veronika

**„Örök emlékezetben lesz az igaz”
A Hajdúdorogi Egyházmegyében szentelt papok primíciás
és jubileumi szentképei (1914–2007) az erről szóló könyv
alapján**

TARTALOM: 1. Bevezetés; 2. A szentképekről általában; 3. A képek felosztása; 4. A gyűjtemény statisztikája; 5. Készíttetés, kivitelezés; 6. A képeken található információk; 7. Elrendezés; 8. A papszentelés és az újmise közötti napok száma; 9. A papszentelés hónapja; 10. Jelmondat; 11. Főszöveg; 12. Hely és dátum; 13. Jelképek; 14. Rang; 15. Dedikáció és kézírás; 16. Több személy egy emlékképe; 17. Egy személy több emlékképe; 18. Külföldi vonatkozás; 19. Egyedi képek; 20. Mennyiség és szétosztás; 21. Befejezés.

VERONIKA MINCSIK: *First-Mass and Jubilee Holy Cards of the Priests Ordained in the Eparchy of Hajdúdorog (1914–2007)*, Based on a Book Devoted to the Subject In the 1970s, István Ivancsó, a diocesan priest of the Eparchy of Hajdúdorog, began collecting the first-Mass holy cards of Greek Catholic priests and, as a result of ‘forty years of systematic work’ (translated from the Hungarian original), the collection gave rise to the book ‘A magyar görög katolikus papság szentelési emlékképeinek gyűjteménye (1914–2007)’ [A Collection of the Ordination Prayer Cards of Hungarian Greek Catholic Priests (1914–2007)] in 2016. The present paper was inspired by this source. What is known about these holy cards in general? What types of prayer cards exist? What data may be acquired with the help of the compilation? What information do the text sides of the first-Mass and jubilee prayer cards of Hungarian Greek Catholic priests afford, and what general conclusions could be made? Which were the most common months for the ordination of priests? How many days passed between the ordination and the celebration of the first Divine Liturgy? What symbols are displayed on these cards? How do these cards reach the faithful? The study addresses questions of these kinds, along with some related aspects.

1. Bevezetés

Napjainkban legtöbbször katolikus imakönyvekben, ritkábban Szentírá-sokba vagy Bibliákba beletéve találkozhatunk azokkal a kis képekkel, ame-

lyeket a nép egyszerűen „szentképeknek” nevez. Ezek közül bizonyos képek mégis másabbak, mint a kegytárgyboltokban kapható, üres hátoldalú sablon „szentképek”. Különlegességük és egyediségük abban rejlik, hogy személyes élmény, emlék fűződik hozzájuk és a hátlapján található információkhoz. Ezen képek hátoldalán ugyanis írás található, az élmény pedig részvétel egy-egy eseményen: egy papszentelésen és/vagy első misén, püspökszentelésen vagy pedig egy jubileumi Szent Liturgián, szentmisén stb.

Dr. Ivancsó István, hajdúdorogi egyházmegyes áldozópap az 1970-es években gyűjteni kezdte ezeket az emlékképeket, és „mintegy negyven esztendő munkálkodásának”¹ eredményeképpen ebből a gyűjteményből született meg 2016-ban „A magyar görög katolikus papság szentelési emlékképeinek gyűjteménye (1914–2007)” című könyv. Ez ihlette ezen tanulmány megírását: mit tudhatunk általában véve a szentképekről? Milyen fajta emlékképek léteznek? Milyen adatokat tudhatunk meg az összeállított gyűjtemény által? A magyar görögkatolikus papság primíciás és jubileumi emlékképeinek szövegezett oldala milyen információkhoz juttat bennünket, és milyen általánosságokat tudunk megállapítani? Mely hónapokban voltak leggyakrabban a papszentelések? Hány nap telt el a papszentelés és az első Szent Liturgia bemutatása között? Milyen jelképeket láthatunk ezeken a képeken? Hogyan kerülnek ezek a képek a hívekhez? Ilyen és ehhez kapcsolódó kérdésekkel foglalkozik az alábbi tanulmány.

2. A szentképekről általában

A szentképeket tekintve kevés szakirodalmat találhatunk.

Szilárdfy Zoltán „A magánáhitat szentképei”, és a „Barokk szentképek Magyarországon” című köteteiben részletesen ír a papíralapú szentképek történetéről. Azzal kezd, hogy „a magyar szentkép szavunk művészettörténeti és néprajzi terminológiája még ma sem egyértelmű, amint a külföldi szentkép-irodalomban sem alakult ki félreérthetetlen szakkifejezés e műfajra vonatkozólag. Köznyelvünk általában a síkban készült vallási témájú ábrázolást érti a szentképen, mérettől, anyagtól, technikától és rendeltetéstől függetlenül. Szűkebb értelemben azonban azokat a grafikai jellegű alkotásokat ne-

¹ IVANCÓS ISTVÁN, *A magyar görögkatolikus papság szentelési emlékképeinek gyűjteménye (1914–2007)*, Nyíregyháza 2016, 10.

vezzük szentképnek, amelyek hitbuzgalmi célokat szolgálnak”.² Hozzáteszi, hogy „a történelem folyamán már korán elkülönültek a nagyobb nyilvánosságoknak szóló és a privát használatra szánt szakrális ábrázolások”.³ Szilárdfy Zoltán érdeklődése elsősorban ezen szentképek „szent” oldala felé irányul: kik, hogyan, mikor, milyen technikával készítették ezeket a képeket, mit ábrázoltak rajta stb.

Eleinte minden egyes képet külön készítettek el, hasonlóképpen, ahogy a kódexek miniatúrák ábrázolásait. Azonban „a sokszorosító grafikai eljárások (...) megjelenésével tömegcikké, (...) olcsó portékává váltak a szentképek”, és „a mindennapi élet több színterén is használatos, általánosan elterjedt tárgyakká közé számítottak...”.⁴ Később „a képes imalapok rohamos terjedésével még inkább kitűnt a szentkép eszméket hordozó röplap jellege”.⁵ Szilárdfy Zoltán ír arról is, hogy milyen célt szolgáltak ezek a szentképek a történelem folyamán: „A kisebb méretű szentképeket szívesen őrizték” az emberek az imádságoskönyvek lapjai között, ahol „a könyvjelző szerepét is betölthették”.⁶ A hitoktatásban jutalomként osztogatták azokat,⁷ vagy a „gonosz hatásokat a szent dolgok, kiváltképpen az ereklyék és szentképek jótékony hatásával ellensúlyozták”.⁸ A jezsuiták ilyen képekkel „népszerűsítették saját szentjeiket”,⁹ és ajándékképpen is forgalmazták azokat már a középkortól kezdve a különböző búcsújáróhelyeken, ahonnan „a zarándokok búcsúfiaként vitték őket magukkal, szent jellegüket a helyszínen való megáldatással, az eredeti szentképhez való érintéssel biztosították”.¹⁰ „Fontos volt azonban a szentkép hírverő szerepe is, hiszen ez a felirattal és imaszöveggel ellátott képecske volt hivatva messzi vidékeken is népszerűvé tenni a kegyhely hírnevét...”.¹¹ Ezek a képek eljutottak az írástudatlanokhoz is, és így „informatív jellege, a köznépre gyakorolt hatása ma már szinte föl sem mérhető”.¹² Szilárdfy Zoltán nagy jelentőségű kutatása inkább magára a képre helyezi a hangsúlyt (festés,

² SZILÁRDFY ZOLTÁN, *A magánáhitat szentképei; a szerző gyűjteményéből I. 17–18. század*, Szeged 1995, 7

³ *Uo.*

⁴ *Uo.*

⁵ *Uo.*

⁶ *Uo.*

⁷ SZILÁRDFY ZOLTÁN, *Barokk szentképek Magyarországon*, Budapest 1984, 18.

⁸ *Uo.*, 21.

⁹ *Uo.*

¹⁰ *Uo.*, 12.

¹¹ *Uo.*, 23.

¹² *Uo.*, 11.

rajzolás, rézmetszés), de azt ő is megjegyzi, hogy „gyakran olvasható a szentképeken, illetve hátoldalukon kézíratos szöveg, mely számos esetben művelődéstörténeti jelentőségű”.¹³

Az Ivancsó István gyűjteményét tartalmazó könyvben a képeknek csak a hátlapja szerepel, és ebben a tanulmányban is csak ezzel, az információt nyújtó oldallal foglalkozunk. A képek elülső, képes oldala jelenleg háttérbe szorul: annak idején ugyanis „mindenki olyat használt, amihez hozzájutott. A kommunista időkben nagyon nehéz volt beszerezni, jómagam is Rómából szereztem egy adagot. Tehát nem számít, hogy barokk kép, stilizált kép, ikon kép stb.”.¹⁴ A másik dolog pedig, hogy „mindenkinek többféle is lehetett”¹⁵ (akár hatféle is!), így a szerző és gyűjtő gondban lett volna, hogy azok közül melyiket tegye a könyvbe.

3. A képek felosztása

A szentképek, illetve emlékképek általában véve a következő csoportokra oszthatók:

Papszentelésre és elsőmisére, valamint ennek jubileumaira készített képek: ezüstmisére (25 éves papság után), aranymisére (50 éves papság után), gyémántmisére (60 éves papság után), vasmisére (65 éves papság után), és rubinmisére (70 éves papság után) készített képek. Ezeken kívül vannak püspökké szentelés alkalmára, és annak a jubileumaira készített képek.

Ivancsó István tanulmányában a primíciás képek eredetének kérdéséről olvashatunk: „Az egyházban írásos nyom csak elég késői időből maradt fenn a primícia ünnepléséről. A VIII. század végén a római-frank szertartási könyv említi először. Itt még nem szerepel a primíciához kapcsolódó áldás, sem az a szokás, hogy az újszentelt és primíciát végző pap szentképet is oszt (...) amelyre primíciás jelmondatát is felírta mintegy papi programként”.¹⁶

Külön említést érdemelnek a diakónusszentelésre készített képek, de meg kell jegyezni, hogy „az állandó diakónusok általában csináltatnak ilyen képet a szentelésre, azonban akik csak a papszentelésig maradnak di-

¹³ SZILÁRDFY, *A magánáhitat szentképei*, 12.

¹⁴ Ivancsó István szíves közlése.

¹⁵ Ivancsó István szíves közlése

¹⁶ IVANCÓS ISTVÁN, „Liturgikus idézetek papjaink primíciás képeiről”, in *Athanasiana* 8 (1999) 101.

akónusok (az ideiglenes vagy átmeneti diakónusok), és utána majd pappá szentelik őket, erre az alkalomra nem, csak majd papszentelésre készítettnek képet”.¹⁷

A szemináriumi évek alatt a papnövendékek egymást is gyakran szentképekkel ajándékozzák meg a különböző alkalmakkor. Ezek hátoldalát legtöbbször kézzel írják meg, és előfordul, hogy nem egy személy ad egy másik személynek ilyen képet, hanem egy-egy csoport vagy kurzus közösen, és a csoport valamennyi tagja aláírja azt. Alkalom lehet például a beöltözés, azaz a reverenda felvétele az első évben, mikor az elsőéves kispap részére egy-egy évfolyam képet ad emlékébe. De maguk az előjárók is kézzel írt emlékképet adnak az újonnan beöltözöttnek. Ezen kívül alkalom lehet például egy-egy születésnap vagy névnap, illetve a szemináriumi évek végén a búcsúzó hatodévesek képet adhatnak az alsóbb évesek részére.¹⁸

(Humorérzéssel rendelkezett az a kispap, aki – nem túl jó énekhangja miatt – csak sok-sok gyakorlás és felkészülés után vállalta el a kántorkodást az egyik templomi szertartáson. Ennek emlékére az újmisés emlékkép mintájára „Első kántorkodásom emlékére” felirattal szentképeket osztogatott társai között.¹⁹)

A szerzetesi fogadalmak kapcsán is találkozhatunk emlékképekkel, de ez nem minden szerzetesrendben és nem minden fogadalomtételkor fordul elő, általában „csak örökfogadalomra szokás”.²⁰ Mindezen kívül emlékképeket készíthetnek templomszentelésre, egy-egy jubileumi ünnepségre (pl. a máriapócsi kegykép harmadik könnyezésének 100. évfordulójára) vagy egy-egy látogatás emlékére. És mindezen túlmenően találkozhatunk olyan személyes jellegű egymásnak ajándékozott képekkel, amelyeket pl. a fiatalok egy-egy alkalomra (születésnap, közös élmények) adnak egymásnak.

4. A gyűjtemény statisztikája

„A hajdúdorogi egyházmegyében (...) az alapítás, illetve az első papszentelések óta vezetik a szentelési anyakönyvet, melynek alapján pontosan dokumentálva vannak a görögkatolikus papszentelések”.²¹ Ez a papszente-

¹⁷ Jakab Christian szíves közlése.

¹⁸ Mincsik Balázs szíves közlése.

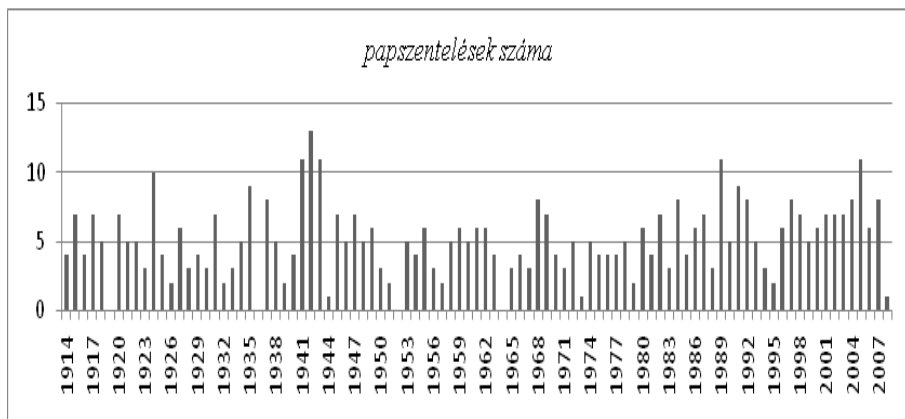
¹⁹ Mincsik Balázs szíves közlése.

²⁰ Molnár Amanda szíves közlése.

²¹ IVANCSÓ, „Liturgikus idézetek”, 101.

lési anyakönyv adta az alapját Ivancsó István „a világon talán egyedülálló könyvének”,²² mely azon görögkatolikus papok emlékképeinek másolatát tartalmazza, „akik a hajdúdorogi egyházmegye szentelési anyakönyvébe fel lettek véve”.²³ A „487 papszentelésről, illetve primíciáról összesen 407 képet”²⁴ mutat be 1914 és 2007 között, továbbá ugyanezen papok jubileumi emlékképeit: 207 ezüstmisés képet 1940 és 2015 között, 84 aranymisés képet 1964 és 2015 között, 20 gyémántmisés képet 1974 és 2015 között, 5 vasmisés képet 1989 és 2014 között és 1 rubinmisés képet 2014-ben.

Az alábbi táblázatban a hajdúdorogi egyházmegye papszenteléseinek száma látható évenkénti felosztásban, 1914 és 2007 között (a könyvben egy darab 2008-as kép is szerepel, mert az a szentelési anyakönyvben is be van jegyezve).

Láthatjuk, hogy a legtöbb papszentelés 1942-ben volt, mely évben 13 papot szenteltek, illetve 1941-ben, 1943-ban, 1989-ben és 2005-ben egyaránt évi 11 pap szentelődött. Nem szenteltek papot 1919-ben, 1936-ban, 1952-ben, és 1964-ben. Ezek alapján ki lehet számolni a évi szentelési átlagot 1914 és 2007 között (2008-at nem veszem, mert nem teljes!): 486 papszentelés osztva 94 évvel = 5,17 szentelés / év.

A könyvben szereplő szentelési emlékképek közül a hiányzó darabok leginkább a korábbi időszakban vannak, az utolsó hiányzó darab 1949-es keltezésű (lenne), és 1951-től minden év minden primíciás szentképe meg-

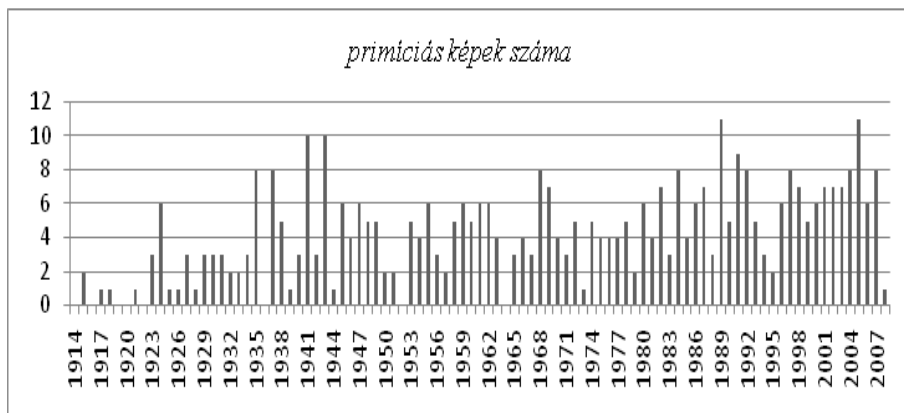
²² IVANCÓS, *A magyar görögkatolikus papság*, 9.

²³ *Uo.*, 9.

²⁴ *Uo.*, 14.

van. De meg kell jegyeznünk, hogy 1923-ban (3 db), 1930-ban (3 db), 1932-ben (2 db), 1937-ben (8 db), 1938-ban (5 db), 1944-ben (1 db) és 1948-ban (5 db) is minden szentelési emlékkép megtalálható a gyűjteményben.

Az alábbi táblázatban az első oszlopban a papszentelések száma látható, a második, mellette lévő oszlopban pedig, hogy ebből hány szentelési emlékképet tartalmaz a könyv.

A gyűjteményben szereplő primíciás és jubileumi emlékképek statisztikájáról a Ivancsó István atya könyvében lévő előszavában részletesen olvashatunk, itt csak a százalékos begyűjtési arányt tartom fontosnak megemlíteni. A primíciás képek 84,18%-a, az ezüstmisés képek 72,2%-a, az aranymisés képek 82,35%-a, a gyémántmisés képek 66,66%-a, a vasmisés képek 55,55%-a, és a rubinmisés képek 16,66%-a áll rendelkezésünkre. Ezek a képek – és maga a gyűjtemény – fontos dokumentumai görögkatolikus örökségünknek, és ezt felhasználva a magyar görögkatolikusságot tekintve fontos következtetéseket vonhatunk le.

5. Készíttetés, kivitelezés

Napjainkban – a nyomdai technikák segítségével – már sokkal egyszerűbb és könnyebb az emlékképek elkészítése és kivitelezése, mint pl. egy évszázaddal ezelőtt volt.

A nyíregyházi görögkatolikus szemináriumban „bevett hagyomány, hogy a szentelési képek árába a szeminaristák pótolta bele az un. asszisz-

tencia díjból”.²⁵ (Asszisztencia díj = amikor a kispapok elmentek asszisztálni egy-egy egyházközségbe, és az akkor kapott juttatásból ezer forintot kellett becsület alapon a kasszába fizetni.)

Az ötvenes években még ez az „apróság” is bonyodalmakba ütközhetett. Egy római katolikus visszaemlékezés erre az időre vonatkozóan: „Szlovákiában nyomtattak sok szép szentképet, az első szentmisére rendeltünk, de magakadt a vámon. Azt tanácsolták, menjek be az érsekségre, és beszéljek a bajszos püspökkel, az egyházügyi titkárral, járjon közbe. Meg is ígérte, hogy meglesznek a képek. Jól emlékszem, hogyan fogadott: – Üdvözlöm kispapom, nagy hatalmat kapott a kezébe! – Tudom! – Nem azt, amire maga gondol. Ha kimegy majd és feláll a szószékre, magára fognak figyelni az emberek. Nem a tanácselnökre, hanem a papra. Nem kérem mégsem, hogy nyíltan agitáljon: lépjetek be a téaszbe, de azt igen, hogy ne intsen nekik nemet. Végül a szentképek mégsem érkeztek meg az újmisére”.²⁶

A papszentelésre és primíciára készülvén az emlékképek készíttatése csak egy dolognak tűnik a sok tennivaló között, mégis a papszentelésre való felkészülés egyik fontos eleme. Hiszen a képeknek a szentelés napjára már el kell készülnie, úgy, hogy a rajta lévő információk (pl. pontos dátum) is a valóságot tükrözzék.

Ez napjainkban előre kiszámítható és megtervezhető, de a régi rendszerben sokszor még nehézségekkel találták szembe magukat. Egy újabb római katolikus visszaemlékezés szerint: „Még nem értem el a kánoni évet, ezért nem voltam szentelhető. Ilyen esetben Rómától kell kérni a korengedményt. Abban az időben Rómával rossz volt a kontaktus... a káptalani helynök... időben jelezte, hogy hármunknak a szenteléshez kér korengedményt. Nem jött válasz. Már elkezdődött a lelkigyakorlat, amikor még mindig nem tudtuk, vasárnap felszentelnek-e bennünket vagy sem? Elkészíttettem a szentképeket, a meghívóleveleket, de csak az utolsó pillanatban derült ki, hogy minket is szentelnek”.²⁷

Egy később szentelt római katolikus plébános is arról számol be, hogy az ő idejében mindent nagyon óvatosan kellett csinálniuk: „Az egyszerűség oka a szocializmus volt. Az egyház mindent igyekezett a nyílt üldözöttségi helyzetben feltűnésmentesen megvalósítani. Állandóan ellenőriztek, meg-

²⁵ Zajácz Gábor szíves közlése.

²⁶ Pataki Vidor (*1933, psz.: 1956.) visszaemlékezése; GRÓF LAJOS, *Az ígéret örökösei – Papi életutak az évezred elejéről*, Miskolc 2002, 227.

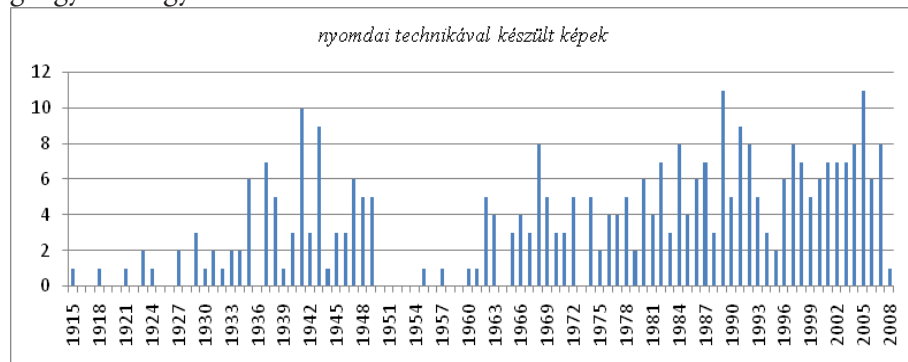
²⁷ Jéger Károly (*1933., psz.: 1956) visszaemlékezése; GRÓF, *Az ígéret örökösei*, 249.

figyeltek minket, tehát a magunk részéről mindent gyorsan, egyszerűen tettünk: ne kössenek bele senkibe, ne hozzunk bajba senkit...”.²⁸

A képek kivitelezését tekintve az idő előrehaladtával érdekes változások figyelhetők meg. Azt gondolnánk, hogy minél korábbi egy emlékkép, annál kezdetlegesebb technikával készült el, és az idő előrehaladtával fejlődik a kivitelezés is. Bár többször ez is beigazolódik, ez a megállapítás mégsem mondható teljesen kizárólagosnak.

A görögkatolikus szentképeket tekintve Ivancsó István is hasonló következtetéseket vont le: „Sok esetben – főleg a korai időkben, de nem kizárólagosan – papjaink kézzel írták meg az emlékképeket, így a kézírásukról is emlék marad. (...) Később jobban elterjedt a nyomtatás. De közben írógéppel is sokan készítettek emlékképeket. Aztán látható is, hogy az elnyomatás évtizedei alatt sok esetben ismét visszatért a kézírásos változat. Meglehetősen sok papunk készített ebben az időszakban gumibélyegzővel ellátott emlékképet”.²⁹ Például az édesapja is, akinek „a nyomda egyszerűen nem vállalta a vallásos téma nyomtatását. Még szentkép hátlapját sem!!!”³⁰ Oláh Miklós atya (szentelték 1954-ben) is így emlékezett vissza: „A korra jellemzően csak házilag gyártott primíciás képeket tudtam osztani: gumi-bélyegzővel készült – nemcsak hátlapján a felirat, hanem maga a kép is. Néhány kezdetleges vonal jelezte az Istenszülőt a Gyermekekkel”.³¹

Ivancsó István gyűjteménye és könyve alapján látszik, hogy az idővel hogyan változtak a primíciás emlékképek kivitelezési módjai a hajdúdorogi egyházmegyében.

28 Temesszentandrás Péter (*1954, psz. 1985.) szíves közlése.

29 IVANCSÓ, *A magyar görögkatolikus papság*, 14.

30 Ivancsó István szíves közlése.

31 Oláh Miklós (1931*; psz.1954) visszaemlékezése; OLÁH MIKLÓS, „Papi önarcképcsarnok”, in *Athanasiana* 12 (2001) 205.

A grafikonokon jól látható, hogy a nyomtatással készült emlékképek már a vizsgált időszak kezdetétől jelen vannak, de az ötvenes években átveszik a szerepét a házilag készített emlékképek. 1976-tól kizárólagosan nyomtatott, nyomdai úton készült emlékképekkel találkozhatunk.

A jubileumi emlékképeknél ugyanezt megnézve hasonló következtetéseket vonhatunk le. Kézzel írott jubileumi emlékképek 1952-től az 1980-as évek közepéig egyaránt megtalálhatók, 34 év leforgása alatt 26 darabot kézzel írtak, de még 1995-ben, 2004-ben és 2009-ben is találkozhatunk egy-egy kézzel írt jubileumi emlékképpel. Pecsételővel készült jubileumi emlékkép az 1950-es és 1960-as években 3 darab készült és további három 1983-ban, 1992-ben és 1994-ben. Írógéppel készített ennél sokkal több, 1949 és 1997 között összesen 20 darab: 1960 előtt csak 1 darab, 1960 és 1970 között 5, 1971 és 1980 között 5, 1981 és 1990 között 6, 1991 és 1997 között pedig 3 darab. Tehát láthatjuk, hogy ez sokkal több és tovább megmaradt, mint a primíciás képek esetében. Akár az egyik oka lehetett, hogy az idősebb atyák már nem haladtak annyira a korrallal, mint a fiatalabbak. Az írógéppel készített képek elkészítését idősebb papok gyakran rábízták fiatalabb paptestvéreikre.³²

De meg lehetne vizsgálni azt is, hogy az elnyomás legrosszabb éveiben felszentelt papok, akik az 1970-es évek közepén ünnepelték ezüstmiséjüket és az 1990-es években az aranymiséjüket: vajon nem pont ők-e azok, akik jubileumi ünnepségükre sem mertek vagy akarták nyomdai úton készíteni emlékképeiket. Vagy, hogy megmaradt-e a leginkább félelemben élő papságban ez a félelem még a rendszerváltás utáni években, évtizedekben is, s hogy ez hatással volt-e jubileumi emlékképeik elkészíttetési módjára. Mindehhez sokkal bővebb ismeretek szükségesek.

6. A képeken található információk

A papszentelésre és első misére készített képek hátoldala több információt is tartalmazhat: legfontosabb adat, hogy melyik évben, mikor (sokszor napra pontosan) és hol történt a papszentelés és az elsőmise. Ha mind a két dátum szerepel a képen, láthatjuk, hogy hány nap telt el a papszentelés és az első Szent Liturgia között. A primícia helyszíne informál bennünket arról, hogy az illető pap hova való. Sokszor a feleség szülőhelyén is tartanak

³² Ivancsó István szíves közlése.

újmisét, s ezt az újabb képeken többször fel is tüntetik, tehát ezek a képek információt nyújtanak a feleség származási helyéről is.

A jubileumra adott képekről pedig megtudhatjuk, hogy melyik évben, mikor és hol történt a jubiláló pap felszentelése és maga a jubileumi mise, illetve némely esetben, hogy mely helyeken teljesítette addigi szolgálatát. Továbbá, megtalálhatjuk a képen az adott pap (vagy püspök) jelmondatát is.

7. Elrendezés

A képeken található információk és szövegek elrendezése általában egy-
séges, legfőképpen a nyomdai technikával készült képeken.

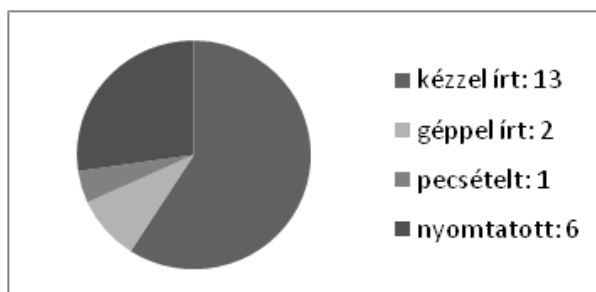
A kép felső részén található jelmondat alá kerül a főszöveg (pl. „Elsőmimém emlékére”), ez alatt a dátum és a helyszín, majd pedig a név, legtöbbször ranggal együtt. Ritka esetben fordul elő, hogy a név alatt olvashatjuk a dátumot és a helyszínt. Ha második idézet is van, akkor azt a név alatt láthatjuk elhelyezve. Több esetben jelképpel is találkozhatunk, ennek a képen való elhelyezése változó lehet. Mindezekről részletesebben az alábbiakban olvashatunk.

A képeken lévő szövegezés elhelyezését tekintve azt mondhatjuk, hogy szinte minden esetben állított képre kerül a szöveg, csak ritka esetben találhatunk vízszintes elrendezést. A primíciás képeknél 392 a függőleges, 15 a vízszintes elrendezésű szövegezés: a vízszintesen elhelyezett szövegek közül 9 kézzel írt, 1 géppel írt és 5 nyomdai technikával készült. Ebből 10 db az 1920–30-as években készült, 1 darab ez előtt, 4 darab ez után, az utolsó 1961-ben.

Az ezüstmisés képek között 203 a függőleges, és 4 a vízszintes. Ezek 1960 és 1980 közé esnek, egy nyomdai technikával készült, egy pecséttel és 2 kézírásos. Az aranymisés képek közül a 83 függőleges elrendezésű szöveg mellett csak egy a vízszintes, mely kézzel íródott 1985-ben. A gyémántmisés emlékképek közül a 18 függőleges mellett 2 a vízszintes, egy kézzel írt és egy nyomtatott, 1995-ben, illetve 1997-ben. A vas és rubinmisés képek között nem találunk vízszintes elrendezést.

Összességében tehát a 22 vízszintes szöveg elrendezésű képből csak 6 készült nyomdában, a többi saját kézzel, egyenként készült (lásd a grafikonon). A vízszintes elrendezés oka lehet a könnyebb elkészítés, de való-

színűbb a kép első oldalán lévő kép vízszintes fekvése, melyhez a készítője igazodott.

8. A papszentelés és az újmise közötti napok száma

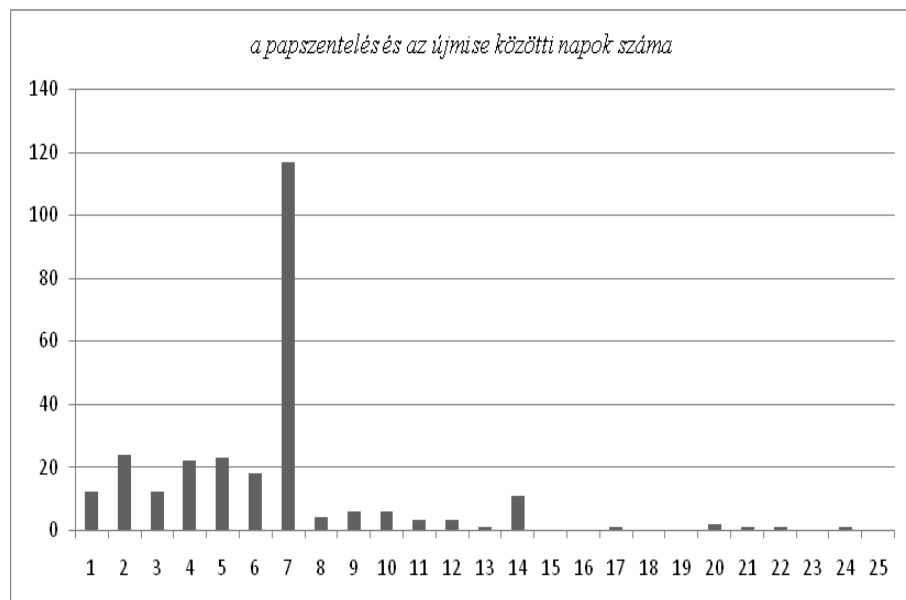
A gyűjtemény alapján információt kaphatunk arról is, hogy a hajdúdorogi egyházmegyében szentelt papok esetében általában hány nap telt el a papszentelés és az első Szent Liturgia között.

A könyv 18–49. oldalán található szentelési anyakönyv alapján készült táblázatban minden esetben fel van tüntetve a papszentelés időpontja és legtöbb esetben az újmise időpontja is, mely utóbbi a szentképeken is sok esetben látható. Azoknál, akik csak az újmisére készítettek képet, könnyű annak a megállapítása, hogy hány nap telt el a két esemény között, de ahol a kép a pappá szentelésre és az újmisére együttesen készült, ott a képen szereplő dátumok számától függ a megállapíthatóság. Viszont a csak papszentelésre készült képeknél és azoknál az újabban készült képeknél, ahol a dátumnál csak az adott hónap szerepel, nem tudjuk, hogy mikor volt a primícia. – Így a táblázatot és a képeket együtt nézve 265 esetben derül ki, hogy hány nap telt el a pappászentelés és az újmise között.

Loja István és Kupár Lajos papszentelése és (az Amerikában tartott) primíciája között nagyon sok nap telt el (45-ös és a 46-os számú képek), mégpedig első esetben az 1923. október 21-ei papszentelés után december 9-én volt a primícia, a második esetben pedig a 1924. március 30-ai szentelés után csak június 29-én volt az első mise. (Az alábbi táblázatban ez a két kivételes adat nem szerepel.)

A grafikon a 265 esetet feldolgozva mutatja vízszintesen a papszentelés és a primícia között eltelt napok számát, az oszlopok pedig, hogy a hány

alkalommal találkozhatunk vele a Hajdúdorogi Egyházmegyében az 1914 és 2007 közötti időszakban.

Láthatjuk, hogy legtöbb esetben 7 nap telt el a szentelés és az első Szent Liturgia bemutatása között, tehát valószínű egy vasárnapi szentelés után a rákövetkező vasárnapi újmiseről van szó. Ami így teljesen logikus is, hiszen ez volt az *első*, melyre a kötelező vasárnapi misetartás miatt egy hét múlva került sor. Több esetben előfordult az is, hogy a papszentelés és az újmise egy napra esett (pl. Ivancsó István, Kovács Endre vagy Polyák Imre atyáknál), de ez a könyvből nem derül ki, így ezek gyakoriságát nem tudjuk belőle megnézni. Ugyanis a könyv elején szereplő táblázatban a papszentelés és a primícia időpontjánál ugyanaz a dátum szerepel akkor is, amikor a szentképeken lévő dátumból nem derül ki az primícia időpontja.

Több esetben egyházi ünnepen volt megtartva a papszentelés és/vagy az újmise. Korábbi példák közül említhető pl. Turzán Dezső pappá szentelése 1947. szeptember 8-án, újmiséje pedig szeptember 14-én volt (179-es), vagy Koleszár Pál (261-es) és Kocsis István (262-es) pappá szentelése 1968. augusztus 18-án, primíciája pedig augusztus 20-án volt. Előfordul, hogy a képen nem a dátum, hanem helyette maga az ünnep lett feltüntetve, pl. „1983. Nagyboldogasszony ünnepén” (328-as, Szabó István).

Tóth Elemér római katolikus plébános (pappá szentelték 1957-ben) egyik visszaemlékezésében említi meg, hogy „akkor még a régi liturgia szerint az volt az előírás, hogy ünnepen legyen a papszentelés”.³³ Ezt láthatjuk a Hajdúdorogi Egyházmegyében is, és ennek lehetünk tanúi az utolsó primíciás képeknél is, még a könyvben szereplő utolsó primíciás képen is, mely Ivancsó Bazil augusztus 6-ai szentelését mutatja.

Még egy érdekesség, mely szerint Timkó Mihály (150-es) pappá szentelése a szentelési anyakönyv alapján 1943.10.10-én volt, a primíciája pedig mind az anyakönyv, mind pedig az emlékkép szerint 1945.10.03-án, tehát azt megelőzően volt.³⁴

9. A papszentelés hónapja

Mivel a képeken megjelenik a papszentelés pontos dátuma (ahol nem, azt megtudhatjuk a könyv elején szereplő összesített táblázatból), amelyeket ha megnézünk, láthatjuk, hogy a korábbi időkben még sokkal ritkább volt a később szinte kizárólagossá vált nyári papszentelés.

A papszentelés hónapját – 10 évenkénti lebontásban – az alábbi táblázat mutatja:

(*1919-ben, 1936-ban, 1952-ben és 1964-ben nem volt papszentelés, így a táblázatban lévő időintervallum 11 évet mutat.)

időintervallum	hónapok a papszentelések számával
1914–1924*	december (23), március (7), október (5), november (5), április (4), június (4), július (4), szeptember (4), január (1), augusztus (1)
1925–1934	december (29), szeptember (3), március (2), április (2), június (2), augusztus (1)
1935–1945*	december (18), október (17), szeptember (12), május (11), január (5), március (3), április (2), november (2), július (1)

33 Tóth Elemér (*1933., psz.: 1958.) visszaemlékezése; GRÓF, *Az ígéret örökösei*, 201.

34 Ehhez lásd részletesen IVANCSÓ ISTVÁN, „Timkó Mihály élete a levéltári forrásaink és egyéb dokumentumok alapján”, in IVANCSÓ ISTVÁN (szerk.), *Timkó Mihály (1918–1997). A Timkó Mihály tiszteletére 2018. május 11-én rendezett emlékdélután előadásainak anyaga*, (Pádagogosz tézisz leltári IV.), Nyíregyháza 2018, 7–50.

1946–1956*	augusztus (11), július (8), szeptember (8), február (5), április (4), május (3), november (3), június (2), október (1), december (1)
1957–1967*	július (12), december (10), augusztus (9), november (5), március (3), május (3), szeptember (2)
1968–1977	augusztus (28), szeptember (14), április (1), novem- ber (1), december (1)
1978–1987	augusztus (47), november (2), április (1), május (1), szeptember (1)
1988–1997	augusztus (44), július (5), január (4), június (2), szeptember (2), május (1), október (1) november (1)
1998–2007	augusztus (60), szeptember (4), június (2), október (2), december (2), április (1) + 1 húsvétkor
(2008)	(egy novemberi szentelést tartalmaz a könyv, amely csak részadat)

Összesítve azt láthatjuk, hogy 1914 és 2007 között a hajdúdorogi egyházmegyében augusztus hónapban 201, decemberben 84, szeptemberben 50, októberben 26, júliusban 30, májusban 19, novemberben 19, márciusban 15, áprilisban 15, júniusban 12, januárban 10, februárban pedig 5 volt a papszentelések száma.

10. Jelmondat

Általában a kép felső részén található az idézet (vagy jelmondat). Ahol második idézetet is találunk, vagy az „Áldd meg, Uram, mindazokat, akik oltárodhoz segítettek” szöveg is szerepel a képen, akkor az a név alatt, a kép aljára került elhelyezésre.

Egy 1940-ben szentelt római katolikus atya visszaemlékezése szerint „Akkoriban még nem választottunk jelmondatot, de volt újmiséis szentkép, arra lehetett nyomtatni valamit”,³⁵ így felmerülhet bennünk a kérdés, hogy vajon a magyar görögkatolikusoknál a korai szentelési és primíciás emlék-

35 Hetényi Adorján (*1917, psz.: 1940.) visszaemlékezése; GRÓF LAJOS, *Az ígélet gyermekei – Papi életutak az ezredvégről*, Miskolc 1999, 78.

képeken az idézet a jelmondat funkcióját tölti-e be, vagy mikorra tehető a jelmondat megjelenése.³⁶

Ivancsó István gyűjteményében az első olyan kép, amelyen idézet is szerepel, 1927-es. Az utolsó kép, amelyen nem szerepel idézet, 1975-ös és 1961-es – de mindkettő kézzel írott kép, tehát nem kizárt, hogy csak azért nem került rá, mert technikailag nehéz volt megoldani.

Az ötvenes években már több kép is van, amelyről hiányzik az idézet, és ezek mindegyike vagy kézzel írt, pecsétnyomóval készített vagy pedig házi írógéppel készült. Az utolsó olyan képek, amely nyomdai technikával készültek, és még sincsen rajta idézet, az 1940-es évek végén készültek.

Ivancsó István külön tanulmányában a görögkatolikus egyházban jelen lévő emlékképeken található liturgikus idézeteket vizsgálta meg. Sorra vette, hogy a papok honnan választanak jelmondatokat pappá szentelésükre és első miséjükre. Ezek szerint az idézetek leginkább a Szent Liturgiából, az Alkonyati istentiszteletből (pl. a teremtésről szólóak), a Reggeli istentiszteletből (Istenszülőről vagy hozzá szólóak), a Parakliszból, az Esti zsolozsmából, az imaórákból, a keresztesítés, és bérálás szertartásából, a házasságkötés szertartásából (boldogságról szólóak) vagy a temetési szertartásból (boldogságról szólóak) lettek kiválasztva.³⁷

Ezek a jelmondatok teljesen személyesek: valamennyi az illető pap Istennel való személyes kapcsolatával, lelki életével vagy lelki élményével, érzelmeivel van kapcsolatban, így még ha hasonlóságot találunk is közöttük, nem lehet általános következtetéseket levonni.

Az említett, „Áldd meg, Uram, mindazokat, akik oltárodhoz segítettek” idézet vagy – mondhatjuk – kérő ima az, amely megjelenő idézetként azonosságot mutat több, újabban készült képen. Ez az idézet a papszentelési és primíciás emlékképeken jelenik meg második (vagy harmadik) idézetként. Elsőként Szónoczky János atyánál találkozhatunk vele 1978-ban (307-es), majd 1989 és 1993 között további 5 esetben fordul elő. Ezután 1996 és 2008 között szinte minden képen megjelenik egynéhány kivétellel. 1996-tól nézve a 88 papszentelésből 63 darabon szerepel.

36 Érdekességként említhető, hogy a kispapok gyakran már az első írásos bemutatkozásukkor választottak jelmondatot (amit az *Élet és Világosság* című újságjukban közöltek). Ez azonban nem feltétlenül egyezett a későbbi, primíciás képre írt jelmondatukkal. – Ivancsó István szíves közlése.

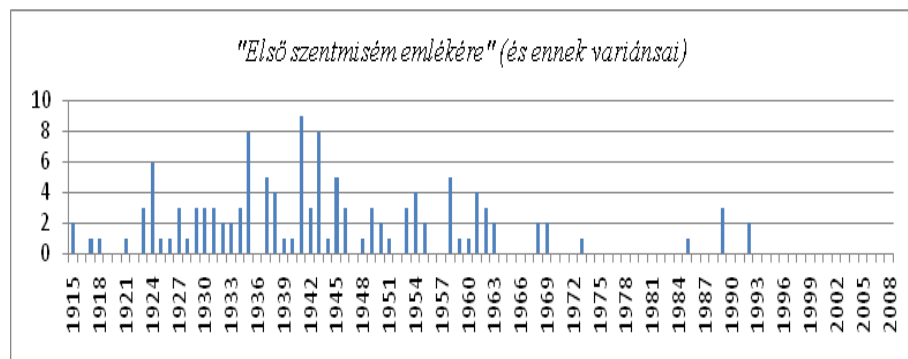
37 IVANCSÓ, „Liturgikus idézetek”, 103–115.

II. Főszöveg

A pappá szentelési és első misés képek a korai időszakban még elváltak egymástól. Gondolhatnánk arra, hogy főként akkor, amikor még kézzel írott képek készültek, de ezt a megállapítást megcáfolják azok a képek, amelyek a korai időkben készültek ugyan, de már nyomdai technikával. Másrészt pedig napjainkig is előfordul (bár nem gyakran!), hogy a szentelendők csak az egyik eseményt (leginkább a papszentelést) írják rá az emlékképre.³⁸

Ha megnézzük a képeken lévő főszövegeket, láthatjuk, hogy a hajdúdorogi egyházmegyében eleinte ezeket a képeket az első mise alkalmából készítették. 1915-től egészen 1936-ig minden egyes képen az „Első szentmisém emlékére” feliratozás és ennek variánsai találhatók. 1937-ben jelenik meg először a pappá szentelésre és az első szentmise alkalmából közösen készített kép (Kalapos Mihály, 107-es). A következő években ez így még néhányszor jelenik meg (10 év alatt összesen 9-szer), mígnem 1947-ben már minden egyes, abban az évben készült szentelési képen a „Pappászentelésem és első szentmisém emlékére” felirat és azok variánsai találhatók.

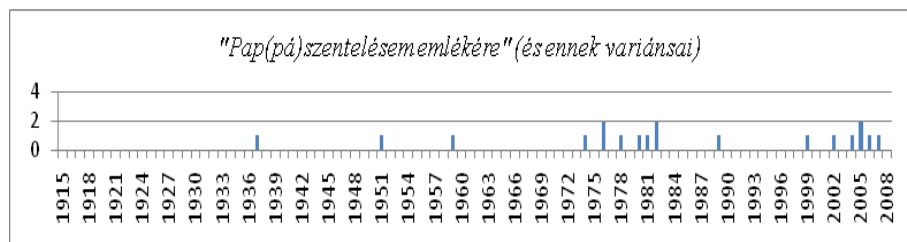
Az alábbi grafikonokon a főszövegek megjelenését láthatjuk, gyakoriságukat tekintve évenkénti megjelenítéssel.

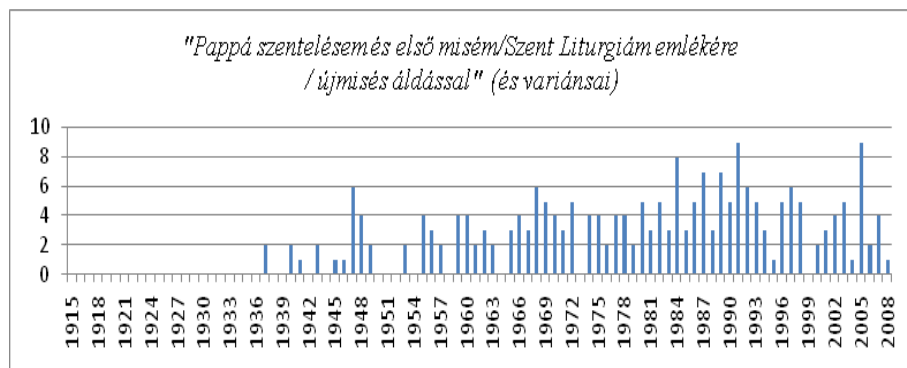
A csak papszentelés alkalmából készített kép szintén 1937-ben jelenik meg először (Gyulai János, 111-es), viszont nem terjed el, hanem az évek

³⁸ Teológiailag ez lenne a helyes eljárás, hiszen az újszentelt áldozópapnak a szentelési Szent Liturgiája az első, amiben őt a püspök felszenteli. Ám az ünnepélyesség és főleg az ünneplés miatt széles körben elterjedt, hogy az új pap az első „önállóan” (bár jelen van „kézvezető” és szónok is) végzett liturgiáját tartja az „első misének”. – Ivancsó István szíves közlése.

során ritkább esetben, de itt-ott folyamatosan felbukkan. A későbbiekben többször „Krisztus papságában részesült” megfogalmazással.

1986-ban jelenik meg először a „Papi szolgálatom kezdetén” szövegezés, (Tóth Konstantin bencés, 347-es), majd 1997-ben találkozhatunk vele újra, mikor is elterjed, és az ezredforduló évében csak ezzel a megfogalmazással találkozhatunk (2000 után újra találkozhatunk többféle megfogalmazással is).

A primíciás emlékképek fő-szövegét részleteiben tekintve az alábbi táblázatot lehet összeállítani:

a 407 db képből 30 féle megfogalmazást találhatunk, amelyek közül		
<i>darab</i>	<i>megfogalmazás</i>	<i>előfordulás ideje</i>
105	„Pappá szentelésem és első szent Liturgiám emlékére”	1966–2008
95	„Pappászentelésem és első szentmisém emlékére”	1937–1997
92	„Első szentmisém emlékére”	1915–1969
27	„Papi szolgálatom kezdetén”,	1986–2007
7	„Papi szolgálatom kezdetének emlékére”	1998–2007
17	„Pap(pá)szentelésem emlékére”	1937–2007
15	„Első szentmiseáldozatom emlékére”	1917–1949
további 3 megfogalmazás 6 darab alatti, illetve az összes többi megfogalmazásból mindössze 1-2 darabot találunk		

A fenti kategóriákba nem sorolható, egyéni megfogalmazások közül néhány példa: 1981-ben a „Testvérek adjunk hálát Legeza József Krisztus papságának részese lett” (316-os),

1982-ben „Testvérek! Annak emlékére, hogy Krisztus papja lettem ... Hornyák János” (321-es)

1984-ben „Krisztus szeretetadományában – papságában – részesült ... Dudás László” (337-es),

1989-ben „Kocsis Péter ... Krisztus áldozati papságában részesült” (367-es),

1992-ben „Újmisés áldásommal minden barátomnak és jóakarómnak megköszönöm imádságát és segítségét. Fedor Péter” (384-es).

Mindezen túl, találunk egy olyan képet is, amelyen minden adat szerepel, de főszöveget nem olvashatunk rajta. (2002-ben Tóthszegi István primíciás képe, 440-es).

Az ezüstmisére készült képek között többen az „ezüst” szót használják a főszöveg megfogalmazásában, és kevesebben a 25 éves jubileumot hangsúlyozzák, de előfordulnak más megfogalmazások is, mint pl. „negyedszázados évfordulóján” (1975-ben Kun László 192-es).

Itt látható a főszövegek gyakoriságát bemutató táblázat:

a 207 db képből 39 féle megfogalmazást találhatunk, amelyek közül		
<i>darab</i>	<i>megfogalmazás</i>	<i>előfordulás ideje</i>
116	„Ezüstmisém emlékére”	1941–2015
22	„Pappászentelésem 25 éves évfordulója/jának emlékére	1980–2014
9	„Pappászentelésem 25 éves évfordulójára”	1978–2011
5	„Ezüstmisés áldással”	1992–2007
4	„Ezüst liturgiám emlékére”	1982–1996
3	„Pappászentelésem 25 éves évfordulóján ezüstmisés áldással”	1973–2000
az összes többi megfogalmazásból mindössze 1-2 darabot találunk		

Az egyedi megfogalmazások közül néhány példa:

1995-ben „Az Istenszülő oltalma alatt végzett ezüst liturgiám emlékére... Cselényi István Gábor” (273-as),

2005-ben „Boldogasszony oltalmában ezüstmisés áldással... Kovács Endre” (311-es),

2006-ban „Köszönöm Istenem papi életem 25 évét! (...) Polgári László” (317-es),

2007-ben „Pappá szentelésem 25. évfordulóján köszönet és hála azoknak, akik az Úr útjára segítettek, és akikkel eddig is együtt haladtunk azon. (...) Fekete András” (320-as),

2007-ben „25 évvel ezelőtt ezzel az ígérettel indultam útnak. Az ígéret valóra vált. Ő sohasem hagyott el! Hálatelt szívvel akarom teljesíteni küldetésem! Ezüstmisém emlékére, ezüstmisés áldással: Szimicsku Ferenc” (323-as),

2009-ben „Istennek köszönettel a 25 év papi szolgálatáért Prodán Gábor” (333-as),

és az ezüstmisés képeknél is előfordul, hogy főszövegezés nélküli kép készült (1997-ben Damjanovics József, 281-es), vagy csak egy 25-ös szám szerepel a képen (2001-ben Szabó Mihály, 297-es).

Ezen kívül három görögkatolikus pap az ezüstmisés jubileumon kívül a házasságkötésének a 25. évfordulóját (vagy „ezüstmenyegzőjét”) is feltüntette a képen: 1993-ban Kiss Antal (259-es), 1995-ben Szűcs Mihály (275-ös), és 2012-ben Gorcsa György (353-as).

Az aranymisés képeknél hasonlóan, mint az ezüstmisés képeknél is látunk, többen a liturgia „arany” jellegét hangsúlyozzák, és kevesebben az 50. jubileumi évet.

Az aranymisés emlékképek fő-szövegének gyakorisága:

a 84 db képből 20 féle megfogalmazást találhatunk, amelyek közül		
<i>darab</i>	<i>megfogalmazás</i>	<i>előfordulás ideje</i>
54	„Aranymisém emlékére”	1964–2015
6	„Pappá szentelésem 50 éves évfordulóján/jára (aranymisés áldással)	2001–2010
4	„Pappá szentelésem ötvenedik évfordója/jának emlékére”	2005–2013
2	„Arany szentmisém emlékére”	1968–1973
a többi megfogalmazásból csak 1 darabot találunk		

Egyedi megfogalmazás például:

1997-ben „Az Istenszülő különös tiszteletére szentelt Dr. Békés Géza aranymiséjének emlékezetére” (178-as),

2000-ben „Az 50. évfordulón bemutatott Szent Liurgia emlékéül... Ivancsó Tibor” (193-as),

2004-ben „50 éve Krisztus: az Út, Igazság és Élet szolgálatában ... Oláh Miklós” (204-es).

Két aranymisés képen olvashatjuk, hogy nemcsak maga a jubileum szerepel a képen, hanem az egy adott helyen letöltött szolgálat is: 1998-ban Dr. Hollós János 45 éves téglási (184-es), 2004-ban pedig Farkas Olivér 41 éves szuhakállói szolgálatát ünnepelte (203-as).

A gyémántmisére készített képeknél 17 db a liturgia „gyémánt” jellegét, s csak ketten a 60. évfordulót hangsúlyozzák. Ezt mutatja a főszövegek gyakoriságát bemutató táblázat is.

a 20 db képből 8 féle megfogalmazást találhatunk, amelyek közül		
<i>darab</i>	<i>megfogalmazás</i>	<i>előfordulás ideje</i>
11	„Gyémántmisém emlékére”	1974–2013
2	„Gyémánt szentmisém emlékére”	1978–1995
a többi megfogalmazásból csak 1 darabot találunk		

Vas- és rubinmisénél egyszer sem jelenik meg a 65 és 70 szám, minden esetben a „vas” és a „rubin” jelleget hangsúlyozzák a képek főszövegei. A vasmisés képek közül mind az 5 képen a „Vasmisés emlékére” megfogalmazás olvasható.

Mindebből azt a következtetést vonhatjuk le, hogy a korábbi időkben egyszerűbb a megfogalmazás, és az idő előrehaladtával jelennek meg és válnak gyakoribbá az egyedi megfogalmazások. Míg vannak, akik a régi bevált, egyszerű(bb) szövegezési formát választják, mások igyekeznek olyan megfogalmazást választani, (vagy maguktól megírni), amely még nem szerepelt ilyen képen, s ez egyedivé teszi a képüket. Például dr. Kriskó György (200-as) 1978-ban az ezüstmisés képén és 2003-ban az aranymisés képére is saját, hálaadó imádságát írta.³⁹

Ha megnézzük a megfogalmazásokban a „mise” és a „Liturgia/Szent Liturgia” szó használatát, akkor azt látjuk, hogy a korábbi képeken a „mise” szót használták, és a primíciás képeknél 1941-ben és 1942-ben jelenik meg először a „liturgia” szó, majd az 1960-as 70-es években egyre többször, és az 1980-as évek közepétől már szinte csak ezzel találkozhatunk. 1985 után a primíciás képeken már csak 5 alkalommal találkozhatunk a „mise” szóval, melyből kétszer az „újmisés áldás” kifejezésben.

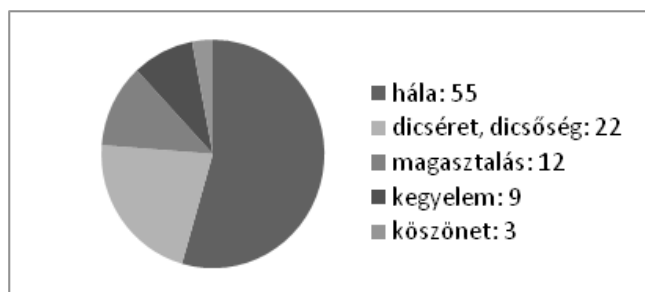
Az ezüstjubiléumi képeken 1979-ben jelenik meg a „liturgia” kifejezés, de itt nem veszi át a „mise” szó helyét, hanem az is végig megmarad, és az „ezüstliturgia” sem jön szokásba. Ehelyett a megfogalmazásban a 25. évfordulás kifejezés lesz gyakrabban megjelenő kifejezés. Az aranymisés képeknél összesen csak két alkalommal jelenik meg a „liturgia” kifejezés, (Véghseő György 1990-ben és Ivancsó Tibor 2000-ben) itt sem tudta kiszorítani a „mise” szó használatát.

A jubileumi emlékképeket megnézegetve tapasztalható, hogy ezeken a képeken – a jubileumi jelleg mellett – (vagy valamelyik idézetben vagy a

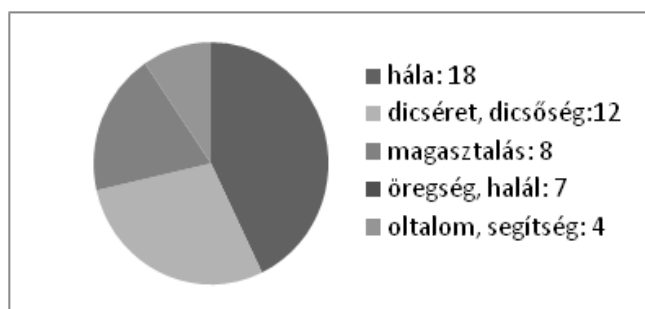
39 IVANCSÓ, *A magyar görögkatolikus papság*, 284.

főszövegezés megfogalmazásában) más, egységesnek mondható tartalom jelenik meg. Összességében tekintve az alábbi diagram mutatja a jubileumi képek főbb tartalmait.

Ezüstmisés jubileumi képeken lévő tartalmak:

Aranymisés jubileumi képeken lévő tartalmak:

Gyémánt-, vas- és rubinmisés képeken megjelenik az áldás, a halál, a magasztalás, a hála, a kegyelem, a dicsőség és a köszönet.

12. Hely és dátum

Az emlékképeken szereplő helyekről és az időpontokról a következő általánosságokat tudjuk mondani:

– Ahol csak egy eseményre készült a kép (vagy papszentelésre vagy az újmisére), ott csak egy hely és egy dátum található. Amely képek a papszentelésre és az újmisére készültek, ott legtöbb esetben két hely és két dátum szerepel. Természetesen kivételek is vannak, mint pl. 1943-ban Ro-

goz Györgynél (149-es), ahol csak a dátum szerepel, de helyszín nincs. Van, ahol az időpont hiányzik és csak a helyszín szerepel pl. 1962-ben Sebődi Miklós (237-es), vagy ahol csak egy helyszín és dátum pl. 1969-ben Magyar András (269-es) augusztus 10-én szentelték, de a képen csak a 17-e, az újmise időpontja szerepel, vagy azokon a képeken is, ahol egy napra esett a papszentelés és az első mise pl. 1980-ban Kovács Endre (311-es).

– Találunk olyan képeket is (leginkább az 1980-as évektől kezdődően), amelyeken, nem szerepel pontos dátum, hanem csak a hónap pl. „augusztusában” pl. 1984-ben Soltész János (331-es), illetve olyan is van, ahol hónap sem szerepel, csak az évszám pl. 1992-ben Laczkó Zsolt (387-es).

– Bizonyos képeken nem a pontos dátumot láthatjuk, hanem az ünnep megnevezését, pl. 1983-ban Szabó István „Nagyboldogasszony ünnepén” (328-as)

– Vannak képek, amelyeken több helyszín és időpont is szerepel: a papszentelés mellett az újmise helyszíne és időpontja. pl. 1947-ben Békés Géza (178-as). Az 1990-es évek végétől egyre több ilyen képet találunk. (A pontos dátum megjelölése ezeken a képeken változó, lehet, hogy napra pontosan feltüntették, vagy csak az adott hónappal jelölték az események időpontját). Pl. 2004-ben Zajác Zsolt máriapócsi szentelése után szülőfalujában, Perecsén, Miskolcon és felesége egyházközségében, Csengerújfaluban is tartott újmiséket (457-es). 2007-ben Koleszár Ákos képén 7 helyszín szerepel (484-es).

– A jubileumi képeken előfordul, hogy csak egy, a jubileum dátuma és helyszíne van feltüntetve, míg más képeken ezen kívül a papszentelés helye és ideje is megtalálható. Ezen kívül bizonyos jubileumi képek sajátossága, hogy megtalálható rajtuk az eddigi szolgálattevő helyek listája is. Pl. ezüst-jubileumi képek között 2011-ben Belme László (342-es) képén, aranyjubileumi képek között pedig 2005-ben Kiss Andor (205-ös).

13. Jelképek

A képek szöveggel borított oldalán gyakran találunk apró jelképeket vagy szimbólumokat (függetlenül a kép „képes” oldalától). Ennek elhelyezése előfordulhat a szöveg mellett vagy fölött, a dátum fölött vagy mellett, vagy a név fölött vagy akár az egész szövegezés háttérében, halványabb színben. A Hajdúdorogi Egyházmegyében ezeket csak kb. 1940-es évektől

figyelhetjük meg. Legelőször a kereszt jelképe jelenik meg, és ez lett napjainkig is a leggyakrabban használt jelkép.

Az első jelkép a primíciás gyűjteményben 1924-ben Kupár Lajosnál látható (46-os), mégpedig egy szívből kiálló egyes kereszt. Ezt követően csak 1937-ben jelenik meg az egyes kereszt jelképe (Kovács Gyula 109-es képén), majd 1939-ben és 1941-ben szintén, s ezután már gyakorivá válik a jelkép jelenléte a képeken. Eleinte az egyes keresztet használják, majd az 1950-es évektől az egyes kereszt mellett a kettes, az 1960-as évek második felétől pedig a hármass kereszt lesz az uralkodó jelkép ezeken a képeken.

Az 1960-es évek közepétől már ritka az a kép, amely a szövegezés mellett nem tartalmaz jelképet. Az 1980-as évektől egyre gyakoribbá válnak a görögkatolikus képeken az IC/XC NI/KA feliratú egyenlő szárú keresztek, a közelmúltban pedig az A és az Ω, valamint a Krisztust is ábrázoló keresztek is fellelhetők.

A jubileumi (ezüst- és aranymisés képeken) emlékképeken is megfigyelhető, hogy eleinte az egyes kereszt, majd a kettes (1960-as évek után) és hármass kereszt (az 1980-as években) jelenik meg és válik gyakrabban használt jelképpé. Az IC/XC NI/KA megjelenése csak az 1990-es évek után kezdődik. A gyémántmisés szentképeken egyes kereszttel nem is találkozhatunk, a vasmisés emlékképek között pedig csak a hármass kereszt jelképe jelenik meg.

14. Rang

Olykor (leginkább a régebbi időkben) a személynév alá odaírták az egyházmegyét is, ahová az illető pap tartozik. Ahol ez nem is jelenik meg, az illető rangja legtöbbször szerepel a képen.

Ennek listája megjelenésüket tekintve időrendben:

Primíciás képeken: „hajdudorog-egyházmegyei ujdón szentelt áldozár”, „hajdudorog egyházmegyei áldozópap”, „újmisés”, „gör.kath. (vagy gkath., vagy gk.) áldozópap”, „Szt. Bazil rendű áldozópap”, „gör. kath. hittanár”, „görög szertartású áldozópap”, „OSBM”, „gör. szert. újmisés”, „újmisés pap-tanár”, „újmisés áldozópap”, „görög katolikus pap”, „(újszentelt) áldozópap”, stb.

Ezüstmisés képeken: „püspöki tanácsos, hajdudorog-egyházmegyei áldozópap”, „tb. esperes-lelkész”, „tanügyi esperes, parochus”, „gkath. esperes

lelkész”, „tb. kanonok”, „áldozár”, „gör. kat. lelkész”, „paróchus”, „ezüstmisés gk. áldozópap”, „teológiai tanár”, „kanonok, szem. rektor”, „kanonok, püspöki helynök, lelkész”, kerületi esperes, parochus”, „(hely)-i parókus”, stb.

Aranymisés képeken: „érd.esperes-ny. lelkész”, „főesperes”, „ny. esperes, lelkész”, „tb. kanonok-főesperes”, „nyug. tábori főesperes”, „pápai prelátus, gör. kat. parochus”, „esperes konzultor”, „érd. főesperes, nyug. em. ökonómus”, „bazilita áldozópap” stb.

15. Dedikáció és kézírás

Elsősorban azokon a képeken láthatjuk az illető pap kézírását, amelyeket még kézzel írtak. „Különösen kedves színfoltot jelentenek azok a képek, amelyek szinte dedikálásként is értelmezhetők, mert a szülőknek vagy egyéb családtagoknak készültek”⁴⁰ – írta Ivancsó István a könyv bevezetőjében. Ezen kívül találunk olyan képeket is a gyűjteményben, amelyek, bár nem bizonyos személyek számára készültek, de a kinyomtatott kép dedikálva van – akár egy családtag részére, akár egy barátnak vagy egy paptársnak. Pl. „Feleségemnek Julikának újmisés áldással szerető férjed: Laci” (213-as) „Szeretettel Miska” (240-es) stb., illetve az újabbak közt „Istvánnak”, „Idősebb szolgatársamnak, István sógoromnak szeretettel Laci” (329-es Obbágy László) (a könyvben szereplő képek gyűjtőjének s a könyv szerzőjének).

Továbbá találkozhatunk kézzel aláírt képekkel, ahol a bélyegzővel vagy nyomtatással írt szöveg alatt kézírással írta alá az illető (pl. 196-os Mosolygó Marcell, vagy 199-es Körte Ferenc, 234-as Sivadó János stb.), vagy a nyomtatott név felé kézírással tette személyesebbé (pl. 260-as Damjanovics Pál) képét. Az újabbak közt találunk olyat is, ahol a kézírás nyomtatott formában jelenik meg (pl. 418-as Mosolygó Péter, 441-es Urbán Evariszt).

16. Több személy egy emlékképe

Találkozhatunk olyan képekkel, amelyen több személy neve is szerepel. Ilyen pl. az a primíciás kép, amelyen P. Kaszinec Jozafát és P. Debely

⁴⁰ IVANCÓS, *A magyar görögkatolikus papság*, 14

Leontin bazilita szerzetesek közös első szentmisét tartottak 1943-ban Máriapócscon (142 és 143-as).

Előfordul, hogy ugyanazon a képen szerepel egy újmisé és egy ezüstmisés, akik feltehetőleg közös alkalommal ünnepeltek. Fontos megemlíteni, hogy egy családon belüli közös ünneplésről volt szó. Pl. 1978-ban Sátoraljaújhelyen dr. Mosolygó Marcell egyszerre ünnepelte ezüstmiséjét a fiával, aki ugyanakkor az első miséjét tartotta (306-os és 196-os). Továbbá Obbágy Miklós parókus ezüstmiséje egybeesett veje, Kondás Sándor első miséjével, 1980-ben Rakacán (312-es és 208-as).

Külön említést érdemel az a kép, amely a máriapócsi Krisztus-mozaik megáldásának emlékére készült 2014-ben, hiszen ennek az emlékére olyan emlékkép készült, melyre rákerült az akkor Szent Liturgiát celebráló 60. és 25. évfordulóját ünneplő celebránsok neve (összesen 11-en, köztük Kocsis Fülöp, akkor még püspök atya) és mindannyiuk idézete is (367-es).

Az aranymisés emlékképek között pedig 2005-ből találunk egy képet, amelyen a négy, 1955-ben szentelt pap (köztük dr. Keresztes Szilárd püspök atya) az aranymiséjét ünnepelte, s erre az alkalomra közös emlékképet készítettett (210-es).

17. Egy személy több emlékképe

Méltónak tartom megemlíteni azokat a személyeket, akiknek több emlékképe is szerepel a könyvben.

Elvileg a legtöbb emlékképe Mosolygó Sándor atyának lenne (1944-ben, Gyümölcsoltó Boldogasszony napján szentelték (160-as), aki a primícia 70. évfordulóját is megünnepelhetette, tehát elérte a rubinmiséjét is. Így elvileg 6 kép szerepelhetne tőle a könyvben, de mégis csak 4 van. Ugyanis az ezüstmiséjére nem készült emlékkép, a vasmiséjére készült emlékkép pedig hiányzik a gyűjteményből. Az érdekesség ezeken a képeken, hogy mind a 4 emlékképen ugyanaz az idézet szerepel: „Hirdess a földnek nagy örömet, dicsérjétek eget Isten dicsőségét” (Gyümölcsoltói ének). A gyémánt- és vasmisé képen ezen kívül egy második idézet is szerepel, „Áldott legyen az Úr neve, mostantól mindörökké”. Valamennyi emlékképen szerepel a dátum, az időpont, a helyszín. A gyémántmisés és a rubinmisés emlékkép szövegezése szinte teljesen ugyanaz, ugyanabban a megfogalmazásban fel van tüntetve rajta a pappá szentelési és az első misés dátum és helyszín.

Karosi Ferenc (56-os), Véghseő György (124-es) és Csiszárík János (188-as) atyáknak egyaránt 5–5 emlékképe szerepel a gyűjteményben, mindannyian abban a kegyelemben részesültek, hogy megtarthatták vasmiséjüket.

Karosi Ferencet 1924-ben szentelték pappá, és Vajdácskán tartotta első szentmiséjét. Első szentmiséjének emlékképén nincs idézet, a többi emlékképen más-más idézetet láthatunk. Csak a gyémánt- és vasmisés emlékképen található ugyanaz az idézetet, ugyanaz, amit az imént említett Mosolygó Sándor gyémánt- és rubinmisés képén: „Áldott legyen az Úr neve, mostantól mindörökké”. Valamennyi képen szerepel a helyszín és az évszám, s így megtudhatjuk, hogy arany-, gyémánt- és vasmiséjét is Nyíregyházán tartotta.

Véghseő Györgyöt 1940-ben szentelték pappá, és Hajdúböszörményben volt a primíciája. Az ő első emlékképén nem szerepel idézet, a többi emlékképen különböző idézetek vannak. Minden képen szerepel az 1940-es évszám és az aktuális dátum, valamennyi hasonló elrendezésben.

Csiszárík Jánost 1949-ben szentelték pappá Nyíregyházán, primíciáját pedig Múcsonyban tartotta. Az ő képein is különböző idézeteket olvashatunk, és a helyszínek mellett mindegyiken teljes dátum szerepel. Ezüst-, arany- és gyémántmiséjét is Irotán tartotta, a vasmiséjére azonban már Miskolcon került sor.

18. Külföldi vonatkozás

A gyűjteményben találunk néhány olyan képet, amelyen a felirat, az idézet vagy a helyszín külföldi vonatkozású.

A primíciás képek között található 1923-ban Loja István (45-ös), akinél a szövegezés ósláv és angol nyelvű, majd 1943-ban Krásznibrodsky Boris György (144-es), akinél szintén ósláv nyelven van a szövegezés a képen. 1995-ben Janka Ferenc képén (397-es) 5 nyelven (magyar, görög, latin, német és olasz) olvasható az idézet, 2004-ben Vincze Krisztián (461-es) három nyelven (magyar, olasz, német), míg 2005-ben Lukács Imre (472-es) két nyelven (magyarul és latinul) tette ugyanezt.

Az ezüstmisés képek között találjuk 1983-ban Barna Sándort (219-es), aki Kanadában, Welland-ban római katolikus szertartás szerint tartotta ezüstmiséjét. 1998-ban Rakaczki Andor (285-ös) képe angol nyelvű, és az ezüstmise helyszíne Bridgeportban, USA-ban volt. 2004-ben Angyal Lajos

(309-es) magyarul, kézírással írta meg képét, de a dátum alatti helyszín Windsor, Hamilton, Welland, Courtland.

Az aranymisés képek között 1987-ben Sója Miklós (108-as) az idézetet cigány nyelven is odaírta. 2011-ben Bodnár István (232-es) a neve alatt angolul tüntette fel a „Mitrophoric Archpriest”, és a helyszín is Courtland, Hamilton, Welland.

19. Egyedi képek

A gyűjteményben szerepel néhány egyedi emlékkép is, olyan ötletekkel, melyek a többi emlékképen nem szerepelnek. Ilyen pl. 2007-ben Fekete András (320-as) ezüstmisés emlékképe, melynek négy sarkában négy templom grafikáját helyezte el, vagy pl. 2008-ban dr. Hollós János gyémántmisés emlékképe (183-as), melyen a fényképét is láthatjuk. De ide sorolható a már említett Kriskó György (200-as), aki jubileumi képeire saját imádságát írta.

20. Mennyiség és szétosztás

A készített darabszám egyénenként olyannyira különböző, hogy akár 200 és 2500 között⁴¹ is lehet. Külön érdekesség megvizsgálni azt, hogy maga a kép miként (pontosabban hol és kik által) jut el a „néphez”, a hívekhez.

Van rá példa, amikor a pap saját kezűleg osztja szét ezeket az emlékképeket,⁴² előfordul azonban, hogy a kiosztásban segítsége van, pl. „megbíztak”⁴³, akik lehetnek hívek,⁴⁴ kispapok⁴⁵, ministránsok⁴⁶ vagy a rokonságban lévő fiatalok (pl. testvérek, unokatestvérek).⁴⁷

41 Balogh Győző, Belme Lászlóné Ivancsó Etelka, Bodolóczki Emil, dr. Ivancsó István, Gyurkovics Miklósné Obbágy Vera, Kiss László, dr. Maklár Ákos, Orosz Gábor, Polyák Imre, Szabó Roland, Szónoczky János Mihály, Tóth Elek, dr. Véghseő Tamás szíves közlése

42 Kiss László szíves közlése

43 Kiss László és Hornyák János szíves közlése.

44 Kiss László szíves közlése.

45 Dr. Soltész János és Orosz Gábor szíves közlése.

46 Dr. Ivancsó István, dr. Soltész János, Belme Lászlóné Ivancsó Etelka, Szónoczky János Mihály, dr. Maklár Ákos, Gyurkovics Miklósné Obbágy Vera és Balogh Győző szíves közlése.

47 Jaczkó Ádám szíves közlése.

Maga a kiosztás történhet a liturgia (papszentelés, primícia vagy jubileum) után,⁴⁸ például „első misés áldáskor”⁴⁹ vagy a kijáratnál,⁵⁰ a templomajtóban⁵¹ vagy a templom előtt.⁵²

Előfordul, hogy a maradék szentképeket még napokkal, hetekkel vagy hónapokkal az esemény után is osztogatják, akár egy sokadik újmise alkalomával, pl. egy olyan helyen, ahová nem sokkal a papszentelés után meghívták az adott papot mint vendéget.

21. Befejezés

Végezetül meg kell jegyezni, hogy ezek a képek valójában sokkal többet jelentenek annál, mint az ezen tanulmányban összefoglaltak. Nemcsak az esemény, hanem mindaz ami mögötte van: egy meghívás, egy személyes döntés, hosszú éves tanulmányok, esetleg próbatételek, a hivatásért mondott imák és az elindulás azon az úton, amelyet Krisztus szánt meghívottjának. Minden kép egy személyes történet, az élet odaadásának története.

Aki ezt a gyűjteménykötetet a kezébe veszi, nemcsak egy fontos történeti dokumentumot tart a kezében, hanem egy emlékkönyvet is. A képeket és az azokon szereplő neveket, helyeket és dátumokat olvasgatva eszébe juthat egy-egy kedves, régi – talán már elhunyt – ismerős, egy-egy emlék vagy élmény, mely az olvasottakhoz vagy személyekhez kapcsolódik, akiket ez a kötet is hozzásegít ahhoz, hogy „örök emlékezetük” legyen.

48 Dr. Soltész János, dr. Véghseő Tamás, Szabó Roland és Balogh Győző szíves közlése.

49 Bodolóczki Emil szíves közlése.

50 Dr. Obbágy László, dr. Maklár Ákos, Szabó Roland és Balogh Győző szíves közlése.

51 Dr. Soltész János, Belme Lászlóné Ivancsó Etelka és Gyurkovics Miklósné Obbágy Veronika szíves közlése.

52 Jaczkó Ádám szíves közlése.

SZABÓ Péter

MTA-SZAGKHF Lendület Görögkatolikus Örökség Kutatócsoport

Exarchátus és kormányzáság, valamint az élükön álló főpásztorok

Fogalmi tisztázások a hazai görögkatolikus szóhasználatához

TARTALOM: Bevezetés; 1. A részegyházak és vezetőik megnevezése a régi kánonjogi szóhasználatunkban; 2. Átmenti időszak: a kánonjogi szóhasználat fokozatos fejlődése a régi jogtól a keleti kodifikációig; 3. A Miskolci Apostoli Exarchátus helyzetének rendeződése (2011-től); Összegzés.

PÉTER SZABÓ: Exarchate, Apostolic Administration and the Corresponding Hierarchs: Clarification of Concepts in Hungarian Greek Catholic Terminology The term ‘Exarchate’ has been used to denote a rather wide range of different imperial and ecclesiastical offices from Antiquity. The present paper pursues two goals: on the one hand, it proposes to offer a review of the usage of the term in Hungary with reference to the Greek Catholic jurisdictional unit of Miskolc. On the other hand, it also seeks to pinpoint the date of the appearance of this legal institution in the course of the modern codification of Oriental Canon Law. The small organisational unit named after the town of Miskolc was founded as an ‘Apostolic Administration’ (1924), initially with an Apostolic Administrator at its head. The *Annuario Pontificio* begins to apply the title ‘Apostolic Exarch’ to the same hierarch from 1941. However, the jurisdictional unit is labelled ‘Apostolic Exarchate’ only from 1957, while this appellation emerges as a chapter heading in the yearbook only as late as 1964. In this vein, the exact name of the unit in question was initially ‘Apostolic Administration’, presided over by an Apostolic Administrator. Thereafter, the Administration was briefly headed by a hierarch with the title ‘Exarch’. Interestingly enough, subsequently, the previous situation happened to be inverted: The unit meanwhile renamed into ‘Apostolic Exarchate’ in the official terminology would be governed by Apostolic Administrators for over 60 years (1946–2011). (This could be attributed to the fact that the Apostolic Exarchate of Miskolc was entrusted to the incumbent Eparch of Hajdúdorog during that period.) Finally, the paper also attempts to identify the emergence of the term ‘Exarchate’ in modern codification. Based on previous research in the field, it seems that the expression was incorporated in the draft of the first Oriental Code thanks to Cyril Korolevsky’s proposal in the mid-30s (see: Footnote 45).

Bevezetés

A kánonjogi szaknyelv – akárcsak bármely más tudományterületé – sajátos fogalomkészlettel rendelkezik, amely használata odafigyelést és precizitást igényel. A jelen írással néhány olyan hivatalmegjelölés jelentésbeli különbségeire szeretném felhívni a figyelmet, amelyek esetében helyi szóhasználatunk a legutóbbi időkig pontatlanságokat mutat. Ez bizonyos mértékig talán érthető is, mert a szóban forgó intézmény esetében maga a hivatalos egyházi terminológia is fejlődött. Így valójában inkább csak arról van szó, hogy a szóhasználatunkban a beállt változásokat hosszú időn keresztül nem tudatosítottuk, vagy legalábbis nem mindig érvényesítettük megfelelő következetességgel.

*

A „részegyház” (*Ecclesia particularis*) az Egyház alapvető teológiai-jogi szerveződési egysége.¹ Mintatípusa az egyházmegye (*eparchia*), de a katolikus kánonjog több mint féltucat további olyan szervezeti formát ismer, melyek jogilag – és bizonyos mértékig teológiailag is – az eparchiával esnek hasonló elbírálás alá. Nálunk ma ez utóbbiak közé a pannonhalmi „területi apátság”, illetve személyi alapú szerveződési egységként a „katonai ordinariátus” sorolható.² A közelmúltig azonban egy további részegyház típusra, tudniillik az „apostoli exarchátus”-ra (korábban kormányzóság/adminisztrátúra) is létezett példa.

¹ Érdemes megjegyezni, hogy a „részegyház” kifejezés neologizmus, s teológiailag távolról sem problémamentes; lásd WINFRIED AYMANS, „Die *Communio Ecclesiarum* als Gestaltgesetz der einen Kirche”, in *Archiv für katholisches Kirchenrecht* 139 (1970) 69–90, 73; HERVÉ LEGRAND, „*Communio Ecclesiae, communio Ecclesiarum, communio Episcoporum*”, in ANTONIO SPADARO – CARLOS M. GALLI (a cura di), *La riforma e le riforme nella Chiesa* (Biblioteca di Teologia Contemporanea 177), Brescia 2016, 159–188, 166–168. A keleti törvénykönyv szerkesztői, egyes zsinati szövegek szóhasználatát követve (*OE* 2, *LG* 13c, *UR* 14a), továbbra is a részegyház („*Ecclesia particularis*”) kifejezést szerették volna alkalmazni a korábban rítusoknak nevezett keleti katolikus közösségek jelölésére. A latin kodifikátorok azonban mereven ragaszkodtak ahhoz, hogy e terminust a latin törvénykönyv az egyetlen püspök irányítása alatt álló kormányzati egységek jelölésére tartsa fenn. A *CIC* ’83 kihirdetése után a keleti kodifikátorok így a „béke kedvéért” – és az előre borítékolható terminológiai zavar elkerülése érdekében – végül lemondtak eredeti szándékukról; lásd *Nuntia* 22 (1986) 23; továbbá GEORGE NEDUNGATT, „*Ecclesia universalis, particularis, singularis*”, in *Nuntia* 2 (1975–76) 75–87.

² Vö. *CIC* 368. kán.; ERDŐ PÉTER, *Egyházjog*, Budapest 2014, 310–317. (A korábbi fegyelemhez lásd BÁNK JÓZSEF, *Egyházi jog: az egyházi alkotmányjog alapjai*, Budapest 1958.)

I. A részegyházak és vezetőik megnevezése a régi kánonjogi szóhasználatunkban

A történelmi királyság szétdarabolása nyomán, 1920 után az egykori egyházmegyei székhelyek csak fele maradt hazánkban, mi több, négy egyházmegyét – az egrit, a vácit, a veszprémit és a székesfehérvárit – leszámítva, ezek is jelentős területi veszteségeket szenvedtek.³ A széteső egyházmegyéek főpásztor nélkül maradt részeit gyakran apostoli kormányzóságokká szervezték. Erre került sor, mint tudjuk, az eperjesi eparchiából itt maradt húsz paróchia esetében is.⁴ Ennek következtében tehát – a régi egyházi törvénykönyv tipológiáját követve⁵ – hazánkban a hagyományos *egyházmegyéek* és a pannonhalmi *független apátság* mellett, új részegyház típusként az apostoli kormányzás is megjelent.⁶

*

Az *apostoli kormányzás* („administratura apostolica”) intézménye és különösen is az apostoli *kormányzó* jogi alakja, hivatala – sokrétű lehetséges szerepköréből adódóan – hagyományosan igen rugalmas.⁷ Ennek be-

3 GERGELY JENŐ, *A katolikus egyház története Magyarországon 1919–1945*, Budapest 1997, 41. skk.; lásd még SALACZ GÁBOR, *A magyar katolikus egyház a szomszédos államok uralma alatt*, München 1975; SEBŐK LÁSZLÓ, „A katolikus egyházszervezet változásai Trianon óta”, in *Regio – Kisebbségtudományi Szemle* 1991. 2. évf. 3. sz.

4 Lásd SZÁNTAY-SZÉMÁN ISTVÁN, „A Miskolci Apostoli Kormányzás első tizenöt éve (1925–1940)”, in *A Miskolci Görög Szertartású Katolikus Apostoli Kormányzás története, területi és személyi adatai fennállásának 15. éves évfordulóján*, Miskolc 1940, 3–21; PIRIGYI ISTVÁN, *A magyarországi görög katolikusok története*, Nyíregyháza 1990, II, 205–213, 244–246; SZABÓ PÉTER, „75 éves a miskolci apostoli exarchátus. Az apostoli exarchátus jogintézménye, különös tekintettel a magyar görögkatolikus egyház jogállására”, in *Athanasiana* 10 (2000) 151–158; VÉGHSEŐ TAMÁS, *Our Paths – A Historical Retrospection*, in „... you have forese en all of my paths...” *Byzantine Rite Catholics in Hungary*, Strasbourg 2012, 6–112, 56–60; Uő, „I rapporti tra la Sede Apostolica e la Chiesa greco-cattolica ungherese nel periodo interbellico”, in ANDRÁS FEJÉRDY (a cura di), *Rapporti diplomatici tra la Santa Sede e l’Ungheria (1920–2015)*, (Atti e documenti 45), Città del Vaticano 2015, 195–225, 204–206.

5 E kódex bizonyos jelek szerint a hazai görögkatolikusokra nézve is irányadónak tűnt. Ezt sugallja Miklósy István egy (megkésett) körlevélbeli tájékoztatása (n. 2187/1925), mely szerint a Hajdúdorogi Egyházmegyében a régi latin törvénykönyv (*CIC 1917*) bizonyos megszorításokkal kezdettől (1918. május 19-től) kötelező lett volna.

6 E jogintézmények régi kódex szerinti lényegi vonásainak rövid magyar nyelvű áttekintéséhez lásd BÁNK, *Egyházi jog* (2. lj.), 101 skk. 94–97, 87–93.

7 A jogintézmény alapvető kánonjogi szakirodalmához lásd például: THOMAS J. McDONOUGH, *Apostolic Administrators. A Historical Synopsis and Commentary* (Canon Law Studies 139), Washington 1941; JOSÉ LANDETE CASAS, „Administración apostolica”, in JAVIER OTADUY – ANTONIO VIANA – JOAQUÍN SEDANO (dir.), I, *Diccionario General de Derecho Canónico*, Pamplona 2012, 199–203, 203; JERZY P. BEDNARZ, *L’administración apostólica como figura especial*

tudhatóan mind történelmi látószögben, mind a hatályos jogot tekintve különböző megjelenési formáival találkozhatunk.

Az apostoli *kormányzók típusai* közti világos megkülönböztetés fontos a félreértések, jogszerűtlen kormányzati intézkedések elkerülése végett. Így az adminisztrátor stabilitása és *jogkörei* szemszögéből három fő típust szokásos megkülönböztetni: (1) egy *egyházmegye* élére csak *ideiglenesen* kinevezett apostoli kormányzót;⁸ (2) egy *egyházmegye* élére *tartós* („állandó”) jelleggel állított apostoli kormányzót;⁹ s végül (3) az előbbiekkal szemben nem eparchiát, hanem apostoli *kormányzóságot* („administratura apostolica”) irányító apostoli kormányzót.¹⁰

en la organización eclesiástica (Cuadernos doctorales 22), Pamplona 2008, 145–200; továbbá PHILIPP HOFMEISTER, „Von den Apostolischen Administratoren der Diözesen und Abteien”, in *Archiv für katholisches Kirchenrecht* 110 (1930) 338–392; E. MAGNIN, „Administrateurs apostoliques”, in RENÉ NAZ (par), *Dictionnaire de droit canonique*, tom. I, Paris 1935, 181–192; ACCACIUS COUSSA, *Epitome praelectionum de iure ecclesiastico orientali*, vol. I, Grottaferrata 1948, 393; VITTORIO BARTOCETTI, „Amministratore apostolico”, in *Enciclopedia Cattolica*, vol. I, Città del Vaticano 1949, 1082–1083; GEORG MAY, „Bemerkungen zu den Apostolischen Administratoren und Administrationen”, in *Theologie und Glaube* 78 (1988) 415–429; ANNA BAMBERG, „L’administrateur apostolique. Réalités complexes et vocabulaire flottant”, in *Ius Ecclesiae* 19 (2007) 409–430; STEFAN HAERING – WILHELM REES – HERIBERT SCHMITZ (hrsg. von), *Handbuch des katholischen Kirchenrechts*, Regensburg 32015, 589–590 [Franz Kalde]. (Érdemes megjegyezni, hogy a latin egyházfegyelemben – legalábbis a CIC ’83 egyetemes normáinak szintjén – az apostoli kormányzó figuráját a különleges jogokkal felruházott segédpüspök alakjával helyettesítették; vö. ADOLFO LONGHITANO, „Le Chiese particolari”, in AA.Vv. *Chiesa particolare e strutture di comunione*, [Il Codice del Vaticano II, 5], Bologna 1985, 47.)

- 8 Értelmszerűen ilyen volt például az új Nyíregyházi Egyházmegyét 2015-ben irányító két apostoli kormányzó jogállása. E típus csak korlátozott jogkörrel irányítja az egyházmegyét. Jogköre az egyházmegyei kormányzóéval azonos. Esetében – és úgy tűnik csak ennél a típusnál – szigorúan érvényesül a „sede vacante nihil innovetur” kánonjogi alapelv is; BÁNK, *Egyházi jog* (2. lj.), 88; lásd még „A défaut de dispositions précises par le souverain pontife, et uniquement dans la mesure où manquent ces dispositions, on s’en tiendra aux principes donnés par les can. 315 et 316 [CIC’1917]. 1. L’administrateur apostolique à titre permanent a les mêmes droits, honneurs et obligations qu’un évêque résidentiel. Boniface VIII lui donnait déjà au Sixte, c. 42, l. I, tit. VI, la plénitude de la juridiction épiscopale. 2. S’il est nommé à titre temporaire ses droits et devoirs seront ceux d’un vicaire capitulaire, même au cas où il s’agit d’un évêque transféré qui garde pour un certain temps l’administration du diocèse qu’il quitte. Il en résulte qu’il ne peut introduire de changement de quelque importance dans le diocèse qu’il ne gouverne que provisoirement et est obligé de transmettre tel quel au futur titulaire: sede vacante nihil innovetur [...]”, MAGNIN, „Administrateurs” (7. lj.), 189.
- 9 Erre tipikus példa, amikor egy kis méretű egyházmegye (tehát nem kormányzóság) vezetését a pápa tartósan egy szomszédos megyéspüspök gondozására bízta (értelmszerűen) apostoli kormányzói minőségben; lásd BÁNK, *Egyházi jog* (2. lj.), 91.
- 10 Noha természeténél fogva ez a részegyházstípus is ideiglenes, az élére állított főpásztor rendszerint mégis az imént említett állandó apostoli kormányzónak megfelelő széles – tudniillik nem az egyházmegyei kormányzóéval, hanem a megyéspüspökével azonos – jogkörrel rendel-

Az apostoli *kormányzóság* természete szerint olyan részegyház, melyet súlyos – rendszerint nem belső egyházi, hanem külső, elsősorban *politikai* háttérű – okból létesítette pápa.¹¹ Nálunk ez a rendkívüli megoldásokat sürgető szituáció a történelmi királyság szétdarabolásából adódott: a rozsnyói, kassai, szatmárnémeti, nagyváradi és eperjesi egyházmegyék területét félbeszelték az új demarkációs vonalak, majd határok, ami következtében az imént említett püspökségek hazánk területén maradt darabjai egyik napról a másikra veszítették el főpásztorukat és székhelyüket.¹²

Így eredetileg a hazánkban maradt eperjesi paróchiák átmeneti kormányzásának biztosítására jött létre – sajátos megoldásként¹³ – a fentebb említett miskolci görögkatolikus *apostoli kormányzóság* is.¹⁴ (Ezt hivatalos

kezik; lásd BÁNK, *Egyházi jog* (2. lj.), 92–93. Ez utóbbi jele, hogy – az ideiglenes egyházmegyei apostoli kormányzótól etérően – első helynök (és nem csak delegátus) kinevezésére is jogosult, illetve a szakirodalom esetében a „sede vacante nihil innovetur” elv kötöttségét sem említi. (Érdemes még megemlíteni, hogy egy – ugyan közvetlenül csak a latin egyházra vonatkozó – szentszéki határozat szerint liturgikus megemlékezés az apostoli kormányzót csak akkor illeti, ha püspökké szentelt; lásd „I. In prece eucharistica nominari debent: [...] c) Administrator apostolicus «sede plena» aut sede vacante, tum permanens tum ad tempus constitutus, qui sit Episcopus et revera toto munere fungatur praesertim in spiritualibus”, SACRA CONGREGATIO PRO CULTU DIVINO, decr. *Cum de nomine episcopi [de nomine episcopi in prece eucharistica proferendo]*, 9. X. 1972, in AAS 64 [1972] 692–694, I/c, 693.)

11 BÁNK, *Egyházi jog* (2. lj.), 92–93. Érdemes megjegyezni, az *Annuario Pontificio*-ban az apostoli kormányzóság intézménye csak 1925-től tűnik fel. Az ekkor felsorolt 10 részegyház mindegyike az I. világháborút követő határváltozások, azaz a régi egyházmegyék politikai okokra visszavezethető szétdarabolódása miatt jött létre; vö. Alta Silesia Polacca (1922), Bačka (1923), Banato Serbo (1925), Bressanone (1921), Danzica (1922), Estonia (1924), Fiume (1920), Temesvár (1923), Tirnava 1922, Tüzt (1923), *Annuario Pontificio* 1925, 351. (Érdekes, hogy e listában az 1924 júniusi alapítású miskolci apostoli kormányzóság még nem szerepel, miközben az 1924 novemberében alapított észtországi, sőt az 1925 februárjában létesített szerb bánati adminisztratúra is megjelenik.)

12 GERGELY, *A katolikus* (3. lj.), 41 skk.

13 Figyelemre méltó, hogy a hazánk területén püspöki székhely nélkül maradt plébániákat – ez esetekben vélhetőleg a határrevízióban reménykedő magyar álláspontot is szem előtt tartva – eleinte rendszerint nem csatolták el a határainkon kívülre került egyházmegyéktől. A 49 kassai, a 19 rozsnyói plébániát egészen 1937-es *modus vivendi*-ig, illetve a 19 szatmári és a 24 nagyváradi plébániát az 1930-as román konkordátumig az érintett püspökök egyszerű helynökei – tehát nem apostoli adminisztrátorok – irányították; vö. GERGELY, *A katolikus* (3. lj.), 42–43. Így talán érthető, hogy a miskolci apostoli adminisztratúra felállítása a magyar kormányt és közvéleményt meglepetésként érte; vö. VÉGHSEŐ, *Our Paths* (4. lj.), 58. (E megoldás ugyanakkor távolról sem példa nélküli. Így már korábban apostoli kormányzóság jött létre az esztergomi főegyházmegye csehszlovák impérium alá kerülő részeiből, a kalocsai főegyházmegye vajdasági vidékeiből, a csanádi egyházmegye bánati területeiből, valamint a győri egyházmegye örvidéki részeiből is; lásd GERGELY, *A katolikus* [3. lj.], 42, 44; továbbá: 11. lj. Ezen esetekben tehát – bizonyos mértékig – az utódállamok érdekei élveztek elsőbbséget.)

14 Bánk József szerint az apostoli kormányzóság létesítésére az alábbi esetekben szokott sor ke-

latin elnevezése nyomán köreinkben is „adminisztratúraként” emlegették.) A kormányzóság elnevezés – saját rögzült keleti kánonjogi terminológia hiányában – eleinte görög viszonylatban sem számított pontatlannak. Ellenkezőleg, eredetileg ez volt a szóban forgó hierarchikus szervezet hivatalos neve. A fentebb felsorolt öt esetben eszerint nem csak a joghatósági egység vezetője – nálunk Papp Antal, *címzetes* érsek – viselte az apostoli kormányzói titulust, hanem az általa vezetett *részegyház maga* is hasonló–„apostoli kormányzóság” – név alatt szerepelt.

*

A teljesebb terminológiai panoráma – és az ettől remélhető pontosabb hazai szóhasználatunk – kedvéért, érdemes egy másik korabeli funkció, a „káptalani helynök” nevét is feleleveníteni. Ennek a kifejezésnek – mely szintén a reánk korábban nagy hatást gyakorló latin egyházfegyelemből került hozzánk – ma az „ideiglenes *egyházmegyei* kormányzó” feleltethető meg.¹⁵

rülni: (1) ha a körülmények még nem kedveznek egyházmegye felállításának; (2) ha egyházpolitikai megfontolásból fakadó komoly okok egy egyházmegye részterületének bizonytalan időre külön vezetés alá rendelését javallják; s végül (3) ha valamely egyházmegye része politikai határrendezés folytán *de iure et de facto* más állam felségterületére esik, de kánonilag a régi egyházmegyéből még nincsen kihasítva („dismembratio”); BÁNK, *Egyházi jog* (2. lj.), 92–93. A miskolci kormányzóság az itt felsorolt szituációk közül nyilvánvalóan a harmadikkal mutat rokonságot. Fontos azonban megjegyezni, hogy az adminisztratúra megalakításáról szóló, Francesco Marmaggi prágai nuncius által kiadott dokumentum szerint ez esetben a terület kánonjogi leválasztására is sor került: „... Ad haec Sanctitatis Sua, cupiens, quo aptiori fieri potest modo, spirituali dilectissimorum Xsti fidelium bono, graeco-rutheni ritus, providere benigne decrevit, ut paroeciae illae Dioecesium Munkaciensis et Eperjesensis Ruthenorum, quae inter Dictionis Hungariae fines remanserunt, in unam Apostolicam coalescant Administrationem, cui laudatus Archiepiscopus titularis D. Antonius Papp praeficiatur. Quae cum ita sint, atque peculiaribus facultatibus utentes Nobis, pro hoc casu, a SSmo Domino attributis, decernimus atque decernere mandamus ut omnes et singulae paroeciae, graeco-rutheni ritus, ex Dioecesibus Munkaciensi et Eperjesensi, Hungarici regni finibus in praesens contentae, in una eademque Apostolica Administratione canonice constituantur, eiusque regimini et curae, tamquam Apostolicus Administrator, cum omnibus iuribus, praerogativis et obligacionibus Episcopis residentialibus propriis, idem Illmus ac Revmus D. Antonius Papp praeponatur et nominetur...”. (Az 1924. jún. 4.-i dátumú nunciusi dokumentum másolatának rendelkezésemre bocsátásáért ez úton mondok köszönetet Végheő Tamásnak. (A Bánknál szereplő, imént említett harmadik kategória ellenben valójában nem önálló részegyház – azaz szoros értelemben vett kormányzóság – hanem egy egyházmegye részének apostoli kormányzóra bízása lenne. Ez utóbbi tehát az előző jegyzetben említett rozsnýói [stb.] helyzettel sem azonos, mert ott – mint mondtuk – jó ideig püspöki helynökök kormányoztak.)

¹⁵ Lásd CCEO 221. kán.

A püspök mellett működő szerv főszabályként már a korábbi keleti alkotmányjog¹⁶ szerint is a konzultori testület – vagy magyarosabban a tanácsosi testület – volt,¹⁷ de emellett a székeskáptalan intézménye sem volt ismertetlen.¹⁸ A közép-európai régióban ugyanis – a latin egyházfegyelem mintájára – a görögkatolikus egyházmegyékben is létesültek székeskáptalanok.¹⁹ A püspök mellett működő testületi szervként így korábban a Hajdúdorogi Egyházmegyében is „székeskáptalan” szerepelt.²⁰ Mivel az eparchiát székiüresedés idején ideiglenesen irányító vezetőt a jog előírása szerint nálunk is ez utóbbi testület választotta, így annak megnevezése e korban nem egyházmegyei kormányzó, hanem „[székes]káptalani helynök” volt.²¹ (Ezzel szemben az apostoli adminisztratúrában – mivel ott már nem került sor székeskáptalan létesítésére – ugyanennyen átmeneti vezető a „konzultori helynök” megnevezést viselte.²² Ezt ugyanis itt káptalan hiányában – a keleti jog előírásainak egyébként megfelelőbb²³ – tanácsosi testület választotta.)

16 PIUS XII, m.p. *Cleri sanctitati* [De ritibus orientalibus, de personis pro Ecclesiis orientalibus], 2. V. 1957, in *AAS* 49 (1957) 433–603.

17 Vö. „De consultoribus eparchialibus” mp. *Cleri sanctitati*, 458–466. kk.

18 Vö. „Collegii consultorum eparchialium vices in omnibus supplet Capitulum canonicorum ecclesiae cathedralis, ubi hoc constitutum est”; mp. *Cleri sanctitati*, 464. kán. 1. §.

19 Lásd VICTOR POSPISHIL, *Code of Oriental Canon Law. The Law on Persons: Rites – Persons in General – Clergy and Hierarchy – Monks and Religious – Laity* [English Translation and Differential Commentary], Ford City 1960, 199–200; ACACIUS COUSSA, *Epitome praelectionum de iure ecclesiastico orientali (I), Introductio, De ritibus orientalibus, De fontibus, De ecclesiastica hierarchia*, Cryptoferratae 1948, 330–333; továbbá PAPP GYÖRGY, *A munkácsi egyházmegye székeskáptalanjának statútumai*, Ungvár 1942.

20 Vö. JÁNOS HOLLÓS, „Bischof und Kathedralkapitel in der ungarischen griechisch-katholischen Kirche”, in «*Kanon*». *Jahrbuch der Gesellschaft für das Recht der Ostkirchen*, VII, Wien 1985, 231–241.

21 Eszerint míg Miklósy István hivatalba lépéséig az új egyházmegyét Papp Antal munkácsi püspök apostoli kormányzói minőségben irányította, később mind Bányay Jenő (1937–1939), mind Timkó Imre (1972–1975), illetve 1988-ban Keresztes Szilárd is a hajdúdorogi székeskáptalan által választott káptalani helynöki minőségben látták el az egyházmegye ideiglenes irányítását; vö. PRIGYI, *A magyarországi* (4. lj.), 110, 134, 180. Ezzel szemben 2007-ben nem került sor „egyházmegyei kormányzó” helyi szintű választására – amire egyébként a *CCEO 90* szerint már nem a székeskáptalan, hanem az annak helyébe lépő tanácsosok testülete lett volna jogosult –, mert ekkor XVI. Benedek pápa a lemondását benyújtó Keresztes Szilárd megyéspüspök hivatali idejét az utód kijelöléséig „apostoli kormányzói” minőségben meghosszabbította.

22 E funkciót töltötte be Szántay-Szémán István az apostoli kormányzás első székiüresedés idején, 1945. dec. és 1946. okt. között.

23 Vö. 17. és 18. lj.

E két funkcionárius feladata tehát egyaránt a *székiüresedés* átmeneti idejéhez kötődött, illetve kötődik ma is.²⁴ Ilyenek választása – korábban a helynöké a székeskáptalan részéről, míg a hatályos jog szerint a kormányzóé a tanácsosok testülete („konzultorok”) részéről – értelemszerűen nem esedékes, ha a pápa ideiglenes „*apostoli* kormányzót” nevezne ki. Ez utóbbi XVI. Benedek pápa idején elég gyakori jelenség volt, mint ahogy nálunk is tapasztaltuk 2007-ben.²⁵

Az *apostoli* kormányzó – szemben a ma saját hatalmúnak tekintett ideiglenes *egyházmegyei* kormányzóval²⁶ – vikáriusi jelleggel, azaz a pápa *helyetteseként*, annak nevében gyakorolja hatalmát. Apostoli kormányzó kinevezésének egyik lehetséges oka, mint láttuk, az a helyzet, amikor egy főpásztorra –rendkívüli helyzet miatt– a sajátján túl egy másik részegyház irányítását is rábízzák. Ez utóbbit megyéspüspöki vagy exarchai minőségben –a kettős helybenlakási kötelezettség teljesíthetlensége miatt– nem láthatja el. Ezért a második részegyház vezetését csak apostoli kormányzói minőségben végezi. Ez utóbbi feladatkör természeténél fogva *ideiglenes*. Ugyanakkor, mint láthattuk, a hivatal többféle tartóssági fokozatot ismer, s az „átmeneti” kormányzati állapot akár igen hosszú ideig is fennmaradhat. 1946 és 2011 között a hajdúdorogi püspökök kivétel nélkül ilyen oldallagos (azaz kiegészítői) minőségben látták el a miskolci apostoli kormányzóság (majd apostoli exarchátus) irányítását.

*

A precíz szóhasználat érdekében fontos megjegyezni, hogy – mint majd látjuk körülbelül a '60-as évektől – az oldallagos kormányzást biztosító

24 Noha nevében hasonlít a püspököt segítő helynökökre (vö. általános helynök, püspöki helynök, bírósági helynök), a „káptalani helynök” nem a püspök helyettese volt, hanem az őt választó székeskáptalan nevében látta el feladatát. (Érdekes eltérés, hogy a káptalani helynök mai megfelelője az egyházmegyei kormányzó, már saját jogcímen tevékenykedő ideiglenes főpásztornak minősül; lásd 26. l.) A káptalani helynök jogkörét tekintve a megyéspüspökhöz hasonlított, hisz – szemben a püspök helynökeivel – átmenetileg egy teljes részegyház élén állt, s bizonyos megkötésekkel illetve kivételekkel a püspöki hatalom mindhárom ága és szintje teljes terjedelme megillette. (Ezzel szemben a püspök helynökei nem önálló vezetők, továbbá mindig csak egy-egy hatalmi ág – vagy a végrehajtói vagy bírói – terén tevékenykednek.)

25 Igaz, eltérő okok miatt, eleinte – mintegy nyolc hónapig – a 2015-ben alakult nyíregyházi eparchiát is apostoli kormányzói minőségben irányították.

26 Vö. „... egli è *Ordinario del luogo* ai sensi del can. 134, e la sua potestà è propria e non vicaria com'era quella del vicario capitolare della legislazione anteriore, il quale reggeva la diocesi 'loco Capituli' [can. 432, § 1, Codice 1917”, LUIGI CHIAPPETTA, *Prontuario di diritto canonico e concordatario*, Roma [1994], 30.

hajdúdorogi püspökök – szemben Papp Antal címzetes érsekkel – már *nem* azért viseltek „apostoli kormányzó” megjelölést, mert Miskolc esetében egy „apostoli *kormányosság*” élén álltak, hanem (csak) azért, mert, mint mondtuk, megyéspüspöki (illetve exarchai) minőségben egy főpásztor – a rezideálási kötelezettsége miatt – csak egyetlen részegyház élén állhat. Ez esetükben mindig a Hajdúdorogi Egyházmegye volt. Egy másik részegyház – a két püspöki hivatallal járó egyidejű helybenlakási kötelezettség jogi összeegyeztethetlensége miatt (is) – tehát csak apostoli kormányzói minőségben volt rájuk bízható. A miskolci „adminisztrátúra” esetében tehát mind Dudás Miklós, mind Timkó Imre, Keresztes Szilárd, illetve Kocsis Fülöp is az imént említett (kánonjogi összeférhetetlenségi) okból kifolyólag viselt – a kánonjogi szóhasználatban időközben lépésről lépésre letisztuló és meghonosodó apostoli *exarcha* titulus²⁷ helyett! – *apostoli kormányzói* hivatalt és megnevezést.

A fentiekkel szemben Orosz Atanáz püspök 2011 és 2015 között már „apostoli *exarcha*” minőségben kormányozta az apostoli exarchátust.²⁸ (A

27 Az apostoli exarcha és exarchátus mai fogalmának kialakulási folyamatához újabban lásd FEDERICO MARTI, „Gli ordinariati per i fedeli di rito orientale: una ricostruzione storico-giuridica”, in *Quaderni di diritto ecclesiale* 28 (2015) 16–36, 28 sk.

28 A hivatalos elnevezéstán szemszögekből a miskolci részegyház „adminisztrátúra” megjelölésével, illetve az adminisztrátúra és az exarchátus kifejezés felcserélhető használata évtizedünk elejére alkalmazva már nyilvánvalóan pontatlan. (E kettős szóhasználat azonban elvéve a legutóbbi időig felbukkan; lásd pl. VÉGHSEŐ, *Our Paths* [4. lj.], 110; lásd még 34. lj.). A mondottakból kitűnően – legalábbis kánonjogi szemszögekből – szintén pontatlan az exarchátus megjelölés alkalmazása az adminisztrátúra első két évtizedére is (i.m., 56; Uő., *I rapporti* [4. lj.], 201). 1924-ben nem apostoli exarchátus, hanem apostoli kormányzóság létesült (lásd 14. lj.). A kánonjogi szóhasználatban – mint láttuk – ekkor még az exarchátus mai fogalma sem volt (egyértelműen) jelen; lásd 44. lj. – Elismerendő ugyanakkor, hogy az exarchátus kifejezés múltba történő visszavetítése a nemzetközi szakirodalomban is elterjedt, sőt gyakran a szentszéki kiadványok sem mentesek tőle. Így például az „Oriente cattolico” már a ’60-as évek elején egyszerűen „exarchátusnak titulálja” a pittsburghi rutén joghatósági egységet, ami azt sugallhatja, hogy e megnevezést születésétől fogva viselte a szóban forgó részegyház; lásd „Pittsburgh (8 magg. 1924) Pittsburghen(sis) – Esarcato apostolico [...] Esarca apostolico per i fedeli di rito bizantino della Subcarpazia S.E.R. Mons. Nicolas Elko, vesc. tit. di Apolloniade”, in SACRA CONGREGAZIONE PER LA CHIESA ORIENTALE, *Oriente cattolico. Cenni storici e statistiche*, Città del Vaticano 1962, 310; hasonlóan szóhasználatához lásd pl. RAYMOND JANIN, „Exarque”, in GÉRARD MATHON – GÉRARD-HENRY BAUDRY (par), *Catholicisme: hier, aujourd’hui, demain*, tome IV, Paris [1956], 862–864, 863. Az említett joghatósági egység azonban – úgy tűnik – kezdetben nem exarchátus néven szerepelt. Az említett statisztikai adattár második kiadásának terminológiája még hübben tükrözte az eredeti helyzetet: „Ordinariato[!] per i Ruteni oriundi dalla Podcarpazia (8. maggio 1924). Ordinatio[!] mons. Basilio Takacs, vesc. tit. di Zela...”, in SACRA CONGREGAZIONE ORIENTALE, *Statistica con cenni storici della gerarchia e dei fedeli di rito orientale*, Città del Vaticano 1932, 216. A kinevezésről

fent mondottakból következően ez azért volt így, mert – az 1946-tól kormányzó előző négy püspökkel szemben – ő már nem oldallagosan, egy másik egyházmegye éléről látta el ennek a részegyháznak az irányítását, hanem helyi, helyben lakó főpásztorként.)

Érdemes végül megjegyezni, hogy az első miskolci hierarchaaki „apostoli *exarcha*” titulust viselt, még Papp Antal címzetes érsek volt, amennyiben – mint alább láthatjuk – az *Annuario Pontificio* félhivatalos szentszéki évkönyve 1941-től – igaz eleinte csak személyére és nem a részegyházára – ezt a hivatali megnevezést alkalmazta.²⁹

*

E ponton – noha a téma nem érinti szorosan a kormányzó/exarcha szóhasználat itt tárgyalt kérdését – lehetséges félreértések megelőzése, tisztázása érdekében is, érdemes egy további kánonjogi intézmény, a „*területi helynökség*” alakzatára is kitérnünk. A püspököt a közigazgatásban helyettesítő helynökök (korábban *vicarius* ma *syncellus*) hatalma egy eparchián belüli szűkebb *területhez* is köthető. Ma nálunk ilyen a budapesti – 1969-től még „szórvány-helynökségként alakított” – területi helynökség.³⁰ Ebbe a kategóriába tartozott – az ugyancsak az egykori Hajdúdorogi Egyházmegye kebelén belül létrehozott – zempléni területi helynökség (2008–2011), valamint debreceni területi helynökség (2014–2015) is.³¹ Ezek létesítése – mivel esetükben *nem* az egyházmegye *külső* határainak megváltoztatásáról van szó, hanem csak az egyházmegyén *belüli* kormányzati (igazgatási) szervezeti egységekről – megyéspüspöki hatáskör.³² (Eszerint sajnálatosan

hírt adó hivatalos közlöny is csak az „ordinárius” (és nem az exarcha) megnevezéssel illeti az első pittsburghi főpásztort: „Titulari episcopali Ecclesiae Zeleni, E. D. Basilium Takacs, electum Ordinarium pro catholicis ritus graeco-rutheni e Podocarpathia, in America emigratis, cum onere residendi in civitate Neo-Eboracensi”, in *AAS* 16 (1924) 243.

²⁹ Lásd 38. és 39. lj.

³⁰ Lásd pl. PIRIGYI, *A magyarországi* (4. l.), 195–196; Uő., „A Hajdúdorogi Egyházmegye története”, in TIMKÓ, *A Hajdúdorogi Bizánci Katolikus Egyházmegye*, 17–45, 36. (A szerző azon észrevételét miszerint a Szórványhelynökség révén „újabb görögkatolikus kormányzati egység létesült” árnyaltan kell értenünk: nyilvánvalóan csak egy az akkori Hajdúdorogi Egyházmegyén *belüli* új szervezeti alegységről volt szó.)

³¹ A zempléni területi helynökség alapításához lásd hajdúdorogi egyházmegyei körlevél, n. 781 és n. 1531/2008; a debreceni területi helynökség megalakításához pedig lásd uo., n. 1312/2014.

³² E „területi helynökségek” – ha a ténylegesen hozzájuk telepített jogkörökben jelentős differenciák is figyelhetők meg – bizonyos párhuzamot mutatnak a korábbi „külsőhelynökségek”-ekkel. Egyrészt mindkettő egyházmegyén belüli – annak távolabbi (vagy természetesen elkülönülő) területein az érintett megyéspüspök által létesített – kormányzati alegység. Emellett, másrészt – legalábbis közösségünk történetében – érdekes, hogy ezek a belső autonóm

pontatlanok voltak azok a „szakértői” észrevételek, melyek úgy vélték, hogy a zempléni helynökség létrehozásával az intézkedő főpásztor szentszéki jogkört sértett. A kisebb autonómiával rendelkező keleti egyházak esetében is csak a részegyházak *külső* határainak megváltoztatása igényel pápai rendelkezést. A területi helynökségek létesítése amint a '60-as évek végén (a Szórvány esetében) sem, úgy 2008-ban (Zemplén) illetve 2011-ben (Debrecen) sem ilyen átszervezés volt. Ellenben külső határmódosítás volt a Zempléni Területi Helynökség Hajdúdorogi Egyházmegyétől Miskolci Apostoli Exarchátushoz történő 2011-es átcsatolása, mely már pápai közreműködéssel kiadott szentszéki határozat révén valósult meg.³³

2. Átmenti időszak: a kánonjogi szóhasználat fokozatos fejlődése a régi jogtól a keleti kodifikációig

Az előző pontban a helyi hierarchikus egységek – részegyházak – panorámikus áttekintését és a vonatkozó *elnevezéstan* pontosítását céloztuk. A továbbiakban az „exarchátus” kifejezés új jelentéstartalommal megjelenő fogalmának *kialakulási folyamatát* igyekszünk beazonosítani és felidézni.

*

Az eleinte miskolci „apostoli *kormányzóság*” megnevezés alatt szereplő joghatósági egységünk „apostoli *exarchátus*” névre történő átkeresztelése, úgy tűnik, nem köthető egyetlen jól beazonosítható dokumentumhoz, pillanathoz! Ellenkezőleg, még a szentszéki kiadványokban is a két elnevezés bizonyos ideig mutatkozó együttélésével találkozhatunk. Emiatt sem meglepő, ha a hétköznapi szóhasználatunkban is megfigyelhető e kettősség továbbélése.³⁴

szerveződési egységek eddig mindig a külső egyházmegyehatárok későbbi módosítása előkészületi lépéseinek bizonyultak. (A külhelynökség korábbi jogintézményéhez lásd SZABÓ PÉTER, „A »hajdúdorogi külhelynökség« kánonjogi státusza”, in *Liturgikus örökségünk I: Az első magyar nyomtatott Liturgikon megjelenésének 120. évfordulójára 2002. április 18-án rendezett szimpozium anyaga*, Nyíregyháza 2002, 17–26.)

33 Lásd CONGREGATIO PRO ECCLESIIIS ORIENTALIBUS, decr. *Ut aptius spirituali*, 5. III. 2011, in *AAS* 103 (2011) 4, 306.

34 Legalábbis a *CCEO* 1991-es hatálybalépésétől „görögkatolikus kormányzóságról” beszélni azonban már nyilvánvalóan anakronizmus. (Ez a – ma már egyértelműen helytelen – elnevezés olykor a keleti kódex után megjelent rangos kiadványokban is visszaköszön; vö. pl. „Apos-

Az *Annuario Pontificio* című pápai évkönyvben a Miskolcra kötődő hierarchikus szervezeti egység csak 1926-tól jelenik meg, eleinte az „*Apostoli kormányzóságok*” címszó alatt, értelemszerűen vezetőjét is *apostoli kormányzónak* titulálva.³⁵ Emellett Papp Antal neve, legalábbis 1936-ig a következő – „Rendes joghatósággal bíró személyi és területi jellegű keleti rítusú főpásztorok”³⁶ című – rubrikában is szerepel.

A vizsgált hierarchikus kormányzati egység megnevezésével kapcsolatban, mint arra Federico Marti is rámutat,³⁷ *lényegi változásokat az 1941-es évtől* találunk. Ettől az időponttól Miskolc kimarad az apostoli kormányzóságok listájából [!], s neve – nem(csak) a püspöké, hanem a *szervezeti egységé magáé* is – átkerül a „Rendes joghatósággal bíró személyi és területi jellegű keleti rítusú főpásztorok” címszó alá.³⁸ (Ekkortól Papp Antal neve is újra feltűnik ez utóbbi lajstromban.) Fontos változás tehát, hogy a címzetes érsek neve mellett – úgy tűnik első alkalommal itt, 1941-ben – már nem „apostoli kormányzó”, hanem „apostoli *exarcha*” megjelölés áll!³⁹ Figyelmet érdemel azonban, hogy ekkor még csak a *főpásztor* kapja ezt az új (jellegzetesen keleti) hivatali megnevezést, szégyháza ellenben továbbra is a keleti rítusú prelátusok – meglehetősen tág és pontatlan – címszáva alatt szerepelt. A *rubrika* címében magában változást majd csak 1957-től

tolí kormányzóság [...] Ma egyetlen -unk van, a Miskolci g.k. -”, in DIÓS ISTVÁN [szerk.], *Magyar Katolikus Lexikon*, I, Budapest 1993, 354; vö. 28. l.

35 A pápai évkönyv adataiban a kormányzósággal kapcsolatban – mind itt, mind a későbbiekben – kisebb-nagyobb pontatlanságok is fellelhetők; itt lásd „Amministrazioni apostoliche ad nutum S. Sedis [...] Miskolcs [sic!] (parrocchie in territorio ungherese della dioc. di Mukačevo[!]: a. 1923[!])”, in *Annuario Pontificio* 1926, 361. (A kormányzóságok listája maga is csak 1925-től indul az évkönyvben, előtte az egyházmegyei rangot el nem ért keleti joghatósági egységek az „apostoli delegációk” név alatt szerepelnek; lásd *Annuario Pontificio* 1925, 351 [ezzel szemben: *Annuario Pontificio* 1924, 347: „Delegazioni apostoliche dipendenti dalla S. Congregaz. »Pro Ecclesia Orientali«” (5 db)].

36 „Prelati di rito orientale aventi giurisdizione ordinaria personale e territoriale”, lásd in *Annuario Pontificio* 1926, 362; illetve *Annuario Pontificio* 1936, 518–520. (A harmincas évek második felében ez utóbbi lajstromban a főpásztor neve már nem jelenik meg. Ettől kezdve csak az „Amministrazioni apostoliche” című listában szerepel, Miskolc neve mellett, 1940-ig; vö. *Annuario Pontificio* 1937, 522–524; *Annuario Pontificio* 1940, 539–541.)

37 MARTI, „Gli ordinariati” (27. l.), 29.

38 „Prelati di rito orientale aventi giurisdizione ordinaria personale e territoriale”, melyek között Miskolc az alábbi megjelöléssel szerepel: „Miskolc (parrocchie di fedeli ruteni di rito bizantino in territorio ungherese: a. 1923). Esarca apostolico S.R. Rma monsig. Antonio Papp Archiv. tit. di Cisico. Residenza: in Hunyadi utca 3, Miskolc, Ungheria”, *Annuario Pontificio* 1941, 545, 546; míg a korábbi – adminisztratív – besorolás utolsó évéhez lásd *Annuario Pontificio* 1940, 539–541.)

39 Lásd az előző l.-et.

találunk, amikor az addigi – imént említett „Prelati di rito orientale...” – fejezetcímet is az „*Esarchi apostolici e ordinari per fedeli di rito orientale*” váltja.⁴⁰ Érdemes ugyanakkor megfigyelni, hogy – legalábbis fejezetcím szintjén – még ez utóbbi változás eredményeként sem a keleti *részegyház* megnevezése szerepel az új címzésben, hanem csak az annak élén álló *sze-mély* hivatali megjelölése.⁴¹

A pápai évkönyvben a közvetlenül a *részegyházra* utaló apostoli „Exarchátus” elnevezés *fejezetcímként* csak 1964-től váltja fel a fentebb jelzett „apostoli *exarchák*...” címzést.⁴² (Érdekességgént megjegyezhető, hogy a „rutén” jelző az exarchátus leírásából a pápai évkönyvben először csak 1963-ban marad el.⁴³)

*

A kodifikációtörténet tanulmányozása során találtunk rá Cyril Korolevskij egy javaslatára, melyből úgy tűnik, hogy a bizánci rítusú főpásztorok esetében az exarcha elnevezés mai értelemben vett törvénykönyvi alkalmazását Ő indítványozta. Ezt látszik alátámasztani az első kodifikáció III. plenáris ülésének anyaga,⁴⁴ melyben az alkotmányjogi szövegtervezet (akkori) 198-as, illetve 293-as kánonja kapcsán – a terminológia keleti jellegének erősítése érdekében – azt szorgalmazta, hogy „a rendes joghatóságú ordináriusok” általános megnevezést a bizánci főpásztorok vonatkozásában az „exarcha” megjelöléssel egészítsék ki.⁴⁵ Figyelembe véve a javaslatte-

⁴⁰ *Annuario Pontificio* 1957, 783 (vö. *Annuario Pontificio* 1956, 733).

⁴¹ A címmel ellentétben a *részegyház* leírásában viszont 1957-től már megjelenik az „exarchátus” kifejezés: „Miskolc (a. 1923) Miskolcen(sis) – Esarcato[!] apostolico – Ungheria. Esarca apostolico per i cattolici ruteni di rito bizantino delle parrocchie in territorio ungherese: – ; Amministratore apostolico: SER. Mons. Nicola Dudas, Vesc. di Hajdudorog”, in *Annuario Pontificio* 1957, 785.

⁴² „Esarcati apostolici e ordinariati per fedeli di rito orientale” in *Annuario Pontificio* 1964, 735; vö. „Esarchi apostolici e ordinari per fedeli di rito orientale” *Annuario Pontificio* 1963, 730. (Újra megjegyezzük ugyanakkor, hogy – az évkönyv imént említett fejezetcímétől eltérően – a címzés alatti rövid szövegekben magukban az „Exarchátus” elnevezés már 1957-től megjelent; lásd 41. l.)

⁴³ Lásd *Annuario Pontificio* 1963, 733: „Esarca apostolico per i cattolici di rito bizantino – Ungheria” (az előbbivel szemben: *Annuario Pontificio* 1962, 706: „Esarca apostolico per i fedeli cattolici ruteni di rito bizantino delle parrocchie in territorio ungherese”).

⁴⁴ Az első keleti kodifikáció menetének rövid áttekintéséhez lásd IVAN ŽUŽEK, „Appunti sulla storia della Codificazione canonica orientale”, in YOANNIS L. GAID (edited by), *The Eastern Code: Text and Resources*, (Kanonika 13), Rome 2007, 31–71, 40–50.

⁴⁵ Delegati Orientali – P. Korolevskij (Greco): „Da una ventina di anni si sono moltiplicati gli Ordinari con giurisdizione episcopale. L’Annuario Pontificio del 1935 (pp. 511–512) ne conta otto, di cui sei sono di rito bizantino. Altri hanno il titolo di Amministratore Apostolico. I

vő rendkívüli szakmai tekintélyét, s nem kevésbé azt a tényt, hogy – mint láthattuk – alig néhány év múltán a pápai évkönyv szóhasználata pontosan a javaslatnak megfelelően módosult, joggal feltételezhetjük, hogy az exarchátus kifejezés mai keleti katolikus értelmének hivatalos szóhasználatbeli meghonosítása Korolevskijnek köszönhető.

*

A miskolci görögkatolikus joghatósági egységet eredetileg tehát apostoli kormányzásának alapították.⁴⁶ Ezt Papp Antal címzetes érsek eleinte „apostoli kormányzóként” irányította. A hivatali megnevezése az *Annuario Pontificio* tanúsága szerint 1941-től módosult „apostoli exarchára”. A részegyház exarchátussá történő átnevezésére azonban – mint láttuk –, csak lassanként, az első keleti kodifikáció nyomán került sor az '50-es és '60-as

primi, quando sono di rito bizantino, si chiamano Esarchi, e, per dare una tinta più orientale al Codice, vorrei che questo nome non venisse tralasciato. Perciò, verso la metà del paragrafo, dopo prelatus cum iurisdictione episcopali aggiungerei qui apud Byzantinus Exarchus dicitur...”, lásd S. CONGREGAZIONE ORIENTALE, Prot. n. 268/33 – Num II, *Codificazione Canonica Orientale, per gli E.mi Padri della Pontificia Commissione*, Terza Plenaria, Schema dei canoni 145–355 (C.I.C.), proposto dalla Commissione dei Rev.mi Delegati orientali e le osservazioni dell'Episcopato orientale, Tipografia Poliglotta Vaticana 1936, 46–47. Ugyane szerző az apostoli vikáriusokról szóló 293. kán. kapcsán újra a fenti értelemben érvel: „Come già l'ho accennato nel mio studio preparatorio al can. 198, § I, i vicari apostolici hanno una origine prettamente occidentale [...] Il primo vicario apostolico che sia esistito... è quello del Malabar, eretto nel 1659 a motivo delle controversie coll'arcivescovo di Goa e col Portogallo. [...] Nella disciplina bizantina il Prelato che fa le veci del vicario apostolico in quella latina si chiama Esarca. Va da se che questi esarchi non hanno nulla di comune con i tre esarchi antichi di Tracia, del Ponto e dell'Asia, assorbiti nel 451 dal Patriarcato di Costantinopoli. L'esarca è nominato dal patriarca assistito dal suo sinodo, e regge un territorio in cui la gerarchia non esiste, oppure in cui l'esercizio della giurisdizione episcopale è stato sospeso per un certo tempo. [...] È unicamente per imitazione della disciplina latina... che la Propaganda ha nominato alcuni vicari apostolici di rito orientale [...] Il secondo fu quello di Munkács nell'Ungheria settentrionale, oggi Mukačevo nella Russia Podcarpatica. Eretto nel 1689 in seguito all'accessione all'unione dei Ruteni di quelle parti, cessò nel 1771 colla restituzione dell'antica eparchia di Mukačevo, tuttora esistente. [...] Vale la pena, per un solo vicariato che è tanto facile denominare Ordinariato (dacchè per i non-Bizantini non si può adoperare la parola Esarcato), di conservare una denominazione che non ha tradizione antica e nemmeno vera tradizione orientale? È questione di nomenclatura, perchè non si tratta di sopprimere nessuno dei canoni del capitolo X. Riservando le denominazioni Exarchatus, Exarchus, per tutti i Bizantini, Ordinariatus, ordinarius per gli altri, darei a questo capitolo il titolo seguente: De Exarchis et aliis Ordinariis ad instar Episcoporum. Va da se che i prelati... che sono... Bizantini dovrebbero d'ora innanzi ricevere la denominazione di Esarchi nella terminologia ufficiale della Sacra Congregazione. Il vicario apostolico dell'Abissina e tutti quelli [...] verrebbero denominati Ordinari...”, *Uo.*, 193–195.

⁴⁶ Lásd 14. lj.

évek fordulója táján.

A keleti kánonjogi terminológia lassú fejlődésének, majd a szovjet rezsim által akadályoztatott magyar egyházi életnek a fura együtthatása eredményezte azt a sajátos helyzetet, hogy Miskolcon 1941 és 1945 között apostoli *exarcha* irányított apostoli *kormányzóságot* („administratura apostolica”), míg az exarchátus név stabilizálódása után mintegy fél évszázadig apostoli *kormányzók* („administrator apostolicus”) irányították az apostoli *exarchátust*. Ez utóbbi helyzet, mint láttuk, csak akkor rendeződött, amikor az exarchátus újra külön főpásztort kapott.

3. A Miskolci Apostoli Exarchátus helyzetének rendeződése (2011-től)

A szoros értelemben vett széküresedés, azaz helyben lakó főpásztor hiánya egy részegyház élén – még ha csak egy kis exarchátusról is van szó – rendkívüli állapot, ami természetéből adódóan mielőbbi rendezést igényel. Ez fokozottan is igaz arra az esetre, amikor nemcsak egyszerűen adminisztrátor révén biztosított átmeneti irányításról van szó, hanem e feladatott ráadásul csak „oldallagosan”, azaz távolról látják el, egy „főállásban” másik egyházmegyét irányító püspök révén. A miskolci exarchátus esetében – elég ritka módon, több mint fél évszázadig – éppen ez utóbbi, az érintett közösség szemszögéből legkedvezőtlenebb megoldás maradt fenn. Ez azért is különös, mert azok a külső okok – a trianoni határok eleinte vélt ideiglenes jellege, illetve a későbbi kommunista uralom –, melyek előbb a részegyház kialakulásához majd későbbi fennmaradásának konzerválódásához vezettek, 1989 után már bizonyosan nem álltak fenn. Az 1946-tól mutakozó, teológiaiilag kétségtelenül rendellenes helyzetnek az orvoslására – az érintett adminisztrátor belátásának és buzgó kezdeményezésének köszönhetően – csak XVI. Benedek pápa 2011-as rendelkezése révén került sor.

Ekkor tehát, egy helyben lakó főpásztor kinevezése révén, megszűnt a miskolci exarchátus – sajnos több mint fél évszázadig elhúzódó – oldallagos kormányzása. Orosz Atanáz püspök kinevezése lehetővé tette, hogy – immár újra – a részegyház típus jogállásának megfelelő titulussal, azaz *apostoli exarcha* minőségben kapjon főpásztort az ekkor ráadásul területileg is kibővülő joghatósági egység.

A miskolci exarchátus intézményfejlődése (több mint 90 évvel létrejött után) csak 2015 márciusában ért teljességgel révbe, amikor – az egykor átmenetinek szánt kormányzóság – végre eparchia rangra emelkedett.⁴⁷ Az apostoli exarchátussal szemben ez a részegyház típus már teológiailag is hiánytalan: vezetője a [megyés]püspök – az apostoli exarchával szemben – nem a pápa helyetteseként (*potestas vicaria*), hanem *saját* hatalommal (*potestas propria*), közvetlenül Krisztus nevében végzi főpásztori szolgálatát.⁴⁸ Ez utóbbi változás következményeként pedig a magyar görögkatolikus egyház szerves joghatósági egysége szempontjából is kedvező változás állt be.⁴⁹

Összegzés

1. Az „exarchátus” kifejezést az antik kortól napjainkig számos egymástól jelentősen eltérő civil és egyházi hivatal jelölésére alkalmazták.⁵⁰ A kö-

47 Lásd FRANCISCUS, const. ap. *Qui successimus* [Exarchia Apostolica Miskolcensis pro Ecclesia Byzantina Hungariae ad gradum Eparchiae evehitur], 19. III. 2015, in *AAS* 107 (2015) 6, 507. Vélhetőleg csak a fokozatosság elvének tudható be, hogy az exarchátust miért nem emelték már korábban egyházmegyei rangra, hisz 2011-től, a Zempléni Helynökség átcsatolásának köszönhetően az ehhez elvárható minden feltételnek megfelelt. E lényegi összetevők – teológiai funkciójú szervezetről lévén szó – egyébként sem szociológiai, hanem elsősorban – sőt mint azt az egyházmegye CD 11 szerinti definíciója bizonyítja, szinte kizárólag – teológiai meghatározottságúak. (Így érthető, hogy gyakran még a miskolci exarchátus statisztikai adottságainál szerényebb léptékű közösségek is nyertek egyházmegyei rangot; az utóbbi témakörhöz lásd SZABÓ PÉTER, „Észrevételek az egyházmegye ideális méreteinek kérdéséhez”, in *Athanasiana* 44 [2017] 96–128.)

48 A Miskolci Apostoli Exarchátus volt az utolsó magyarországi részegyház, ami természeténél fogva nem rendelkezett saját jogcímen kormányzó főpástorral.

49 A külső vagy belső hiányosságok kényszere miatt csak apostoli helyettesi hatalommal felruházott főpástor irányítása alatt álló részegyházak – éppen a saját jogcímen kormányzó főpástor hiánya miatt – közvetlen szentszéki alárendeltségűek. Ebből fakadóan nincsenek megfelelő módon – tudniillik a helyi egyház teológiájának és a keleti egyháztan elveinek megfelelő értelemben – integrálódva helyi közösségükbe. (Emellett a közvetlen szentszéki alárendeltség normál esetben minősülő szuffragáneos státuszú besorolással történő felváltását – mely utóbbi mind teológiai, mind jogi szempontból koherensebb –, már a II. Vatikáni Zsinat is erőteljesen szorgalmazta; vö. CD 40.2.)

50 Lásd SZEREDY JÓZSEF, *Egyházjog különös tekintettel a Magyar Szent Korona területének egyházi viszonyaira valamint a keleti és protestáns egyházakra*, I, Pécs 1879, 423; CARLO G. MOR, „Esarca”, in *Enciclopedia Italiana*, vol. 14, Roma [1932], 268; CYRIL KOROLEVSKIJ, „Constantinopoli (il Patriarca di)”, in *Uo.*, vol. 11 [1931], 625–627; OTTORINO BERTOLINI, „Esarcato d’Italia (di Ravenna)”, in *Enciclopedia cattolica*, V, Città del Vaticano [1950], 538–540; MARIO GORINO-CAUSA, „Esarca ed esarcato”, in ANTONIO AZARA – ERNESTO EULA (a cura di), *Novissimo Digesto Italiano*, vol. VI, Torino 1964, 682–683; COUSSA, *Epitome* (19. lj.), 333–338, n. 341, 336. sk.; POSPISHIL, *Code* (19. lj.), 166–174; RENÉ NAZ, „Exarque”, in *Dictionnaire* (lj.

zös keleti jogban fellelhető mai jelentéstartalmának kodifikációjára – úgy tűnik –, Cyril Korolevskij tett javaslatot, még a múlt század harmincas éveinek közepén.⁵¹ A fogalom gyakorlati meghonosodása további másfél-két évtizedet igényelt.⁵²

2. Az eperjesi eparchia maradványterületeiből alakult hazai részegyház megnevezésével kapcsolatban szóhasználatunk a legutóbbi időkig zavaró pontatlanságokat mutat. 1924-ben *apostoli kormányzóság* („administratura apostolica”) létesítésére került sor.⁵³ Az adminisztratúra és az exarchátus *nem szinonimái* egymásnak, ha sok közös vonást is mutathat a két jogintézmény. Eszerint mind az „exarchátus” elnevezés alkalmazása a miskolci adminisztratúrára a kezdeti időszakra vonatkozóan, mind pedig az az apostoli kormányzóság megjelölés a későbbi időkre értve egyaránt anakronisztikus.

A mondottakból adódóan a helyes megnevezés időszakonként eltérő! Eleinte az apostoli kormányzóságot Papp Antal apostoli *kormányzó*ként irányította. Hivatali megjelölése a pápai évkönyvben 1941-től módosult „apostoli exarchára”. A részegyház *exarchátussá* történő átnevezésére csak lassan, több apró módosulás révén, az ’50-es és ’60-as évek fordulója táján került sor.⁵⁴

7), V, 1953, 604; RAYMOND JANIN, „Exarchat”, in *Catholicisme* (28. lj.), 862; Uő., „Exarque”, in *Uo.*, 862–864; [N.n.], „Exarque, Exarchat”, in BERNARD LOTH – ALBERT MICHEL (par), *Dictionnaire de théologie catholique*, Tables générales [I], Paris 1951, 1455; VICTOR POSPISHIL, „Exarchy”, in *New Catholic Encyclopedia*, V, New York [1967], 702–703, SACRA CONGREGAZIONE PER LA CHIESA ORIENTALE, *Oriente cattolico. Cennistorici e statistiche*, Città del Vaticano 41974, 77–79; ALEXANDER KAZHDAN – ARISTEIDES PAPADAKIS, „Exarch”, in ALEXANDER KAZHDAN (ed.), *The Oxford Dictionary of Byzantium*, New York-Oxford 1991, vol. II, 767; ALEXANDER KAZHDAN, „Exarchate”, *uo.*, 767; SZABÓ PÉTER, „Exarchátus”, in DIÓS ISTVÁN – VICZIÁN JÁNOS (szerk.), *Magyar Katolikus Lexikon*, III, Budapest 1997, 446; Uő., „Labbazia «nullius dioecesis» ed il monastero «stauropagico». Comparazione storico-giuridica”, in *Kanon* [Jahrbuch der Gesellschaft für das Recht der Ostkirchen], vol. XXI, Hennef 2010, 267–286 { = SOCIETY FOR THE LAW OF THE EASTERN CHURCHES – *Marcianum: School of Canon Law, Forms of Autonomy in the Eastern Churches, Conference*, Venezia 21–26 September 2009}; JIŘÍ DVOŘÁČEK, „Die Rechtsstellung der Apostolischen Exarchie in der Tschechischen Republik”, in CHRISTOPH OHLY – WILHELM REES – LIBERO GEROSA, (hrsg. von), *Theologia Iuris Canonici. Festschrift für Ludger Müller zur Vollendung des 65. Lebensjahres* (Kanonistische Studien und Texte, Bd. 67), Berlin 2017, 701–719; lásd még MARTI, „Gli ordinariati” (27. lj.), 16–36.

51 Lásd 45. lj.

52 Lásd 39–42. lj.

53 Lásd 14. lj.

54 Fentebb láthattuk, hogy Papp Antal mint prelátus már 1941-től „exarchaként” szerepel, azonban az akkori megjelölés szerint még „apostoli kormányzóság” élén állt. Az „exarchátus” kife-

A keleti kánonjogi terminológia lassú fejlődése és a „népi demokratikus rezsim” által akadályoztatott magyar egyházi élet együttthatásának fura következménye lett az, hogy Miskolcon 1941 és 1945 között apostoli *exarcha* irányított apostoli *kormányzóság* („administratura apostolica”), míg a későbbiekben – az exarchátus név stabilizálódása után – mintegy fél évszázadig apostoli *kormányzók* („administrator apostolicus”) irányították az apostoli *exarchátust*. Ez utóbbi helyzet, mint láttuk, csak akkor rendeződött, amikor az exarchátus (2011-ben) újra külön főpásztort kapott, aki már apostoli *exarcha* minőségben, helyben lakó főpásztorként kormányozta az exarchátust.⁵⁵

3. Jóllehet a külső körülmények ehhez már harminc éve is adottak voltak, az egykori apostoli kormányzóság helyzete mégis csak pár éve (végelesen csak 2015-ben), majd egy évszázadnyi várakozás után rendeződött. Ennek elengedhetetlen előfeltétele volt a hajdúdorogi püspök elődeihez képest igencsak új, szinte szokatlanul önzetlen hozzáállása. Kocsis Fülöp püspök 2011-ben saját kezdeményezésére nemcsak egy másik egyenrangú püspököt kért maga mellé, hanem – a régen óhajtott székvároson túl⁵⁶

jezés a részegyház elnevezésére az évkönyv szövegében már 1957-től fellelhető. A rubrika neve maga azonban csak lassan változik: az eparchiánál alacsonyabb szerveződési keleti szintű részegyházak 1925-ig az „apostoli delegációk” címszó alatt jelennek meg, ezt 1956-ig „a rendes joghatósággal rendelkező keleti rítusú prelátusok” címzés követi, mely utóbbit 1957-től az „apostoli exarchák”, és végül (majd csak) 1964-től az „apostoli exarchátusok” rubrika vált.

55 Itt érdemes még két további szóhasználatbeli pontatlanságot is tisztázni. (1) Kocsis Fülöppel szemben, aki hajdúdorogi püspökként csak oldallagosan, apostoli kormányzóként irányíthatta az exarchátust, Orosz Atanáz püspök hivatali beosztása 2011-től már értelemszerűen apostoli exarcha (és nem kormányzó) volt. (2) Noha az új exarcha 2011-től helyi püspökként irányította a részegyházát, a saját jogcímen kormányzó eparcha elnevezés – a megyéspüspök szinonímája – értelmesszerűen csak 2015-től illik rá, amikor részegyháza egyházmegyei rangra emelkedett. (A két dátum közötti négy évben apostoli exarchaként még a pápa nevében irányította a miskolci exarchátust.)

56 Eleinte az eperjesi paróchiák Hajdúdorogi Egyházmegyéhez csatolásának gondolata is felmerült. Ezzel szemben elsősorban Szémán István képviselte az önálló jogállás megőrzését. A létrejött kormányzóság területén azonban, mint köztudot, nem volt püspöki székhelynek alkalmas város. Emiatt Papp Antal érsek az egyházmegyéhez tartozó Miskolc Búza téri paróchiáról kormányozta eleinte huzonegy paróchiát számláló részegyházát. Érthető módon a város kormányzóságához csatolásának igénye többször is felmerült (1929, 1938), ám a kezdeményezés minden egyes alkalommal elutasításra talált; vö. VÉGHSEŐ, *I rapporti* (4. l.), 204–205. A kérdésre vonatkozóan – az iménti műben jelzett Vatikáni Titkos Levéltári anyag mellett – a Keleti Kongregáció levéltára is érdekes, másfél tucatnyi dokumentumokból álló anyagot őriz; lásd ASGO n. 2105/1928: Greco-ruteno, Residenza dell’Amm. - Apostolico in Miskolc. Eből kiderül, hogy az első kérelem Miskolc átcsatolására és a Búza téri templom székesegyházzá nyilvánítására a kormányzósági konzultori testület részéről már egy 1925. nov. 9-i levélben – azaz Papp Antal okt. 27-i beiktatása után alig pár nappal! – megfogalmazódott, amit a nun-

– egyházmegyéje egy további jelentős régióját, a zempléni főesperesség paróchiáit⁵⁷ is átengedte a formálódó miskolci püspökségnek.

*

Gondolatmenetünk zárásaként felvethető, vajon tényleg érdemes-e a jelen tanulmányban tárgyalt terminológiai megkülönböztetésre (*administratura apostolica/exarchatus*) figyelmet fordítani. A hétköznapi szóhasználat – érthető módon – hajlik az egyszerűsége, ami a mára bevett keleti elnevezés (exarchátus) korábbi időszakra történő megkülönböztetés nélküli alkalmazását – visszavetítését – eredményezte.⁵⁸ Úgy véljük, a történelmi hűség és főleg a kánonjogi szaknyelv szemszögéből mégsem indokolatlan a fentebb fejtegetett precízebb szóhasználat érvényesítése. Az apostoli adminisztratúra (és kormányzója) jogi alakja ugyanis, mint mondtuk, nem (pontos) szinonimája az apostoli exarchátusnak és az annak élén álló exarchának. A két hivatal jogkörei eltéréseket mutathattak, ma pedig a köztük mutatkozó differencia még nyilvánvalóbb. A keleti elnevezés meghonosodása örömteli. Ez azonban – nézetem szerint – legalábbis szaknyelvi szinten bizonyosan nem indokolja az apostoli exarchátus és apostoli kormányzóság egyszerű szinonimaként történő alkalmazását.

cius nov. 23-án továbbította a Keleti Kongregáció felé. A felvetésre nem sokat váratott Miklósy püspök 1926. febr. 7.-ei, 290/1926 sz. igen határozott elutasítást megfogalmazó, sőt erőteljesen korholó hangnemű válasza [uo. n. 3/1].

57 A 29 átadott paróchia listája a hivatalos szentszéki közlőny felsorolásában: Zempléni főesperesség: [1] hegyaljai esperesi kerület: Bekecs, Bodrogkeresztúr, Bodrogolaszi, Komlóska, Mezőzombor, Szerencs, Tokaj, Tolcsva; [2] miskolci esperesi kerület: Berzék, Felsőzsolca, Hejőkeresztúr, Miskolc(-Belváros), Miskolc-Avas, Miskolc-Diósgyőr, Miskolc-Görömböly, Miskolc-Szirma; Sajópálfala, Sajópetri, Sajóvámos, Tiszaújváros; [3] sátoraljaújhelyi esperesi kerület: Dámóc, Kenézlő, Pácín, Rudabányácska, Sárospatak, Sárospatak-Végardó, Sátoraljaújhely, Vajdácska, Zemplénagárd; lásd *AAS* 103 (2011) 4, 306.

58 A fordított szóhasználatbeli lazaság, tudniillik a miskolci apostoli exarchátus apostoli kormányzóságnak titulálása a közelmúlt vonatkozásában (lásd 34. l.), azonban mindenképpen indokolatlan.

INÁNTSY Pap Ágnes

A görögkatolikus egyház által fenntartott iskolarendszer története 1948-ig

TARTALOM: 1. Görögkatolikus oktatási-nevelési rendszer a kezdetektől az iskolák államosításáig; 1.1. Iskolarendszer, irányítás, felügyelet; 1.2. Görögkatolikus taneszközök, tantervek, tananyagok; 2. Összegzés.

ÁGNES INÁNTSY PAP: The History of the School System Maintained by the Greek Catholic Church until 1948

Being a multi-ethnic denomination, in the Greek Catholic Church of Hungary, the development of an education system began in a period not free from external or internal fights. The establishment of the Eparchy of Hajdúdorog in 1912 was an important step in the life of Hungary's Greek Catholics. At the same time, the everyday existence of the Greek Catholic Church came to be dominated by a search for identity and directions. This search became evident not only through the press but via special Greek Catholic educational materials, school books and cultural programmes as well. By 1943, the majority of the parishes had elementary schools operating in their territories, where, in addition to studying the state-regulated curriculum, an endeavour to foster a sense of Greek Catholic identity in the pupils also emerged, with not only books but the personality of school masters also playing a decisive part in the process. All this was conducive to the integration of a social group (Greek Catholics) where the proportion of the illiterate was very high. This process was interrupted by the nationalisation of 1948, the outcome of which was that not a single Greek Catholic school was allowed to operate officially until 1989.

1. Görögkatolikus oktatási-nevelési rendszer a kezdetektől az iskolák államosításáig

1.1. Iskolarendszer, irányítás, felügyelet

A mai Magyarország területén élő görögkatolikus hívek társadalmi helyzetüket tekintve a kezdetektől fogva (Ungvári unió, 1646) az alacsonyabb státuszú rétegek közé sorolhatóak. Híveik körében az uralkodó osztály alig

reprezentálódott, így oktatási rendszerük is ennek megfelelően épült ki. 1692-ben I. Lipót a munkácsi görögkatolikus püspök számára „lehetővé és kötelezővé” tette az iskolák építését, a földesurakat pedig arra kötelezte, hogy az ehhez szükséges földterületet biztosítsák. Mária Terézia 1747-ben elrendelte a Munkácsi Egyházmegye adatainak felvételét.¹

Vármegye	Parókia (db)
Szabolcs	29
Ung	57
Borsod	9
Abauj	17
Ugocsa	33
Szatmár	84
Máramaros	122
Bereg	92
Sáros	95
Össz:	538¹

1. táblázat A Munkácsi Egyházmegye parókiái 1747-ben vármegyék szerint

A Fináczy Ernő által is idézett összeírások szerint 1771-ben 130 görögkatolikus fenntartású iskola működött az egyházmegyében.² Mária Terézia 1773-ban összehívta a bizánci szertartású katolikus püspökök értekezletét. Ezen megfogalmazódott az a szándék, hogy a vármegyék és a földesurak kapjanak felkérést minél több iskola felállítására a görögkatolikusok által lakott területeken.³ A XVIII. század második felében a görögkatolikus kántortanítók számát 300-ra becsülik, az 1806-os összeírás 95 népiskolát jelez.⁴ 1868-ban Eötvös József kultuszminiszter elfogadtatta a XXXVIII. törvénycikket a magyar népiskolai közoktatásról. A felekezeti oktatás helyzetét is szabályozta a törvény, de a várt fellendülés – többek között az I. világháború kitörése miatt – nem következett be.

1 EMBER GYÖZÖ, „A munkácsi görög katolikus püspökség lelkésziségeinek 1747. évi összeírása”, in *Regnum Egyháztörténeti Évkönyv*, Budapest 1947, 95–116.

2 FINÁNCZY ERNŐ, *A magyarországi közoktatás története Mária Terézia korában*, Budapest 1899, 258.

3 PIRIGYI ISTVÁN, *A görögkatolikus magyarság története*, Nyíregyháza 1982, 98.

4 UDVARI ISTVÁN, „A munkácsi egyházmegye oktatásügye a XVIII. században”, in JANKA GYÖRGY (szerk.), *Örökség és küldetés 1950–2000*, Nyíregyháza 2001, 78.

A katolikus népiskolák – így a görögkatolikus iskolák ügyeinek intézése is – az adott egyházmegye felelőssége volt évszázadokon át. 1877-től a Magyar Katolikus Püspöki Kar mint központi szerv kezdte el irányítani a katolikus népoktatást. A közvetlen helyi irányítást az iskolaszékek felállítása révén 1877-től a fenntartó helyi egyházközség gyakorolta.

Ugyanettől az időponttól datálható, hogy a Magyar Katolikus Püspöki Kar a korábbi esperesi tanfelügyelő jogkörét az egyházmegyei főtanfelügyelői tisztségre ruházta át. A főtanfelügyelőt a püspök nevezi ki, és a megye összes katolikus elemi iskolájának ügyében eljárni illetékes. Ez a típusú katolikus tanügyi szervezet 1944-ig működött.⁵ A következő meghatározó törvény a „Lex Apponyi” (1907. évi XVII. törvény) volt, amely a népiskolát ingyenessé tette mindenki számára.

A görögkatolikus népoktatás történetében 1912-ben új fejezet nyílt. A szabolcsi, a hajdúkerületi, a szatmári, zempléni és a székelyföldi magyar görögkatolikusok sorsa egyházpolitikai szempontból a Hajdúdorogi Egyházmegye felállításával rendeződni látszott.

Az új egyházmegyébe 183.757 magyar, 26.823 román, 1623 szlovák, 968 rutén és 2509 anyanyelvű görögkatolikus hívő tartozott.⁶ E nyelvi és kulturális sokszínűségnek köszönhetően a tanügy területén semmilyen egység nem volt ebben az időszakban. Az új egyházmegye iskolái 17 vármegye területén helyezkedtek el más-más gyakorlatokkal. Jaczkovics Mihálynak, az új egyházmegye püspöki külhelynökének, az első egyházmegyei főtanfelügyelőnek egységesítési törekvései kudarcba fulladtak, és különösen a román vidékeken nagy ellenszennvel fogadták azokat.⁷ 1914. február 23-án bombamerénylet áldozata lett. Utódja Bányai Jenő lett, aki szintén az egységesítést tűzte ki célul.

A Hajdúdorogi Egyházmegye 1918-as schematizmusa alapján 217.640 görögkatolikus hívő 162 parókiához tartozott összesen 14.185 tankötelessel a következő megoszlás szerint:

5 Mészáros István, *A katolikus iskola ezeréves története Magyarországon*, Budapest 2000. 223.

6 Pirigyi, *A görögkatolikus magyarság története*, 132–133.

7 E. F., „Egyházmegyénk tanügyi viszonyai az első évtizedben”, in MAGYAR GÖRÖGKATOLIKUSOK ORSZÁGOS SZÖVETSÉGE SZERVEZŐ BIZOTTSÁG (szerk.), *Máriapócsi Naptár*, Nyíregyháza 1924. 67.

Esperesi kerület	Tankötelesek száma (fő)
Székesegyházi Főesperesség	4678
Szabolcsi Főesperesség	3252
Szatmári Főesperesség	3805
Zempléni Főesperesség	1893
Székelyföldi Főesperesség	557 ²

2. táblázat. A Hajdúdorogi Egyházmegye főesperességei és tanköteleseinek száma 1918-ban

A tantermek száma 197 darab volt, egy tanteremre 72 tanuló jutott. A tanítók száma 36, a tanítónőké 27 volt a 92 kántortanító mellett. 1918-ban 91,5 tanköteles jutott átlagban egy tanítóra.

	Iskolák száma (db)	Tankötelesek száma (fő)
1918	169	14.185 ³

3. táblázat. a Hajdúdorogi Egyházmegye iskoláinak és tanköteleseinek száma 1918-ban

A trianoni békeszerződés megcsonkította a Hajdúdorogi Egyházmegyét is.⁸ A háború sújtotta országban a világi és az egyházi irányítás is a tankötelezettség visszaállításán fáradozott, ami a háború és az azt követő békeszerződés miatt felbomlott. Az állam a szegényebb gyülekezetek számára államsegélyt nyújtott a tanítói fizetésekhez és az iskolaalapításokhoz.⁹ 1926-ban és 1927-ben a Klebelsberg-féle népiskolai program segítette a vidéki kulturális tőkegyarapodást. 1935-ben 6873 elemi iskolából 130 volt görögkatolikus, 8 vegyes, görögkatolikus és római katolikus fenntartású. Közülük osztatlanként 66, részben osztottként 62, osztottként pedig 3 működött. 247 tanulócsoporthoz 15.264 diák jutott, egy tanítóra 62 fő.¹⁰

8 E. F., „Egyházmegyénk tanügyi viszonyai az első évtizedben”, 67.

9 SZABÓ JÓZSEF, „Görögkatolikus népoktatás az önkényuralom korától az iskolák államosításáig”, in *Acta Academiae Paedagogicae Nyíregyháziensis*, Nyíregyháza 1992, 15.

10 Uo.

Vármegye neve	Görögkatolikus népiskolák száma (db)
Szabolcs-Ung	51
Szatmár-Bereg-Ugocsa	23
Abaúj-Torna	15
Zemplén	14
Borsod-Gömör-Kishont	14
Bihar	8
Hajdú	4
Csanád-Arad-Torontál	1
Debrecen szabad királyi város	1 ⁴

4. táblázat. A Hajdúdorogi Egyházmegye népiskoláinak száma 1935-ben vármegyék szerint

A magyarországi görögkatolikus egyház központja a debreceni bombamerénylet (1914. február 23.) után Nyíregyháza lett. Az alábbi táblázat Szabolcs vármegye tanügyének alakulását mutatja be 1886 és 1936 között.¹¹

	1886	1936
görögkatolikus tanítók száma	48 fő	100 fő
görögkatolikus elemi iskolák száma	47 db	50 db ⁵

5. táblázat. A Hajdúdorogi Egyházmegye tanítóinak és elemi iskoláinak a száma 1886-ban és 1936-ban

Kicsit meglepő, hogy a tanítók száma a duplájára nőtt, míg az iskolák száma alig 3%-kal növekedett.

1942-ben Dudás Miklós megyéspüspök felállította a Hajdúdorogi Tanítóképzőt a pedagógusutánpótlás biztosítására. A II. világháború kitörése miatt a tanítás egyre nehezebb lett, mivel a tanítókat elvitték katonai szolgálatra, illetve ellátási nehézségek sújtották a népiskolákat.

1943-ban megjelenik a „Rendszabályok a katolikus népiskolák számára” című törvénygyűjtemény az 1925-ben készült rendszabályok utódjaként,

¹¹ Szabolcsi Tanító 4 (1936) 53.

ami a Magyar Katolikus Püspöki Kar útmutatása a görögkatolikus iskolák működésére vonatkozóan.

A fenntartó a Hajdúdorogi Egyházmegye, illetve annak a megyéspüspöke Dudás Miklós 1938-tól. A háborútól sújtott országban 1944 őszén már sok helyen el sem kezdődött a tanítás, 1945-ben az általános iskolák létrehozásával elkezdődött a népiskolák átszervezése, de 1948 júniusában az országgyűlés döntött az iskolák állami kézbeadásáról. 1989-ig (a rendszerváltoztatásig) véget ért a görögkatolikus egyház hivatalos működése az iskolákban.

1.2. Görögkatolikus taneszközök, tantervek, tananyagok

A dualizmus kori felekezeti tantervek elsődleges funkciója a vallásos nevelés és annak elérése, hogy a tanulók egyházukhoz hű és öntudatos tagjai legyenek majd felnőttként is.¹² A görögkatolikus népiskolákban – hasonlóan a római katolikus népiskolához – az állami tanterveket alapul véve zajlott a tanítás. Ugyanakkor kiegészítették annak egyes fejezeteit sajátos katolikus indoklással, hogy az egészében hozzá tudjon járulni a katolikus felekezetű gyermekek – bizonyos tekintetben speciális – neveléséhez.¹³ A katolikus népiskolák első tanterve 1877-ben jelent meg, ez volt a magyarországi latin és görög szertartású római katolikus népiskolákra érvényes tanterv.¹⁴ Az 1896-ban megjelent új tantervnek számos novuma volt, mint pl. a tantárgystruktúra átalakítása, a tantárgyak közötti koncentráció hangsúlyozása, a tananyag részletezettsége, valamint az is, hogy az egyháztörténelem szerves része lett a történelemtanításnak.¹⁵ Az oktatás/nevelés legfontosabb célja az volt, hogy a tanuló a katolikus egyházhoz hű, a társadalom számára pedig hasznos taggá váljon felnőtt korára. Az újabb tanterv 1905-ben jelent meg, s ebben már a nemzeti öntudatra való nevelés határozottabb formában került megfogalmazásra. Alapvetően két csoportba osztották a tantárgyakat: „a vallásos élet tárgyai”, illetve „a nemzeti élet tantárgyai”. Ezt a tantervet az 1926-ban megjelent váltotta fel, amelyet a Katolikus Tanügyi Tanács munkája nyomán 1932-ben „Tanterv és utasítások” címmel egy újabb verzió követett.

12 FARKAS MÁRIA, *Történelemtanítás a népiskolákban a dualizmus kori Magyarországon*, Budapest 2008, 35.

13 MÉSZÁROS, *A katolikus iskola ezeréves története*, 226.

14 FARKAS, *Történelemtanítás a népiskolákban*, 35.

15 *Uo.*, 39.

Az 1937-ben megjelent „Tanterv és utasítás a mindennapi és általános továbbképző katolikus népiskolák számára” címmel készült gyűjtemény szintén a Magyar Katolikus Püspöki Kar által kibocsátott anyag, ami valamennyi katolikus népiskola tanügyi hatóságának és valamennyi katolikus népiskolai tanítónak kötelező érvényű. Hiánypótló munkának bizonyult, erre az iskolalátogatások világítottak rá, amit az 1935:VI.T.-c. végrehajtására vonatkozó 7000/1935 eln. szám alatt megjelent utasítás írt elő.¹⁶ Ezen új szabályozás a látogatások során ellenőrizendő tanmenetek és óravázlatok összeállításához nyújtott nagy segítséget. Már az előszóban megerősíti, hogy átveszik az állami tanterv „magasztos célkitűzéseit” megtoldva azzal, hogy a tanuló „képes legyen minden helyzetben jó és balsorsban lelke forrásához, Istenhez emelkedni”.¹⁷ Célként megfogalmazza, hogy a katolikus népiskola célja, hogy „az egyháznak és a hazának öntudatos, katolikus, erkölcsös, hazafias, értelmes és áldozatkész polgárokat”¹⁸ neveljen. Ez a tantárgyak felosztásában és a tantárgyleírásokban is világosan visszaköszön.

A görögkatolikus egyház a Magyar Katolikus Püspöki Kar előírásait követte, ugyanakkor a görögkatolikus öntudat a tankönyvhasználat kapcsán erőteljesebb hangot kapott. A Szent István Társulat 1848 májusától folyamatosan katolikus szellemiségű tankönyvcsaláddal látta el a katolikus népiskolákat. Az 1877-ben megjelent, a Magyar Katolikus Püspök Kar által kiadott rendelkezés szerint a „katolikus népiskolákban csakis a Szent István Társulat által kiadott tankönyvek használhatóak”.¹⁹ 1929-ben a *Görögkatholikus Tanító* című folyóiratban már határozott elégedetlenség került megfogalmazásra a katolikus tankönyvekkel kapcsolatban.²⁰ Ahogy megfogalmazzák, a „történelemben is hallgat rólunk a krónika, a földrajzban is ránk vonatkozólag téves adatok, sőt negligálások találhatóak”.²¹

Elsőként a görögkatolikus szertartástan és az egyháztörténelem tankönyvek készültek el. Egyre erősebb hangot kapott, hogy „a népiskolánk egyik nagy feladata erős, meggyőződéses görögkatolikus öntudat ki-

16 7000/1937. Tanterv és Utasítás a mindennapi és általános továbbképző katolikus népiskolák számára. 1.

17 7000/1937. Tanterv és Utasítás a mindennapi és általános továbbképző katolikus népiskolák számára. 5.

18 7000/1937. Tanterv és Utasítás a mindennapi és általános továbbképző katolikus népiskolák számára. 7.

19 MÉSZÁROS, *A katolikus iskola ezeréves története*, 229.

20 M. T., „A gör. kath. öntudat és a tankönyvkérdés”, in RESKO JÁNOS (szerk.), *Görögkatholikus Tanító* október-novemberi szám, Sárospatak 1927, 5.

21 *Uo.*

alakítása. Ragaszkodás az egyházhoz, a szép szertartásokhoz és a dicső történeti múlthoz”.²² 1928-ra elkészült az olvasókönyv-család a görögkatolikus népiskolák számára a Hajdúdorogi Egyházmegye főhatóságának engedélyével a Franklin-Társulat kiadásában, alapul véve az „Új Katolikus Elemi Népiskolai Tantervet”, felhasználva Kocsán Károly és dr. Lányi József katolikus olvasókönyvét. Rövid időn belül a két földrajzkönyv is elkészült a görögkatolikus népiskolák számára. 1934-ben a *Görögkatolikus Szemle* „Görög-Katolikus Iskola” rovatában a görögkatolikus nevelésről szólva ismét hangsúlyos lett, hogy „domborítsuk ki gör. kat. jellegünket a tanítás első leckéjétől a kereszttetésől... a böjt, a szertartás, az ünnep stb. alkalmazásánál a végső lehetőségig”.²³ 1936-ban ugyanitt jelent meg újabb buzdítás a görögkatolikus tankönyvek használatára „a fő baj pedig, hogy a gör. kat.szülők gyerekei is eddig rk. olvasó és tankönyveket használtak. Elvégre görög az iskola, legyen a tankönyv is!”²⁴ Ez arra utal, hogy hiába voltak már görögkatolikus tankönyvek, ezek használata mégsem volt általánosnak mondható a görögkatolikus népiskolákban.

2. Összegzés

Összefoglalva azt láthatjuk, hogy a magyarországi görögkatolikus egyházban soknemzetiségű felekezetként, külső és belső viszályoktól sem mentes időszakban indult el az oktatási rendszer kiépítése. A Hajdúdorogi Egyházmegye 1912-es létrejötte fontos lépés volt a magyarországi görögkatolikusok életében, ugyanakkor egyfajta identitáskeresés, útkeresés kezdte el jellemezni a görögkatolikus egyház mindennapjait. Az útkeresés nemcsak a sajtón keresztül, de a speciális görögkatolikus tananyagokon, tankönyveken, kultúrprogramon keresztül is megvalósult. 1943-ra a parókiák nagy részén már elemi iskola működött, ahol az államilag szabályozott tananyag elsajátításán túl törekvések jelentek meg arra vonatkozóan is, hogy a diákokban kialakuljon a görögkatolikus identitás, ebben nemcsak a tankönyvek, de a kántortanítók személye is nagyon meghatározó volt. Mindez egy olyan társadalmi csoport (görögkatolikus vallásúak) felzárkóz-

²² *Uo.*

²³ TÓTH ELEK, „A katolikus nevelés”, in GRÓH ISTVÁN (szerk.), *Görög-Katolikus Szemle* novemberi szám, Budapest 1934, 4.

²⁴ GEBRI JÓZSEF, „Tankönyveink”, in GRÓH ISTVÁN, MIKULICH KÁROLY, RESKÓ JÁNOS (szerk.), *Görögkatolikus Szemle* 8 (1936) 4.

tatását szolgálta, ahol nagyon magas volt az írni-olvasni nem tudók aránya. Ezt a folyamatot törte meg az 1948-as államosítás, melynek következménye az volt, hogy 1989-ig egyetlen görögkatolikus iskola sem működhetett hivatalosan.

SOLTÉSZ János

Az emberi élet keletkezésének és védelmének aktuális kritikai szempontjai

TARTALOM: 1. Az animáció kérdése, és fajtái; 2. Az animáció és a személy védelme; 3. Családtervezés, fogamzásszabályozás, életvédelem; 3.1. Az abortusz; 3.2. Az abortív gyógyszerek és eszközök; 3.3. A prenatális diagnosztika; 4. A mesterséges megtermékenyítés és az életvédelem; 4.1. A mesterséges megtermékenyítés fajtái; 4.2. A lombikprogram veszélyei; 5. Az összejt-kutatás és az életvédelem.

JÁNOS SOLTÉSZ: Some Topical Critical Aspects of the Beginning and Protection of Human Life

The beginning and protection of human life represent an issue of particular and constant relevance these days. Compared to the endpoint, the starting point may raise even more acute questions nowadays, thanks not only to the new possibilities but also to the change in ethical attitude characteristic of the present age, the attitude that spurs one to try everything that is technically possible to implement. This view built on unfettered freedom is capable of transgressing and demolishing every moral limit, endangering the life of the individual, whose presence ought to delimit the scope of action under all circumstances because he or she is entitled to protection of the highest level. The present paper explores the most important questions concerning the beginning of human life from this angle. The thematic coverage includes the beginning and protection of human life, questions impacting on family planning and birth control, the medical examination of the foetus, artificial insemination and stem-cell research.

1. Az animáció kérdése és fajtái

Az animáció¹ fogalmát a szaknyelv annak a ténynek a megállapítására használja, mely szerint már megjelenik a személyes voltunk magját hordozó szellemi lélek. Az ugyanis a kritériuma az emberi méltóságnak, és a személy

¹ A latin szakszó jelentése a „lelkesülés”, „átlelkesülés”, a „lélek megjelenése”, a „lélek jelenléte” kifejezésekkel adható leginkább vissza, tartalmilag pedig a „halhatatlan szellemi lélek és a biológiai természetű test egységének megvalósulása”. Vö. *Az élet kultúrájáért, MKPK körlevele a bioetika néhány kérdéséről*, Budapest 2003, 18. pont; és vö. GS 14. pont; valamint *Donum vitae* (DV) instrukció I. 1.

jelenléte és védelme alapjának, hiszen ettől kezdve beszélhetünk teljes emberi lényről, mert már megvalósult a test-lélek egysége.²

Az animációnak két fajtáját ismeri ma a szaknyelv: a szimultán és a szukcesszív animációt. Az erkölcssteológia fejlődésén belül már a közép-kortól nyomon követhető a két szemlélet vitája. A szimultán animáció szerint a megtermékenyített petesejt, a zigóta már úgy tekinthető, mint a sajátos emberi élet teljességének hordozója, beleértve a szellemi lelket is.³

A bioetika fejlődését figyelembe véve, valamint azt aényt, hogy az egyház a Pápai Életvédő Akadémia⁴ felállításával óta birtokában van a legmodernebb tudományos eredményeknek, nem marad sok kétség afelől, hogy a megtermékenyített petesejt az emberre nemcsak be van programozva, hanem a teljes embernek kijáró védelmet igényli. Nem befolyásolják ezt azok a kifogások, melyeket említeni szoktak ilyenkor: 1. a megtermékenyülés „nem egy pillanat műve”, (ugyanakkor nagyon tág határt megszabva is 12-24 óra alatt bizonyára megtörténik), de a lényegét ez egyáltalán nem befolyásolja. 2. A kis kezdemény vándorlása és beágyazódása kb. 5-7. nap alatt valósul meg. 3. Kb. a 15. napig dől el, hogy ikerállapot következik vagy sem. Ezek mind fontos mozzanatok, de egyikőjük sem változtat az életvédelem igényén, inkább megerősíti azt.

Az egyház felhasználja a filozófia és a szaktudományok eredményeit ezen a területen is, de annak tudatában, hogy ezek „a tudományok nem tudják megmondani, mikor kezd létezni az emberi személy. A tudomány, mint tudomány, mit sem tud a személyről, mint személyről, mint ahogy a tudósok sem tudnak semmit az eszes lélekről. Az eszes lélek és a személyként való lét (ellentétben a pszichológiai értelemben vett személyiséggel) kívül esik az egzakt tudományok hatókörén”.⁵ Ezért az egyház tanítása tudatában van annak, hogy emberileg meghatározhatatlan az animáció

2 DONCEEL, J. F., „Katolikus politikusok és az abortusz”, in *Mérleg* I (1985) 69–70.

3 BODA, L., *Emberré lenni, vagy birtokolni. Erkölcssteológia* IV., Budapest 1994, 161–162.

4 Milánóban 1993-ban II. János Pál pápa állította fel az intézményt, mely egyházi vezetés alatt működik, hívó és nem hívó orvosokat egyaránt foglalkoztatva végez tudományos tevékenységet is, melyek figyelembe vételével fogalmazza meg az egyház a véleményét a felmerülő bioetikai kérdésekben. Az egyház véleménye tehát napjainkban kizárólag szakértői alapokra támaszkodva születik meg. (Az Akadémia első elnöke Jerome Lejeune volt, aki a Down-szindróma okának felfedezője, és az életvédelem egyik európai élharcosaként lett ismert. Alapítványa ma is az emberi méltóság védelméért küzd, különösen a genetikai rendellenességekkel bírók esetében.)

5 HITTANI KONGREGÁCIÓ, „Donum vitae instrukció”, in *Távlatok* 4 (1991) 123.; vö. *A Katolikus Egyház Katekizmusa (KEK)*, Budapest 1993, 2270. pont

pontos pillanata, viszont az emberi élet akkora érték, hogy védelmét a legkorábban felfedezhető időponttól meg kell fogalmazni és érvényesíteni, amennyiben az ember erkölcsösen akar cselekedni. Ezért mondja ki, hogy a „megtermékenyülés pillanatától” emberi lényről beszélhetünk, s minden emberi lényt abszolút módon tisztelni, és életét személynek kijáró módon védeni kell. S ettől kezdve úgy tűnik, hogy csupán a természetes nemzés és annak bárminemű elősegítése az, amit megengedhet az emberi életet maximálisan tisztelő erkölcsi magatartás az élet keletkezése kapcsán, mert ez őrzi meg a létrejövő ember személyi méltóságát, szemben azokkal a megoldásokkal, melyek szinte mindegyike megsérti vagy figyelmen kívül hagyja ezt a súlyos következményekkel járó alapkövetelményt.

2. Az animáció és a személy védelme

Az elmondottakat alátámasztják további, tudományosan is igazolható jelenségek.

1. Az emberkezdemény életének 5. hetében már kialakul egy ércsomósodásnak látszó szívkezdemény, ami pulzálásával a szív működésnek megfelelő funkciót lát el, tehát jelenlétével annak meglétét igazolja.

2. A magzati fejlődés 8. hetében már kimutatható az idegrendszer jelenléte a reflexek működésében. Már ezek alapján is biztosnak mondható, hogy tarthatatlan az a három hónapos (12 hetes) határ, ami a teljes emberlét sajátos kritériumaként bevésődött mind az orvostársadalom, mind az általános emberi gondolkodás köztudatába.

3. A három hónapos határ az agy teljes kifejlődésének fizikai jellegű határpontjához kapcsolódik, amit már Aquinói Szent Tamás is figyelembe vett a teljes emberség megállapításánál. Viszont az ő szándéka nem az volt, hogy az abortusz támogatásához nyújtson megalapozást, hanem az animáció megállapításának kérdését igyekezett pontosabbá tenni. Hiszen az agy fejlettsége önmagában nem lehet elégséges kritériuma a teljes emberi lét jelenlétének, mint azt más súlyos agyi betegségek és fogyatékoságok fennállása esetén sem vonhatjuk kétségbe. Aki ugyanis emberként jött a világra, az legalább potenciális értelemben a teljes emberséget birtokolja, mindenképpen Isten képmásának méltóságával rendelkezik, és létének értékét ez a tény határozza meg, s különbözteti meg őt az élővilág minden más létezőjétől.

Röviden így összegezhetjük az elmondottakat, hogy aki emberként fogant és emberként született erre a világra, annak emberi méltóságához való joga kezdettől fogva kétségbevonhatatlan, védelmét pedig az egyház által ajánlott szimultán animáció elfogadása biztosítja maradéktalanul.

3. Családtervezés, fogamzásszabályozás és életvédelem

Az emberi élet védelme különösen érinti ezt az érzékeny területet, melyről nyilvánosan nem is szeretnek beszélni, egyes emberek még hallani sem, pedig szükséges. Nemcsak a világi, de az egyházi szemlélet is az, hogy családtervezésre szükség van, de valóban nem mindegy, hogy milyen eszközökkel történik. Természetesen azt is hangsúlyozza, hogy az új életék felnevelésének felelősségét sem lehet figyelmen kívül hagyni ebben az összefüggésben. A születésszabályozás szempontjából, az életvédelem oldaláról kritikusan kell szemlélnünk az abortuszt, az abortív beavatkozásokat, és szólnunk kell a prenatális diagnosztikáról.

3.1. Az abortusz

Az abortusz a védekezésre képtelen, ártatlan élet kioltása, amit sajnos mindmáig születésszabályozási eszköznek tekint a közgondolkodás és az egészségügyi világszervezet (WHO) is. Elbírálásánál a szimultán animációt vesszük alapul, mely szerint a személyi életvédelmet érdemlő emberkezdemény méltóságát súlyosan sértő cselekedetről lévén szó, erkölcsileg elfogadhatatlan támadás az emberi élet ellen. Az Egyház véleménye ebben a kérdésben nem változott és valószínűen a jövőben sem fog megváltozni. Bár sokan változásra gondoltak, amikor Ferenc pápa bejelentette, hogy az abortusz büntetését kiveszi a kiközösítés, illetve a fenntartott bűnök köréből, mert azt gondolták, hogy ezzel kibővítette az abortusz bűnének súlyosságát. Holott nem erről van szó, sőt, ez félreértelmezés! Csak a kiszabható büntetés mértékének csökkentéséről beszélt a pápa, s kizárólag abból a célból, hogy előmozdítsa a megtérést, a lélek gyógyulását ebből a végtelenül súlyos és veszélyes helyzetből.

Tudjuk, hogy az állami szabályozások indikációkat fogalmaznak meg, ún. ajánlásokat, enyhítő körülményeket, melyek fennállása esetén nem büntetik az abortuszt. A legfontosabbak: 1. Az eugenikai indikáció, a magzat várható testi rendellenességére vagy csupán annak veszélyére hivatko-

zik, s engedélyezi a születendő élet megszakítását. 2. Az etikai indikációt a nemi erőszak bűncselekményéből származó életre vonatkozóan fogalmazza meg, s támogatják annak elvételét. 3. A szociális indikáció az abortusz indokaként azokra a nyomorúságos körülményekre vonatkozik, melyben a család, illetve az anya él. Ennek annyira tág határokon alapul a megítélése, hogy szinte bármilyen körülmény között hivatkozási alap lehet, hogy szinte csak az anya szubjektív szándékának a megléte és annak minimális alátámasztása is elegendő lehet a magzati élet megszakításához.

A felsorolt esetek, bár jelenthetnek nagyon fontos körülményt, mégsem teszik indokolttá az abortuszt, mert felülírja ezt az élet védelmének a természetes törvénnyel összhangban lévő tiszteletének megfogalmazása. S nem mellékes, hogy ez következik az evangélium, a jézusi gondolkodás szelleméből is. Ezért az egyház elutasítja az abortuszt, a keresztény lelkiismeret számára nagyobb szigorúságot fogalmaz meg, tehát az állami törvény nyújtotta engedményt nem fogadhatja el. Kivételt csupán a duplex effektus alapján az orvosi indikáció köréből az az eset képez, amelyben az anya és a gyermek élete egyformán olyan mértékű veszélyben van, hogy orvosi beavatkozás nélkül biztosra vehető mindkettő halála. Ebben az esetben lehet nagyobb mértékben az anya életét védeni. Ilyenkor nem abortuszról, hanem életmentő beavatkozásról van szó, melynek sajátos következménye, hogy csak az egyik élet megmentésének van esélye.

A *Katolikus Egyház Katekizmusa* is világosan elénk állítja, hogy az egyház már az I. századtól vallja a magzati élet megszakításának erkölcsileg rossz voltát. „Ne öld meg az embriót abortusszal, ne pusztítsd el az újszülöttet”.⁶ A *Didakhé*, a *Barnabás levél*, a *Diognétoszhoz írt levél*, *Tertullianusz* és sokan mások hangoztatják ezt a véleményt. A II. Vatikáni Zsinat *Gaudium et spes* dokumentuma a „szégyenletes büntettek” közé sorolja. Ugyanakkor az egyház tanítása megengedettnek tartja a születés előtti diagnózist, ha tiszteletben tartja a magzat sérthetlenségét, vagy annak gyógyítására irányul. A lényeg az, hogy nem lehet a diagnózis halálos ítélet alapja! Ezen túlmenően lehetségesnek tartja a magzaton végzett beavatkozást életben maradás, gyógyulás céljából, ha túl nagy kockázatot nem jelent.⁷ Ezzel szemben viszont nem megengedett, sőt „erkölcstelen emberi magzatokat azzal a szándékkal létrehozni, hogy biológiai anyagként hasznosítsák”.⁸ További megállapítá-

6 Vö. KEK, 2271. p., *Didakhé*, 2,2., GS 51,3.

7 Vö. KEK, 2274.p.

8 KEK, 2275. p., és DV 1,5.

sokat is tesz az egyház tanítása: „Bizonyos beavatkozási kísérletek a kromoszóma- vagy génörökségbe nem gyógyító jellegűek, hanem arra irányulnak, hogy valamilyen szempont szerint (pl. fiú-lány, erős-okos, alacsony-magas) szerint meghatározott tulajdonságú emberi lényeket hozzanak létre. Az ilyen beavatkozások ellentétesek az emberi lény személyi méltóságával, sérthetetlenségével és egyetlen, meg nem ismételtető identitásával”.⁹ Nem tartozik az elutasítandó lehetőségek közé a koraszülés előidézése, a gyermek - vagy esetleg az anyának is – megmentése érdekében. Viszont nem fogadható el a megszületetni, és „hagyni meghalni” felfogásban, ami a koraszülést tulajdonképpen az eutanázia részévé is tenné.

Egy házasságban, párkapcsolatban szubjektív és objektív nehézségek egyaránt előfordulhatnak. Olykor kompromisszumokat kell vállalniuk a feleknek. Lehet, hogy a felelős lelkiismeret nehezen találja meg a számukra járható jó utat, de ez nem vezethet az élet abortusszal történő elutasításának felvállalásához. A legnagyobb probléma az, hogy korunk embere egyáltalán nem akar nehézségeket vállalni, elfogadni, pedig az élet mindig kockázatot, nemritkán hősie vállalat is jelent. Felül kell vizsgálni az indító okokat részletesen ebben a kérdésben is. Általában az önzés, a kényelem, az anyagiasság, az embertelen igények, a rosszul értelmezett „osztatlan szeretet”, a mindent megadni akarás olykor lehetetlen követelménye állhat a háttérben, amit vissza kell szorítani, s az evangéliumi nagylelkűség és az Istenbe vetett bizalom útját minél szélesebbre tárni.

3.2. Az abortív gyógyszerek és eszközök

Szólni kell ebben az összefüggésben az abortív gyógyszerekről és eszközökről. Az életfakasztás folyamatában olyan jó lenne elérni azt a tudatosságot, mely látva a súlyos következményeket, vagyis a megfogant élet veszélyeztetésének lehetőségét, nem szűkítené ezt le az „akárom, nem akarom”, vagy pedig a „kényük, kedvük szerint bántak vele” visszaélődi szemlélet szintjére, hanem az élet ajándékának nagyszerűségét látna mindig benne, mellyel az Isten szeretetének megbecsülői és közvetítői lehetünk. Ebből a szempontból az abortuszon túl mindenképpen el kellene kerülni az abortív gyógyszerek és eszközök használatát, melyek mesterséges vetélést idézhetnek elő, vagy megakadályozzák a zigóta beágyazódását a méh falába, ugyanis a zigóta a létrejött emberi élet alapvető kezdeménye. Az abortív

9 KEK, 2275.p. és DV 1,6.

eszközökön az intrauterin spirált, a hurkot, s az ezekkel azonos tartalmú és mechanizmusú eszközöket értjük, melyek bármilyen kifinomultak is, erkölcsileg elfogadhatatlanok. Veszélyességük abban áll, hogy eleve idegen testek a szervezetben, gyulladást idéznek elő a méhben, ami lehetetlenné teheti a beágyazódást. Hatásukat nem a megtermékenyülés előtt, hanem az után fejtik ki, ami különösen is elfogadhatatlanná teszi alkalmazásukat.

Az abortív gyógyszerek azok a pirulák, melyeket esemény (aktus) utáni tablettáknak, vagy pedig rendkívül félrevezetően „sürgősségi fogamzásgátlóknak” neveznek a köznyelvben, elhallgatva abortív jellegüket.¹⁰ Ezek a pirulák alapvetően elfogadhatatlanok, mert kifejezetten az elindult emberi élet eltüntetésére irányulnak, hatóanyaguk nagysága pedig önmagukban is súlyos támadást jelentenek az anya hormon- és immunrendszerére. A tárgyalt szempontok vonatkozásában a józan és a keresztény lelkiismeret csak a kategorikus elutasítás irányában gondolkodhat erkölcsösen, mert vagy az emberi élet elpusztításához vezető, rendkívül felelőtlen vagy embertelenül drasztikus beavatkozásokról, hatásokról van szó, melyekkel a gyógyszeripar egyáltalán nem foglalkozik. Az abortív eszközök és gyógyszerek bármelyikének használata kimeríti a súlyos vétek fogalmát.

Már az Ószövetségben is világosan megfogalmazódott az Élet Urához vezető út, amikor Mózes így szólt a néphez a parancsok kihirdetése után: „Eléd adtam életet és halált, te válaszd az életet!” E szavak igazát és eredményességét Jézus Krisztus, az Úr igazolta szeretetével, engedelmességével, hűségével és feltámadásának nagyszerűségével. Köszönetként válasszuk mi is – Szent II. János Pál pápa szavaival – „a halál helyett az élet kultúráját”, kövessük Isten parancsait, a krisztusi szemlélet szerint, mert ezek utat jelölnek az Életre, s minden lehetőséget ragadjunk meg, hogy szóban és tettben az élet javára apostolkodjunk velük.

¹⁰ Itt meg kell jegyeznünk, hogy a témával kapcsolatba hozható tabletták, amelyeket fogamzásgátlóknak nevezhetünk, bár elfogadhatatlanok, de anyagukat és hatásukat tekintve az említettektől nagy mértékben különbözhetnek, s más fajsúlyú csoportba tartozhatnak. Tehát van fogamzásgátló és van tisztán abortív tabletták, s a kettő nem ugyanaz. Az előbbinek nem célja az esetlegesen létrejött zigóta elpusztítása, bár lehet ilyen következménye akaratlanul is. Az abortív tabletták hormontartalma sokszorosa a fogamzásgátlóknak, a fiatal női szervezet számára biológiai bomba, mesterséges vérzést idéz elő, lebontja a méh falát, akár van benne beágyazódott élet, akár nincs, ezért nevezhető „gyilkoló” tablettának is. Alkalmazásának szándéka egyértelmű: a megtörtént aktusból semmiképpen se szülessen új élet, ha netalán mégis elindult, pusztuljon el. Már ez a szándék teljesen elfogadhatatlanná teszi. A nagy mennyiségű hormontartalom miatt korlátozottan alkalmazható az orvosi gyakorlat szerint is. (Pl. ilyen az RU 486-os tabletták.)

3.3. A prenatális diagnosztika

E tárgyalásból nem maradhat ki a prenatális diagnosztika értékelése sem, mely a magzat születés előtti vizsgálatait jelenti. Ennek hátterében is az emberi élet és méltóság védelme áll. Alapvetően az egészséget kívánja szolgálni, mely szempont nem előzheti meg létezése értékének szempontját. A lét abszolút érték, az egészség alapérték, viszont relatív, tehát az előbbinél nem lehet fontosabb. Az emberi lét védelméhez a jogot nem a létminőség, hanem az emberlét maga biztosítja.¹¹ Ebből következik, hogy az olyan vizsgálatokat kerülni kell, melyek célja nem tisztességes, és lényegileg ártalmatlan voltukat nem lehet kielégítő biztonsággal állítani.¹²

A prenatális diagnosztika rendeltetése, hogy szükség esetén gyógyító beavatkozásokat tegyen lehetővé, biztonságérzetet adjon a várandós asszonyoknak, ha a prognózis kedvezőtlen, akkor előkészítse őket a hátrányos helyzetű gyermek fogadására.¹³ Vannak nem invazív és invazív módszerek. Különbségtételük azért fontos, mert a nem invazívok az anyára és a gyermekre nézve gyakorlatilag kockázatmentesnek mondhatók. Ilyenek: az ultrahangvizsgálat, az AFP és Triple-teszt. Viszont eredményeik kevésbé biztosak, és csak behatárolt diagnózisokat engednek meg. Invazív módszerekként emlegetik az amniocentézist, a chorion sejtbiopsziát és a placentacentézist.¹⁴ E módszerek megbízhatóbbak, de részben nagyobb kockázatokkal járhatnak. Érdeemes tehát mérlegelni ezek szükségességét. Mindegyik módszerrel fölfedezhető betegségek, de a legtöbb vizsgálat arra az eredményre vezet, hogy egészséges gyermek születése várható. Ugyanakkor betegség esetén sokszor fennáll a lehetőség, hogy azt születés előtt kiküszöböljék, vagy jó időben terápiát tervezzenek a szülés utáni időre. Az orvostudománynak ilyen esetekben komoly és jó eredménnyel kecsegtető lehetőségei vannak. Látni kell azt is, hogy a prognózisok mindig csak prognózisok maradnak, ezért számtalan esetben betegség előjelzés ellenére egészséges gyermekek születnek szemben a korábbi előjelzésekkel. Már csak ezért sem lenne szabad, hogy elváltozások felfedezése abortuszok sorát indítsa el.

¹¹ MKPK, *Az élet kultúrájáért*, Budapest 2003, 67.

¹² EGÉSZSÉGÜGY PÁPAI TANÁCSA, *Az egészségügyben dolgozók Chartája (EDC)*, Budapest 1998, 59–60.

¹³ *EDC*, 61 és *Az élet kultúrájáért*, 59. (vö. 54.)

¹⁴ Ezeket részletesebben lásd WEBER, H., *Spezielle Moralthologie*, Graz-Wien-Köln 1999, 102–106.

Összefoglalva azt mondhatjuk, hogy a prenatalis diagnosztika megengedett, de abban az esetben, ha eredményétől függően az abortusz elvégzésének lehetőségét veszi számításba, úgy súlyosan szemben állhat az erkölcsi törvénnyel. Így az olyan diagnózis, mely fejlődési rendellenességet vagy örökletes betegséget mutat ki, nem jelenthet egyúttal halálos ítéletet is.¹⁵ A magzattal fogantatása pillanatától személyként kell bánni, épségét a lehetőségekhez képest védelmezni, gondozni és ápolni kell.¹⁶ Ennek megfelelően elítélendő a polgári vagy egészségügyi hatóságok vagy tudományos szervezetek minden olyan irányelve vagy programja, amely támogatja a magzati vizsgálatok és az abortusz közötti direkt kapcsolatot. Az a szakember, aki a vizsgálatok elvégzésével és az eredmény közlésével szándékosan hozzájárul ahhoz, hogy a magzati vizsgálatok lehetséges következménye abortusz legyen, az erkölcsi rosszal történő tiltott együttműködés bűnét követi el,¹⁷ és még a teljes körű tájékoztatás is csorbát szenved. Az orvosok feladata elsősorban a felvilágosítás. Amennyiben ehhez szükség esetén pszichoszociális tanácsadás is járulhat, ez olyan tehermegosztást eredményezhet, hogy könnyebben vállalja az anya és a család is az esetleg beteg gyermek megszületését. A mai életben egyre több példája van csodálatos és szeretetteljes szülői vállalásoknak. Az egyház pedig megfogalmazza és hangoztatja azt a felismerést, hogy: az igazi anyai vagy szülői szeretet az „istengyermekség” után vágyakozik. Aki gyermekét genetikai vagy más hibái nélkül látja, az nem vak, nem naiv, hanem egyszerűen Isten szemével lát.¹⁸

4. A mesterséges megtermékenyítés és az életvédelem

A mesterséges megtermékenyítés már nem is annyira a közelmúlt problémája, miután 1978-ban megszületett az első ún. „lombikbébi”. A meddőségi problémák növekedésével, amit sajnos a statisztikai adatok világosan jeleznek, egyre inkább előtérbe kerül az élet mesterséges körülmények közötti létrehozásának szándéka. Tévedés lenne azt gondolni, hogy itt nem merülnek fel komoly erkölcsi kérdések, melyekkel szembe kell nézni, hogy felelősségteljes döntést hozhassanak az érintettek. A gyermek utáni vágy

¹⁵ Vö. DVI, 2.; EV 14.

¹⁶ Vö. KEK, 2274.

¹⁷ ECH, 61.

¹⁸ *Az élet kultúrájáért*, 66.

természetességéből és az intézmények ajánlataiból nem következik, hogy csak erkölcsös lehetőségek között lehet választani. Többek között ezért szükséges ismerni az egyház álláspontját is e fontos kérdésben.

4.1. A mesterséges megtermékenyítés fajtái

A mesterséges megtermékenyítésnek – a donor függvényében – alapvetően két fajtája van: 1. A *homológ*, amikor a házasságon belül történik, tehát az ivarsejtek a házastársaktól származnak. 2. *Heterológ*, amikor házasságon kívüli adományozótól. A heterológ erkölcsileg teljesen vállalhatatlan az egyház szerint, míg az erkölcsi negatívum a homológban ehhez képest kisebb. Módszerét tekintve is két alapvető fajtáról beszélhetünk: 1. Mesterséges ondóbevitel (*inszemináció*) az anya szervezetébe, vagy 2. lombikban történő (*in vitro*), az anya szervezetén kívüli megtermékenyítés, amikor már a zigótát, a legkisebb emberkezdeményt helyezik az anya méhébe. Az egyház tanítása erkölcstelen cselekedeteknek nevezi ezeket, mert: 1. Az életadást elszakítják a házastársak egyesülésétől, a személy eredetét a technika uralma alá helyezik, „gyártják” a gyermekeket, 2. harmadik személyt is bevonva a házastársak közé, megsértik a gyermeknek azt a jogát, hogy kizárólag egymás által váljanak szülei szülővé. Ezen túl pedig 3. a lombikprogram súlyosan csorbíthatja a magzat személyi méltóságát.¹⁹

4.2. A lombikprogram veszélyei

A lombikprogram veszélyei a következők: 1. Az *ivarsejtek manipulációja*. Ezek minden más sejtől különböznek. Egyetlen szerepük új emberi lény létrehozása, nem szabad manipulálni, csupán laboratóriumi anyagként kezelni őket. 2. Az *embrióselekcio* problémája. A lombikprogram során általában több embrió jön létre, és egyet, kettőt vagy hármat ültetnek be az anyaméhbe. A kiválasztás kétféle módon történik: az orvosok azokat választják ki, melyek elég erősnek tűnnek az életben maradáshoz. A többit „likvidálják”. De ezen túlmenően a sikeres beültetés esetén is nem ritkán előfordul rendellenes fejlődés, s ebben az esetben is történhet likvidálás, amit „kicsippentésnek” neveznek. A likvidálás bármelyik formában konkrét abortusznak minősül, legalábbis azzal egy szintű beavatkozás. Ha nincs fejlődési probléma, akkor is javasolhatják az anyának a redukciót, a többes állapotosság nehézségeinek elkerülése végett. A nő testén kívüli meg-

19 Vö. WEBER, *Op. cit.*, 135–142.

termékenyítésével sajnos a gyakorlatban együtt jár a minőségi szelektálás, ami az eugenika egyik erkölcsileg elfogadhatatlan formája. 3. A *számfeletti embriók*. Mondhatjuk-e, hogy egy ember számfeletti? Igennel válaszolva nagyon méltatlanul bánnánk az emberi élethez való jog és a méltóság védelmével. Márpedig az orvosok a „terven felüli”, vagy éppen a szülők, a hóbortos igényeiknek meg nem felelő embriókról így beszélnek. Következménye pedig súlyos, mert a sorsuk a következő lehet: 1. megsemmisítik, vagyis „likvidálják” őket, 2. lefagyasztják őket, s amennyiben 5-7 éven belül nem kerülnek beültetésre, elpusztítják őket, vagy 3. tudományos kutatás illetve kísérleti célra, biológiai anyagként használják fel őket, ami minden bizonnyal a halálukat is jelenti. (Csak az USA-ban kb. 600.000. lefagyasztott zigóta van jelenleg, számuk évente kb. 19.000-rel növekszik!) 4. A *spermiuminjekció*s megtermékenyítésnél nem keletkeznek fölösleges zigóták, viszont az ivarsejtek kiválasztása nagyon rizikós, mivel, mert a legaktívabbnak látszók egyáltalán nem biztos, hogy egészségesek is, ezért sorsuk kérdőjelessé válhat. 5. *Sikeresség, eredményesség*. Jelenleg kb. minden 17 embrióból 16 elpusztul. Tehát 1-nek van esélye az életben maradásra, leginkább, ha egészséges. Ugyanakkor a sikeresség bizonyítása érdekében fennáll a veszély, hogy manipulálják a statisztikai adatokat, s az eljárások során tisztességtelen beavatkozások is előfordulhatnak.²⁰ 6. A *béranyaságot* a mesterséges megtermékenyítés teszi lehetővé, erkölcsileg elfogadhatatlan, hazánkban nem engedélyezett. 7. Végül meg kell említeni, hogy a mesterséges megtermékenyítés magában hordja a *terméketlenség okai átörökítésének* veszélyét, tehát éppen annak tartja fenn és növeli a lehetőségét, ami elől menekülne az ember.

Az egyház alapvetően elutasítja a mesterséges megtermékenyítést, s az örökbefogadást ajánlja. Viszont a homológ, házasságon belüli formát tudja enyhébben megítélni, amennyiben a zigóták jó sorsa biztosított, tehát likvidálásuk és kicsippentésük elutasított, s mindnyájan beültetésre kerülnek, vállalva egészségük kockázatát is. Ezért a szülőknek is ismerniük kell a folyamatot, az erkölcs szempontjait, hogy megimádkozva helyzetüket a legoptimálisabb döntést tudják hozni. Nem szabad elfeledkezni arról, hogy a meddőség sok esetben gyógyítható, s a természetes aktus eredményességének orvosi segítségét az egyház maximálisan támogatja!

20 Vö. JÉROME LEJEUNE ALAPÍTVÁNY, *Bioetikai útmutató fiataloknak*, MÉCS Családközösségek 2014, 28–37.

5. Az őssejt-kutatás és az életvédelem

A legújabb tudományos lehetőségek egyik iránya lehet az emberi őssejtekkel kapcsolatos kutatások eredményessége. Az őssejtek szinte korlátlan reprodukciós képességekkel rendelkező különleges sejtek. Többféle csoportba lehet osztani őket.²¹ Erkölcsi értelemben a legfontosabb a kinyerésük módja. Ennek alapján vannak embrionális és felnőtt őssejtek.

Az embrionális őssejtek kinyerése magától értetődően a kicsiny emberkezdeményből, magzatból történik. Igen súlyos erkölcsi kérdést vet fel ez az eljárás, mert mindenképpen az embrió halálához vezet, amit abortusznak kell tekinteni, és ez az eljárás az embriók eszközként, biológiai anyagként történő felhasználásával egyenértékű. Az embrió pedig, mint fentebb már erről szóltunk, nem egyszerűen csíra, hanem személynek kijáró védelem illeti meg. Természetesen nem változtat a helyzeten, ha terápiás klónozás útján történik az embrió létrehozása az őssejtek előállítása céljából, hiszen erre is érvényes a *Donum vitae* instrukció megfogalmazása: „Erkölcstelen magzatokat létrehozni azzal a szándékkal, hogy rendelkezésre álló biológiai anyagként hasznosítsák”.²² A keresztény felfogást jól tükrözi a nyilatkozat. Az emberi embrió ilyen eszközszerű felhasználása, mely embriók sorozatának elpusztításával jár, semmilyen jónak vélt cél által nem igazolható! A jó cél ugyanis nem tesz jóvá egy önmagában rossz eszközt. Sajnos a média olyan beállításban beszélhet e dologról, aminek célja, hogy manipulálja az embereket. Azt sugallva, hogy aki nem támogatja az embrionális őssejtekkel kapcsolatos kutatást, az szerencsétlen, beteg emberek nyomorát nem kívánja enyhíteni. Márpedig a rossz eszköz alkalmazását semmilyen jó cél nem teszi elfogadottá, ráadásul van más mód, ami a segítségnyújtást szolgálhatja.

Ez a mód a felnőtt őssejtekkel kapcsolatos kutatások eredményei. Ilyen őssejteket felnőtt vagy gyermek szervezetéből lehet kinyerni (bőrből, izmokból, vérből, csontvelőből, zsírból, valamint köldökzsinór-vérből, magzatvízből, méhlepényből).²³ Ezek az őssejtek indukálhatóak, átprogramozhatóak, s ez igen ígéretessé teszi felhasználásukat. Így elérhetővé válik az a terápiás cél, amit korábban csak az embrionális őssejtek bevonásá-

21 Vö. *Bioetikai útmutató*, 45–49.

22 Vö. DV 1.5. és KEK, 2275.

23 Magzati őssejtekhez elvetélt vagy abortált magzatból juthatnak, de ilyen célból az abortusz nem megengedett. Vö. *Bioetikai útmutató*, 46–48.

val tartottak lehetségesnek, s ez igen fontos fejlemény még akkor is, ha a felnőtt összejek felhasználása költségesebb, viszont nem merülnek fel velük kapcsolatosan jogi és erkölcsi aggályok, az eljárás messzemenően humánus, s így keresztény felelősséggel is egyértelműen támogatható.

SZABÓ Péter

MTA-SZAGKHF Lendület Görögkatolikus Örökség Kutatócsoport

A hajdúdorogi kodifikációs bizottság létrejötte (1929) a levéltári adatok tükrében

PÉTER SZABÓ: The Creation of the Codification Commission of Hajdúdorog (1929) in the Light of Archival Data

At the beginning of 1929, Cardinal Luigi Sincero, Secretary of the Congregation for the Oriental Churches, dispatched a circular to the Eastern Catholic bishops, among whom was István Miklósy. Therein, he requested them to participate in the preparation of the common Oriental Code. The response to the circular from Rome was drafted by the Chapter of Canons of Hajdúdorog, as documented by its records dated 2 May 1929. In accordance with the request, the document, on the one hand, makes personal recommendations and, on the other hand, addresses content-related and methodological aspects of the codification process. Four individuals were nominated as members of the local codification team: Jenő Bányay, Géza Melles, László Sereghy and István Bihon. According to the proposal, their subsequent assignment would involve identifying the canons that required modifications from the point of view of the ‘Greek Rite’, with reference to the text of the *Codex iuris canonici* as a starting point, as well as making suggestions for additional Greek disciplinary and liturgical rules. Prefaced by a brief historical introduction and formulating four fundamental codification principles, the 23-page text of the Hajdúdorog ‘Relatio’ is also retrievable from the archival material. The documentation is concluded by Cardinal Sincero’s letter (20 July 1929), saying thanks for the proposals.

rövidítések: AAS = Acta Apostolicae Sedis; AAEES= Archivio della Congregazione degli Affari Ecclesiastici Straordinari; ASCO = Archivio della Sacra Congregazione Orientale; AP-CTL = Archivio Pontificio Consiglio per i Testi Legislativi; GKPL = Görögkatolikus Püspöki Levéltár [Debrecen].

A keleti katolikus kánonjog kodifikációja XI. Piusz pápa idején indult. Ebbe a munkába kezdettől az érintett egyházak képviselőit is érdemi módon bevonták. Ugyan a *magyar rítus* jogi elkülönülésének kérdése ekkor még nem volt egyértelműen tisztázott, a hajdúdorogi püspök és az egykori apostoli kormányzóság is felkérést kapott a törvénykönyv kidolgozásában történő közreműködésre. Jelen tanulmányunkban e kodifikációs munka

hazai kezdeti lépéseit szeretnénk röviden vázolni néhány eddig kiadatlan levéltári irat alapján.

*

Egy közös, keleti egyházi törvénykönyv kiadásáról 1927-ben született döntés.¹ 1929. január 5-i dátummal, Luigi Sincero bíboros, a Keleti Egyház Kongregációjának akkori titkára² körlevelet intézett a keleti katolikus

- 1 A keleti kodifikáció elindítását XI. Piusz pápa (1922–1939) a Keleti Egyház Kongregációjának 1927. júliusi plenáris ülését követően határozta el (aug. 3), s e feladatot nemcsak szükségesnek, hanem sürgősnek is minősítette. Az egységes római irányítású kodifikáció gondolatát a keleti katolikus pátriárkák kezdetben erős fenntartásokkal fogadták, amennyiben ebben további latinizáció és centralizáció veszélyének lehetőségét érezték. E kezdeti fázis érdekes levéltári adatokra támaszkodó pontos áttekintéséhez lásd: GIOVANNI COCO, „Canoni e Concili: l’idea e lo sviluppo della prima codificazione orientale tra il Vaticano I e Vaticano II”, in *Iura orientalia* IX (2013) 14–59, 32–39. A kodifikáció teljes menetének vázlatához: IVAN ŽUŽEK, „Appunti sulla storia della Codificazione canonica orientale”, in *The Eastern Code: Text and Resources*, edited by YOANNIS L. GAID (Kanonika 13), Rome 2007, 31–71, 40–50; továbbá: „»Codificazione Canonica Orientale« (1926–1935). Verballi delle Adunanze”, in *Comunicazioni* 26 (1994) 234–331; míg a kodifikáció résztvevőinek fontos részletekre kiterjedő írásaihoz: AMLETO CICOGNANI, „Prefazione sull’opera della codificazione canonica orientale”, in S. CONGREGAZIONE ORIENTALE, *Codificazione canonica orientale, Fonti* (Serie I, Fasc. I), *Testi vari di diritto nuovo (1550–1902)*, parte I, Città del Vaticano 1930 [valójában 1931!], I–XIV; UA., „De codificatione canonica orientali”, in *Apollinaris* 5 (1932) 86–95; S. CONGREGAZIONE ORIENTALE, *Codificazione canonica orientale, Fonti* (Serie I, Fasc. VIII), *Studi storici sulle fonti del diritto canonico orientale*, Città del Vaticano 1932, benne: CYRILLE KOROLEVSKIJ, „Introduzione agli studi storici delle fonti”, 7–29; ACACIUS COUSSA, „De codificatione canonica orientale”, in *Acta congressus iuridici internationalis VII saeculo a decretalibus Gregorii IX et XIV a Codice Iustiniano promulgatis, Romae 12–17 Novembris 1934*, Roma 1936, vol. IV, 493–532; CYRILLE KOROLEVSKIJ, „La méthode d’élaboration de Code de droit canonique oriental”, in *Revue des Sciences Religieuses* 18 (1938) 3, 293–318 és 18/4, 421–447; ACACIUS COUSSA – CYRILLE KOROLEVSKIJ, „Codificazione canonica orientale”, in ANTONIO AZARA – ERNESTO EULA (a cura di), *Novissimo Digesto Italiano*, vol. III, Torino 1959, 412–414; [ACACIUS COUSSA], „Codificazione canonica orientale”, in *Oriente cattolico, cenni storici e statistiche*, Città del Vaticano 1962, 35–61. A kodifikációtörténet magyar összefoglalásához: SZABÓ PÉTER, „A keleti kodifikáció története (I). A kezdetektől a II. Vatikáni Zsinatig”, in *Athanasiana* 12 (2001) 95–114; míg a kodifikáció jelensége és a keleti hagyomány összeegyeztetetheységének vitatott kérdéséhez: UA., „Tradizioni orientali e codificazione orientale”, in *Ius Ecclesiae* 29 (2017) 3, 635–658, 636–648.
- 2 A római kúriára vonatkozó korabeli törvény szerint a dikasztérium prefektusa maga a pápa volt, míg a közvetlen irányítást bíborosi méltósággal felruházott titkár látta el; vö. BENEDICTUS XV, m.p. *Dei Providentis* [de Sacra Congregatione pro Ecclesia Orientali], 1. V. 1917, in *AAS* 9 (1917) 1, 529–531, 530–531. Figyelemre méltó még, hogy a központi hatóság elnevezése – az akkori, mára már meghaladott ekkleziológiai szemléletmód szerint – egyes és nem többes számban utalt a keleti egyházakra: „Sacra Congregatio pro Ecclesia orientali”; lásd

episzkopátushoz, így Miklósy István³ hajdúdorogi püspökhöz is. Ebben az érintett egyházakat felkérte, hogy tevékenységükkel járuljanak hozzá a közös keleti kódex kidolgozásához.⁴

A körlevél lényegi tartalma az alábbiakban összegezhető. Először is az irat jelzi, hogy XI. Piusz pápa előtt ismeretes a keleti jog mielőbbi kodifikációja iránt mutakozó belső egyházi igény. Ez keleti főpapok részéről már az I. Vatikáni Zsinaton is megfogalmazódott,⁵ de a latin egyházi törvénykönyv kihirdetése óta különösen is felerősödött.⁶ E kérés teljesítése a pápa elsőbbséget élvező szívügye.⁷ A körlevél kéri a keleti egyházfőket, hogy – megfelelő körű tanácskozás nyomán – jelezzék véleményüket a kodifikáció általuk leginkább alkalmasnak vélt módjáról, mind az előkészítés, mind pedig a megvalósítás és végrehajtás gyakorlati szemszögéből. Fontos hangsúlyt kap, hogy a javaslatok tartsák szem előtt a saját rítus vagy egyház igényeit, továbbá a szokásokat, hagyományokat, kiváltságokat, egyszóval mindazt, ami ahhoz szükséges, hogy a kodifikáció elérhesse célját és az érintett egyházak papjai és hívei javára váljon.

még: MARCO BROGI, „La Congregazione per le Chiese orientali”, in PIERO BONNET – CARLO GULLO (a cura di), *La Curia Romana nella Cost. Ap. »Pastor Bonus«*, (Studi Giuridici 21), Città del Vaticano 1990, 241; MICHAEL DZIOB, *The Sacred Congregation for the Oriental Church* (Canon Law Studies 214), Washington 1945; AA.VV., *La Sacra Congregazione per le Chiese Orientali nel Cinquantesimo della fondazione 1917–1967*, Città del Vaticano 1969.

- 3 Miklósy István életrajzi adataihoz lásd PIRIGYI ISTVÁN, „A Hajdúdorogi Egyházmegye története”, in TIMKÓ IMRE (szerk.), *A Hajdúdorogi Bizánci Katolikus Egyházmegye jubileumi évkönyve 1912–1987*, Nyíregyháza 1987, 17–45, 22–29.
- 4 Szövegéhez: első melléklet (lejjebb 237. old.): *Sacra Congregatio pro Ecclesia Orientali*, prot. not. 428/28, Roma, 5 gennaio 1929; lásd: GKPL I-1-a, 351/1929. (A levéltárban az olasz nyelvű körirat magyar fordítása is fennmaradt Melles Géza kanonok tollából.) Egy másik (októberi) körlevél a jogforrások összegyűjtését irányozta elő; lásd: 36. lj., lejjebb.
- 5 Lásd pl. COCO, „Canonici” (1. lj.), 16–21.
- 6 A hajdúdorogi egyházmegye 2187/1925. számú körlevéli közleménye szerint a munkácsi, eperjesi és hajdúdorogi püspök közös kérésére az Apostoli Szentszék az 1917-es latin törvénykönyv hatályát – némi megkötéssel – kiterjesztette (volna) a három görög eparchiára. (A körlevél e téren Gasparri bíboros 1918. márc. 10-i válaszára hivatkozik.) E rendelkezés (a latin kódex hatálya kiterjesztésének formája és mértéke) nem egészen világos; vö. pl. KOROLEVSKIJ, „La méthode” (1. lj.), 295–2961. Itt jegyezzük meg, hogy a három görög püspöktől XV. Benedek pápának küldött kéziratol levél a Vatikáni Titkos Levéltár első (latin) kodifikációt érintő dokumentumai között fellelhető; lásd AAEISS, *Codex Iuris Canonici*, Varia, scatola n. 90; szövegéhez: második melléklet (lejjebb 238. old.).
- 7 Achile Ratti, a tudós pápa a keleti egyházak iránt a kodifikáció kérdésén túlmenően is különleges érdeklődést és figyelmet tanúsított; lásd MARIANO SANZ – JUAN CRUZ ARNANZ, „El »afecto oriental« de los Papas, de León XIII a Juan Pablo II. Roma y las Iglesias del Oriente cristiano”, in ADOLFO GONZÁLEZ MONTES (dir.), *Las Iglesias orientales* (BAC 604), Madrid 2000, 5–108, 28–44.

A körlevél végül kéri a keleti pátriárkákat és érsekeket, jelezzék, papjaik közül kiket tartanak alkalmasnak arra, hogy műveltségük, tudományos képzettségük és prudenciájuk alapján részt vegyenek a kodifikációs munkálatokban. E munkatársak közreműködése az irat szerint nem feltétlen igényel római tartózkodást, az folyhat az érintett helyi egyházból is, mely esetben a kiválasztott személyek megőrizhetik eredeti széküket, hivatali beosztásukat. Végül – vélhetőleg a kérdés súlyára való tekintettel – a körlevél féléves határidőt ad a javaslatok kidolgozására és visszaküldésére.

Érdekesség, hogy a római felkérés a primási hivatalon keresztül is megérkezett. Ennek február 17-i kíséző levelében Serédi Jusztinián bíboros arra kérte Miklósy püspököt, hogy az esedékes előterjesztést előzetesen felé küldje meg.⁸

*

A római körlevélre adott válasz *irányelveit* a megyéspüspök felkérésére a hajdúdorogi székeskáptalan dolgozta ki. Ennek tartalmáról a testület „határozati javaslatából” értesülhetünk, mely az 1929. május 2-i káptalani ülésen született (9/1929).⁹ A felkérésnek megfelelően a szöveg egyrészt *személyi javaslatokat* tesz, másrészt a kodifikáció *tartalmi, módszertani kérdéseivel* foglalkozik.

A hajdúdorogi székeskáptalani „határozati javaslat” tartalma (1929. május 2.)

(1) *személyi kérdések*

A (helyi) kodifikációs bizottság tagjainak a Hajdúdorogi Egyházmegyből az alábbi klerikusokat javasolták: Bányay Jenő pápai prelátus, káptalani nagyprépost (*elnök*); továbbá Melles Géza és Sereghy László kanonokok, valamint Bihon István szentszéki ülnök, püspöki titkár.¹⁰ (Egy 1947. dec. 14-én írt önéletrajzi levél arról tanúskodik, hogy a későbbiekben Papp György is tagja lett az egyházmegyei kodifikációs bizottságnak.¹¹)

8 N. 650/929: „Felkérem Méltóságodat, hogy a maga részéről a kívánt előterjesztést akár latin akár olasz nyelven megtenni s azt folyó évi május hó végeig hozzám juttatni kegyeskedjék. Én majd saját észrevételeimmel és kellő ajánlással továbbítani fogom...”; lásd GKPL I-1-a, 351/1929.

9 Lásd harmadik melléklet (lejjebb 240. old.); GKPL I-1-a, 351/1929.

10 A felsorolt személyek pápi életrajzi adataihoz lásd: VÉGHSEŐ TAMÁS, *Görögkatolikus papok történeti névtára* (Collectanea Athanasiana V/1), Nyíregyháza 2015, 48, 78–79, 100–101, 121; lásd még PIRIGYI, „A Hajdúdorogi” (3. lj.), 29.

11 ASCO, 719/48, n. 8: [Ruteni– ungheresi Hajdúdorog / mons. Giorgio Papp (prelato dom – marzo 1959)].

(2) tartalmi kérdések

A káptalani határozati javaslat a munkálatokra vonatkozó *kiindulási pontként* – értelemszerűen közvetlenül az imént jelzett összetételű helyi kodifikációs bizottság számára – a *latin törvénykönyvet* rögzítette. A hajdúdorogi kodifikátorok majdani feladata eszerint abban állt, hogy figyelmesen tanulmányozzák át a *Codex iuris canonici* szövegét, s ennek nyomán egyrészt jelöljék meg a „görög szertartás” szempontjából módosításra váró kánonokat, illetve a külön alkotandó görög egyházi jogi és liturgikus szabályokat. (Mint azt Cyrille Korolevskij korabeli tanulmányában megjegyzi, a keleti kodifikátorok előtt négy lehetséges módszertani út állt.¹² Ezek között az első a latin törvénykönyv *minimális* keleti *adaptációjának* útja lett volna.¹³ Az első keleti kodifikáció történeti menetéről szóló, közelmúltban született kitűnő áttekintésből kiderül, hogy eleinte – részben a gyorsabb eredményt ígérő egyszerűség miatt, részben Pietro Gasparri bíboros hatására – a vatikáni bizottság is e minimalista megoldást részesítette előnyben.¹⁴)

A latin kódex szövege mentén megfogalmazandó – fentebb említett – keleti módosítási javaslatok összegzése mellett a káptalani dokumentum a bizottsági elnök – Bányay Jenő általános helynök – feladatául jelöli még, hogy keresse fel az egyházmegye kánonjogban és szertartástanban járatos papjait. Ezekről írásbeli javaslatok kérendők arra vonatkozóan, mely kánonokat és milyen szövegezéssel tanácsos a majdani keleti egyházi kódexbe felvenni.

A káptalani előterjesztés szorgalmazza, hogy a bizottság a kijelölt feladatot igyekezzék néhány hónapon belül elvégezni, hogy a megyéspüspök az így elkészítendő elaborátumot idejében a római dikasztérium elé terjeszthesse. Utolsó javaslatként a dokumentum rögzíti, hogy amennyiben a kodifikáció kapcsán római kiutazás válna szükségessé, arra Melles Géza kánonok, bizottsági tagot jelölik.¹⁵

¹² KOROLEVSKIJ, „La méthode” (I. lj.), 294 sk.

¹³ Vö. „La première [méthode] consistait à prendre tout simplement le Code latin et à y faire les modifications nécessaires pour le mettre d'accord avec la pratique suivie dans la plupart des groupements catholiques de rite oriental”, KOROLEVSKIJ, „La méthode” (I. lj.), 294; lásd még COCO, „Canoni” (I. lj.), 35–36.

¹⁴ Vö. ŽUŽEK, „Appunti” (I. lj.), 40–42; lásd még UA., „L'idée de Gasparri d'un *Codex Ecclesiae universae* comme »Point de départ«, de la codification canonique orientale”, in *L'année canonique* 38 (1995–1996) 53–74.

¹⁵ Lásd 9. lj., fejlebb. (Az itt ismertetett székeskáptalani határozati javaslatot tartalmazó jegyzőkönyvet Melles Géza káptalani jegyzői minőségben vette fel és szignálta.)

A káptalani határozatjavaslat Serédi Jusztinián bíboros fenti levelére is kitér, kívánatosnak tartva, hogy kérésének megfelelően járjanak el.¹⁶

*

Szántay-Szémán István apostoli kormányzói általános helynök – vélhetőleg Bányay Jenő kanonoknak címzett – június 17-i leveléből arról értesülhetünk, hogy az adminisztratúra „a keleti jog kodifikálására vonatkozó elaborátumát” a hercegprímás kérésének megfelelően már június elején beadta Esztergomba. Az egyetlen megmaradt miskolci példányról – a hajdúdorogiak kérésére – másolat készült, melyet Szántay prelátus június 22-i keltezésű levél (740/1929) kíséretében továbbított Nyíregyházára.¹⁷ A megküldött elaborátum szövege ugyancsak fellelhető az alábbi terjedelmes cím alatt: *Relatio Commissionis Administraturae Apostolicae Miskolcensis in Hungaria in sensu Rescripti S. Congr. „Pro Ecclesia Orientali” die 5-a anni 1929, sub numero 428/28 emanati convocatae, in qua humillimam suam sententiam relatae ad codificationem iuris canonici Ecclesiae orientalis patefacit.*¹⁸

Érdemes megjegyezni, hogy az esedékes keleti kodifikációról Rusznák Miklós tollából figyelemre méltó monografikus tanulmányok is születtek.¹⁹ Mi több, a Pápai Törvényszövegek Tanácsának vatikáni levéltára e szerzőtől egy *teljes keleti kódextervezet* [!] is őriz.²⁰ (Ez első látásra ugyancsak a fentebb említett – azaz a latin kódexet keletiekre minimális változtatások-

16 „... Minthogy pedig a sz. kongregáció a 428/28 sz. intézkedést a bíboros hercegprímás úrnak, mint a mi érsekünknek is tudomására hozta, aki a kívánt válasziratot a folyó május hó végéig magához kéri, Öminenciája óhaja szerint járjunk el” (lásd 8. lj.).

17 Lásd GKPL I-I-a, 351/1929.

18 GKPL I-I-a, 351/1929. Az öt fejezetre osztott, elveket és konkrét kodifikációs javaslatokat is megfogalmazó 16 oldalas gépírással elaborátum további elemzésre érdemes. A dokumentum utolsó oldalán szerzőként Szántay-Szémán István kormányzósági helynök, továbbá Zapotoczky Konstantin és Bubnó András neve tűnik fel.

19 RUSZNÁK MIKLÓS, *Az új kánonkódex és az egyház keleti jogfényelme*, Eperjes 1918; ID., *Codex iuris canonici respectu habito edendi pro iure Ecclesiae catholicae orientali Codicem iuris canonici*, Praha 1931. (A prelátus életrajzi adataihoz és műveihez lásd ANDREJ SLODIČKA, *Život a dielo Mikuláša Rusznáka [1878 – 1954] v kontexte ekumenizmu*, Prešov 2011 [kézirat]).

20 APCTL [katalogizálatlan]. A két vaskos iratkötegni terjedelmű anyag borítóján az alábbi felírat szerepel: [AZ EPERJESI ÉS MUNKÁCSI EGYHÁZMERGÉKBŐL ALAKÍTOTT APOSTOLI ADMINISZTRATÚRA] „*Projectum de Cod. Orient*” — *Studio sulla codificazione del diritto orientale del Rev.mo prof. Nicola Rusznák della diocesi di Eperjes /Fragopolitana/ e per il tramite della Nunziatura di Budapest trasmesso a nome di Mgr. Antonio Papp, amministratore greco-cattolico di Miskolc, alla Commissione Pontificia per la Codificazione del Diritto Orientale con Rapporto Nr. 4061/31 della Nunziatura di Budapest in data 12/1/31.* A tervezet maga a „Codex B Iuris Canonici Pii papae XI auctoritate promulgatus” címet viseli. (A katalogizálatlan iratköteg létezésére Federico Marti hívta fel a figyelmemet, amiért itt mondok köszönetet.)

kal alkalmazó – korai munkamódszert tükrözi.) Noha az eperjesi egyházmegye papjáról van szó, Rusznák a kodifikációban a miskolci kormányzóság képviselőjeként vett részt. Érdekes, hogy a szövegtervezeteket érintő észrevételeit az „ungheresi” címszó alatt szerepeltették,²¹ jóllehet a miskolci kormányzóság rítus szerinti besorolása a szentszéki kiadványokban még jó ideig „rutén” maradt.²²

*

A magyar nyelvű káptalani határozattervezet mellett a hajdúdorogi leltári anyagban még két, Sincero bíboros-titkárnak címzett előterjesztés latin nyelvű szöveg[tervezet]e is fellelhető, mindkettő „Vicarius Generalis Episcopis” aláírással. Az egyik júniusi, a másik júliusi, ám nap szerinti pontosabb dátum egyiken sem szerepel. Az első (júniusi) levéltervezet tulajdonképpen egy előzetes tájékoztató,²³ mely értesít az egyházmegyei kodifikációs bizottság Miklósy püspök részéről történő felállításáról és tagságáról, továbbá a szerv elé tűzött feladatról. Eszerint a latin törvénykönyv (*CIC* 1917) szövegét áttekintve javaslatot kell tenniük arra, hogy az előbbi mely kánonjai kerülhetnek változatlan formában a kialakítandó keleti kódexbe, melyek esetén elégséges valamelyes módosítás, s melyek azok, ahol a keleti fegyelem sajátos vonásai teljesen eltérő, új szövegezést igényelnek. Végül a levél jelzi, hogy a bizottsági tervezetet néhány héten belül késlekedés nélkül útba indítják.²⁴ A második (júliusi) levéltervezet a kidolgozott részletes javaslat, jelentés („relatio”) kísérlőlevele.²⁵ Ez többek között összegezi a latin törvénykönyv keleti igényekhez igazítása során ér-

21 „Ungheresi: Mons. S. Miklosy, Vescovo di Hajdu-Dorog. Mons. A. Papp, Amministratore apostolico di Miskolcs [sic!]. Mons. E. Bányay Presidente della Commissione della diocesi di Hajdu-Dorog. Mons. N. Russnák, Presidente della Commissione della diocesi di Miskolcs”; lásd: S. CONGREGAZIONE ORIENTALE, Prot. n. 268/33, *Codificazione canonica orientale, per gli Emi Padri della Pontificia Commissione*, III, Schema dei canoni 145–355 (C.I.C.) proposto dalla Commissione dei Rev.mi Delegati Orientali e le osservazioni dell’Episcopato orientale, 5; lásd APCLT, scatola no.

22 A „rutén” jelző az exarchátus leírásából a pápai évkönyvből csak 1963-ban marad el, amikor az addigi „magyar területen levő bizánci rítusú rutén katolikus hívek paróchiái” megjelölés helyett az egyszerűbb és átfogóbb „bizánci rítusú katolikusok” név jelenik meg, lásd *Annuario Pontificio* 1963, 733; vö. *Annuario Pontificio* 1962, 706.

23 Lásd negyedik melléklet (lejjebb 241. old.); GKPL I-1-a, 351/1929.

24 „Ima cum reverentia perfero ad altam Eminentiae Tuae notitiam, sententiam Praesulis nostri una cum plano per Commissionem exarato intra aliquos hebdomades Eminentiae tuae Dominationi absque mora propositum iri” (Uo.).

25 Lásd ötödik melléklet (lejjebb 242. old.); GKPL I-1-a, 351/1929.

vényesített szempontokat,²⁶ illetve a latinokat érintő viszony szabályozásánál követett elveket.²⁷

Az anyagban Serédi Miklósynak címzett, az előterjesztés átküldését sürgető június 11-i levele is fellelhető.²⁸ Ebből az valószínűsíthető, hogy a kért elaborátum elküldésére mind a Kongregáció, mind a prímás felé – a július 5-én lejáró, fentebb említett féléves határidőhöz képest – csak késve kerülhetett sor.

A hajdúdorogi jelentés tényleges szövege vélhetőleg az a 23 oldalas latin nyelvű, gépelt dolgozat, mely ugyanezen levétári helyen szintén fellelhető. A szöveg – rövid történeti felütés után – négy alapvető kodifikációs elvet sorol fel: (1) az önkényes és könnyelmű ritusváltás tilalma; (2) a rítustisztaság megőrzése a misében és a szentségek kiszolgáltatásában; (3) az egyházi ünnepekkel és böjttel kapcsolatos szigor enyhítése; (4) a keleti kódex kialakítása. Ezt követően pedig a latin törvénykönyv kánonjai következnek hármas csoportosításban: amelyek változatlanul átvehetők a keleti kódexbe, amelyek némi módosítást igényelnek, s végül melyek az eltérő keleti igények miatt teljesen újra fogalmazandóak. Egyes kánonokhoz szövegjavaslatok is szerepelnek.²⁹

A hajdúdorogi püspöki hivatal Serédi Jusztinián hercegprímáshoz címzett 1576/29. számú, június 23-i leveléből arról értesülhetünk, hogy a Kongregációhoz egyelőre csak egy „közbevető válasznak” tekintett felterjesztést intéztek,³⁰ míg „a vonatkozó munkálatok folyamatban vannak”, s az előkészületben levő elaborátumot „a lehető legrövidebb időn belül” a prímás elé terjesztik.³¹ A levéltári dokumentációt Sincero bíboros 1929. júl.

26 „Commissio studebat canones Codicis J. C. Occidentalis modificare ritui graecos et regulis iuridicis eiusdem, adaptando ita ut illis una ex parte observatus fiant faciliores, in quantum sit possibile, ex altera autem claris, certi, circumstantiis hodiernis pro posse evadant accommodati atque omnino ab omnibusque, quos et in quantum attinet, adimplendi” (Uo.).

27 “Quod spectat relationem nostram ad latinos [...] textus canonum orientalium formulando pro principiis nobis directivis inservierunt charitas fraterna in gloriae divinae ac salutis animarum promovendae servitio, iusta reciprocitas et utriusque ritus defensio contra in essentialibus cuique propriis commixtiones, ut caeremoniae, normae rituales ac disciplinares in utraque Ecclesiae parte perseverent in originali puritate, quin salutare reformationes in bonum animarum necessariae, per Ecclesiam probatae excludantur” (Uo.).

28 N. 2122/1929; GKPL I-I-a, 351/1929.

29 GKPL I-I-a, 351/1929. (A 23 gépelt oldalas elaborátumnak sajnos nincs címlapja. A szövegből azonban felismerhető, hogy a hajdúdorogi kodifikációs javaslattal állunk szemben.)

30 Ez minden bizonnyal az előbbiekben júniusi levélként említett előzetes értesítés (lásd 23. l., fentebb).

31 GKPL I-I-a, 351/1929. (Lásd hajdúdorogi elaborátum és kísérlőlevele: 25. és 29. l., feljebb.)

20-i levele zárja, melyben a titkár köszönetet mond a Bányay helynök által megküldött értékes javaslatokért.³² (A hajdúdorogi *elaborátum* hátrati bejegyzése azt tanúsítja, hogy e dokumentum csak 1929. július 30-án került az egyházmegyei levéltárba.³³)

*

Noha nem tartozik a modern kodifikáció szorosan vett fogalmához és menetéhez, végül érdemes még a munkálatokat kiegészítő – valójában azzal jórészt párhuzamosan folyó³⁴ – *forrásgyűjtés* magyar vonatkozásaira is utalnunk. A Keleti Egyházak Kongregációja archívumában felleltük Miklósy István Luigi Sincero bíboros-titkár felé intézett, 1935. április 29-i keltezésű levelét, melyben a püspök Papp György,³⁵ „a szent kánonok doktora”, római ösztöndíjas számára kér vatikáni levéltári kutatási lehetőséget, a magyar görögkatolikusokat érintő jogforrások összegyűjtése érdekében.³⁶ Az iratcsomó 6. tétele egy 19 oldalas (befejezetlen) latin nyelvű tanulmány, mely a *Historia fontium juris particularis Hungaro-graecorum címet viseli.*³⁷

Összegzés

1. Az első kodifikációban történő közreműködésre a hajdúdorogi eparcha is felkérést kapott. A székeskáptalan az egyházmegyében négytagú, helyi *kodifikációs bizottság* felállítására tett javaslatot, amely ténylegesen

32 „Quod dum Tibi significo, A. T. gratias ago propter favorem quo codificationem hanc prosequeris. Tibique atque egregiis illis ecclesiasticis viris, quibus commisisti ut tam praeclare operi studia sua conferant, fausta omnia a Deo adprecor”, GKPL I-I-a, 351/1929. (A köszönőlevélből az is kiderül, hogy a szóban forgó – előzetes(?) – anyagot Bányay jún. 23-i dátummal postázta Rómába.)

33 „Érk. júl. 30. tudomásul. Tartalma közöltetik a munkálatban résztvevőkkel, ennek utána irattárba” GKPL I-I-a, 351/1929.”

34 Lásd: ŽUŽEK, „Appunti” (1. lj.), 41, 44, 51; lásd még *Sources of CCEO and CIC 83*, edited by YOANNIS LAHZI GAID (Kanonika 17), Rome 2012, 17–21.

35 Életrajzához és szakmai tevékenységéhez lásd PIRIGYI ISTVÁN, „A magyar görögkatolikuság történetének kiemelkedő személyiségei”, in *A Hajdúdorogi* (3. lj.), 218–219; SZABÓ PÉTER – SZOKIRA JÁNOS, „Papp György kánonjogi munkássága”, in *Athanasiana* 9 (1999) 81–87; PÉTER SZABÓ, „Orientalisches Kirchenrecht in Ungarn im XX. Jahrhundert (I). Kirchenrechtliche Tätigkeit von György Papp”, in *Folia Canonica* 2 (1999) 267–274.

36 Lásd hatodik melléklet (lejjebb 244. old.); ASCO 719/48, n. 4 [Ruteni – ungheresi Hajdúdorog / mons. Giorgio Papp (prelato dom – marzo 1959)]. A jogforrások rítusok szerinti kiadását már egy 1929. okt. 25-én kiküldött kongregációs körlevél előírta; lásd ŽUŽEK, „Appunti” (1. lj.), 41.

37 ASCO 719/48, n. 6 [Ruteni – ungheresi Hajdúdorog / mons. Giorgio Papp (prelato dom – marzo 1959)].

meg is alakult. E szerv a Keleti Egyház Kongregációjának 1929. jan. 5-i levelére válaszolva 1929. júliusában egy 23 oldalas elaborátumot küldött az esedékes keleti kodifikációval kapcsolatos hajdúdorogi javaslatokról. Ebben először is ismertették a kodifikáció terén részükről sarkalatosnak tartott alapelveket. Emellett keleti szemszögből újra áttanulmányozták a kiindulópontnak számító 1917-es latin egyházi törvénykönyvet. E vizsgálódás nyomán csoportosították annak anyagát: azon kánonokat, melyeket változatlan formában átvehetőnek vélték, illetve azokat, melyek módosításra vagy teljes átírásra szorultak. Az elaborátumban a keleti arculat mellett a jog könnyebb követhetősége és korszerűsítése is nevesített szempontként érvényesült. A hajdúdorogi bizottság munkáját az adminisztratúra hasonló tartalmú dolgozata is segítette. A grémium munkájába később Papp György is bekapcsolódott, akinek tevékenysége – püspöke felkérésére – elsősorban a magyar görögkatolikusokat érintő jogforrások felgyűjtésére összpontosult.

2. A *magyar rítus* önálló jellegének elismerése ekkor már lassú „folyamatát élte”. A kodifikációban mutatkozó magyar közreműködés *módozata* is ezen átmeneti állapotot látszik visszaigazolni. A munkálatokban való közreműködésre mindkét hazai görögkatolikus püspök felkérést kapott. Az elkészült tervezetek értékelésében – a Pápai Törvényszövegek Tanácsának levéltárában találat további anyagok tanúsága szerint – a magyar szereplők meglepő aktivitást mutattak. A szövegtervezetek kidolgozásával megbízott *keleti delegátusok*³⁸ közé azonban magyar kánonjogász nem kapott meghívást.

3. A keleti kodifikációtörténet terén folytatott levéltári kutatásaink eddigi eredményei azt jelzik, hogy a hazai közreműködés – legalábbis a munkálatok korai fázisában – e téren az előzetesen elvárhatónál jelentősebb volt. A közreműködés pontos módozatának és tartalmának megismerése további levéltári kutatást és elemzést érdemel.

38 Lásd COCO, „Canoni” (I. lj.), 38; ŽUŽEK, „Appunti” (I. lj.), 46–47. A római magyar kodifikátor hiánya részben azzal is magyarázható, hogy a bizánci rítus (tradíció) a keleti delegátusok összlétszámán belül talán a többi tradíció rovására már így is erősen túl volt reprezentálva (az öt tradíciót felölelő munkacsoport fele bizánci volt!); lásd KOROLEVSKIJ, „La méthode” (I. lj.), 425–426. (Csak az érdekesség kedvéért jegyezzük meg, hogy a közreműködők szakmai hozzáértésével kapcsolatban a munkálatokban kiemelkedő szerepet játszó Korolevskijnek maradtak fenn meglehetősen kritikus feljegyzései; lásd pl. egy Amleto Cicognaninak címzett 1930. márc. 10-i levele néhány keresetlen észrevételét: APCLT, scatola n.)

Mellékletek

I.

S. Congregazione «Pro Ecclesia orientali»
Num. Di Prot. 428/28

Roma, 5 Gennaio 1929.

Illustrissimo e Reverendissimo Signore Mons. Stefano Miklósy Vesc. di
Haidudorog

Illustrissimo e Reverendissimo Signore,

A Sua Santità Pio PP. XI, felicemente regnante sono ben noti i desiderî e voti in più circostanze espressi da molti Prelati Orientali, per una codificazione canonica in servizio delle Chiese Orientali, desiderî fattisi più vivi dopo la pubblicazione del «Codex Iuris Canonici». Ora nulla sta più a cuore di Sua Santità che venire incontro a questi giusti desiderî delle Chiese Orientali, e dei loro degnissimi Prelati.

Pertanto questa S. Congregazione *pro Ecclesia Orientali* si è oggi rivolta a tutti gli Eccellentissimi e Reverendissimi Signori Patriarchi e ai Reverendissimi Arcivescovi Metropolitani Orientali, affinchè uditi i loro Arcivescovi e Vescovi nella maniera che crederanno più opportuna, e sentiti inoltre quanti crederanno di consultare, si compiacciano di esprimere Ciascuno con piena libertà il suo modo di vedere circa una così importante materia, circa la necessaria ed opportuna sua preparazione, nonchè circa il modo pratico di attuazione ed esecuzione: tutto questo, tenendo Ciascuno il debito conto dei bisogni, necessità od opportunità del proprio Rito o propria Chiesa, come pure delle consuetudini, tradizioni, privilegi e della propria lingua, di tutto quanto in una parola è necessario e opportuno, affinchè la Codificazione riesca appieno corrispondente allo scopo inteso ed a vantaggio delle loro Chiese, del loro Clero e della loro popolazione.

Sono pure invitati gli Eccellentissimi e Reverendissimi Signori Patriarchi e i Reverendissimi Arcivescovi Metropolitani Orientali a volere indicare alla

S. Congregazione *pro Ecclesia Orientali* quali persone, tra i loro Prelati, Sacerdoti o Religiosi, credano più adatte, per la loro coltura, / scienza e prudenza, a collaborare in questa opera, sia venendo, se del caso, a Roma, che rimanendo nelle proprie Sedi, o nei propri uffici.

La S. Congregazione confida che entro lo spazio di sei mesi, non oltre, dalla data della presente circolare, avrà ricevuta la risposta.

L'invito sopra fatto questa S. C. rivolge pure alla S. V. Reverendissima, attendendo da Lei quanto è domandato nella presente Lettera.

Intanto con particolare ossequio mi professo della S. V. Reverendissima

affmo. come fr. Luigi Card. Sincero, *Segretario*.

A. G. Cicognani, *Assessore*.

2.

Beatissime Pater!

Quo laeto animo excepit ecclesia Latina Sanctitatis Tuae constitutionem „Providentissima Mater Ecclesia” die festo Pentecostes anni 1917.-i emissam, per quam nempe Codex iuris canonici promulgatur, vimque legis posthac habere pro universa Ecclesia decernitur atque iubetur, tanto magis dolore afficit fideles graeci, ritus catholicos Ruthenos Hungarosque habitantes in regno Hungariae dispositio Codicis novi expresse iam in canone primo decernens: Codicem novum tantummodo iura ecclesiae latinae in se complecti.

Notum est, fideles graeci ritus Ruthenos in Hungaria habitantes medio saeculi XVII.-i unionem cum S. Apostolica Sede iniisse atque ex dispositione suprema Apostolicae Sedis per quaedam tempora in rebus spiritualibus per vicarios apostolicos gubernatos fuisse.

Anno tamen 1771.-o tunc tempore gloriose regnans Clemens XIV.-us papa per bullam „Eximia regaliū principium” die 19.-a Septembris pro supra memoratis fidelibus graeci ritus Ruthenis canonice erexit dioecesim nomine Munkacsensem simulque hanc iam canonisationem dioecesim novam subiecit iurisdictioni metropolitani Strigonensis ritus Latini archiepiscopi, primatisque Hungariae. – Anno 1806.-o autem Sancta Sedes ex hac dioecesi

novam Eperjesiensem nominatam dioecesim segregavit, cui similiter metropolitam Strigonensem archiepiscopum Latini ritus praefecit. –

Tandem novissime /:1912:/ nova dioecesis Hajdudorogensis, constans maxime ex parte e parochiis ex his duabus dioecesibus sumptis, dispositione b. r. Pii X.-i Summi / Pontificis pariter Strigonensem archiepiscopum nacta est metropolitam.

dispositiones Apostolicae Sedis nunc memoratae fideles graeci ritus maxime ex parte Ruthenos, in Hungaria habitantes, arcte cum ecclesia Latina iuribusque eius connexere etquidem ita, ut per decursum temporum – via consuetudinis – fere in omnibus rebus disciplinaribus ius ecclesiasticum ecclesiae Latinae invaluit, factumque est voluntate praedecessorum ius proprium harum trium dioecesum in Hungaria existentium, videlicet: Munkacsensis, Eperjesiensis atque Hajdudorogensis. Hodie nempe, si excipiat verbi gratia ius Liturgicum, ius ieiunale aliaque non tam gravis momenti et pauca Graecorum propria iura, quoad essentiam ius ecclesiae Latinae viget apud nos et usitatur.

Itaque promulgatio Codicis novi eiusque post decursum unius anni incipienda obligatio omnino gravi rerum exitui ansam praebabit, quia in dioecesibus his vi legis, consuetudinariae a maioribus nostris adaptatae etiam in posterum observanda essent ecclesiae Latinae iam abrogata iura, quae conditio merito inquietat et totaliter perturbare potest clerum fidelesque legibus ecclesiasticis Latinae ecclesiae adherere cupientes atque desiderantes. Pari-ter exoriri debet difficultas magna in Lyceis nostris Theologicis quoque, ubi nempe clerus iunior per decursum temporis praelectiones e iure ecclesiastico praecipue in spiritu iuris ecclesiae Latinae exceperit.

Ergo reipsa gravissimi momenti quaestio exoritur, authenticaque omnino solutio desideratur, quid nempe in posterum faciendum respectu novi Codici in tribus supra memoratis dioecesibus graeci ritus catholicis existentibus in regno Hungariae, ubi circiter 900,000 ecclesiae catholicae unitorum fidelium inveniuntur, quorum promovendae saluti et gubernationi atque directioni necessario in adhibendo iure ecclesiastico quoque prospiciendum est.

Quapropter ut nos infrascripti Ordinarii certam et authenticam normam in tam gravi causa habeamus, rem prorsus utilem reputavimus / proferre atque Sanctitati Tuae commendare, ut eam ad trutinam revocando iudicium Tuum pandere et – si expediat – obligationem Codicis novi ad dioeceses nostras – salvis tamen iuribus hucadusque specialibus nostris – extendere dignearis.

Interim Beatitudinis Tuae pedes exosculamur, atque summa provolutione
ante Sedem Tuam permanemus

Ungvarini, die 31-a Decembris anni 1917.

Sanctitatis Tuae addictissimi ac obsequentissimi filii:

Antonius Papp,

Episcopus Munkácsensis Graeci ritus Catholicorum.

Stephanus Miklósy

Episcopus Hajdudorogensis gr. rit.

Dr. Stephanus Novák

Episcopus Eperjesensis Graeci ritus Catholicorum

3.

Az 1929. május 2-án tartott káptalani ülés jegyzőkönyvi kivonata

9:1912. szám A S. Congregatio pro Ecclesia Orientali f. é. Január 5-én, 428/28. sz. a. a keleti Egyház speciális jogszabályainak rendszerbe foglalását határozván el, a közreműködésre legalkalmasabb e. m. áldozópapok megnevezését kéri, az e. m. főhatóságtól. Közli, hogy az illetők lakóhelyeiken maradva dolgozhatnak, de szükséges lehet Rómába utazásuk is. A főtiszt. e. m. kormány f. é. 351. sz. a. ez ügyben a káptalantól javaslatot kíván.

Határozati javaslat.

1.) A bizottság a következőleg alakítható meg:

Elnök: Bányay Jenő pápai praelatus, káptalani nagyprepost.

Tagok: Melles Géza, Sereghy László kanonokok és Bihon István szsz. ülnök, püspöki titkár.

A javaslat elfogadása esetén neveik a megkereső kongregációhoz bejelentendők. Minthogy pedig a sz. kongregáció a 428/28. sz. intézkedést a bi-boros hercegprímás urnak, mint a mi érsekünknek is tudomására hozta, aki a kívánt válasziratot a folyó május hó végéig magához kéri, Öminenciája óhaja szerint járjunk el.

2.) A bizottság tanulmányozza át figyelmesen a Codex I. C.-t. Jelölje meg a görög szertartás szempontjából módosításra váró kánonokat, s a külön alko-

tandó görög egyházi jogi, s liturgikus szabályokat. Ezek felsorolása mellett az elnök keresse meg az egyházmegyének az egyházjogtanban s a szertartásban legkiválóbb lelkészeit és segédlelkészeit: legyenek a bizottság segítségére s adjanak írásbeli nyilatkozatot, mely kánonokat, milyen szövegezéssel kell, vagy tanácsos a keleti egyházi kódexszbe bevenni. Igyekezzenek a bizottság a munkát néhány hónapon belül elvégezni, hogy az e. m. főhatóság az elaborátumokat Rómába idejébe fölterjeszthesse. Szükség esetén Melles Géza kánonok, deszignált, bizottsági tag menjen fel Rómába a tárgyalásokra.

K. m. f.

A jegyzőkönyvet fölvette s e kivonatot hitelesíti:

Melles Géza
kánonok, kápt. jegyző

4.

Eminentissimo ac Reverendissimo Domino Domino Ludovico Cardinali
Sincero S. Congregationis Pro Ecclesia Orientali Secretario
Romae.

Eminentissime ac Reverendissime Domine Cardinalis Praefecte, Domine
Mi Colendissime!

Responsurus ad aestimatissimam requisitionem sub numero Di Prot. 428/28. ad Ordinariatum meum Hajdudorogenssem factam, Praesule, de praesenti vacationem fruendo absente, ex speciali eius mandato habeo honorem Eminentiae Tuae referendi in sequentibus:

Illustrissimus Episcopus noster, ad exsequenda studia praeparatoria pro codificatione canonum Ecclesiae orientalis priorum, Commissionem composuit Dioecesanam, denominando 1.) in Praesidem: Eugenium Bánay, Praelatum Suae Sanctitatis Domesticum, Praepositum Maiorem Ecclesiae Cathedralis, in membra porro: 2.) Nicephorum G. Melles Canonicum Custodem, 3.) Ladislaum Sereghy Canonicum Scholasticum et 4.) Stephanum Bihon, Secretarium Episcopalem, SS. Theologiae Baccalaureum.

Commissioni iniunctum est munus collaborandi in Sede Episcopali Civitate Nyiregyháza, atque duo membra nominatim Canonicos sub 2.) et 3.)

memoratos, si necessarium videbitur, Romam deputandi ad immediatas cum Commissione Primaria tractationes peragendas.

Eidem Commissioni prae oculis est fixum Officium triplex: a.) assignandi Canones ritui graeco quadam cum genuini Codici textus immutatione adaptandos; b.) Canones ex Codice in horum integritate, originalitate assumendos; c.) canones, quibus novae regulae liturgicae ac iuridicae specialiter graecae debent substitui, respectu praesertim conditionis nostrae graeco-catholicorum in Hungaria. / Commissio audiendo plures quoque prebyteros condioecesanos, assidue incumbit muneribus susceptis adimplendis. Pro ratione sequenda prae se tenet non solum ob propinquitatem schismatis Rumenorum in Transsilvania praevalentis et contra schismaticas velleitates ruthenas in Cechoslovakia – licet paucis cum effectibus – excitatas esse fideles nostros per istos canones defendendos, sed eosdem una cum fratribus latinis inter haereticos lutheranos et calvinianos commixte viventes aptis regulis quoque debere in fide vera confirmari.

Ima cum reverentia perfero ad altam Eminentiae Tuae notitiam: sententiam Praesulis nostri una cum plano per Commissionem exarando intra aliquot hebdomadas Eminentissimae Tuae Dominationis absque mora propositum iri.

In osculo ss. manuum et purpurae, eximio cum venerationis cultu permaneo in Nyiregyháza (Hungaria) die Junii a. 1929.

Eminentiae Tuae humillimus servus:

Vicarius generalis Episcopi Hajdudorogensis graeci ritus.

5.

Eminentissimo ac Reverendissimo Domino Domino Ludovico Cardinalis Sincero, S. Congregationis Pro Ecclesia Orientali Secretario
Roma.

Eminentissime ac Reverendissime Domine Cardinalis Praefecte, Domine Mi Gratosissime!

In nexu aestimatissimae requisitionis Eminentiae Tuae sub numero Di Prot. 428/28. ad Ordinarium meum Hajdudorogensem, de praesenti a resi-

dentia procul vacatione fruentem directae, atque responsi mei numero 1576. propositi, honoris mihi est, ex speciali Praesulis mandatos Eminentiae Tuae humillime praesentandi in advoluto relationem Commissionis Dioecesis nostrae, in causa codificationis Juris Canonici Ecclesiae Orientalis.

Ima cum reverentia significo, quod de caeteris ad altam Eminentiae Tuae notitiam iam pertuleram, Commissionem prae oculis habuisse non solum schisma rumenum nobis propinquum velleitatesque in Ruthenia vicina schismaticas, sed etiam – imo principaliter – haereses Lutheri et Calvinii, his in regionibus sat roboratas, simulque liberalismus modernis errores, contra quos fratribus cum latinis collaborandos, viribus unitis fidem nitimur defendere ac disciplinam catholicam.

Commissio studebat canones Codicis I. C. Occidentalis modificare ritui graeco et regulis iuridicis eiusdem adaptando ita, ut illi una ex parte observatus fiant faciliores, in quantum sit possibile, ex altera autem clari, certi, circumstantiis hodiernis pro posse evadant accomodati atque omnino ab omnibusque, quos et in quantum attinet, adimplendi. /Quod, spectat relationem nostram ad latinos, nobiscum una eiusdem Patris Coelestis ac his in terris Vicarii filios, textus canonum orientalium formulando pro principiis nobis directionis inservierunt charitas fraterna in gloriae divinae ac salutis animarum promovendae servitio, iusta reciprocitas et utriusque ritus defensio contra in essentialibus cuique propriis commixtiones, ut caeremoniae, normae rituales ac disciplinae in utraque Ecclesiae parte perseverent in originali puritate, quin salutare reformationes in bonum animarum necessariae, per Ecclesiam probatae excludantur.

Iterandos, quod in elaborati conclusionem continetur, supplices deprecamur pro gratia, dignetur proiecta hac in re Eminentiae Tuae acceptabilia, si quae essent, nobis communicare, paratis caeterum deputatos nostros, si utile censebitur, Romam mittendi ad tractationes cum Commissionem Primariam perficiendas.

Enixe obtestamur, ut filiale homagium nostrum Sanctissimo Patri Summo Pontifici ad pedes proferre et Eminentia Tuae eximii honoris cultum a nobis acceptare non dedignetur.

Altis gratiis favoribusque commendatus, in ss. manuum ac purpurae osculo permaneo in Nyiregyháza (Hungaria), die Iulii a. 1929.

Eminentiae Tuae humillimus servus:

Vicarius Generalis Episcopi Hajdudorogensis graeci ritus.

6.

A Hajdudorogi Püspöktől N. 949. 1935.

Eminentissime Princeps,

humillime exoro Eminentiam Vestram, dignetur Presbytero meo Georgio Papp, SS. Canonum Doctori, de praesenti Romae in Collegio Hungarico studiis iuridicis historicisque vacanti benignissime facultatem impertiri, quatenus pro fontibus historiam et statum canonicum fidelium bysantini ritus cath. Hungarorum spectantibus exquirendis in S. Congregationum Curialium Archivis investigationes possit peragere atque dat forte invenienda in copia colligere.

Presbytero nominato mandavi, ut statim se praesentet in S. Commissionis Codificantis Cancellaria pro facultate hac, si concedatur, recipienda.

Altis gratiis ac benevolentiae commendatus eximio cum honorationis cultu, in S. Purpurae osculo, permaneo in

Nyiregyháza, (Hungaria), die 29. Aprilis a. 1935.

Eminentiae Vestrae humillimus in Christo servus:

Stephanus Miklósy

Eppus graeci rit. Dioec. Hajdudorogen.

Eminentissimo ac Reverendissimo

Dno Aloysio card. Sincero, Episcopo

S. Congregationis pro Ecclesia Orient. Secretario,

Romae

Könyvajánló

Doktoranduszok Országos Szövetsége (kiad.): *Fiatal Kutatók és Doktoranduszok VIII. Nemzetközi Teológuskonferenciájának Tanulmánykötet*, Budapest, 2018.

A Doktoranduszok Országos Szövetségének Hittudományi Osztálya minden évben megrendezi a Fiatal Kutatók és Doktoranduszok Nemzetközi Teológuskonferenciáját, melyre a tavalyi évben már nyolcadszorra került sor. A rendezvénynek a Pécsi Püspöki Hittudományi Főiskola adott otthont 2018. február 9. és 11. között.

A konferencián elhangzott előadások írott változata a most megjelent online tanulmánykötetben olvasható, melynek segítségével az érdeklődők 27 tanulmányon keresztül ismerhetik meg a kurrens vallástudományi és teológiai kutatások új eredményeit. A konferencia során 9 szekcióban – Egyháztörténelem I-II. Ószövetség, Újszövetség, Gyakorlati Teológia, Szisztematikus Teológia, Erkölcssteológia, Egyházjog és Liturgiatudomány –, nyílt lehetőségük a résztvevőknek megvitatni egymással kutatási eredményeiket. Az előadók nagy része a hazai és nemzetközi hit- és vallástudományi doktori iskolák kutatója, így az olvasó e cikkek által bepillantást nyerhet a teológiai gondolkodás legfrissebb eredményeibe. Az egyes szekciók munkáját az adott tudományterület egy kiemelkedő professzora vezette, aki szakmai tanácsaival járult hozzá az előadók tudományos fejlődéséhez.

A komoly múltra visszatekintő szimpóziumot a Doktoranduszok Országos Szövetségének Hittudományi Osztálya szervezte, a rendezvény a szervezet éves programjai közé tartozik.

Munkánkkal olyan hagyományt szeretnénk folytatni – és egyben tovább is fejleszteni – mely már nyolc éve meghatározó lehetőség mindazon PhD hallgatók és fiatal kutatók számára, akik határainkon innen, illetve azon túl arra tették fel tudományos pályájukat, hogy a lehető legkülönbözőbb aspektusokból tanulmányozzák a hit misztériumát.

A kötet ezen a linken érhető el:

https://www.academia.edu/37787514/Fiatal_Kutat%C3%B3k_%C3%A9s_Doktoranduszok_VIII._Nemzetk%C3%B6zi_Teol%C3%B3guskonferenci%C3%A1j%C3%A1nak_Tanulm%C3%A1nyk%C3%B6tete

Az osztály soron következő, nemzetközi konferenciáját 2019. március 1. és 3. között rendezi meg a nyíregyházi Szent Atanáz Görögkatolikus Hittudományi Főiskolán. A soron következő konferencia jelentős állomás a rendezvény történetében, hiszen az előadókat 2019-ben, most első alkalommal látja vendégül az egyetlen görögkatolikus felsőoktatási intézmény.

főiskolai honlap

Pietro Lanza – Demetrio Guzzardi (a cura di): *Eparchia di Lungro: una piccola diocesi per i fedeli italo-albanesi precursori del monderno ecumenismo, (A Lungroi Eparchia: egy kis egyházmegye az italo-albán hívek, a modern ökumenizmus előkövetői számára)*, Cosenza, 2019. 96 p.

Nagy öröm intézményünk számára, hogy a Lungroi Eparchia centenáriumaára készített kötetet a megjelenése után tíz nappal már a könyvtárban tudhatta. A külsőleg imponáló, belsőleg bőséges tartalmat nyújtó kötet méltó egy ilyen jubileum ünnepléséhez.

Egy olyan egyházmegye múltját és jelenét ismerhetjük meg belőle, amely sok mindenben hasonlít a mi hajdúdorogi egyházmegyénkhez, melynek szinte testvére lehetne, hiszen megszületésükben mindössze hét esztendő választja el őket egymástól. A miénket 1912-ben, az övét 1919-ben alapították.

A tíz fejezetet magába ölelő ünnepi kötet megismerteti az olvasót az eparchia történetével, annak előzményeitől napjainkig. Valóban jól átgondolt szerkesztésével egy egész kincsesbányát jelent a szép és tartalmas könyv. Érdemes felfigyelni *Donato Oliverio* megyéspüspök szavaira: „A lungroi egyházmegye első centenáriuma kiváló alkalom arra, hogy jobban megismerjék és jobban felfogják ennek az élő egyháznak a méltóságát és jelentőségét, amit mi alkotunk a jövőbe tekintve”. Ennek fényében a szerkesztők nemcsak a régi történelembe tekintenek, hanem a legújabb ismereteket is hozzák. Így a könyv átíveli a Dél-Olaszországba áttelepedett albánok történetét a kezdetektől napjainkig. A görögök és albánok 15-18. század közötti menekülése és letelepedése három egymáshoz közeli dátumhoz köthető: az 1439-es Firenze-Ferrari Zsinat, Konstantinápoly eleste 1453-ban, valamint Szkander bégnek 1468-ban bekövetkezett halála. „Ebben az időben egy nép a nyelvi és egyházi örökségével költözött el. A menekültek kénytelenek voltak elhagyni a szülőföldjüket, hogy *életben, szabadnak és kereszténynek maradjanak*. Elmenekülésükkel csak kevés dolgot, a kevésbé nehezeket, a legértékesebbeket tudták magukkal vinni, az eltörölhetetleneket: az emlékeiket, a nyelvüket, a bizánci rítusukat; szülőföldjükön pedig fájdalom, űr és kilátástalanság ma-

radt”. Szkander bég – „Krisztus atlétája” – külön kiemelést kap a műben. A történelmi áttekintés aztán folytatódik az egyházmegye megalapításán keresztül egészen napjainkig. Megtudhatjuk, hogy a lungroi eparchia híveinek száma mintegy negyvenezer, akik harminc egyházközségben élnek.

Megismerhetjük a könyvből nemcsak az eparchia jelenlegi megyéspüspökét, hanem három elődjét is: *Giovanni Mele* (1885–1979), *Giovanni Stamati* (1912–1987) és *Ercole Lupinacci* (1933–2016) püspököket. De azt is megtudhatjuk, hogy ebben az egyházmegyében az italo-albánok „megélik és őrzik a Szent Péter székevel való egyházi közösségben a bizánci hagyományt a maga liturgikus, szertartási, ikonográfiai, teológiai, lelki, dallambeli gazdag örökségével”. Az első keresztény századok helyzetét lehet felfedezni itt, amikor a görögök és latinok még egy közösségben éltek, miközben mindegyikük a maga nyelvén, a maga hagyománya szerint dicsőítette az egyetlen és egyedüli igaz Istent. Most az italo-albán katolikus egyház *sui iuris* – vagyis *sajátjogú* – egyház, Róma püspökével, a pápával való teljes egységben. Szerkezeti felépítésében, fegyelmi rendjében, saját bizánci hagyományával és liturgiájával az ortodox egyházhoz áll közel, s mégis katolikus. Könyvünk azt is elmondja, hogy Olaszországban három ilyen közigazgatási egység létezik, amelyek az Apostoli Szentszékeknek vannak alárendelve: Calabriában a Lungroi Eparchia (1919), Szicíliában a Piana degli Albanesi Eparchia (1937), Lazióban pedig a bazilita szerzetesek székhelye, a Grottaferratai Apátság (1004). Megtudhatjuk, hogy „az italo-albán egyház egy keleti oázist képez a latin Nyugaton, annak tudatában, hogy a keresztények egységéért kell munkálkodnia”.

Rendkívül fontos tényként könyvelhető el, hogy a kötet teljes terjedelmében közli az eparchiát felállító apostoli konstitúció latin szövegének olasz fordítását. XV. Benedek pápa 1919. február 13-án kelt *Catholici fideles* bullájáról van szó. A szerkesztők szerint óriás örömet jelentett ez a pápai dokumentum az italo-albánok számára. Benne látták megvalósulni az álmukat, folyamatosan fenntartott vágyukat, hogy elnyerjék az egyházi önállóságot.

A sokszínű kötet bemutatja az italo-albán egyház kimagasló, szentté és boldoggá avatott, illetve tiszteletre méltónak nyilvánított személyiségeit, köztük a világhírűvé lett Kalkuttai Szent Teréz anyát, aki valójában albán származású, eredeti nevén Anjeze Gonxhe Bojaxhiu volt (1910–1997).

Nagy egységet ölel fel a könyvben az a rész, amely az italo-albán egyház életéről szól: a változó és állandó ünnepek bemutatásán át a templom berendezéséig (ikonosztázion, oltár), az ikonográfián keresztül a mozaikművészig, sőt, a Szkander bég megünneplésére irányuló világi táncos ünnepségig,

amit annak emlékére tartanak, hogy 1467. április 24-én nagy győzelmet aratott a törökök felett.

A kötet utolsó nagy egysége rendkívüli értéket képvisel. Az eparchia mai helyzetét mutatja be. Kezdődik egy rendkívül szemléletes és precíz térképpel, aminek alapján vizuális ismeretet nyerünk az italo-albánoknak a Dél-Olaszországban való jelenlétéről. Utána egy-egy teljes oldalon leírja a harminc paróchiájuk jellegzetességeit, legfontosabb adatait. És – amivel különösen érdekessé válik a mű – sok-sok fényképet, reprodukciót, képet közöl mind-egyikükkel kapcsolatban. Szinte egy képes albumot lapozgathat az olvasó, ám közben alapos ismereteket szerezhet az italo-albán egyházmegye kincseiről. Közben a Szent Kozma és Damján ingyenes orvos vértanúk kegyhelyét is megismerheti az olvasó: az első ezredforduló után (1088-ban) még arról szól a tanúskodás, hogy élő szerzetesi monostor állt ott, melynek ma már csak az alapjai láthatóak. A templomát viszont Lupinacci püspök 2000. szeptember 28-án kegyhellyé nyilvánította.

Első ránézésre látszik, hogy nem szigorú értelemben vett történelmi művet kívántak az utókorra hagyni a mű összeállítói. A számtalan benne rejlő adattal, évszámmal, történelmi esemény felidézésével mégis megfelel a tudományosság kritériumainak is. Bizton állítható azonban az is, hogy széles körű elterjedésre szánták, így olvasmányossá tették a szerkesztők; tartalmában pedig oly színessé, hogy az egyházmegyének nemcsak az előzményeiről, megalapításának körülményeiről, életének elindulásáról, hanem mai helyzetéről is egzakt és pontos ismereteket nyújtson ez a könyv. Ugyancsak szólni kell a benne lévő sok dokumentumról, illetve azok reprodukcióiról: ezek szintén a tudományos szintet emelik a sok egyéb fényképfelvétellel együtt. – Nem szabad megfélemedkeznünk a záró részről sem, aminek címe: „Feladatunk: az ökumenizmus”. Igen, egyféle híd szerepét tölti be az italo-albán egyház, amit a sok fényképfelvétel is igazol.

Végezetül érdemes idézni Donato Oliverio jelenlegi megyéspüspök megalapítását: „az egyházmegye megalapítása Isten akaratából történt, hogy az albánok vérük ontása után továbbra is megélhessék az értékes és sokszínű atyai örökségüket, az egyház testével való egységben, és hogy a katolikus egyház számára ajándékot jelentsenek, hiszen annak kebelében él meg és nyilvánítják ki a keresztény Kelet gazdagságát és szépségét, melynek liturgikus hagyományához töretlenül hűségesekek maradtak”.

Ivancsó István

Németh Gábor: *Bioetikai vázlatok. Bioetika és más életerkölcsei kérdések* (Szent István Társulat, Budapest 2018) 422 o.

Dr. habil. Németh Gábor PhD a Győri Hittudományi Főiskola Erkölcssteológiai tanszékének tanszékvezető főiskolai tanára. Bioetikai könyvéhez *dr. Veres András* győri megyéspüspök írt ajánlást (5–6. o.). A főpásztor szavai szerint „e könyv által gazdagodik a már magyar nyelven megjelent hasonló tartalmú könyvek sora” (5. o.).¹ A szerző tudományos eredményei, a megyéspüspöki ajánlás és a témák a mű elolvasására invitálnak.

A kötet témái: a bioetika születése, témakörei, meghatározása, módszertana, értékvilága, gyakorlati elvei, alapvető fogalmai (9–57. o.); a keresztény bioetika emberképe, például a személylét jellemzői, profán álláspontokat is ismertetve (58–97. o.); a „gyilkosság” erkölcsstani megítélése, például a terrorizmus jelensége, „részletgazdag bemutatás”-sal a háború és az igazságos háború problémaköre (98–103. o.); az öngyilkosság, önölés – a vértanúság elhatároló ismérveivel (164–204. o.); az eutanázia (205–271. o.); az élet kezdetének kérdései, a prenatális diagnosztika kérdése (272–280. o.); az abortusz, történeti visszatekintéssel, érvek ütköztetésével, releváns életvédő argumentumokkal (281–361. o.); a jogos (ön)védelem (362–370. o.); szervátültetés és szervadományozás (371–380. o.); géntechnológiai kérdések (381–391. o.); a klónozás etikai problémái (392–415. o.).

E nagyon fontos, aktuális és hatalmas forrás-, valamint szakirodalmi anyaggal rendelkező témák egy kötetben történő – angol, német és olasz nyelvű szakkönyveket, szakkikkekét is felhasználó – „vázlatos” áttekintése igen jelentős tudományos teljesítmény. S bár az egyes témák önálló tárgyalása könyvben nagyobb mélységeket tud biztosítani, *dr. habil. Tarjányi Zoltán* (1951–2015) PhD, a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Hittudományi Kar Erkölcssteológiai Tanszékének tanszékvezető egyetemi tanára által sorozatszerkesztett Erkölcssteológiai Könyvtár keretében is látott napvilágot ilyen,²

¹ A magyar nyelven megjelent hasonló tartalmú könyvek közül megemlítem *dr. phil. Varga Andor* (1917–1994) SJ, egyetemi tanár *Élet és erkölcs. Bioetikai kérdések* című könyvét (Teológiai Kiskönyvtár IV/6b, Róma, 1980. 265 o.), *dr. med., dr. theol. Gaizler Gyula* (1922–1996) CSc, OESSH, c. egyetemi tanár, a Pápai Életvédő Akadémia tagja, a Magyar Bioetikai Társaság alapító elnökének *A bioetika alapkérdései* című könyvét (Magyar Bioetikai Alapítvány, Budapest, 1997. 422 o.), és *dr. med. Ferencz Antal* (1937–2005) CSc, OESSH, intézetigazgató egyetemi tanár, a Magyar Bioetikai Társaság második elnökének *A bioetika alapjai* című könyvét (Szent István Társulat, az Apostoli Szentszék Könyvkiadója, Budapest, 2001. 312 o.).

² Németh Gábornak a halálos bűn és a hazugság témájában született műve az Erkölcssteológiai Könyvtár 4. és 11. köteteként jelent meg: Németh Gábor, *A halálos bűn, mint morálteológiai probléma* (Erkölcssteológiai Könyvtár 4. Sorozatszerkesztő: Tarjányi Zoltán), JEL Könyvki-

a szerző vállalkozása a bioetika, az életerkölcsei kérdések iránt érdeklődők, a hallgatók, növendékek és rajtuk keresztül mások szolgálatában olyan művek sorába helyezi olvasmányosan, közérthetően megírt, történeti megközelítéssel is bíró, értékes, magas színvonalú alkotását, mint amilyeneket a nagy elődök, nemzetközileg elismert magyar bioetikusok – például *Varga Andor*, *Gaizler Gyula* és *Ferencz Antal* – tollából olvashatunk;³ mindazonáltal a kellő mértékű elemzés és forrás-, szakirodalom-felhasználás, -hivatkozás követelménye sem hanyagolható el (különösen az olyan súlyos témában, mint az abortusz – vö. például 348–353. o., vagy a géntechnológia – 381–391. o.).

Németh Gábor mértéktartó (életvédő) – a különböző álláspontok, vélemények ismertetésére is kiterjedő – bioetikai könyvéből, a tárgyi súlyra és az aktualitásra is figyelemmel, érdemesnek tartom idézni, „Súlyosan téves és képmutató tehát az a szemléletmód, hogy »kisebb rossz« a magzat számára a fájdalommentes abortusz, mint egy életen keresztül fogyatékkal élni” (45. o.);⁴ a *suicidiummal* kapcsolatban pedig: „Mivel az öngyilkosság cselekedete, mint *per excellence* döntés az emberi élete ellen, nem hirtelen döntés, hanem sokszor mély szenvedés és keserűség jellemzi előtörténetét, így a káini kérdésre, *talán örököje vagyok testvéremnek?*, hangsúlyos igennel kell válaszolni: az ember felelőssége, hogy figyelje és felismerje környezete tagjainak

adó, Budapest 2006. 293 o.; Németh Gábor, *A hazugság erkölcssteológiai értelmezése* (Erkölcsteológiai Könyvtár 11. Sorozatszerkesztő: Tarjányi Zoltán), JEL Könyvkiadó, Budapest, 2011. 407 o.

3 E kiváló bioetikusok életrajzához lásd *Magyar Katolikus Lexikon* XIV. kötet, Szent István Társulat, az Apostoli Szezszték Könyvkiadója, Budapest 2009. 774. o.; *Resurrexit* 3 (2012/2) 21–22. o.; *Túl és Kendő* 23 (2012/3) 13. o.; *A Magyar Katolikus Orvosok Szent Lukács Egyesületének Tudósítója* 29 (2012/3) 92–93. o., (2012/4) 147–148. o.; *Magyar Bioetikai Szemle* 22 (2016/3) 5. o., 23 (2017/1) 4. o.

4 Vö. például Hámori Antal, „A még meg nem született emberi lény élete és a vele keletkezettlen fogyatékos gyermek emberi méltósága védelmének összefüggése – válasz az EBH 2015.P.11.-re”, in *Jogtudományi Közlöny* 73 (2018/1) 46–52. o.; Hámori Antal, „A még meg nem született emberi lény élete és a vele-keletkezettlen fogyatékos gyermek emberi méltósága védelmének összefüggése a mai magyar jogban”, in *A Természetjog Napja. Konferenciatanulmányok*, Szerkesztette: Frivaldszky János – Tussay Ákos, Pázmány Press, Budapest 2017. (373 o.; Tanulmányok 41. Sorozatszerkesztő: Szabó István) 43–111. o.; Hámori Antal, „Az ember élve születése nem káresemény (a Legfelsőbb Bíróság 1/2008. PJE számú jogegységi határozata; alkotmányjogi aspektusok)”, in *Jogtudományi Közlöny* 64 (2009/11) 471–482. o.; Hámori Antal, *A haldokló, beteg ember életének és méltóságának tisztelete az Egyház tanításában, Az „eutanázia” problémája erkölcssteológiai szempontból, profán szakirodalmi és jogi kitekintéssel* [Erkölcsteológiai Könyvtár 8. Sorozatszerkesztő: Tarjányi Zoltán], JEL Könyvkiadó, Budapest 2009. (352 o.; imprimatur: Erdő Péter; cenzor: Harsányi Ottó Pál; a továbbiakban: Hámori 2009 (ETK 8.)) 184–186., 249–304. o.; Hámori Antal, „Kártérítési felelősség a fogyatékossgal való születés miatt?”, in *Magyar Jog* 54 (2007/2) 92–100. o.

küzdelmeit, és a krízishelyzeteken átsegítse őket, vagyis az elítélésnél sokkal fontosabb a megelőzés” (204. o.).

A könyvben alkalmazott egyes szóhasználatokra, megfogalmazásokra, „megoldásokra” olvasókat is segítő szándékkal – nem taxatív (és a gépelési hibákat nem említve) – csak röviden utalok:

– a „Familiaris Consortio” (15. o.) nem körlevél, hanem – miként a 67. oldalon szerepel – *apostoli buzdítás*; a „Donum Vitae” (15. o.) nem II. János Pál pápa, hanem – miként a 75. oldalon olvasható – a *Hittani Kongregáció* megnyilatkozása, és a 354. oldalon szereplő „pápai”-s felsorolás sem csak pápai megnyilatkozásokat tartalmaz;

– a „törvénykezés” (25., 85., 308., 311., 357., 409. o.) helyett törvényalkotás (törvényhozás), illetve *jogalkotás* írandó, mert a szövegben nem jogalkalmazásról, hanem jogalkotásról van szó (a törvénykezés jogalkalmazás, nem jogalkotás);

– az „akart” (48. o.), a „szándékolt” (51. o.), az „akaratlagos” (56. o.) szó helyett a „kívánt”, az „akaratlan” (56., 356. o.), a „nem akart” (351. o.) helyébe pedig a „nem kívánt” szövegrész léptetendő, mert az eltérés (megtűrés) esetén is fennáll az akarat elem (eshetőleges, azaz nem egyenes szándékról van szó);⁵

– a Veritatis splendor kezdetű enciklika 80. pontjában (50. o.) idézett Humanae vitae kezdetű enciklika 14. pontja a „következzék” szó előtt tartalmazza a „jó” jelzőt;

– a „gyilkosság” szó használata a 105. oldalon helytelen: lásd például nem *előre megfontolt* szándékkal elkövetett *emberölés*, erős felindulásban elkövetett emberölés, gondatlan emberölés, öngyilkosságban közreműködés; arra is érdemes felhívni a figyelmet, hogy az *Evangelium vitae* kezdetű enciklika 55. pontja szerint a *jogos védelem* esetében, amikor a jogellenesen támadó a megtámadott életére tör, és az utóbbi kioltja az előbbi életét, a megtámadott nem sérti meg a „Ne ölj!” parancsát;

– az „aranyszabály”-hoz (107. o.) megemlítendő a Lk 6,31–36 is; hangsúlyozandó, hogy az aranyszabály nem a „kölcsonösségi etika”, amely szerint annak, aki valami jót kapott, azt viszonznia kell (az ilyen viszonzás nem szül „jutalmat”, hiszen kötelezettségből fakad); csak ha valaki „jót tesz”, még ha nem is kapott semmit sem, és csak ha nem vár semmit cserébe, kap

5 Az eshetőleges és az egyenes szándékhoz, valamint a direkt–indirekt, a „méhen kívüli terhesség” (56. o.) problematikájához lásd például Hámori Antal, „A »duplex effectus« és a »kisebbik rossz« elve az állapotos nő életveszélye esetén, in *Magyar Sion* 12 (2018/2) 239–253.; az aktív és a passzív magatartáshoz (56–57. o.) lásd például Hámori 2009 (ETK 8.) 171–172., 178. o.

– egészen váratlanul –, nemcsak köszönetet, hanem Istentől is jutalmat;⁶ a Lk 6,31-et a következő versek értelmezik, nehogy Lukács hallgatósága a saját kultúrájában uralkodó kölcsönösségi etika alapján interpretálja:⁷ „Mert ha csak azokat szeretitek, akik benneteket is szeretnek, milyen hálát várhattok érte az Istentől? Hisz azokat, akik őket szeretik, a bűnösök is szeretik. Mert ha azokkal tesztek jót, akik veletek is jót tesznek, milyen halálra számíthattok? Hisz így a bűnösök is tesznek jót. Ha csak a visszafizetés reményében adtok kölcsönt, milyen hálát várhattok érte? A bűnösök is kölcsönöznek a bűnösöknek, hogy ugyanazt visszakapják. Szeressétek inkább ellenségeiteket: tegyetek jót, adjatok kölcsön és semmi viszonzást ne várjatok. Így nagy jutalomban részesültök, a Magasságosnak lesztek a fiai, hisz ő is jó a hálátlanokhoz és a gonoszokhoz. Legyetek hát irgalmasok, amint Atyátok is irgalmas.” (Lk 6,32–36);⁸

– az „eutanázia” fogalma, típusai, fajtái (205–207. o.) tekintetében is bőségesen hozható szakirodalom;⁹

6 Lásd *Jeromos Bibliakommentár II. Az Újszövetség könyveinek magyarázata*, Szent Jeromos Katolikus Bibliatársulat, Budapest 2003. (668 o.; főszerkesztő: Thorday Attila) 190. o.

7 Lásd *uo.*

8 Lásd *Biblia, Ószövetségi és Újszövetségi Szentírás*, Szent István Társulat, az Apostoli Szent-szék Könyvkiadója, Budapest 2000. (1455 o.) 1170. o. (fordította: Kosztolányi István); vö. Lk 6,27–30 (lásd *uo.*). Vö. Mt 6,1–4; 10,41–42.

9 A fogalmi tisztázáshoz (vö. 234., 240., 260–262., 266. o.: „passzív, indirekt eutanázia”) lásd például Hámori Antal, „Az »eutanázia« fogalmához”, in *Magyar Jog* 57 (2010/9) 561–568. o.; Hámori Antal, „Az »eutanázia« fogalma és kánonjogi minősítése”, in *Magyar Sion* 4 (46) (2010/2) 177–190. o.; Hámori Antal, „Az »eutanázia« problémája a katolikus egyházjogban (magyar állami jogi kitekintéssel)”, in *Iustum Aequum Salutare* 6 (2010/2) 25–44. o.; Hámori Antal, „Az »eutanázia« fogalmi meghatározása, erkölcsi és jogi minősítése”, in *Magyar Bioetikai Szemle* 13 (2007/1) 24–32. o. A „passzív eutanázia” hiteles egyházi tanítóhivatali megnyilatkozásokban bekövetkezett fogalmi változásához lásd például Magyar Katolikus Püspöki Konferencia, „Az élet kultúrájáért. A Magyar Katolikus Püspöki Konferencia körlevele a bioetika néhány kérdéséről”, Budapest 2003. (146 o.) 68., 75., 79–80. pont („A körlevél elkészítésében a Püspöki Konferenciát neves szaktudósok – Falus András, Freund Tamás, Hámori József, Kopp Mária és Vizi E. Szilveszter, valamint Harsányi Ottó teológus – segítették.” – *Magyar Kurír*, 2003. december 11.; a körlevél célja, hogy az élet védelmét eredményező szemléletváltáshoz – a hit tanítása útján – hozzájáruljon, lásd körlevél 2. pont; e küldetést különösen azon élet elleni támadások teszik aktuálissá, amelyek a leggyengébbek és a legvédtelenebbek, a legkiszolgáltatottabbak – a születő gyermekek és a haldokló betegek – élete ellen irányulnak, vö. körlevél 4–6., 12., 14. pont, és *Evangelium vitae* kezdetű enciklika 7–28. pont); e hiteles tanítóhivatali megnyilatkozás (lásd 1983. évi *Codex Iuris Canonici* 753. kánon) nem önálló, nem új tanítást tartalmaz, hanem instrukció jelleggel foglalja össze a bioetika aktuális kérdéseit; a körlevelet a Konferencia püspök tagjai egyhangúan fogadták el, ezért azt az „Apostolos suos” kezdetű motu proprio rendelkezése alapján az Apostoli Szent-széknek nem kellett felülvizsgálnia, lásd *Acta Apostolicae Sedis* 90 (1998) 657. o. A hiteles egyházi tanítóhi-

– a 279. oldalon idézett *Evangelium vitae* kezdetű enciklika 63. pontja a „ritkán” szó előtt a „nem” szót tartalmazza;

– a 306. oldal utolsó, három „vagyis”-t magában foglaló mondatában *nem* az „abortusz” „érdemel védelmet”;

– a 318. oldalon említett „időhatár”-ral az „állam” szerint nem jár együtt a *személy*-státusz: lásd például 64/1991. (XII. 17.) AB határozat, 48/1998. (XI. 23.) AB határozat;

– a 342. oldalon lévő „a Büntető Törvénykönyv valamennyi civilizált országban nem tartja a kiskorúakat büntethetőnek, mivel a Törvényhozó úgy véli, hogy ebben a korban még nem rendelkeznek azzal az értelmi és erkölcsi képességgel, hogy tetteiket és azok következményeit megfelelő módon megítéljék” szövegrész alaptalan; a *kiskorúak* ugyanis például a következők szerint *büntethetők*: a Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény 2:10. § (1)–(3) bekezdés: „(1) *Kiskorú* az, aki a *tizennyolcadik* életévét nem töltötte be. A kiskorú a házasságkötéssel nagykorúvá válik. (2) Ha a házasságot a bíróság a cselekvőképesség hiánya vagy a kiskorúság miatt szükséges gyámhatósági engedély hiánya miatt érvénytelennek nyilvánítja, a házasságkötéssel szerzett nagykorúság megszűnik. (3) A házasságkötéssel megszerzett nagykorúságot a házasság megszűnése nem érinti”; a *Büntető Törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvény* 16. §-a szerint: „Nem büntethető, aki a büntetendő cselekmény elkövetésekor a *tizennegyedik* életévét nem töltötte be, kivéve az emberölés [160. § (1)–(2) bekezdés], az erős felindulásban elkövetett emberölés (161. §), a testi sértés [164. § (8) bekezdés], a terrorcselekmény [314. § (1)–(4) bekezdés], a rablás [365. § (1)–(4) bekezdés] és a kifosztás [366. § (2)–(3) bekezdés] elkövetőjét, ha a bűncselekmény elkövetésekor a *tizenkettedik* életévét betöltötte, és az elkövetéskor rendelkezett a bűncselekmény következményeinek felismeréséhez szükséges belátással.”; vö. 1983. évi *Codex Iuris Canonici* 97. kánon: „1. §. Nagykorú az a személy, aki betöltötte *tizennyolcadik* életévét; ha ezt a kort még nem érte el, *kiskorú*. 2. §. A hetedik évét be nem töltött kiskorút gyermeknek nevezzük, és úgy tekintjük, hogy nem felel magáért; hetedik életévének betöltése után pedig azt vélelmezzük, hogy esze használatával rendelkezik.”, 1323. kánon 1. sz.: „Semmilyen büntetésnek nincs alávetve

vatali megnyilatkozások kánonjogi relevanciájához lásd például 1983. évi *Codex Iuris Canonici* 749–750., 752–754. kánon; *Codex Canonum Ecclesiarum Orientalium* 597–600. kánon; Há-mori Antal, „Az egyház erkölcsi tanításának kánonjogi relevanciája az élet- és családvédelem területén”, in *Iustum Aequum Salutare* 12 (2016/1) 251–262. o.

az, aki amikor a törvényt vagy a parancsot megszegte: 1. *tizenhatodik* életévét még nem töltötte be”;¹⁰

– a 393. lábjegyzetben szereplő „ha nem is jogosulatlan, de erősen kérdéses az emberi méltóságot csak a születés tényével összekötni” megfogalmazással szemben hangsúlyozandónak tartom a *jogosulatlanságot*;

– a 345. oldalon olvasható „az Alaptörvény ellenére hatályban van az 1992. évi LXXIX. törvény” szövegrésszel kapcsolatosan fel kell hívni a figyelmet arra, hogy *az alkotmányozó Magyarország Alaptörvénye (2011. április 25.) elfogadásával* a még meg nem született emberi lény („magzat”) védelme tekintetében a *rosszat növelte*, mivel a pusztán objektív (nem alanyi jogi) védelmet biztosító – fentiekben hivatkozott – alkotmánybíróági határozati szintet alaptörvényi szintre emelte [lásd Alaptörvény II. cikk indokolása, vö. *uo.* R) cikk (3) bekezdés];¹¹

– tévesnek tartom az „életveszély”-t az „orvosi vagy egészségügyi indikáció” (lásd 348–353. o.) körébe vonni, mert az élet és az egészség nem egy etikai és jogi szinten van; az életveszély- és az egészségi „indikáció” a szabályozások szerint sem azonos, akkor sem, ha „az állapotos nő életét veszélyeztető *egészségi ok*”-ról van szó¹² (a következő kiadásban – az elfogadhatatlan „indikációkat” tekintve – megfelelő hivatkozásokkal kiegészítés is indokolt);

¹⁰ Lásd *Az Egyházi Törvénykönyv. A Codex Iuris Canonici hivatalos latin szövege magyar fordítás-sal és magyarázattal*. Szerkesztette, fordította és a magyarázatot írta: Erdő Péter, Szent István Társulat, az Apostoli Szentsek Könyvkiadója, Budapest 42001. (1248 o.) 147., 893. o.

¹¹ Részletesen lásd például Hámori Antal, „A még meg nem született ember életének védelme Magyarország új alkotmányában”, in *Magyar Sion* 6 (48) (2012/2) 163–173. o.; Hámori Antal, „A születés előtti emberi élet alkotmányos védelme (alkotmányozás, alkotmánybíráskodás)”, in *Magyar Jog* 59 (2012/1) 17–27. o.; Hámori Antal, „Mikortól ember az ember a 21. századi Magyarország jövőképeben – a jog tükrében?”, in *A huszonegyedik század kihívásai és Magyarország jövőképe*, Szerkesztette: Beszteri Béla és Majoros Pál, MTA VEAB, Veszprém 2011. (468 o.) 411–425. o.

¹² Lásd például a magzati élet védelméről és a művi abortuszról is szóló 1992. évi LXXIX. „törvény” 6. § (1) bekezdés a) pont: „(1) A terhesség a 12. hetéig szakítható meg, ha a) azt az állapotos nő egészségét súlyosan veszélyeztető ok indokolja”, (2) bekezdés b) pont: „(2) A terhesség az (1) bekezdésben foglalt feltételek esetén a 18. hetéig szakítható meg, ha az állapotos nő [...] b) terhességét neki fel nem róható egészségi ok, illetve orvosi tévedés miatt nem ismeri fel korábban, vagy az egészségügyi intézmény, illetve valamely hatóság mulasztása miatt haladta meg a terhessége az (1) bekezdésben foglalt időtartamot.”, (4) bekezdés a) pont: „(4) A terhesség az időtartamától függetlenül szakítható meg a) az állapotos nő életét veszélyeztető egészségi ok miatt”.

– az abortusz tilalom alól az „egészség” (356. o.) – a helyes álláspont szerint – *nem jelent „kivétel”-t*, az egészségmentés nem egyenlő az életmentéssel;¹³

– a „magzat” személyvoltát (személylétét) illetően a 357. oldalon írtakkal kapcsolatban – a félreértések elkerülése végett – szükségesnek tartom hangsúlyozni: az ember test és lélek egysége (*személy*), az *animáció* kérdése napjainkban a megtermékenyülés folyamatára szorítkozik, tehát a „magzat” (a megtermékenyült petesejt) *személy*; az animáció időpontja tekintetében is alkalmazandó, hogy ha alapvető értékről (jelen esetben az emberi életről) van szó, akkor a védelem szempontjából a *biztosabb* álláspontot kell képviselni, az élet a megtermékenyülés folyamatában is védendő;¹⁴ a 360. oldalon helyes értelemben áll: „Az embrió tehát ember [...]”

A szerző a Zárzó (416–417. o.) utolsó mondataként – mintegy átfogva a bioetika problémakörét – írja: „A tudomány, a technikai fejlődés csak addig értékes, ha nem szakad el az embertől, vagyis ha az emberi közösség és az egyes emberi személy szolgálatában marad, és nem fölé kerekedik.”

A recensens záró bekezdéseként: a bioetika nagyon fontos, aktuális témái arra sarkallják az embert, hogy e hatalmas anyaggal – nehéz körülmények közepette is, védve az életet – tovább foglalkozzon. Ennek reményében, a fentiek szerint ajánlom *Németh Gábor* – igen jelentős életvédelmi érvanyagot tartalmazó – bioetikai könyvét.

Hámori Antal

Puskás Attila – Perendy László (szerk.): *Istenképiség, átistenülés, emberi méltóság. Teológiai tanulmányok. In memoriam Vanyó László, (Varia Theologica 10), Budapest 2019, 290 p.*

Örömmel vállalkoztam a jelen recenzió megírására. Egyrészt az hatott rám ösztönzőleg, hogy egykori professzorom és a Nemzetközi Teológiai Bizottságban volt elődöm emlékére megjelent kötetet ajánlhatom az olvasóknak. Másrészt a konferencián való személyes részvételem is ösztökélt erre. Ugyanis a kötet a 2018. január 24. és 26. között rendezett Teológiai Tanárok Budapesti Konferenciáján elhangzott előadásoknak szerkesztett változatát tartalmazza.

13 Lásd például Hámori Antal, „Az abortusz és a fogamzásgátlás tilalma – nehéz esetek tárgyalása, a *Humanae vitae* 50., a *Donum vitae* 30. és a *Dignitas personae* 10. évfordulója kapcsán (élet-„rivalizálás”, válassal fenyegetés, IVF-lét megélése)”, in *Athanasiana* 46 (2018/1) 55–56. o. (45–95. o.).

14 Lásd például Hámori Antal, „Az életvédelem kritikus pontjai (abortusz, sterilizáció, drogfogyasztás, „eutanázia”)”, in *Teológia* 43 (2009/1–2) 20–26. o. (18–51. o.).

Ugyanakkor nehéz helyzetbe is kerültem a feladat elvállalásával, szintén két szempontból. Az egyik az, hogy magáról a konferenciáról már részletes beszámoló készült D. Tóth Judit tollából, aki maga is résztvevője és előadója volt a tudományos értekezletnek, és ez éppen a mi folyóiratunkban olvasható.¹⁵ A másik nehézséggel a kötet kézhezvétele után szembesültem. A hosszas előszóban Puskás Attila professzor részletesen és mélyrehatóan mutatja nemcsak a kötet tartalmát, hanem nagyívű, de ugyanakkor a részletekre is figyelő gondolatsorokat vázol fel a könyv egyes tematikáinak csoportosításánál.¹⁶ Sőt, még azt is megtudhatjuk, hogy hasonló – antropológiai témakörrel foglalkozó – konferenciák már az előbbi években is voltak, anyaguk is megjelent ebben a sorozatban.¹⁷

Ez a konferencia – és természetesen maga az anyagát összefoglaló kötet is – tud újdonságot felmutatni. Ugyanis ez már nem egy bizonyos szempontból próbál az ember-létre választ keresni és kapni, hanem magát „az” emberi lényt vizsgálja. Azt az embert, aki magán hordozza az *istenképiséget* (lásd Ter 1,27: *Isten megteremtette az embert, saját képmására, az Isten képmására teremtette őt*). Azt ez embert vizsgálja, aki legfőbb céljának kell tartsa az *átistenülést*, mert ez a földi léten túlmutató transzcendentális hivatása (akár a görög *theószisz*, akár a latin *deificatio* fogalmával írják le a keresztény ókortól a témával foglalkozó „szentatyáink, nagy tanítóink és püspökeink”). Azt az embert vizsgálja, akinek életében és holtában, létezésének első pillanatától a halála pillanatáig (sőt, azon túl is), megvan a joga az emberi méltóságra.

A kötetben három nagy egységet lehet találni – bár a tartalomjegyzék ezt nem jelzi –, mégpedig az előadások tematikájának csoportosítása révén. Az első ilyen csoport a téma bibliai megközelítése. A második csoportba a patrisztikus tárgyalás tartozik, de már újkori vonatkozások is megjelennek itt. A harmadik egység írásai erkölcszociológiai, etikai és kánonjogi kifejtéssel járulnak hozzá a hármastéma elmélyítő tárgyalásához. – Természetesen ezeket a nagy témákat még tovább lehetne – és kell is – taglalni, de ehhez már szükséges, hogy az olvasó maga vegye kezébe a kötetet, és elmélyüljön a tanulmányozásában. Kedvcsinálónak – talán – nem felesleges helypazarlás a

15 D. TÓTH JUDIT, „Istenképiség – átistenülés – emberi méltóság. Teológiai Tanári Konferencia Vanyó László emlékére 20128. január 24-26. PPKE Hittudományi Kar”, in *Athanasiana* 46 (2018) 159–166.

16 A jelen kötet 7–12. lapjain.

17 A klerikusi életszentség (*Varia Theologica* 1), Az ember krízise: vágyódás és megkísértés között (*Varia Theologica* 4), A szenvedő ember az Isten előtt (*Varia Theologica* 6), A hét főbűn (*Varia Theologica* 7).

neves szerzők (illetve eredetileg előadók¹⁸) nevének felsorolása: Fodor György, Bodor Attila, Kocsis Imre, Takács Gyula, Gyurkovics Miklós, D. Tóth. Judit, Perendy László, Szeiler Zsolt, Bakos Gergely, András István, Baán István, Diósi Dávid, Seszták István, Görföl Tibor, Kránitz Mihály, Laurinyecz Mihály, Papp Miklós, Orosz Gábor Viktor, Szuromi Szabolcs Anzelm.

Az írásunkban említett két tartalmi bemutató ismeretében magára a könyvre szeretném a figyelmet ráirányítani. Puskás és Perendy professzorok tetszetős, csinos kötetet állítottak össze. Magán viseli a gondos szerkesztői munka jegyeit. Bármelyik bibliofil olvasó örömmel veheti a kezébe. Köszönet a szerkesztőknek, a közreműködőknek!

Végezetül legyen szabad arra irányítanom a figyelmet, hogy a könyvtől nem kell megijedni a túlságosan „szakmainak” tűnő címe miatt. (Ez volt az anyagát szolgáltató konferenciáé is.) Gazdag és sokrétű tartalom rejtőzik a cím mögött. Minden felelősen gondolkodó ember szellemi és lelki gazdaggal olvashatja a könyvben lévő tanulmányokat. Legyen valóban így!

Ivancsó István

¹⁸ Az előadók között még szerepelt Tóth Beáta is az „Istenképiség és deificatio Szent Ágoston Szentháromság-teológiájának tükrében” című előadása is. Lásd D. Tóth, „Istenképiség” (1. lábj.), 164.

Krónika

Emlékkonferencia az első világháborúról

„Az első világháború és a görögkatolikus egyház” címmel rendezett emlékkonferenciát 2018. december 1-jén a Szent Atanáz Görögkatolikus Hittudományi Főiskola könyvtára. A „Nagy Háború”-ra emlékező rendezvény kezdetén *dr. Véghseő Tamás* rektor úr köszöntötte a könyvtár impozáns olvasótermében megjelent nagyszámú közönséget és az előadókat.

Novemberben volt 100 éve annak, hogy befejeződött az emberiség első globális méretű fegyveres konfliktusa, mely milliók halálát és testi-lelki megnyomorodását okozta, s melynek máig ható következményei lettek. A háború négy éve mérhetetlen szenvedéseket okozott a fronton és a hátszágban, így a görögkatolikusság soraiban is.

Magyarországnak különösen sok szenvedés jutott. A több mint 660 ezer hősi halott, 743 ezer sebesült és 734 ezer hadifogoly mellett jelentős szellemi és anyagi veszteségek érték országunkat. Elveszettük területünk kétharmadát és lakosságunk több mint felét, ami előre vetítette egy második kataklizma kirobbanását is.

A főiskola kutatóin kívül neves történészek és helytörténészek tartottak színvonalas előadásokat, melyekből a hallgatóság képet kaphatott a háborús évek történeteiről.

Dr. Véghseő Tamás rektor, az MTA Lendület Görögkatolikus Kutatócsoport vezetője „Komán Simon háborúja” címmel vázolta fel a fronton fiatalon életét vesztett tábori pap tragikus sorsát. Az előadásból a Hajdúdorogi Egyházmegye Székelyföldi Külhelynöksége fiatal papjának nemcsak a személyes tragédiája bontakozott ki, hanem a megismerhettük a korabeli görögkatolikus papság azon sérelmeit is (pl. hazafiatlanság vádja, szegénység), melyek Komán Simont is a frontra vezérelték.

Szemán László a Magyar Nemzeti Levéltár Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltárának munkatársa előadásából megtudhattuk, hogy a harangok kitüntetett figyelmet élveztek a háborúban, ugyanis az ágyúk és harangok azonos összetételű fémötvözetből készültek. Kedvelt célpontjaik voltak ezért a harácsolásoknak és a hazafias felajánlásoknak egyaránt. Az előadó a történelmi Hajdúdorogi Egyházmegyében történt harangrekvirálásokat mutatta be, különös

tekintettel az első világháború időszakára.

Az MTA Lendület Görögkatolikus Kutatócsoport fiatal doktorandusza, *Földvári Katalin* tudományos kutató a máriapócsi bazilita kolostor első világháború alatti éveiről beszélt. Pócs ugyan nem volt hadszíntér, de bazilita szerzeteseket és a lakosságot nem hagyták érintetlenül a háború gazdasági nehézségei, a harangrekvirálások, majd az egyre szaporodó számú hadiárva és özvegy sorsa. Az előadó a Nagy Szent Bazil Rend levéltárának 1914-1918 közötti forrásai felhasználásával tárta elénk Pócs első világháború alatti, eddig feltáratlan történetét.

Főiskolánk főkönyvtárosa, *dr. Kührner Éva* a háború utolsó évének nagyszabású akciójáról, a IV. Károly király gyermeknyaraltatási akcióról tartott előadást. A 75.000 osztrák vendég közül több mint 2.800 érkezett Szabolcs vármegye 8 járásába és a megyeszékhelyre. Azzal együtt, hogy a görögkatolikusok is jócskán kivették részüket a vendégek fogadásából, a legtöbb görögkatolikus lakosságot számláló Ligetaljai járás falvai kimaradtak belőle. Ennek oka pedig nem más volt, mint a járás településeit érintő harci események és katonai atrocitások.

Ilyés Gábor, a Jókai Mór Református Általános Iskola történelemtanára, helytörténész megyénk első

világháborús emlékjeleit mutatta be számos képpel illusztrálva. Előadásából megismerhettük az emlékművek keletkezésének történetét, típusait és állításuk hátterét. Az 1924-ben XIV. törvénycikk megjelenését követően felállított – és előadásban bemutatott – emlékjelek a centenárium alkalmából megújulva láthatók megyénk számos településén.

Takács Zsolt Gusztáv, az Eötvös József Gyakorló Általános Iskola és Gimnázium történelemtanára a Nagy Háborúban fiatalon elhunyt ifj. Mikecz Dezső életéről beszélt. A nagy jövő előtt álló, műegyetemistaként bevonuló fiatalember – a megyének számos vezető tisztségviselőt adó Mikecz család sarja – hősi halált halt a Piavenál. Tehetséges költő is volt, versei, hasonlóan Gyóni Géza költészetéhez, képet adnak a háború borzalmairól is.

A konferencia vendégei megtekinthették a könyvtár kiállítóterében látható „Nagy Háború” című kiállítást, mely a háborús évek görögkatolikus eseményeit szedte csokorba, kezdve a Hajdúdorogi Egyházmegye 1912-es megalakulásától a háború végéig. A látogatókat korabeli könyvek, újságcikkek, képek, egyéb kordokumentumok várták a tárlaton.

dr. Kührner Éva

Előadás a (mária)pócsi kegyképről

Földvári Katalin az MTA-Szent Atanáz Görögkatolikus Hittudományi Főiskola Lendület Görögkatolikus Kutatócsoport ifjú tudományos kutatója nagyszámú érdeklődő közönség előtt mutatkozott be 2019. február 21-én a Móricz Zsigmond Megyei hatókörű Könyvtárban. A „Helytörténeti Esték” című könyvtári sorozat idei második előadója a (mária)pócsi kegykép kutatásáról beszélt.

Előadásából megismerhettük, hogyan alakult ki a 17–18. században a kegykép körül a máig ható kultusz. Szűz Mária képe nemcsak a törökökkel szemben nyújtott védelmet, hanem jelentősége volt a protestánsok elleni harcban is. A protestánsokkal történő összeütközésekben a Mária-tisztelet védelmezése során tudatosan nyúltak vissza igen régi Szűzanya-ábrázolásokhoz azért, hogy ezzel is hangsúlyozzák a Mária-tisztelet történelmi hátterét. Ezzel egy időben a bizánci hagyománnyal rendelkező Istenszülő-ábrázolásoknak különleges védelmező erőt nyújtottak ellenséges fenyegetés esetén. Ez utóbbi bizonyítéka az 1697. szeptember 11-én, Zenta mellett felettük aratott diadal, melyet az ikon csodatevő erejének tulajdonítottak.

Az előadás felvázolta a kegykép Bécsbe vitelének történetét és bemutatta kultuszának elemeit, melyek a könnyezés megszűnése, a kép otthonra találása Bécsben és a törökkel szembeni védelem. A császár 1701-ben bullával ösztönözte a pócsi Szűzanya csodatevő erejébe vetett hitet és azt, hogy az alattvalók hozzá imádkozzanak a törökök feletti győzelemért. A pócsi ikon a 17. század végén – 18. század elején Bécs városa és a Habsburg Birodalom védelmezőjévé vált. 1697-ben a képpel harminchárom körmenetet, összesen 126 prédikációt, 103 zenével kísért nagymisét tartottak előtte, 68 vecsernyét és 91 litániát énekeltek el, 136 rózsafüzért mondtak el nyilvánosan. A kép előtt rendezett ünnepségeken elhangzott beszédek, prédikációkat könyvekben jelentették meg. Legjelentősebb közülük az 1698-ban megjelent prédikációgyűjtemény, az „Abgetrocknete Thränen”, 41 lejegyzett beszéddel.

Az előadó ezt követően beszélt az ikon előtt történt csodás imameghallgatásokról. A törökvész elmúltával, a 18. században inkább a pestistől való megmenekülés reményében imádkoztak Szűz Mária képe előtt. Az eredeti pócsi ikonnál történt imameghallgatásokat két nyomtatott mirákulumos könyvből ismerhetjük ma is. Az 1703-ban és 1739-ben készült gyűjtemények az

1697 és 1738 közötti csodás eseteket tartalmazzák. Ebből tudhatjuk, hogy milyen betegségek enyhülésére nyújtott segítséget az ikon.

A pócsi kegyképet a csodás könyvezést követően számtalan értékes ajándékkal halmozták el.

Közöttük találhatók pólyás, illetve női figurák, fogsorok, lábak, kezek, szemek, mellek és lovakat formázók, melyek utalnak a baj forrására, melyből felgyógyult a beteg. A votív figurák mellett igen kedveltek voltak a hálatáblák is, melyekből Pócson ma is számtalan látható. Ma is lehet votívokat kapni a dóm melletti kegytárgyboltban, de az emberek már nem ajánlják fel ezeket a templomban, hanem hazaviszik. Ma gyertyát gyűjtanak a kegyképnél, imádkoznak, pénzt dobnak a perselybe.

A nagy érdeklődésre való tekintettel kolléganőnk bemutatta előadását a Szent Atanáz Görögkatolikus Hittudományi Főiskola könyvtárában a „Könyvtári Esték” című rendezvénysorozat keretében is. Az 2019. március 12-i program a főiskola könyvtárának és a Keresztény Értelmiségiek Szövetsége Nyíregyházi Csoportjának közös rendezvénye volt.

Érdekes előadásnak voltak tanúi a jelenlévők mindkét alkalommal. Reméljük a jövőben a kutatás további részleteit is megismerhetjük,

ami az ikon mai tiszteletére világít rá.

Dr. Kührner Éva

„Közösség a tudományért” – Fial Kutatók és Doktoranduszok IX. Nemzetközi Teológuskonferenciája a Szent Atanáz Görögkatolikus Hittudományi Főiskolán

Március első hétvégéjén került megrendezésre a *Doktoranduszok Országos Szövetsége Hittudományi Osztályának* éves nemzetközi teológuskonferenciája, amelynek idén a Szent Atanáz Görögkatolikus Hittudományi Főiskola adott otthont. Az immáron kilencedik szimpózium újra lehetőséget biztosított arra, hogy a teológia és vallástudomány területein kutató graduális, illetve posztgraduális képzésben résztvevő hallgatók bemutathassák kutatási témáikat.

A közel háromnapos rendezvény 2019. március 1-jén, pénteken vette kezdetét ünnepélyes megnyitóval, melyet számos előadó és vendég tisztelt meg jelenlétével. *Kiss Gábor*, a Doktoranduszok Országos Szövetsége Hittudományi Osztályának elnöke, a konferencia szervezője köszöntő beszédében kiemelte, hogy az idei évben több mint 60 előadó kaphatott lehetőséget doktori tézisének bemutatására. A konferencia megnyitóján jelen

volt *Kocsis Fülöp* érsek-metropolita, *Szocska A. Ábel* nyíregyházi és dr. *Német László* nagybecskereki megyéspüspök. – A tanácskozás további védnökei voltak *Palánki Ferenc* debrecen-nyíregyházi, dr. *Orosz Atanáz* miskolci megyéspüspök és *Steinbach József* a Magyarországi Egyházak Ökumenikus Tanácsának elnöke, a Magyarországi Református Egyház Dunántúli Református Egyházkerületének püspöke.

Dr. *Végheő Tamás* rektor megnyitó beszédében kiemelte: „intézményünkben a doktoranduszkonferenciáknak már komoly hagyománya van. Nagyon fontosnak tartjuk a kutatók utánpótlásának a segítségét, hiszen saját intézményünk szempontjából is ennek kiemelt jelentősége van. Támogatni kell azokat a fiatalokat, akik kutatói pályájuk elején vagy doktoranduszképzésük közepén járnak”.

Az idei év tanácskozását megtisztelte köszöntőlevelével *Luis Francisco Ladaria Ferrer SJ* bíboros, a Hittani Kongregáció prefektusa is: „Szeretném kifejezni Önnek és a résztvevőknek őszinte nagyrabecsülésemet a figyelemreméltó teológiai-kulturális kezdeményezést illetően, ami illeszkedik az evangelizáció lényegi küldetésének medrébe, amelyről nem lehet lemondani, s amely arra hív, hogy minden történelmi korban és minden emberrel

érthető módon megismertessük az isteni kinyilatkoztatást. A jelen körülményei között egy soknemzeti-ségű társadalomban, amit a vallási pluralizmus jellemez, a teológia tanulmányozásának szembe kell néznie a posztmodern kihívásaival egy megfelelő módszertant alkalmazva, ami nyitott nemcsak a hit tartalmaira, hanem a mai kultúrával való szembesítésre.”

Az idei évben már a rendezvény első napján megkezdte munkáját több tudományos szekció is, így rendhagyó módon nem a konferencia első napján hangzottak el a plenáris előadások. A szimpózium előadói kilenc tudományterületre osztva – egyházjogi, egyháztörténeti, szisztematikus és alkalmazott teológiai, liturgiatudományi, vallástudományi, biblikus és interdiszciplináris szekciókban – tarthattak előadást, melyeket a hazai és nemzetközi teológiai és vallástudományi képzés elismert oktatói vezettek. Így konferenciánk vendége volt dr. Német László nagybecskereki megyéspüspök, dr. *Végheő Tamás* és dr. *Janka György* egyháztörténészek, *Horváth Tamás* egyházjogász, dr. *Ivancsó István* a Szent Atanáz Görögkatolikus Hittudományi Főiskola képviselőjében, dr. *Linczenbold Levente* az Egri Érseki Hittudományi Főiskola egyházjogtanára és az Egri Érseki Bíróság

officiálisa, dr. Patsch Ferenc SJ a Pápai Gergely Egyetem oktatója, dr. Csiszár Klára német pasztorálteológus, dr. Pákozdi István a Sapientia Szerzetesi Hittudományi Főiskola liturgiatanára, dr. Vassányi Miklós valláskutató, a Debreceni Református Hittudományi Egyetem rektora és tanszékvezetője, dr. Kustár Zoltán, illetve dr. Bodó Sára, a Debreceni Református Hittudományi Egyetem docense.

A konferencia másnapján, szombaton három plenáris előadás hangzott el *dr. Csiszár Klára*, *dr. Patsch Ferenc SJ* és *dr. Nagypál Szabolcs* teológusoktól, melyek a teológia aktuális kihívásaira igyekeztek válaszokat keresni. Az előadások a későbbiekben magyar és angol nyelvű tanulmánykötetekben jelennek meg itthon és külföldön egyaránt.

A DOSZ Hittudományi Osztályának konferenciája azonban nem pusztán csak a tudományos eszmecsere helyéül szolgált, hanem Nyíregyháza és a görögkatolikus egyház kulturális értékeinek megtekintésére is lehetőség nyílt.

Kiss Gábor

GÁNICZ Endre

Keleti egyházi bibliográfia magyar nyelven 2018–2019

BAÁN ISTVÁN: „Eucharisztikus teológiák Keleten és Nyugaton. Hatásaik hazai görögkatolikus gyakorlatunkra”, in *Athanasiana* 47 (2018) 86–97.

BAÁN ISTVÁN: „Szent István: rex apostolicus – isapostolos”, in *Athanasiana* 45 (2017) 65–74.

BACSÓ RÓBERT: „A bazilita szerzetesrend reformja Kárpátalján és annak szerepe a társadalmi és missziós tevékenység megerősödésében 1920–1939 között”, in Ivancsó István (szerk.): *Munkálatok a Szent Atanáz Görögkatolikus Hittudományi Főiskola hallgatóinak írásából* 15., Nyíregyháza 2017, 73–87.

BALOGH GYÖZÖ: „A keresztelés és az Eucharisztia fontossága a cigány-pasztorációban”, in *Athanasiana* 45 (2017) 99–114.

BÉKÉS GÉZA – TÖRÖK ZSOLT GYÖZÖ (SZERK.): *Jobb jövőnkért! Emlékirataim*, Nagykáta 2018, 224 p. ISBN 978-615-00-1773-0

BORSÁNYI ZSOLT: „Addai és Mari anaforája”, in Ivancsó István (szerk.): *Munkálatok a Szent Atanáz Görögkatolikus Hittudományi Főiskola hallgatóinak írásából* 15., Nyíregyháza 2017, 49–71.

DARABÁN JUDIT (szerk.): *Görögkatolikus Szemle Kalendárium 2019*, Nyíregyháza 2018, 203 p. ISSN 1416-793X

GYURKOVICS MIKLÓS: „Az istenkeresés módjai Alexandriai Kelemen teológiájában. Első rész: A bölcelet és az emberi lélek útján”, in *Athanasiana* 45 (2017) 75–97.

HEGEDŰS KATALIN: „A hangzó Logosz misztériuma – Az inkulturáció kérdésköre Alexandriai Kelemen Protreptikoszában –”, in Ivancsó István (szerk.): *Munkálatok a Szent Atanáz Görögkatolikus Hittudományi Főiskola hallgatóinak írásából* 14., Nyíregyháza 2016, 17–43.

IGNÁCZ GYULA: „A Halotti Beszéd és Könyörgés besorolása a bizánci rítusba”, in Ivancsó István (szerk.): *Munkálatok a Szent Atanáz Görögkatolikus Hittudományi Főiskola hallgatóinak írásából* 15., Nyíregyháza 2017, 139–145.

IVANCSÓ ISTVÁN (szerk.): *Munkálatok a Szent Atanáz Görögkatolikus Hittudományi Főiskola hallgatóinak írásaiból 14.*, Nyíregyháza 2016, 193 p. ISSN 1417-0671

IVANCSÓ ISTVÁN (szerk.): *Munkálatok a Szent Atanáz Görögkatolikus Hittudományi Főiskola hallgatóinak írásaiból 15.*, Nyíregyháza 2017, 187 p. ISSN 1417-0671

IVANCSÓ ISTVÁN: „»Feleséged mint a termékeny szőlőtő házad falai között« (Zsolt 127,3) – A nő a görögkatolikus egyház házasságkötési szertartásában”, in *Athanasiana* 45 (2017) 33–45.

IVANCSÓ ISTVÁN: „A szentségimádás a magyar görögkatolikus egyházban – Liturgiátörténeti emlék”, in *Athanasiana* 46 (2018) 96–119.

IVANCSÓ ISTVÁN: „Egyházfegyelmi írások és szerzőik a „Keleti Egyház” című teológiai folyóiratban”, in Ivancsó István (szerk.): *Munkálatok a Szent Atanáz Görögkatolikus Hittudományi Főiskola hallgatóinak írásaiból 14.*, Nyíregyháza 2016, 171–191.

IVANCSÓ ISTVÁN: „Papp Antal püspöki tevékenységének néhány liturgikus vonatkozása. 150 éve született Papp Antal címzetes küzikei érsek, munkácsi püspök, miskolci apostoli adminisztrátor”, in *Athanasiana* 47 (2018) 110–131.

IVANCSÓ ISTVÁN: *Az atyák tanítása az imádságról* (Bizánci Lelkiségi Örökségünk 1.) Nyíregyháza 2019, 122 p. ISBN 978-615-5788-23-9

KÜHRNER ÉVA: „A görögkatolikus kiadványok repertorizálása”, in *Athanasiana* 46 (2018) 96–119.

PAPP ANDRÁS: „Az 1938-as budapesti XXXIV. Nemzetközi Eucharisztikus Kongresszus görögkatolikus eseményei”, in *Athanasiana* 45 (2017) 7–31.

POLYÁK REBEKA: „A baziliták szerepe a magyar görögkatolikus egyház történetében”, in Ivancsó István (szerk.): *Munkálatok a Szent Atanáz Görögkatolikus Hittudományi Főiskola hallgatóinak írásaiból 15.*, Nyíregyháza 2017, 89–123.

PUSKÁS BERNADETT: „A szentély kapuja: a Királyi ajtó. Adalékok a liturgia és művészet történetének kapcsolatához”, in *Athanasiana* 46 (2018) 7–29.

PUSKÁS BERNADETT: „Istenszülő-ünnepek ikonográfiája a Kárpát-vidéki középkori ikonfestészetben”, in *Athanasiana* 45 (2017) 47–63.

PUSKÁS BERNADETT: „Krisztus ünnepek a Karácsonytól az Úrszínéváltozásig a Kárpát-vidék középkori ikonfestészetében”, in *Athanasiana* 47 (2018) 72–85.

ROKAY ZOLTÁN: „Mária Terézia és a szerb ortodox egyház”, in *Athanasiana* 46 (2018) 140–153.

SZAPLONCZAY MÁTÉ: „Szent Kovász – A keleti szír egyház eucharisztikus sajátossága”, in Ivancsó István (szerk.): *Munkálatok a Szent Atanáz Görögkatolikus Hittudományi Főiskola hallgatóinak írásaiból* 15., Nyíregyháza 2017, 5–21.

SZEMÁN ANDRÁS: „Egy szentségi elem a temetési szertartásunkban? – Az olajjal történő leöntés rövid történeti bemutatása és elemzése”, in *Athanasiana* 45 (2017) 115–136.

TARTALLY ILONA: *Dicsőségbe öltözött... – Az Ékes virágszál folytatása – A máriapócsi kegykép második könnyezésének története* 3. kiadás, Nyíregyháza 2018, 445 p. ISBN 978-615-5073-76-2

TARTALLY ILONA: *Ékes virágszál folytatása – A máriapócsi kegykép története* 3. kiadás, Nyíregyháza 2018, 350 p. ISBN 978-615-5073-77-9

TERDIK SZILVESZTER – VADAS KRISZTIÁN: *A nagykárolyi görögkatolikus egyházközség története*, Nagykároly 2016, 68 p. ISBN 978-973-0-25445-7

VERES ZOLTÁN: „A magyar görögkatolikusok igénye a magyar nyelvű liturgiára 1646-tól 1965-ig”, in Ivancsó István (szerk.): *Munkálatok a Szent Atanáz Görögkatolikus Hittudományi Főiskola hallgatóinak írásaiból* 15., Nyíregyháza 2017, 169–185.